

Mikrocenzus 2016

1. A 2016. évi mikrocenzus témakörei

Háttér tanulmányok
a mikrocenzus programjáról
és témaköreiről

181
062
762
34
107
581
393
325
1560650
6274294528
91240908175
250930123785

Mikrocenzus 2016

1. A 2016. évi mikrocenzus témakörei

**Háttér tanulmányok
a mikrocenzus programjáról
és témaköreiről**

© Központi Statisztikai Hivatal, 2016

ISBN 978-963-235-494-1ö

ISBN 978-963-235-493-4

Felelős kiadó:

Dr. Vukovich Gabriella elnök

Felelős szerkesztő:

Németh Zsolt

Főosztályvezetők:

Freid Mónika, Janák Katalin, Tokaji Károlyné, Waffenschmidt Jánosné

Szerzők:

Bácskay Andrea, Boros Julianna, Csányi Gergely, Dickmann Ádám, Giczi Johanna, Huszár Ákos, Kelemen Rita, Lakatos Miklós, Panyik Barbara, Schwartz Antónia, Soltész Béla, Szabó Zsuzsanna, Tátrai-Pap Ági

Szakértők:

Berger Viktor, Éber Márk Áron, Füzesi Zsuzsanna, Hajdu Gábor, Hervainé Dr. Szabó Gyöngyvér, Kabai Imre, Kovách Imre, Könczei György, Kulcsár Rózsa, Laki Ildikó, Melegh Attila, Molnár György, Róbert Péter, Szabó Laura, Tóth Pál Péter, Tóth Péter

A kéziratot gondozták:

Benedek Szabolcs, Polónyi Katalin

Grafikai tervezés:

Gyulai Katalin

Tördelőszerkesztők:

Gyulai Katalin, Simonné Horváth Gabriella, Trybek Krisztina

További információ: Kovács Marcell

Telefon: (+36-1) 345-6309, e-mail: Marcell.Kovacs@ksh.hu

Internet: www.ksh.hu/mikrocenzus2016

kiadvanyrendeles@ksh.hu

(+36-1) 345-6789 (telefon), (+36-1) 345-6788 (fax)

Borítóterv: Lounge Design Kft. tervei alapján Gyulai Katalin

Nyomdai kivitelezés: Xerox Magyarország Kft. – 2016.021

Tartalom

Köszöntöm az Olvasót!	5
-----------------------------	---

Lakatos Miklós

1. A magyarországi mikrocenzusok története és a 2016. évi mikrocenzus	6
---	---

Huszár Ákos

2. Társadalmi rétegződésről szóló kiegészítő felvétel	44
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a társadalmi rétegződés témájában	61

Giczi Johanna–Csányi Gergely

3. A foglalkozási presztízis és mérése	72
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a foglalkozások presztízise témájában	87

Kelemen Rita–Schwartz Antónia

4. A szubjektív jóllét mérése a hivatalos statisztikában	94
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a szubjektív jóllét témájában	117

Bácskay Andrea–Boros Julianna–Panyik Barbara–Szabó Zsuzsanna

5. Az egészségproblémából fakadó akadályozottságról szóló kiegészítő felvétel elméleti háttere	130
Virtuális kerekasztal-beszélgetés az egészségproblémából fakadó akadályozottság témájában	147

Dickmann Ádám–Soltész Béla–Tátrai-Pap Ági

6. A nemzetközi vándorlásról szóló kiegészítő felvétel elméleti háttere	158
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a nemzetközi vándorlás témájában	177

Kérdőívek	183
-----------------	-----

KÖSZÖNTÖM AZ OLVASÓT!

A Központi Statisztikai Hivatal 2016 októberében mikrocenzust, más néven népesség-összeírást hajt végre. Mikrocenzusra két népszámlálás között, általában félidőben kerül sor azzal az elsődleges céllal, hogy aktualizáljuk a legutóbbi népszámlálás eredményeit.

Magyarországon 1870 óta tízévenkénti rendszerességgel számláljuk meg a népszámlálás keretében a lakosságot. Az 1900-as évek második felére a társadalmi folyamatok felgyorsulása következtében szükségessé vált, hogy két népszámlálás közötti időszakban is készüljenek ilyen adatok, ezért kerül sor mikrocenzusokra. Az idei a hetedik mikrocenzus hazánkban, és egyedülálló abban a tekintetben, hogy a korábbiaknál jelentősen részletesebb területi bontást tesz lehetővé: a főbb mutatók a járásokra is rendelkezésre állnak majd. Ezt a területi részletezést az biztosítja, hogy az összeírás 10%-os mintán, közel egymillió személy megkérdezésével történik. A mikrocenzusokhoz kapcsolódóan hagyományosan kiegészítő felvételek gyűjtenek adatokat a társadalmat érintő aktuális folyamatokról. A 10%-os mintanagyság azt is lehetővé teszi, hogy az alapkérdőívhez kapcsolódóan különböző részmintákon öt kiegészítő felvétel kapcsolódjon. A kiegészítő felvételek olyan, a felhasználói igények fókuszában álló társadalmi jelenségeket vizsgálnak, mint a társadalmi rétegződés, a foglalkozások presztízse, a szubjektív jóllét, az egészségproblémából fakadó akadályozottság és a nemzetközi vándorlás.

Jelen kiadványunkkal a 2016. évi mikrocenzus kivételesen gazdag programját mutatjuk be, a kérdőívek tartalmi háttérét, módszertani megalapozottságát ismertetjük. Az első fejezetben az idei mikrocenzus általános jellemzőit tekintjük át, összehasonlításban a korábbi hasonló adatfelvételekkel, hiánypótló ismertetését adva a magyarországi mikrocenzusok történetének. A kiadvány további tanulmányai az egyes kiegészítő felvételek szakmai háttérét ismertetik, a témák kutatói és az egyszerű érdeklődők számára egyaránt tartalmas módon, a további elmélyülést segítő irodalomjegyzékkel kiegészítve. A tanulmányokhoz virtuális kerekasztal-beszélgetések kapcsolódnak, amelyekben az egyes témák elismert szakértői izgalmas szakmai diskurzust folytatnak. (A kerekasztal-beszélgetések „hozzászólásai” szakértői álláspontokat tükröznek, amelyek nem szükségképpen esnek egybe a KSH hivatalos álláspontjával.)

Nem titkolt szándékunk, hogy kiadványunkkal felhívjuk az adataink iránt érdeklődők figyelmét a mikrocenzus programjának gazdagságára, és előzetes „reklámot csináljunk” ennek a nagyszabású adatgyűjtésnek. A mikrocenzust kizárólag elektronikus úton, papír kérdőívek nélkül hajtjuk végre, ami felgyorsítja a feldolgozás folyamatát. Így válik lehetővé, hogy terveink szerint az adatfelvétel befejezése után hat hónappal, már 2017 májusában megkezdődhessen az eredmények ismertetése.

Tisztelettel ajánlom minden kedves felhasználónk figyelmébe kiadványunk mellett a www.ksh/mikrocenzus2016 honlapot, ahol folyamatosan közöljük a mikrocenzussal kapcsolatos aktuális információkat!

Dr. Vukovich Gabriella
a *Központi
Statisztikai Hivatal*
elnöke

Lakatos Miklós

1. A magyarországi mikrocenzusok története és a 2016. évi mikrocenzus

Tartalom

Bevezető.	11
1. Az első népesség-összeírás Magyarországon – az 1963. évi mikrocenzus.	15
1.1. A minta.	16
1.2. A kérdőív.	17
1.3. Az eredmények közzlése	18
2. A következő népszámlálás próbája – az 1968. évi mikrocenzus	18
2.1. A minta.	19
2.2. A kérdőív.	19
2.3. Az eredmények közzlése	20
3. A társadalomstatisztikai vizsgálatok élén – az 1973. évi mikrocenzus	21
3.1. A minta	21
3.2. A kérdőív.	23
3.3. Az eredmények közzlése	24
4. Az első kísérlet a hivatalos nyilvántartási adatok népszámlálási típusú felhasználására – az 1984. évi mikrocenzus	25
4.1. A minta	27
4.2. A kérdőív.	28
4.3. Az eredmények közzlése	29

5. Az első nagymintás adatfelvétel a rendszerváltozás után – az 1996. évi mikrocenzus	30
5.1. A minta	32
5.2. A kérdőív.	32
5.3. Az eredmények közzlése	33
6. Az informatikai fejlődés jegyében – a 2005. évi mikrocenzus	34
6.1. A minta	35
6.2. A kérdőív.	36
6.3. Az eredmények közzlése	37
7. Tematikai gazdagság és technológiai innováció – a 2016. évi mikrocenzus.	37
7.1. A minta	38
7.2. A kérdőív.	39
7.3. Az eredmények közzlése	40
Irodalom	41
Forrás	43

1. A magyarországi mikrocenzusok története és a 2016. évi mikrocenzus*

BEVEZETŐ

2016 októberében hetedik alkalommal kerül sor mikrocenzusra, népesség-összeírássra Magyarországon. Az idei adatfelvétel abban a tekintetben egyedülálló a mikrocenzusok hazai történetében, hogy különösen nagy, 10%-os mintán, közel egymillió személy megkérdezésével történik. De más szempontból is kivételes a 2016. évi mikrocenzus: a nagyméretű minta lehetővé teszi, hogy az alapkérdőív mellett öt kiegészítő felvétel során – a társadalmi rétegződés, a foglalkozások presztízse, a szubjektív jóllét, az egészségproblémából fakadó akadályozottság, valamint a nemzetközi vándorlás témakörében – gyűjtsön adatokat. A mikrocenzus végrehajtása technológiai újítást is jelent. A népszámlálás típusú adatgyűjtések sorában először kerül sor papír kérdőívek nélküli adatgyűjtésre, kizárólag internetes önkitöltés és elektronikus eszközzel támogatott interjúk kérdés útján.

A tematikájában kivételesen gazdag, technológiai megvalósítását tekintve korszerű idei adatfelvétel bemutatása jó alkalom arra is, hogy áttekintsük a mikrocenzusok hazai történetét, és először közöljünk átfogó ismertetést az 1963 óta rendszeres időközönként megvalósuló népesség-összeírások tematikai, módszertani jellemzőiről. A magyarországi mikrocenzusok története szorosan összefügg a népszámlálásokéval, azok főbb elveivel, módszerével, gyakorlatával. A modern népszámlálások a 19. század közepétől váltak rendszeressé Európában, ekkor alakultak ki azok az alapvető módszertani megoldások – például az eszmei időpont bevezetése, a számlálókörzetek kialakítása, a helyi igazgatási szervek részvétele az adatgyűjtés előkészítésében és végrehajtásában –, amelyek ma is jellemzik a legtöbb népszámlálást. A modern népszámlálások fő ismérvei, hogy teljes körűek, az adatok elsősorban statisztikai célokra szolgálnak, az információk feldolgozását egyre kifinomultabb módszerek szerint végzik, és az eredmények nyilvános publikációkban jelennek meg.

A modern népszámlálások kezdete óta a statisztika tudománya is jelentős fejlődésen ment keresztül. Különösen sokat jelentett a különböző statisztikai, matematikai módszerek kidolgozása, ezen belül is a mintavételen alapuló statisztikai adatfelvételek módszertanának elterjedése, gyakorlati alkalmazása. E módszertani fejlesztéseket jelentősen ösztönözte, hogy általában bővült a közigazgatásban, a gazdasági és a tár-

* Köszönöm Czibulka Zoltánnak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségét, értékes észrevételeit és pontosításait.

sadalmi életben a statisztikai információk iránti igény, nőtt a társadalmi és a gazdasági tudományok információéhsége. E körülmény a statisztikai adatgyűjtések, így a népszámlálások tematikáját is befolyásolta, miáltal az alapvető demográfiai ismérvek – például nem, kor – mellett egyre nagyobb jelentőségre tettek szert az emberek társadalmi-gazdasági életben való részvételéről szóló – például foglalkozási, munkahelyi – és a kulturáltsági, az iskolázottsági szintet is feltáró információk. Az igények növekedésével azonban nemcsak a népességre vonatkozó népszámlálási tematika bővült: a modern népszámlálás a népesség számbavételével együtt a lakások összeírását is jelenti, amelynek témakörei szintén gyarapodtak, így a lakásállomány összetételének főbb jellegzetességeiről is egyre több információ állt rendelkezésre. További igényként jelentkezett, hogy ne csak a személyekről és a lakásokról legyenek adatok, hanem a családokról és a háztartásokról is.

Az informatika fejlődése ugyancsak befolyásolta a népszámlálások tervezésének, végrehajtásának, az adatok közlésének módját, növelve a folyamatban az ún. másodlagos feldolgozások jelentőségét. A számítógép megjelenése hatással volt a matematikai statisztika módszertanára is, segítve a mintavételi eljárások terjedését, hatékonyabbá tételét.

Már a 19. század végén felmerült az egyes országok népszámlálási eredményeinek összehasonlítási igénye, ennek érdekében pedig annak szükségessége, hogy a népszámlálások tervezését, módszertanát, tematikáját és a végrehajtás egyes elemeit nemzetközileg koordinálják. Ez az igény a második világháborút követő évtizedekben egyre erőteljesebb lett. Az egyes országok népszámlálási tematikájának összehangolását jelentősen elősegítette az ENSZ megalakulása, és sokat jelentett, hogy különböző bizottságai között helyet kapott a Statisztikai Bizottság is. Tekintettel arra, hogy az ENSZ tagállamai történeti, kulturális, gazdasági és egyéb szempontból rendkívül heterogének, ezért a Statisztikai Bizottság népszámlálási ajánlásait földrajzi régióként készíti el, természetesen az alapvető népszámlálási kérdések mindegyik regionális változatban szerepelnek. Magyarországra az ENSZ Statisztikai Bizottsága, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága és az Európai Statisztikusok Értekezlete által készített, illetve elfogadott népszámlálási ajánlás vonatkozik. Az ENSZ Statisztikai Bizottsága az első népszámlálási ajánlást 1950-ben készítette, azóta körülbelül tízévenként aktualizálja, tekintettel arra, hogy a népszámlálásokat tízévenként javasolja végrehajtani, és általában az évtizedforduló körüli a lebonyolítási időpontot tartja a legmegfelelőbbnek. Az Európai Unió megalakulásával, majd Magyarország belépésével a koordináció még szorosabbá vált.

Az elmúlt fél évszázadban a világ számos országában egyre több gondot okozott a fokozatosan bővülő tematikájú, teljeskörűen, összeírók által végrehajtott népszámlálások megvalósítása. A lakosság válaszadási hajlandósága romlott, a népszámlálások végrehajtási költségei jelentősen nőttek, ezért keresni kezdték az összeírások alternatív megoldásait. Felmerült az adminisztratív nyilvántartásokon alapuló népszámlálás lehetősége, a hagyományosan végrehajtott népszámlálásokkal történő kombinációk, valamint az ún. „gördülő” lakossági összeírás terve, amely az adott ország különböző területeinek lakosságát vetésforgószerűen tíz év alatt írja össze.

A népszámlálások tematikájának bővítésére irányuló, a politikai-társadalmi-gazdasági élet szereplői által támasztott igényt úgy is megpróbálták kielégíteni, hogy a tízévenként végrehajtott népszámlálás során viszonylag jelentős, a lakosság 20–25%-át lefedő mintán hosszabb kérdőíven olyan témákat is kérdeztek, amelyek túlmutattak a hagyományos, alapvetőnek tekinthető népszámlálási témakörökön. (Ezt segítették az ENSZ népszámlálási ajánlásai, amelyek megkülönböztettek alap-, illetve járulékos témákat.) Magyarországon ezt a megoldást csak az 1970. és az 1990. évi népszámlálások

során alkalmazták. Ez sem oldotta meg azonban azt a problémát, hogy miképpen lehet rövidíteni a teljes körű népszámlálások tízévenkénti periódusát, tekintettel arra, hogy e hosszú időszak alatt az országok életében jelentős társadalmi-gazdasági változások történnek. Magyarországon –, de a világ számos más országában is – ezért alakult ki az a gyakorlat, hogy a teljes körű nép- és lakásszámlálások köztes időszakában ún. mikrocenzusokat tartanak.

Már az első, népszámlálásokat érintő ENSZ-ajánlásokban is foglalkoztak az évtizedközi, mintavételes népesség-összeírások indokoltságával. Különösen az 1960-as évtizedtől kezdve több országban folyamodtak ehhez a megoldáshoz. Például az európai országok közül Ausztriában 1967-ben, Csehszlovákiában 1958-ban, az Egyesült Királyságban 1966-ban, Németországban (az NSZK-ban) 1957-ben, Oroszországban (Szovjetunióban) 1985-ben, Svájcban 1974-ben hajtottak végre először mikrocenzust (Rózsa 2000). Magyarország is ezt a megoldást alkalmazta. Az 1960-as évtizedben két mikrocenzust hajtottak végre (1963-ban és 1968-ban), a további évtizedekben pedig egyet-egy (1973-ban, 1984-ben, 1996-ban és 2005-ben).

A magyarországi mikrocenzusok a népesség és a lakásállomány 2%-ára terjedtek ki, a teljes körű összeírásokhoz hasonló tematikával. A kisebb minta és az alacsonyabb költség lehetővé teszi a teljes körű számlálásnál kért alaptémák kibővítését, részletesebb vizsgálatát. Ezek a kisebb mintán végrehajtott nép- és lakásszámlálások biztosítják, hogy az országra és a nagyobb területi egységekre vonatkozóan olyan adatok álljanak rendelkezésre, amelyekkel nyomon követhetők a legutóbbi teljes körű összeírás óta történt változások. Hátránya ugyanakkor a mikrocenzusoknak az, hogy kisebb területi egységek, települések nem vizsgálhatók, mert a minta nagyságának korlátaiból adódóan egy mikrocenzus nem tud megbízható kisterületi adatokat szolgáltatni. Ez a legfőbb oka annak, hogy az ilyen, kisebb mintán alapuló összeírások nem tudják pótolni a teljes körű nép- és lakásszámlálásokat (Lakatos 1995).

Az adatfelvétel végrehajtása szempontjából is jelentős különbségek vannak a teljes körű népszámlálás, illetve a kisebb mintán végrehajtott mikrocenzus között. A népszámlálási összeírások tervezését, jogi, pénzügyi és szakmai előkészítését, központi irányítását, az összeírás gyakorlati végrehajtóinak felkészítését a jogszabály a statisztikai szakmai szervezet feladatává teszi, az adatgyűjtés gyakorlati végrehajtójául pedig – beleértve a személyi feltételek (számlálóbiztosok, felülvizsgálók szervezése, irányítása) és a lakosság részvételének biztosítását – a helyi igazgatási szerveket jelöli ki. Ezzel szemben a mikrocenzusok minden munkafázisáért a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) központi és területi szervei felelősek. Hogy a kétféle adatgyűjtés között ilyen lényeges különbség van, annak az a legfőbb oka, hogy népszámláláskor hatalmas méretű végrehajtási szervezetet – 40–50 ezer számlálóbiztos, felülvizsgálót – kell felvenni, betanítani és a munkájukat irányítani, ellenőrizni, ez pedig a helyi közigazgatási szervek bevonásával eredményesebben végezhető, mintha csak a KSH végezné a feladatot. Mikrocenzus esetén a végrehajtók létszáma töredéke a népszámlálásnak, e feladattal a KSH szervezeti egységei megbirkóznak. Szerepe van az eltérő munkamegosztásban annak is, hogy míg népszámláláskor településenkénti adatok keletkeznek, addig mikrocenzus alkalmával – a mintavételes eljárásból következően – az adatok csak nagyobb területi szintre, általában megyékre, régiókra érvényesek. Az elmúlt évtizedek tapasztalata azonban az, hogy a mikrocenzusok területi munkái során a statisztikusok konkrét törvényi felhatalmazás nélkül, a népszámlálások alkalmával kialakult jó munkatársi kapcsolatok alapján számíthatnak a helyi igazgatás irányítóinak segítségére, támogatására, közreműködésére.

A népszámlálások előkészítése során számos szempontot (adatgyűjtés idő- és költségigénye, adatszolgáltatók érzékenysége) figyelembe kell venni a kérdőív kérdéseinek,

azok részletességének, az egyes kérdések közérthetőségének, logikai sorrendjének, az adatfelvétel időtartamának tervezésekor. Ki kell próbálni továbbá az egész népszámlálási folyamatot a tervezéstől az adatfelvétel végrehajtásán keresztül az adatok feldolgozásának módjáig. A magyarországi népszámlálások során, különösen az 1949. évit követően a népszámlálások előtt több ún. próbaszámlálást tartottak, hol csak néhány számlálókörzetre, hol egy-egy egész településre kiterjedően (például 1978-ban Tamásiban és néhány környező településen, 1999-ben Hajdúszoboszlón). Az évtizedközi mikrocenzusok már a kezdetektől betöltötték bizonyos próbaszámlálás jellegű funkciót is, tekintettel arra, hogy a népszámlálásoknál jóval alacsonyabb költségek révén bátrabban lehetett kipróbálni bizonyos kérdésfeltevési technikákat, amelyek tapasztalatait a mikrocenzusokat követő népszámlálásoknál hasznosíthatták. Példaként említendő az 1984. évi mikrocenzus személyi kérdőívének 17. kérdése, amelyben részletesen kérdezték a munkába, iskolába járásnak a módját, időtartamát. Különválasztották a tél és a többi évszak közlekedési módját és idejét, ezen belül külön kérdezték a várakozási időt. Az adatok értékelése során kiderült, hogy az utazási mód és idő ilyen részletes kérdésére nincs szükség, és az ezt követő népszámlálások, mikrocenzusok során ebben a témában lényegesen egyszerűbb, összevontabb kérdéseket tettek fel.

1.1. ábra A személyi kérdőív részlete, 1984

	Milyen módon közlekedik	Télen		A többi évszakban	
		naponta átlagosan hány percet tölt			
		oda-	vissza-	oda-	vissza-
		utazással			
17 Munkahelyre, illetve iskolába járás módja, időtartama	gyalog (11)				
	villamoson, trolibuszon (12)				
	metrón (13)				
	helyi autóbuszon (14)				
	vállalati (iskolai) autóbuszon (15)				
	távolsági autóbuszon (16)				
	vonaton (17)				
	HÉV-en, gyorsvasúton (18)				
	autón (19)				
	motorkerékpáron (20)				
	kerékpáron (21)				
	egyéb módon (22)				
	összesen				
várakozási idő					

Aktív keresőkről és nappali tagozaton tanulókról kell kitölteni!

A mintavételi módszerek fejlődése azt is lehetővé tette, hogy a teljes körű népszámlálások anyagából 1–2%-os mintát vegyenek, és e reprezentatív anyag segítségével közöljék az adott népszámlálás előzetes eredményeit. Erre azért volt szükség, mert a teljes körű népszámlálások anyagának feldolgozása időigényes folyamat volt, és a legfontosabb eredmények közlése nem várhatott olyan sokáig. E módszertani megoldás is hozzájárult az évtizedközi mikrocenzusok teljeskörűsítési módszerének kidolgozásához, ezáltal a mikrocenzusok végrehajthatóságának szakmai indoklásához és a mikrocenzusadatok megbízhatóságának javításához. Magyarországon ezt a megoldást először az 1960. évi népszámlálásnál alkalmazták, és az első, 1963. évi mikrocenzus tervezése során e tapasztalatokat is felhasználták (Szabady 1965).

A magyarországi mikrocenzusok megvalósulásának a biztos szervezeti és személyi háttér is feltétele volt. 1960 és 1990 között a népszámlálási típusú összeírásokat lebonyolító KSH szervezeti egység vezetése igen stabil volt. Klinger András és Kepecs József közel harminc évig vezette ezt a részleget, és a körülöttük kialakult szakértői csapat szintén hosszú ideig együtt dolgozott (Rózsa 2014). A tízévenként megtartott

népszámlálások is indokolták, hogy ezt a szakértői csapatot együtt tartsák, és ne kelljen a szakembereket népszámlálásról népszámlálásra újra összegyűjteni. Az évtizedközi mikrocenzusok, próbaszámlálások és az 1976-ban bevezetett Egységes lakossági adatfelvételi rendszer (ELAR) összeírásai lehetőséget biztosítottak arra, hogy ezen összeírásokat irányító KSH-részleg stabil, meghatározó „magja” évtizedekig folyamatosan együtt dolgozhasson. Ennek hatása még az 1990-es évtizedben is érzékelhető volt, mivel e szakértői csapat újabb generációkkal történő frissítése folyamatos és tervszerű volt.

1. Az első népesség-összeírás Magyarországon – az 1963. évi mikrocenzus

Az 1949. évi népszámlálás adatai igen hamar elavultak az ország politikai, társadalmi, gazdasági rendszerének alapvető megváltozása, az 1950-es években a falu és a város közötti népességmozgás, az 1956-os forradalom népességre gyakorolt hatásai (mintegy 200 ezer ember emigrálása) miatt, így mind fokozottabban jelentkeztek a népesség demográfiai, foglalkozási összetételét, a lakásvagyon helyzetét tükröző friss információk iránti igények, amelyek megerősítették egy következő népszámlálás megtartásának szükségességét. Ezért e megtartandó népszámlálásra az akkori kormányzat különösen odafigyelt, jelentős költségkeretet, korszerű számítógépparkot biztosított, és az államapparátust is jól megmozgatta a sikeres összeírás érdekében. Több próbaszámlálást tartottak, és végül a népszámlálást 1960. január 1-jei eszmei időponttal sikeresen végrehajtották.

1.1. tábla **A magyarországi mikrocenzusok az eszmei időpont szerint**

1963	1968	1973	1984	1996	2005	2016
január 1.	január 1.	január 1.	október 1.	április 1.	április 1.	október 1.

Az 1960. évi népszámlálást követően viszonylag rövid időn belül felmerült egy mikrocenzus megtartásának igénye. A mikrocenzus megtartását javasolók (Előterjesztés 1962a) elsősorban arra hivatkoztak, hogy 1960 és 1963 között a mezőgazdaság átszervezése, a mezőgazdasági termelészövetkezetek széles körű kialakítása miatt jelentős népességmozgás történt az országban, a munkaképes lakosság nagy tömegben változtatta meg foglalkozását, munkáltatóját, munkahelyét. Az 1963. évi mikrocenzus megtartásának célja tehát az volt, hogy kielégítse a folyamatos és a távlati tervezés információigényét, valamint hogy meg lehessen állapítani a népesség 1960 óta bekövetkezett társadalmi-gazdasági átrétegződését. A minta reprezentativitásához célként jelölték meg, hogy megyei szintű adatok álljanak rendelkezésre annak érdekében, hogy a mikrocenzus eredményei alapul szolgáljanak a területi (megyei) munkaerőmérlegek elkészítéséhez is (Szabady 1965).

Az első magyarországi mikrocenzus végrehajtásához fontos érvként szolgált, hogy a mintavételi eljárások hatékonyságának első eredményeként az 1960. évi népszámlálás teljes körű anyagából vett 1%-os minta feldolgozása pozitív tapasztalatokat hozott. E mintát abból a célból vették, hogy segítségével előzetes adatokat közöljenek az 1960. évi népszámlálásból. Miután az 1%-os minta eredményét összehasonlították a népszámlálás teljes körű anyagának eredményeivel, mérni lehetett, hogy bizonyos alapvető témák mintavétel alapján történő becslése milyen pontosságot eredményez. Az összehasonlítás alapján az eredmények – országos szinten, egyes témákban – rendkívül pontosak voltak, és ez lökést adott az 1963. évi mikrocenzus előkészítésének és a mintavételes módszer alkalmazásának (Szabady 1965).

1.1. A minta

Az 1963. évi mikrocenzus mintájának nagyságát két tényező határozta meg: a mikrocenzus eredményeivel szemben támasztott pontossági követelmények és a mikrocenzusra fordítandó anyagi költségek minimalizálása. A végrehajtandó mikrocenzusnak nem csupán az országos adatok megfelelő pontosságú megállapítására kellett irányulnia, hanem a legfontosabb demográfiai és foglalkozási adatokra vonatkozó megyei eredményeket is hoznia kellett, ezért az 1960. évi népszámlálás során alkalmazott 1%-os képviseleti mintánál nagyobbra volt szükség. A mikrocenzusra fordítandó költségeket jelentősen befolyásolta, hogy az ország összes településén kell-e az összeírást végrehajtani, vagy csak a települések meghatározott csoportjait kell bevonni az összeírásba. Az 1963. évi mikrocenzus mintájának kiválasztásakor kétlépcsős mintavételi eljárást alkalmaztak. Az első lépcsőben a mikrocenzusban érintett településeket választották ki, a másodikban a településeken belül összeírandó lakásokat. A mikrocenzus tehát az ország településeinek (az első lépcső mintavételi egységeinek) csupán egy hányadára korlátozódott, a mintába került település lakásai (a második kiválasztási lépcső alapsokasága) közül viszont a mikrocenzus mintanagyságánál nagyobb arányban kerülhettek a kiválasztottak körébe adatszolgáltatók (lakások és az azokban lakó személyek). Ezzel a módszerrel egyúttal az adatgyűjtés szervezése szempontjából lényeges mintakonzentráció is megvalósult.

A mintaválasztás leglényegesebb elemei a következők voltak: az 5000-nél kisebb lélekszámú települések körében először a településeket választották ki oly módon, hogy e településeket 14 rétegbe sorolták (a rétegzés ismérveinek a népességnagyság és a mezőgazdasági népesség aránya szolgált), majd ezt követően a rétegeken belül jelölték ki a lakásokat. Az 5000-nél népesebb települések kivétel nélkül a mintába kerültek, és körükben már csak a lakások kiválasztására volt szükség. Az ország akkori 3273 településéből 1183 került a mintába.

Már az 1963. évi mikrocenzus mintaválasztásánál bevonták a folyamatba az ún. intézeti háztartásokat is, azzal a céllal, hogy az eredmények a magánháztartásban élőkön túl a bentlakásos intézetek lakóit (például szociális otthonban, kollégiumban, laktanyában lakók) is tartalmazzák. A mintának az intézeti háztartások lakóira vonatkozó részét a következőképpen választották ki. Az ország összes intézeti háztartásáról (részben az 1960. évi népszámlálás, részben a szakminisztériumok 1960–1962. évi ki-mutatásai alapján) egy teljes listát készítettek az 1963. január 1-jei állapotnak megfelelően, amely tartalmazta az intézeti háztartások pontos címét, jellegét, a lakók (illetve a férőhelyek) számát. A kiválasztás itt is két lépcsőben történt: az első lépcsőben intézeti háztartásokat, a másodikban ezeken belül egyéneket választottak ki.

Összességében tehát az 1963. évi mikrocenzus mintavételének végeredménye az volt, hogy országosan és megyénként tartották a 2%-os kiválasztási arányt, amelynek eredményeképpen az ország 1963. január 1-jei népességéből 59 242 lakást és 201 434 személyt választottak ki. A mintavételi adatok pontosságát úgy állapították meg, hogy a megbízhatósági határ 95%-os valószínűségi szintnek feleljen meg. A mintavétel teljes leírása megtalálható az 1963. évi mikrocenzus eredményeit összefoglaló kiadványban (KSH 1964).

A mikrocenzus mintájának adatait az alapsokaságra kivetítve (felszorozva) közölték. Ez a módszertani megoldás jellemző volt a későbbi mikrocenzusokra is. A nyers, felszorozott adatok kismértékű korrekciót igényeltek, amit megyénként végeztek el. A korrekció alapjául a folyamatos népesedésszisztematikus megfigyelésnek az ország népessége nemek, ötéves korcsoportok, valamint megyénkénti megoszlására vonatkozó 1963. január 1-jei állapotnak megfelelő adatai szolgáltak. Ennek eredményeképpen a

mikrocenzus főbb adatai és a folyamatos népesedésszisztiikai megfigyelések eredményei között eltérés nem volt, ami jelentősen megkönnyítette a különböző forrásokból származó azonos típusú adatok felhasználását (Szabady 1965).

1.2. A kérdőív

Már abban az időben is érzékelték, hogy főleg Európában megváltozott a népszámlálási típusú összeírások funkciója: már nem a népesség számának a megállapítása volt az elsődleges cél, hiszen ezen országok többségében létrejöttek a népesség továbbvezetésének feltételei, és a népesség továbbvezetése folyamatos információval szolgált a legkisebb területi egységek (például települések) népességszámáról és legfontosabb demográfiai összetételéről (például nem, kor). Ezért a népszámlálásoknak inkább az lett a feladata, hogy a népesség számának megállapításán túl mélyebb ismereteket adjanak a lakosság társadalmi-gazdasági-kulturális struktúrájáról, lakhatási körülményeiről. Ezek a szempontok fokozottan jelentkeznek a mikrocenzusok esetében, ahol a témakörök bővítésére nagyobb a lehetőség (Szabady 1965, Lakatos 1989, 1995).

Az 1963. évi mikrocenzus kérdőíveinek összeállítását jelentősen befolyásolta, hogy az 1960. évi népszámlálásnál ún. lajstromos kérdőívet használtak (Ezt a megoldást korábban a magyar statisztikai szolgálat megalakulását megelőző időszakban, például 1857-ben, illetve az első modern magyarországi népszámláláskor, 1870-ben alkalmazták. Az 1960. évi népszámlálást követő cenzusok során visszatértek az egyéni kérdőívek használatához.) A lajstromos kérdőíven a lakás és a hozzátartozó személyek adatai egy kérdőíven szerepeltek, a lajstrom mindig táblázat formájú volt. Az 1870-ben és az 1960-ban alkalmazott lajstromos összeírások esetében a kérdések az oldalrovatban szerepeltek. A lajstromos kérdőív előnye, hogy lehetővé teszi az egy összeírási egység (a lakás, valamint az ott élő személyek, családok, háztartások) adatainak együttes kezelését az adatok elsődleges feldolgozása során, hátránya viszont, hogy például nem volt megoldható a személyek és a lakások adatainak egyidejű – a munkát meggyorsító – különálló feldolgozása. Jelentős mérete (A/1-es) miatt a kérdőív kezelése is igen nehézkes volt, mind az összeírás, mind pedig a feldolgozás során (Czibulka 2000). Az 1963. évi mikrocenzus kérdőíveinek felépítése követte az 1960. évi népszámlálásnál alkalmazott megoldást, azaz lajstromos kérdőívet használtak.

Az 1963. évi mikrocenzus során több kérdőívvel dolgoztak. Az alapkérdőív – *Összeíróív (A/minta)* – tematikája szűkebb volt, mint az 1960. évi népszámlálás kérdőíve. E kérdőív – hasonlóan az 1960. évi népszámlálási kérdőívhez – lajstromos volt, viszont a kérdések száma csak mintegy fele volt a népszámlálás során feltett kérdésekének (Szabady 1965). Emellett azonban további négy kiegészítő kérdőívet állítottak össze, amelyek bizonyos témákban sokkal több és részletesebb kérdést tartalmaztak, mint az 1960. évi népszámlálás kérdőíve. A *Kérdőív a lakóhelyváltoztatásról (B/minta)* című kérdőíven részletesen, több időpont vonatkozásában kérdezték a lakóhely-változtatást, hogy képet kapjanak a teljes vándorlási folyamatról, a vándorlás útjának társadalmi rétegenkénti jellemzőiről. A *Kérdőív az iskolázottságról (C/minta)* című kérdőíven kérdezték a közép- és felsőfokú iskola elvégzésének módját, tagozatát, az összes tanulmányi időt, az oklevél részletes adatait, az oklevél megszerzésének évét, a foglalkozás és az iskolai végzettség megfeleltetését (kongruenciáját). A *Kérdőív az 1913. január 1. után született házasság, özvegy és törvényesen elvált nőkről (D/minta)* című, az 50 éven aluli házasság vagy korábban házasságban élőket kérdezték a házasság időtartamáról, a születések gyakoriságáról, a lakásviszonyokról, a saját, illetve a házastárs foglalkozásáról. A *Lakásösszeíróív (E/minta)* kérdőíven felvették a lakás részletes komfortossági és felszereltségi adatait: a lakás állapotát, területét, lakbérét, felszereltségét, emellett felmérték a lakók lakásigé-

nyét, lakásépítési, illetve lakáscserélési szándékát. Ezen kívül kérdezték a lakásban lakók fogyasztási cikkekkel történő ellátottságát (Előterjesztés 1962a).

1959-ben volt az első önálló, jövedelemmel kapcsolatos adatgyűjtés, majd az 1960. évi népszámlálás után közvetlenül is volt egy reprezentatív felvétel (Előterjesztés, jövedelem 1962b), és az 1963. évi mikrocenzust követően is végrehajtottak egy jövedelmi felvételt. Ezt követően 1988-ig – adott esetben az aktuális mikrocenzusokhoz kapcsolódóan – ötvenként került sor jövedelmi felvételre.¹ A rendszerváltozás után az 1996. és a 2005. évi mikrocenzusokhoz is kapcsolódott jövedelmi felvétel.

Az 1963. évi mikrocenzust január 1-jei eszmei időponttal 1963. január 2–10. között hajtották végre. Az összeírás kizárólag számlálóbiztos kikerdezőzéssel történt, a számlálóbiztosok döntő többsége pedagógus volt, akiknek a munkáját felülvizsgálók segítették. Az összeírást a KSH megyei igazgatóságai szervezték, és a KSH Népesedés- és szociálstatistikai főosztálya irányította.

1.3. Az eredmények közlése

Az 1963. évi mikrocenzus eredményeit a KSH egyetlen kiadványban (KSH 1964) tette közzé. A kiadvány követte az 1960. évi népszámlálás kiadványainak felépítését, rövid szöveges ismertetésen túl főleg táblázatos anyagot közölt, részletesen bemutatva a mintavételi eljárás módszereit. Az *adatok ismertetése* c. fejezet főleg az 1960 és 1963 közötti változásokat elemezte. A mikrocenzus eredményeinek ismertetésekor – az 1960. évi népszámláláshoz hasonlóan – itt is alkalmazták, hogy az összefoglaló adatok című fejezetben ún. visszatekintő adatokat közöltek a korábbi népszámlálások eredményeire építve, például a népesség számát 1869-től, a nemek számát és arányát, a kort, az iskolai végzettséget, a foglalkozási viszonyt, a népgazdasági (nemzetgazdasági) ágat 1930-tól közölték. Az 1960. évi népszámláláshoz hasonlóan itt is jelentős hangsúlyt helyeztek a családdal kapcsolatos információk közlésére. (A családdal kapcsolatos információkat a népszámlálások történetében először az 1960. évi népszámlálás közölte.) A kiadvány településtípus és megyei szintű adatokat is tartalmazott, viszont hiányoztak a kiadványból a lakással és a kiegészítő felvételekkel kapcsolatos információk.

Összességében tehát az első magyarországi mikrocenzusnak nagy erénye, hogy bebizonyította a mintavételen alapuló népesség- és társadalomstatistikai felvételek jogosultságát, használhatóságát, több évtizedre hagyományt teremtve e módszer alkalmazására.

2. A következő népszámlálás próbája – az 1968. évi mikrocenzus

A következő, 1970. évi népszámlálás próbaszámlálásaként is szolgáló – a népesség 2%-át érintő – mikrocenzust 1968 januárjában hajtották végre. Feladata – az évtizedközi változások bemutatásán túl – a népszámlálás tematikájának, kérdőíveinek, adatgyűjtési módszereinek és nem utolsósorban az elektronikus gépi feldolgozásnak a kipróbálása, illetve a munkák menetének végleges kialakítása volt. Ez a próbaszámlálás azonban – mikrocenzus jellege miatt – nem volt alkalmas a területi szervezésnek és az összeírási technikának a kipróbálására, mivel szórt mintája nem teljes számlálókörzeteket tartalmazott, hanem az ezekből kiválasz-

¹ Jelen összeállításunknak nem feladata a jövedelmi felvételek részletes ismertetése. Ezt megteszi például Éltető Ödön és Havasi Éva (2009) alapvető információkat közlő tanulmánya, amelyben a KSH fél évszázadon át tartott jövedelemfelvételeit elemezve ismertetik a felvételek módszertanát. E cikk részletes szakirodalmi felsorolást is tartalmaz. A jövedelemfelvételekről hasonlóképpen széles körű információk találhatóak még a KSH által kiadott, a háztartás-statisztika történetét feldolgozó kiadványban (KSH 2000).

tott egyes lakásokat. Ezért a későbbiekben – az 1968 novemberében és 1969 április–májusában – kisebb terjedelmű, kizárólag próbafelvétel céljait szolgáló összeírásokat is végeztek.

Az 1968. évi mikrocenzus (próbaszámlálás) időpontjának kijelölésénél számított, hogy már az 1963. évi mikrocenzus tervezésénél is az volt a koncepció (Előterjesztés 1962a), hogy két népszámlálás között 2–3 mikrocenzust tartanak. Valószínűleg az 1963. évi mikrocenzust is ezért tűzték ki az 1960. évi népszámláláshoz viszonylag közeli időpontra. Eme elképzelésre is hivatkozva javasolták 1968. január 1-jét a mikrocenzus (próbaszámlálás) végrehajtásának időpontjául. Az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan az 1968. évi mikrocenzushoz (próbaszámláláshoz) is kapcsolódott jövedelemfelvétel, amelyet 1968 tavaszán hajtottak végre (Előterjesztés, jövedelem 1967b). Az összeírást elrendelő 52/1967. (XI. 24) számú Korm. rendelet az 1968. évi népszámlálási próbafelvételről rendelkezik (nem említve, hogy mikrocenzusról is szó van). Ebben a rendeletben a kormány felhatalmazza a KSH-t, hogy az adatszolgáltatás részletes szabályait, valamint a kötelezettek körét a hivatal elnöke határozza meg. A rendelet szól azokról a szankciókról, amelyek azokat érintik, akik adatszolgáltatói kötelezettségüket megszegik.

2.1. A minta

Az 1968. évi mikrocenzus (próbaszámlálás) reprezentatív mintáját az 1963. évi mikrocenzus elvei alapján választották ki. Az összeírás mintanagysága 2%-os volt, a mintavétel – az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan – két lépésben történt. Az első lépcsőben az 5000 fő alatti települések, a másodikban a lakásokat választották ki. Az 5000 fő feletti települések mindegyike bekerült a mintába. A minta részletes leírása megtalálható az 1968. évi mikrocenzus (próbaszámlálás) eredményeit közlő kiadványban (KSH 1969b).

1.2. tábla **A magyarországi mikrocenzusok a mintanagyság és az adatfelvételi időszak szerint**

Megnevezés	1963	1968	1973	1984	1996	2005	2016
Mintanagyság, %	2	2	2	2	2	2	10
Adatfelvételi időszak	január 2–10.	január 3.–15.	január 2–15.	október 1–31.	április 1–21.	április 1–21.	október 1–november 8.

2.2. A kérdőív

Az 1968. évi felvétel tervezésénél leszögezték, hogy a próbaszámlálás és a mikrocenzus két külön műveleti jellege nem zárja ki összekapcsolásuk lehetőségét (Előterjesztés 1967a). A mikrocenzussal egybekötött próbaszámlálás segítségével kipróbálhatták a teljes 1970. évi népszámlálási programot, ugyanakkor 1968-ban rendelkezésre álltak az alapvető aktuális demográfiai, foglalkozási, családi és lakásadatok. 1968-ban is – az 1960. évi népszámláláshoz és az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan – ún. lajstromos kérdőívet alkalmaztak.

Az 1968. évi összeírás alapkérdőíve, az *Összeíróív a személyek és lakások számbavételére (A/minta)* tartalmazta a lakások (például a lakások általános adatai, a helységek száma, alapterülete, felszereltsége) és a személyek alapadatait (például nem, születési idő, lakóhely, iskolai végzettség, foglalkozás, munkáltató). Az alapkérdőíven is szerepelt a nemzetiségre vonatkozó kérdés. A lajstromos megoldásból következően itt

is több személy adatai voltak egy kérdőíven, és szerepelt néhány kérdés a családra vonatkozóan is.

Az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan itt is volt egy, a lakásra vonatkozó kiegészítő kérdőív (*Kérdőív az építkezésekről, lakásváltoztatási tervekről és tartós fogyasztási cikkekről B/minta*). Részletes kérdéseket tartalmazott az építkezésekről, a felvett lakáshitelekéről, a lakberről, a lakásváltoztatási tervekről és a tartós használati cikkekről, például a telefonról.

Az 1960-as években jelentős mobilitási folyamatok erősödtek fel. Igen nagy volt a népességmozgás a falu és a város, az ország egyes földrajzi területei között, és a napi ingázás jelentősége is egyre nőtt. Ez kihatott az egyének életére is, abban az értelemben, hogy gyakoribb lett a foglalkozás- és munkahely-változtatás, azaz nőtt az inter- és az intragenerációs mobilitás. Felismerve ennek fontosságát, a KSH akkori vezetése az 1968. évi mikrocenzus (próbaszámlálás) során kiegészítő kérdőívet állítottatott össze *Kérdőív a 18 éves és idősebb személyek foglalkozástörténetéről (C/minta)* címmel. Ezen – az alapkérdőívre hivatkozva – rákérdeztek az adott személy első, az 1960., az 1963. és az 1968. évi foglalkozására, foglalkozási viszonyára és munkáltatójára.

2.3. Az eredmények közzélése

Az 1968. évi mikrocenzus és próbaszámlálás eredményeit a KSH két kisebb terjedelmű kötetben tette közzé (KSH 1969a, b). Az első kiadvány (KSH 1969a) előszavában jelezték, hogy a mikrocenzusnak csak a legfontosabb személyi, családi és lakásadatait teszik közzé, arra hivatkozva, hogy az 1970. évi népszámlálás előtt már nem célszerű a részletesebb adatközlés. Bár az adatok részletes feldolgozása megtörtént, az elsősorban az 1970. évi népszámlálásra történő felkészülést szolgálta. A kiadvány részletes táblázatos anyagot nem tartalmazott, csak viszonylag terjedelmes szövegek közötti táblákkal kísért szöveges elemzést közölt. A demográfiai fejezet bemutatta a népesség számának alakulását, a nemek arányát, a kormegoszlást, a családi állapotot, a nők termékenységét és az iskolázottságot. A foglalkozással kapcsolatos rész ismertette a népesség gazdasági aktivitását, az aktív keresők foglalkozási és munkáltató szerinti összetételét. Néhány adatot közölt a családról és a háztartásról, a lakások felszereltségéről, komfortosságáról. Ebben a kötetben már vannak információk a családfők társadalmi-gazdasági csoportok szerinti struktúrájáról is.

A kiadvány visszatekintő adatokat – zömmel csak 1960-ra és 1963-ra vonatkozóan – közölt, de területi adatokat nem tartalmazott. Ezzel szemben viszonylag jelentős terjedelemben ismertette a mintavétel módszertanát. Az 1963. évi mikrocenzus adatait tartalmazó kiadványhoz hasonlóan a kiegészítő felvételekkel kapcsolatos információk ebből a kötetből is hiányoztak.

Az 1968. évi összeírásnál főleg a próbajelleg dominált, és az 1970. évi népszámlálásra történő felkészülést szolgálta. Az 1968. évi mikrocenzuson kívül több próbafelvételt is tartottak az 1970. évi népszámlálás előkészítéseként. Ezekre azért is szükség volt, mert a tapasztalatokat felhasználva végül az 1960. évi népszámláláshoz képest az 1970. évi népszámlálás végrehajtásának módszerében jelentős változások történtek. Az 1970. évi és az azt követő népszámlálásoknál, mikrocenzusoknál már csak ún. „egyéni személyi összeíróíveket” alkalmaztak. E módszer alkalmazását az indokolta, hogy volt igény a válaszok kombinációinak vizsgálatára, különböző szempontok szerinti csoportosítására, és a számítástechnika fejlődése is segítette e kérdőívtípus használatát (Czibulka 2000).

Az 1970. évi népszámlálás további újítása volt, hogy a megnövekedett információigények egy részét reprezentatív (25%-os) mintán alapuló adatgyűjtéssel elégítették ki.

3. A társadalomstatisztikai vizsgálatok élén – az 1973. évi mikrocenzus

Az 1968. évi gazdasági reform a társadalmi-gazdasági információk iránti igények jelentős növekedését eredményezte. A KSH az 1970-es évek elején különösen nagy figyelmet fordított a társadalmi folyamatok megfigyelésére. A feladat végrehajtására külön főosztály is alakult (Társadalomstatisztikai főosztály), amelynek olyan vezető munkatársai voltak, mint Cseh-Szombathy László és Andorka Rudolf.

Az adatigények kiszolgálására való törekvés az 1970. évi népszámlálás módszerében és tematikájának bővülésében is megmutatkozott. Az állami, a vállalati és a kutatói szférából azonban egyre nagyobb mennyiségben vártak aktuális társadalomstatisztikai adatokat. Ezeket az igényeket sem a tízévenként megtartott népszámlálások, sem az évtizedközi mikrocenzusok nem tudták maradéktalanul kielégíteni. Ezért már az 1970-es évtized elején felmerült egy egységes személyi és háztartási adatgyűjtési rendszer kialakításának gondolata (Előterjesztés 1971). A rendszer felállításának kezdő lépésül az 1973. január 1-jére tervezett mikrocenzust ajánlották. Az 1973. évi mikrocenzust a tervezett időpontban végrehajtották, az egységes lakossági adatfelvételi rendszer (ELAR) felállítása azonban végül későbbre, 1976-ra tolódott.

Az 1973. évi mikrocenzus egyik fő célja volt a népesség iskolázottsági színvonalában, társadalmi-foglalkozási összetételében és lakásviszonyaiban az 1970. évi népszámlálás óta eltelt időszak folyamán végbement változások felmérése (Tájékoztató 1972). A mikrocenzus alapfelvétele foglalkozásváltozással és jövedelemmel kapcsolatos felvétellel is kiegészült. Az 1973. évi mikrocenzus tervezésében, végrehajtásában, az eredmények kiértékelésében a népszámlálásokat, mikrocenzusokat levezénylő Népesedésszatisztikai főosztály mellett az újonnan megalakult Társadalomstatisztikai főosztály is tevékenyen részt vett. A jövedelemfelvételt az e témáért felelős Közgazdasági főosztály gondozta.

Az 1973. évi mikrocenzus tervezése során már hangsúlyosan jelentkezett az érv, hogy a három (az alap és a két kiegészítő) felvétel együttes végrehajtása lehetőséget nyújt, egyben kényszerítő erővel hat a különböző fogalmak egységesítésére és e felvételek olyan egyszerűsítésére, amely révén az alapvető – személyekre, háztartásokra és lakásokra vonatkozó – kérdéseket csak egyszer kell feltenni, és a kiegészítő felvételek adatainak értékeléséhez is közvetlenül felhasználhatók. Ez a módszer mintegy próbaként is szolgált az egységes lakossági adatfelvételi rendszer felállításához (Tájékoztató 1972).

Az 1973. évi mikrocenzust elrendelő jogszabály a 38/01972.(XI.19) MT. számú rendelet a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyairól c. kormányrendelet volt. A jogszabály az 1968. évi összeírást elrendelő jogszabálynál valamivel részletesebben kifejtette, hogy mi az összeírás célja, a népesség hány százalékát kell összeírni, mi az összeírás eszmei időpontja (1972. december. 31. és 1973. január 1. közötti éjfél) és végrehajtásának időszaka (1973. január 2. és 15. között). A rendelet – ellentétben a korábbi mikrocenzust elrendelővel – nem szól a KSH általános felelősségéről, csak jelzi, hogy az összeírást a KSH összeírói hajtják végre. Ugyanakkor már kimondja, hogy az adatok csak statisztikai célra használhatók fel (Lakatos 2000).

3.1. A minta

Az 1973. évi mikrocenzus a népesség és a lakásállomány 2%-ára terjedt ki. A minta kialakítása lényegesen eltért az előző két mikrocenzusnál alkalmazott eljárástól. Ott kétlépcsős minta készült (a települések, majd a lakások kiválasztása), 1973-ban egy közbülső lépcsőként kiválasztották a számlálókörzeteket, azaz a mintavételi eljárás lényegében háromlépcsős volt.

A módszer megváltoztatását elsősorban az ebbe szükségessé, hogy a mikrocenzus mintája nagyobb keretbe illeszkedett be. A KSH munkája során fellépő különböző mintavételes műveletekhez ún. „általános célú minta” készült, annak érdekében, hogy két teljes körű népszámlálás között mind a tervezett folyamatos, mind az esetenként felmerülő adatgyűjtések keretében szolgáljon. Ennek a 10%-os mintának végső egysége a népszámlálási számlálókörzetek. Az ilyen területi mintának számos előnye van, többek között az, hogy megkönnyíti a címjegyzékek hosszabb időn át naprakész állapotban tartását és helyszíni ellenőrzését.

A települések kiválasztását az összeírásnak kevesebb helységekre való tömörítése és ezzel a helyszíni szervezés és lebonyolítás egyszerűsítése indokolta. Az általános célú minta ennek megfelelően kétlépcsős: az első lépcsőben településekből, a másodikban teljes számlálókörzetekből állt.

A mikrocenzus mintája az általános célú minta részét képezte. Annak valamennyi települését és számlálókörzetét tartalmazta, területi tömörítése tehát ugyanaz, mint az általános célú mintáé. Minél több területi egység bekapcsolását ugyanis a minta jósága, illetve a megbízhatósági határok szűkítése iránti követelmény indokolta. A 10%-os keret 2%-osra való csökkentése érdekében az összeírandó lakások számánál kellett a minta terjedelmét egyötöd részére redukálni. Ebből kifolyólag tehát a kiválasztott körzetekben átlagosan minden ötödik lakás szerepelt a mikrocenzus mintájában.

A községeket csak az 5000-nél kisebb népességszámú településeken választották ki, míg az ennél népesebb községek és városok mind szerepeltek a mintában. A mintavétel pontosságának növelése érdekében az 5000 főnél kisebb népességszámú községeket – éppúgy, mint az előző mikrocenzusoknál – rétegekbe foglalták. A községek rétegzése elsősorban lakosságszámuk nagyságrendje szerint történt.

A számlálókörzetek kiválasztása – éppúgy, mint a településeké – nagyságukkal arányos valószínűséggel történt. Ez a módszer eldönti a harmadik lépcsőben a lakások kiválasztásának módját: minden számlálókörzetből azonos számú lakás veendő a mintába. A községenként és számlálókörzetenként azonos számú lakásból álló minta a számlálóbiztosok egyenletes munkaterhelése szempontjából előnyös.

Az 5000 lakosnál kisebb településeken 2–2 számlálókörzet szerepelt a mintában, az 5000 lakosnál nagyobbakon pedig a számlálókörzetek 10%-át emelték ki. Utóbbi esetben a lakásokat a számlálókörzetek foglalkozási rétegek szerint csoportosításával választották ki.

Az 1970. évi lakásállomány 2%-ának megfelelően minden mintába vett számlálókörzetből 17 lakást kellett kiválasztani. Budapesten, ahol a számlálókörzetek nagysága meghaladta az országos átlagot, más váltószámmal emelték ki a számlálókörzeteket, ezért ott körzetenként 20 lakás szerepelt a mintában.

Az intézeti háztartások mintavétele az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan történt.

A lakónépesség – és az állandó népesség – száma tekintetében a továbbvezetett adatokkal való egyeztetést nem korrekcióval, hanem a kivetítést (teljeskörűsítést) végző szorzószámok útján biztosították.

A pontossági követelmény itt is megegyezett az 1963. és az 1968. évi mikrocenzusoknál alkalmazottal, azaz a közvételeendő legkisebb 150 000 főnyi (kivetített) adat legfeljebb 5%-os hibával legyen becsülhető, 95%-os valószínűségi szinten. A teljes mintavételi leírás megtalálható az 1973. évi mikrocenzus eredményeit összefoglaló kötetben (KSH 1974).

3.2. A kérdőív

Az 1973. évi mikrocenzusnál – hasonlóan az 1970. évi népszámláláshoz – már nem lajstromos, hanem egyéni összeíróíveket alkalmaztak. A kérdőívek összeállítási koncepciója szerint a *Lakásösszeíróív (A/minta)* és a *Személyi kérdőív (B/minta)* kérdései nagyrészt megegyeztek az 1970. évi népszámlálás alapfelvételének kérdéseivel. Természetesen az egyes kérdések feltevésének módjában, sorrendjében, szövegében voltak eltérések, hiszen az előző népszámlálás tapasztalatait – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – az 1973. évi mikrocenzus során is érvényesítették. Például az összeírt személy foglalkozási adatainál – 1970-hez képest – megcserélték a sorrendet: először a mikrocenzus eszmei időpontjában dolgozó személy foglalkozási adatait kérdezték, és csak azután tértek rá a nem dolgozó személyek utolsó foglalkozására vonatkozó hasonló információinak begyűjtésére. Ennek az volt az oka, hogy így pontosabban és hatékonyabban tudták azonosítani a mikrocenzus időszakában dolgozó személyeket. (Ezt a sorrendet máig alkalmazzák a hasonló témájú összeírások.) Az 1970. évi népszámlálás alapkérdőíveihez képest néhány új kérdés is szerepelt a programban. Ilyen volt például a lakás esetében a lakbérre vonatkozó kérdés, a személyi kérdőíven pedig a szakképzettséget kérdezték részletesebben.

A *Foglalkozásváltozási kérdőív (C/minta)* összeállításánál figyelembe vették a KSH népességtudományi kutatócsoportjának (1967-től a KSH Népességtudományi Intézete) 1962–1964 közötti társadalmi mobilitási felvételei során alkalmazott kérdőíveit, tekintettel arra, hogy az 1973. évi mikrocenzus foglalkozásváltozási felvételének egyik célja az volt, hogy a mikrocenzus kiegészítő felvételeinek adatait össze lehessen hasonlítani az egy évtizeddel korábbi összeírás eredményeivel. A foglalkozásváltozási kérdőíven részletesen kérdezték az összeírt személy 1972. évi utolsó munkahely-változtatásának okait is, amelyek alapján elemezni lehetett az 1972. évi munkaerőmozgás méreteit és irányát. A kérdőíven tehát szerepelt a 14 éves és idősebb személyek iskola-, foglalkozástörténete és lakóhely-változtatásai, az apa és az anya foglalkozástörténete, a különélő gyermekek iskolai végzettsége, foglalkozása. A foglalkozásváltozási felvétel módszertanának részletes leírása megtalálható Andorka Rudolf 1982-ben kiadott alapvető művében (Andorka 1982).

1.3. tábla **A magyarországi mikrocenzusok a kiegészítő felvételek szerint**

1963	1968	1973	1984	1996	2005	2016
<ul style="list-style-type: none"> Lakóhely-változtatás Iskolázottság 50 éven aluli nők Építkezés, lakásváltoztatási tervek, tartós fogyasztási cikkek Jövedelem 	<ul style="list-style-type: none"> Építkezés, lakásváltoztatási tervek, tartós fogyasztási cikkek Foglalkozástörténet Jövedelem 	<ul style="list-style-type: none"> Foglalkozásváltozás Jövedelem 	<ul style="list-style-type: none"> 15–55 éves nők Nyugdíjasok, nyugdíjkorúak 	<ul style="list-style-type: none"> Jövedelem Vagyoni helyzet Utazási szokások 	<ul style="list-style-type: none"> Jövedelem Információs és kommunikációs technológiai eszközhasználat Változó életkörülmények 	<ul style="list-style-type: none"> Társadalmi rétegződés Foglalkozások presztízse Szubjektív jóllét Egészségproblémából fakadó akadályozottság Nemzetközi vándorlás

A jövedelmi felvétel *Jövedelmi kérdőív (C/minta)* célja az volt, hogy bemutassa a lakosság különböző rétegeinek és csoportjainak átlagos személyi jövedelmét, a jövedelmek szóródását, ennek okait, bizonyos naturális mutatók megfigyelése révén alapot adjon a természetbeni társadalmi juttatások főbb rétegek szerinti meghatáro-

zásához, valamint ismertesse az 1968. évi jövedelemfelvétel óta bekövetkezett változásokat. A kérdőívhez kapcsolódott a kultúrstatistika témájában egy teljes oldalas, a televízió nézésre, a rádióhallgatásra, a könyvolvasásra, a mozi-, színház- és hangverseny-látogatásra vonatkozó kérdőív (Előterjesztés 1971).

3.3. Az eredmények közlése

Az alapfelvételtől a KSH az előző két mikrocenzushoz képest jóval részletesebb kiadványt jelentetett meg (KSH 1974). Ebben már tudatosan alkalmazták az 1970. évi népszámlálás kiadványsorozatának tartalmi és formai megoldásait. A kiadvány 55 oldalon keresztül számos szövegek közötti táblázat felhasználásával részletes, leíró jellegű szöveges ismertetést adott közre. A visszatekintő adatokhoz csak a korábbi népszámlálások adatait használták fel, az előző két mikrocenzus információit nem közölték (ezt a megoldást máig alkalmazzák). A visszatekintés időhorizontja témánként eltért, összefüggésben azzal, hogy az adott téma módszertani lehetőségei miként alakultak. Például a népesség számát 1870-től, a nemek és a korcsoportok adatait 1900-tól, az iskolai végzettséget 1910-től, az egyéni foglalkozást és a háztartási adatokat 1960-tól közölték. A visszatekintő adatokat követően a különböző témákról a kötetben részletes táblaanyag is található. A kiadvány a korábbi mikrocenzusokat érintő adatközlésekhez képest jóval nagyobb terjedelemben közölt területi adatokat megyénkénti, megyei jogú városokkénti és fő településtípusonkénti bontásban. A táblázatos anyagot részletes fogalommagyarázat és a mintavételi eljárás alapos ismertetése követte. A kiadvány függelékében néhány népesség-továbbvezetéssel és a folyamatos statisztikai adatfelvételek eredményeivel kapcsolatos információ is található. Módszertani szempontból ezek fontos információk voltak a mintavételen alapuló mikrocenzus adatainak helyes értelmezéséhez.

Az 1970-es évek első felében a társadalom osztály- és rétegtagozódásának vizsgálatát az akkori állami-politikai vezetés különösen fontosnak tekintette, és politikai szempontú megközelítést tartott kívánatosnak. A politikai vezetés társadalomstatistikai adatok segítségével próbálta bizonyítani a társadalom vezető erejének tartott munkásosztály és parasztság meghatározó szerepét az 1970-es évek magyar társadalmában. A KSH-ban kidolgoztak egy olyan osztály- és rétegtagozódási sémát, amely szerint a társadalomstatistikai adatokat ezen elképzeléseknek megfelelően lehetett csoportosítani. Ez a csoportosítás elnöki rendelkezés formájában meg is jelent (2/1975 (V.3.) KSH számú rendelkezés) (Zafir 1976). Az 1973. évi mikrocenzus adatait ezt követően e szempontok szerint országos és megyei szinten feldolgozták és kiadvány formájában közzétették (KSH 1975a, b).

Az 1973. évi mikrocenzus foglalkozásstatistikai felvételének anyagát az akkori Társadalomstatistikai főosztályon Andorka Rudolf és munkatársai (Harcza István, Kulcsár Rózsa) dolgozták fel. E témában több kiadványt jelentettek meg, és számos tanulmányt, cikket írtak. Andorka Rudolf (1982) részletesen elemezte a magyarországi társadalmi mobilitás történetét és az 1973. évi adatfelvétel eredményeit. Alapvető megállapításokat tett az 1945-öt követő évtizedek nemzedékek közötti, illetve nemzedéken belüli mobilitásáról, a várható tendenciákról. Az elemzést részletes módszertani magyarázatokkal látta el, és kimerítő szakirodalmi felsorolást tett közzé. E kötet korszakos jelentőségű volt, és a téma kutatói számára kézikönyvként szolgált (Andorka 1982).

Az 1973. évi mikrocenzus jövedelemfelvételét a KSH akkori Közgazdasági főosztálya dolgozta fel és kiadvány formájában jelentette meg (KSH 1975c).

Az 1973. évi mikrocenzus felvétele, feldolgozása és adatainak közlése akkor valósult meg, amikor még tartott az 1970. évi népszámlálás adatainak feldolgozása,

közlése (az 1970. évi népszámlálás kötetsorozatának utolsó kiadványa 1981-ben jelent meg). További fejlemény volt, hogy az 1970. évi népszámlálás 25%-os felvételének anyagából csak egy résztéma feldolgozása és közlése történt meg (a termékenység adatai), így az 1973. évi mikrocenzus anyagának jelentősége – különösen a kiegészítő felvételek – felértékelődött. Az 1973. évi mikrocenzus eredményeit – a korábbi két mikrocenzushoz képest – már tervszerűbben és nagyobb terjedelemben dolgozták fel és közzétették, továbbá a kiegészítő felvételek feldolgozása és közlése is teljesült.

4. Az első kísérlet a hivatalos nyilvántartási adatok népszámlálási típusú felhasználására – az 1984. évi mikrocenzus

Az 1970-es évek közepétől jelentős változások történtek a KSH társadalomstatistikát érintő adatfelvételi rendszerében. Hosszas előkészületek után 1976-ban bevezették az 1970-es évek eleje óta tervezett egységes lakossági adatfelvételi rendszert (ELAR). Létrehozásának indoka többek között az volt, hogy az egyre szaporodó ad hoc jellegű felvételeknek egységes keretet adjanak, és a különálló felvételekből eredő többletköltségeket mérsékelni próbálják. Az ELAR rendkívüli előnye, hogy az – időben egymáshoz közel álló – egyes felvételek adatállományai összekapcsolhatók, így bizonyos kérdéseket szükségtelen minden egyes felvételnél megismételni. Szakmai szempontból így mód nyílt arra, hogy bizonyos témákat olyan oldalról is megvizsgáljanak másodlagos feldolgozás keretében, amely az adott felvétel eredeti célkitűzései között nem szerepelt. További előnye a rendszernek, hogy a viszonylag stabil mintakiválasztás révén az összeírások technikai lebonyolítása lényegesen egyszerűbbé vált (például az összeírók szervezése szakképzett összeírói apparátus létrehozása révén).

Az évtized közepétől – a KSH tevékenységét is érintő – további jelentős változás volt a népesség-nyilvántartás rendszerének felállítása, amelyet egy 1975. január 1-jei ún. népesség-összeírás alapozott meg. Ezt a népesség egészére kiterjedő felvételt a KSH népszámlálási részlege szervezte és irányította, a közvetlen végrehajtási feladatot a helyi igazgatási szervek (tanácsok) látták el. Megalakult egy új hivatal, az Állami Népesség-nyilvántartó Hivatal (ÁNH), amely működésének kezdetén a KSH elnökének felügyelete alatt állt, majd több új funkcióval kiegészülve átkerült a Belügyminisztérium közvetlen irányítása alá. A rendszer máig is működő lényege, hogy az ország lakosainak mindegyike kapott egy ún. „személyi számot”, amely személyi azonosítónak közgazgatási (államigazgatási) célokat szolgált (Lakatos 1993).

Az 1980. évi népszámlálás felvételi programja még az 1970. évi népszámlálás alapprogramjához képest is szűkebb volt, az 1984. évi mikrocenzus programja viszont számos olyan kérdést is tartalmazott, amely nem volt témája az 1980. évi népszámlálásnak, ellenben szerepelt az 1970. évi népszámlálás programjában. Az 1984. évi mikrocenzus megtartásának indokai közé tartozott az 1980. évi népszámlálás óta bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások irányának és nagyságrendi változásának felmérése. További indok volt, hogy az 1984. évi mikrocenzus adatainak felhasználásával megalapozzák a különböző társadalmpolitikai intézkedéseket és ellássák információval az állami, a vállalati és a kutatói szférát (Előterjesztés 1983).

Az 1984. évi mikrocenzus szervezésekor, mintájának kialakításakor több – a korábbi mikrocenzusoktól – eltérő szempontot kellett figyelembe venni. Mindenekelőtt a már 1976 óta működő ELAR-t, így a mikrocenzus végrehajtásában minél több, jól képzett ELAR-összeíró részvételét. Ezért a mintakiválasztást úgy kellett irányítani, hogy azok a települések, ahol ELAR-összeírók dolgoztak, bekerüljenek a mintába.

Az 1984. évi mikrocenzus előkészítése az ÁNH-val együttműködve történt, oly módon, hogy a kijelölt címanyag alapján – a közösen kialakított személyi kérdőíven – az ÁNH adatbázisából előnyomtatta a megadott címen lakó, általa nyilvántartott személyek adatait (név, leánykori név, anyja neve, állandó és ideiglenes lakcím, bejelentés időpontja, személyi szám). Indokként jelezték, hogy az ÁNH bevonása lehetőséget adott a következő népszámláláshoz módszertani tapasztalatok szerzésére, arra, hogy miként lehet az ÁNH adatbázisát népszámlálási célokra felhasználni. Ennek keretében vizsgálták azt is, hogy a népszámlálási adatok hogyan teszik lehetővé az ÁNH-adatbázis megbízhatóságának ellenőrzését, továbbá, hogy a teljes körű népszámlálás milyen lehetőséget teremt az ÁNH adatbázisának továbbfejlesztésére (azaz egy statisztikai célú összeírást akartak államigazgatási célra felhasználni).

Tekintettel arra, hogy a népszámlálási típusú összeírások vonatkozásában teljesen új megoldásról volt szó, az 1984. évi mikrocenzus végrehajtása előtt 1983 októberében 10 számlálókörzetre (6 megyében és Budapesten) kiterjedő próbafelvételt hajtottak végre. E próbafelvétel tapasztalatai igazolták, hogy az ÁNH adatbázisa alkalmas népszámlálási típusú adatfelvételek előkészítésére. A próbafelvétel alkalmával kipróbálták a névvel ellátott, megcímezett kérdőívek postán kiküldésének módszerét, és így biztosították az önköltés lehetőségét. Ezt a módszert azonban az 1984. évi mikrocenzus során nem alkalmazták, az összeírást kizárólag számlálóbiztosok bevonásával hajtották végre (Előterjesztés 1983).

Az 1984. évi mikrocenzus során is használtak kiegészítő kérdőíveket, azonban kapcsolt jövedelmi felvételt ekkor nem hajtottak végre. Az 1984. évi mikrocenzus végrehajtását, az adatok feldolgozását és közlését kizárólag a népszámlálásért felelős szervezeti egység hajtotta végre, más főosztályokat nem vontak be a munkába.

Az 1984. évi mikrocenzust a *KSH elnökének 2/1984. (VII. 8.) KSH számú rendelkezése a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyainak összeírásáról* című jogszabály rendelte el. A rendelkezés tartalmazta azt, hogy az összeírás a népesség 2%-ára terjed ki, meghatározza az eszmei időpontot, ismertette az adatszolgáltatói kötelezettséget, továbbá azt, hogy a szakmai irányítás a KSH feladata, a konkrét teendőket a KSH igazgatóságai végzik. Ugyanakkor nem szerepelt benne az összeírás időtartama, amit a KSH belső utasításai határoztak meg. A korábbi népszámlálások és mikrocenzusok eszmei időpontja – az 1941. évi népszámlálás kivételével – mindig a december 31. és a január 1. közötti éjféltre esett, időtartamuk 10–14 nap volt. Az 1984. évi mikrocenzus eszmei időpontja viszont 1984. szeptember 30. és október 1. közötti éjfélt volt, végrehajtása pedig egy hónapig tartott.

Az októberi adatfelvételi időszak mellett számos érv szólt. Az ELAR-összeíróknak októberben–novemberben más feladatuk nem volt (Előterjesztés 1983), így teljes létszámban be lehetett vonni őket az összeírásba. A tanulmányaikat befejező fiatalok már munkába álltak, véget ért a júniusi–szeptemberi időszakra jellemző munkaerőmozgás, a mezőgazdaságban ekkorra befejeződött az őszi betakarítás, és a nyaralás után a lakosság jó része is az állandó lakóhelyén tartózkodott. Az összeírás értékelésében már említették, hogy az októberi végrehajtást megzavarta az a tény, hogy az időjárási viszonyok miatt a mezőgazdasági munkák befejeződése egy hónappal későbbre tolódt, ezért számos esetben a felvételre kijelölt címet többszöri felkeresés után lehetett csak összeírni (Kepecs–Klinger 1985).

Az 1984. évi mikrocenzust elrendelő jogszabály kimondta, hogy a felvett adatokat nemcsak statisztikai, hanem állami népesség-nyilvántartási célokra is fel lehet használni. Ez abból következett, hogy az ÁNH részt vett az előkészületekben, és a kérdőíven az összeírás helyének címét és az összeírt személyi számát is feltüntették. Ez jelzi azt az 1980-as évekbeli törekvést, hogy a népszámlálási típusú összeírások és az állami

népesség-nyilvántartás között kapcsolatot teremtsenek és a személyi szám felhasználásával hatékonyabbá tegyék a statisztikai célú összeírásokat. A rendszerváltozás után azonban ez a lehetőség megszűnt, az adatvédelemmel és a statisztikával kapcsolatos jogszabályok élesen elválasztották egymástól a statisztikai célú összeírásokat az állami nyilvántartásoktól (Lakatos 2000).

4.1. A minta

A mikrocenzus mintája szoros kapcsolatban volt az ELAR új, 1983. január 1-je óta működő mintájával. Az új, nem arányos ELAR-minta kiválasztása két fázisban történt: az elsőben – szem előtt tartva már a mikrocenzus követelményeit – egy arányos, 15%-os számlálókörzet-mintát választottak ki, majd ebből alakították ki – második fázisban – a működő ELAR-mintát. Az arányos, a népszámlálási körzetek 15%-át felölelő minta volt az alapja a mikrocenzus mintájának is. A mikrocenzus mintájával szemben alapkövetelmény volt az arányosság, az egységesen 2%-os kiválasztási arány, vagy másképpen az adatok teljeskörűsítésénél az egységes 50-es szorzótényező.

A 15%-os arányos mintánál alkalmazott mintavételi eljárás hasonló volt az 1973. évi mikrocenzusnál alkalmazotthoz: a kiválasztás a 10 ezernél kisebb lélekszámú települések esetén háromlépcsős volt (települések–körzetek–lakások), míg a nagyobb települések mind szerepeltek ebben a mintában, azaz ezekben két lépcsőben történt a kiválasztás (körzetek–lakások).

A településeket nagyságuk és jellegük alapján rétegekbe sorolták. Népeség számuk szerint – az 1980. január 1-jei lakónépesség alapján – 6, jellegük szerint – az aktív és inaktív keresők összetétele alapján – 5 réteget alakítottak ki.

A települések az egyes rétegekben belül nagyságukkal (a lakások számával) arányos valószínűséggel kerültek a mintába. Annak érdekében, hogy az ELAR keretében működő gyakorlott kérdezőbiztosok mellett minél kevesebb egyszeri alkalomra megbízott összeíróra legyen szükség a mikrocenzus végrehajtásához, célszerűnek látszott az eredeti 15%-os arányos mintát jobban tömöríteni, kevesebb településre koncentrálni, főként azokra, amelyek benne vannak az új ELAR-mintában. Ez egyrészt azt jelentette, hogy az arányos mintába kiválasztott 10 ezer alatti lélekszámú települések közül nem mind, hanem csak körülbelül kétharmaduk került be a mikrocenzus mintájába, másrészt a 10–15 ezres lélekszámú települések – ezek a 15%-os arányos mintában mind szerepeltek – közül is választottak ki. A 15 ezernél népesebb települések a mikrocenzus mintájában is mind benne voltak. Végeredményben a minta 524 települést foglalt magában.

A településekhez hasonlóan a számlálókörzeteket is rétegekbe sorolták. Külön réteget alkottak a bel- és külterületi számlálókörzetek. Annak érdekében, hogy minden körzetből biztosítani lehessen a szükséges lakásszámot, a 100-nál kisebb lakónépességű számlálókörzetek nem képeztek önálló mintavételi egységeket, hanem vagy földrajzilag közel eső önálló körzetekhez lettek csatolva, vagy több kis körzet együtt képezett egy kiválasztási egységet. A csatolásoknak, illetve összevonásoknak még a kiválasztás előtti végrehajtásával biztosítani lehetett, hogy a körzetek is mint mintavételi egységek nagyságukkal arányos valószínűséggel szerepeljenek a mintában. A 15%-os arányos mintába kiválasztott 1500–10 000 lakosú települések mindegyikéből 6 körzet került a mintába. Mivel az 1500 főnél kisebb településeken nem volt ennyi körzet, vagy legfeljebb 6 számlálókörzet volt, ezeknek a településeknek a teljes címanyaga mintakeretül szolgált a lakások kiválasztásához. A 10 ezernél nagyobb települések mindegyikéből a számlálókörzetek 15%-a szerepelt az arányos mintában.

A számlálókörzetek kiválasztását követte a lakások kiválasztása. A települések, illetve a körzetek nagysággal arányos kiválasztása esetén az egyenlő mintába kerülési esélyt úgy lehetett biztosítani, ha rétegenként minden körzetből azonos számú címet

választottak ki. Ennek megfelelően a kisebb községekben körzetenként 20, a nagyobb településeken 14 lakást tartalmazott a mikrocenzus mintája.

Az 1984. évi mikrocenzusnál is – a korábbi mikrocenzusokhoz hasonlóan – az intézeti háztartások köréből is történt mintavétel. A teljes mintavételi eljárás leírása megtalálható a mikrocenzus eredményeit összefoglaló kiadványban (KSH 1985).

4.2. A kérdőív

Az 1980. évi népszámlálás felvételi programja csak a legalapvetőbb lakás- és személyi adatokra terjedt ki, ezért igény volt arra, hogy már az 1984. évi mikrocenzus alapfelvétele (lakás, személy) is annál jóval bővebb tematikájú legyen. Az 1984. évi mikrocenzus felvételi programját, kérdőíveinek kialakítását már segítették azok a tapasztalatok, amelyeket az 1976 óta folyó ELAR társadalomstatisztikai felvételei biztosítottak. Miután az 1984. évi mikrocenzus mintája jelentősen bővebb volt, mint az ELAR-felvételeké, nem volt lehetőség az ott már rögzített alapadatok átvételére, ami csökkenthette volna a kitöltés időigényét. Ezért egy sor olyan kérdés is szerepelt a mikrocenzus felvételi programjában, ami az ELAR-felvételekben is megtalálható volt, ugyanakkor a rutinos összeírói hálózat bevonása – a viszonylag terjedelmes felvételi program ellenére – sem növelte lényegesen a helyszíni munka, a kérdőívek kitöltésének időigényét. E mikrocenzus lebonyolításában az ELAR összeírói hálózata bevonásának köszönhetően ugyanis nagyrészt „hivatásos” összeírók vettek részt, szemben a népszámlálások és a korábbi mikrocenzusok egyszeri alkalomra szervezett összeírói hálózatával.

Az 1984. évi mikrocenzus *Lakásösszeíróív (A/minta)* kérdőív az alapadatokon túl kérdéseket tartalmazott a lakás havi bérére, építési, vásárlási kölcsönére, az 1980 óta végrehajtott lakás bővítésére, átalakítására, korszerűsítésére, ingatlantulajdoni adatokra, lakásváltoztatási tervekre.

A *Személyi kérdőív (B/minta)* a személyekre vonatkozó általános demográfiai, iskolázottsági és foglalkozási kérdések mellett tartalmazott kérdéseket – többek között – a munkába, illetve az iskolába járás módjáról, az utazással eltöltött időről, a napi ingázás okáról és a naponta megtett távolságról. A munkaerő-fluktuáció megfigyelése érdekében szerepelt kérdés a mikrocenzust megelőző öt évben történt foglalkozás- és munkáltatóváltásokról, valamint azok okairól, továbbá a főfoglalkozás mellett végzett melléktevékenységről (mellékfoglalkozásról). Emellett információt gyűjtöttek arról is, hogy az összeírt személy iskolai végzettségét, illetve szakképzettségét milyen mértékben hasznosítja a munkája során (a kongruenciára vonatkozó kérdés). Végül az egészségi állapottal összefüggő néhány kérdéssel egészült ki a személyi kérdőív.

A *Kérdőív az 1929–1969 között született nőkről (C/minta)* részletes kérdéseket tartalmazott a 15–55 éves nők termékenységének alakulásáról, a 14 éves és fiatalabb gyermekek napközbeni ellátásáról, például arról, hogy a szülők gyermekük ellátásához melyik rokontól milyen jellegű segítséget kaptak.

A *Kérdőív a nyugdíjasokról és a nyugdíjkorúakról (D/minta)* e korosztály nyugdíj melletti munkavállalására, életkörülményeire, szociális ellátására, rokoni kapcsolataira, fizikai és szellemi aktivitására vonatkozó kérdéseket tett fel (Kepecs-Klinger 1985).

Ezek a kérdőívek egységes szerkezetűek voltak, a kérdések harmonizáltak egymással, a különböző nomenklatúrák használata azonos módon és tartalommal történt. A korábbi mikrocenzusokhoz képest az 1984. évi mikrocenzus volt az első, amely az egyéni foglalkozásokat az 1975-ben bevezetett foglalkozások egységes osztályozási rendszere (FEOR) szerint dolgozta fel, számos más korszerű nomenklatúrával együtt (például tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszere – TEÁOR, betegségek nemzetközi osztályozása – BNO).

A program összeállítói két jelentős társadalmi réteg helyzetét igyekeztek körüljárni: a gyermeküket nevelő anyákét és az idősebb korosztályét. Az 1980-as években már elkezdett csökkenni az ország lakossága (ez 1981 óta napjainkig tart) és gondként jelentkezett a nyugdíjaskorú népesség helyzetének alakulása.

A kérdések ezen kívül számos új és aktuális témát jártak körül. Ilyen volt például az iskolai végzettség és a foglalkozás megfeleltetésére, kongruenciájára vonatkozó kérdés, az utazással, a közlekedéssel kapcsolatos igen részletes kérdésfeltevés. (Ez utóbbi téma például szerepelt az 1970. évi népszámlálás kiegészítő programjában is, de ezen információk feldolgozása nem történt meg.) A kérdések egy része módszertani próbaként is funkcionált arra vonatkozóan, hogy miképpen és milyen sorrendben lehet feltenni például a foglalkozással, a munkáltatóval, a napi ingázással kapcsolatos kérdéseket. Az 1984. évi mikrocenzus igen gazdag programjának tapasztalatait a későbbi összeírásoknál is hasznosították.

4.3. Az eredmények közzélése

A korábbi mikrocenzusokhoz képest az 1984. évi mikrocenzus publikációi jóval részletesebbek voltak. A mikrocenzusok esetében az ún. adattár típusú kiadványoknak kisebb szerepük volt, mint a népszámlálások adatközléseinél (Czibulka–Lakatos 2003). A mikrocenzusoknál – az 1984., az 1996., a 2005. évi felvételeknél – egyre növekedett az ún. elemző, az adott témát részletesebben tárgyaló kötetek száma. A mikrocenzusok adatközlései egyben próbáját is jelentették a mikrocenzusokat követő népszámlálások közzéadási rendszerének. Az 1984. évi mikrocenzus jellegzetessége volt az is, hogy az adatfelvétel és az első eredmények közzélése között igen rövid idő telt el. Az adatfelvétel 1984 októberében volt, és az első eredményeket tartalmazó kiadvány már 1985 májusában megjelent, de az utolsó kötetek is 1988 folyamán hagyták el a nyomdát.

Az 1984. évi mikrocenzus első eredményeit – a korábbi mikrocenzusokhoz hasonlóan – összefoglaló kiadványban tették közzé (KSH 1985). Ez a kiadvány azonban már tartalmazta a kiegészítő felvételek főbb adatait is, tehát információkat közölt a 15–55 éves nők termékenységének alakulásáról, a gyermekgondozásról, a nyugdíjaskorúak és a nyugdíjasok helyzetéről. A kiadvány a bő táblaanyag alapján részletes elemzést is tartalmazott (84 oldal), melyet grafikonok segítségével tettek közérthetőbbé. A visszatekintő adatok közzélése itt is témánként változik, de a módszertanilag legnehezebb témák esetében is – mint például az egyének foglalkozása – 1970-ig visszamenőleg közöl információkat. A korábbi mikrocenzusokhoz képest a megyei adatok közzélése is részletesebb volt, a megyesoros adatok az országosan közölt témák mindegyikét érintették.

Az 1984. évi mikrocenzus eredményeit tartalmazó összefoglaló kötet után az egyes témákat tartalmazó, ún. témakötetek következtek.² Ezek igen változatos időpontokban, terjedelemben és tartalommal jelentek meg. A témakötetek között volt néhány oldalas – gyorsjelentésszerű – kiadvány, például a *Lakáshelyzet, a népesség lakásviszonyai*, amely 1985-ben, 12 oldalon 25 példányban jelent meg, és azt a célt szolgálta, hogy az ország felső vezetőit tájékoztassa. Voltak terjedelmesebb kiadványok, amelyek elemzést és táblaanyagot egyaránt tartalmaztak, például *Az ifjúság demográfiai és foglalkozási jellemzői* (1985-ben, 229 oldalon, 200 példányban), vagy *Az időskorúak helyzete* (1986-ban, 308 oldalon, 100 példányban). Több olyan kiadvány jelent meg, amely nem került kereskedelmi forgalomba, hanem ún. munkaanyagként funkcionált, például ilyen volt *Az időskorúak egészségi helyzete területenként (Munkaanyag)* (1988-ban, 179 oldalon).

² A *Népszámlálás az ezredfordulón c.* kötetsorozat 4. kötetében – a 2005. évi mikrocenzus kivételével – az összes mikrocenzus kiadvány címe, megjelenési ideje, terjedelme, példányszáma megtalálható (Czibulka–Lakatos 2003). A KSH Könyvtárának Népszámlálási digitális adattárában (NÉDA) pedig 1996-ig elérhető e kiadványok nagy része pdf változatban. (<http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=neda>). A 2005. évi mikrocenzus valamennyi kiadványa elérhető az interneten (http://www.nepszamlalas2001.hu/mc2005/mc2005_hun/index.html).

Az 1984. évi mikrocenzus tehát bemutatta az 1980-as évtized első felének társadalmi változásait, és számos témában fontos új információt szolgáltatott az ország lakosságának évtizedközi helyzetéről. Az 1984. évi mikrocenzus adatfelvételi, adatfeldolgozási technikája, adatkezelési rendszere, módszertana fontos tapasztalatokat jelentett a későbbi népszámlálások, mikrocenzusok végrehajtásához. Az 1984. évi mikrocenzus történeti szempontból egyedülálló kísérletet jelentett egy népszámlálási típusú adatfelvétel és az állami népességnyilvántartás együttműködésére.

5. Az első nagymintás adatfelvétel a rendszerváltozás után – az 1996. évi mikrocenzus

Az 1996. évi mikrocenzus megtartásához jelentős mértékben hozzájárult az a tény, hogy ez volt a rendszerváltozás utáni első, jelentős mintán végrehajtott népszámlálási jellegű adatfelvétel. Az 1990. évi népszámlálás időpontjában ugyanis a jelentős társadalmi-gazdasági változások már megindultak, de még nem érvényesültek a rendszerváltozás politikai, társadalmi, gazdasági és nem utolsósorban jogi következményei. Az 1990. évi népszámlálás bemutatta az azt megelőző negyven év társadalmi-gazdasági folyamatainak végét, ám még nem tudott számot adni a rendszerváltozás hatásairól. Az 1990. évi népszámlálás előkészítésére és végrehajtására rányomta bélyegét a rendszerváltozást megelőző egy–másfél év, főleg a politikát érintő bizonytalansága, ezért pozitívként értékelhető, hogy az 1990. évi népszámlálás végrehajtásának sikeressége nem tért el lényegesen a korábbi népszámlálásokétól, mikrocenzusokétól. Az 1990. évi népszámlálás programja – hasonlóan az 1970. évi népszámláláshoz – egy alap- és egy 20%-os mintán végrehajtott kiegészítő adatfelvételt tartalmazott. Az 1990. évi népszámlálás abban is hasonlított az 1970. évi népszámláláshoz, hogy a kiegészítő mintán végrehajtott adatfelvétel eredményeinek közzététele ezúttal is elmaradt. (A 2001. évi népszámlálás feldolgozása és adatközlése során – a visszatekintő adatok biztosítása érdekében – e kiegészítő minta néhány információját utólag feldolgozták, és a 2001. évi népszámlálás kötetorozatában publikálták. Ilyenek például a fogyasztók adatai, az aktív keresők közlekedésével kapcsolatos információk.)

A rendszerváltozás hatására alapvető változások következtek be a jogrendszerben, a lényegében új alkotmányra alapozva sorra születtek olyan törvények, amelyek átalakították az állam és a magánszféra intézményrendszerét, kialakították a piacgazdaságot és a jogállamot szabályozó jogi struktúrát. Ez az átalakulás igen nagy hatással volt a statisztikai szolgálatra, a statisztikai adatgyűjtés teljes folyamatára. Csak példaképpen jelezzük, hogy a magánszféra teljes átalakulása miatt jelentősen megnőtt az adatszolgáltató magánvállalkozások, magánvállalatok, a mezőgazdaságban a magángazdaságok száma, miáltal egyre nehezebbé vált a gazdaságstatisztikában a teljes körű vállalati adatfelvétel, így e területen is elterjedté váltak a mintavételen alapuló adatfelvételek. Jelentősen megváltoztak az adatvédelmet is befolyásoló jogszabályok, melyek érintették az 1996. évi mikrocenzus megtartásának jogszabályi környezetét azáltal, hogy elfogadták a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvényt (adatvédelmi törvény) és a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvényt (Lakatos 2000).

Bár a magyar statisztikai szolgálat 1948 és 1990 között is igyekezett a nemzetközi statisztika standardjainak megfelelni, a megfelelési kényszer 1990 után még jobban felerősödött, különösen az 1990-es évek második felében, az Európai Unióhoz való csatlakozás előkészítése során. A statisztikai módszertan egyik alapvető része a különböző adatfelvételeknél használt nomenklatúrák, amelyek például a vállalkozások tevékenységét (TEÁOR), az egyének foglalkozását (FEOR), az egyének iskolai vég-

zettségét (képzetségek egységes osztályozási rendszere – KEOR) foglalják rendszerbe. A piaccgazdasági követelmények, a nemzetközi statisztika kívánalmi szükségessé tették a nómenklatúrák felülvizsgálatát, átalakítását. Miután a népszámlálási típusú összeírásoknál e nómenklatúráknak igen nagy jelentősége van, az 1996. évi mikrocenzus adatainak feldolgozása során már ezeket a felülvizsgált nómenklatúrákat kellett használni, amelyek jelentősen eltértek akár az 1984. évi mikrocenzus, akár az 1990. évi népszámlálás során használtakétól. A rendszerváltozás utáni első jelentős, nagymintán tartott összeírásnak tehát az is feladata volt, hogy ezen átdolgozott nómenklatúrák alapján biztosítsa a korábbi népszámlálások, különösen az 1990. évi népszámlálás adataival való összehasonlítás lehetőségét.

A rendszerváltozás utáni jogszabályi környezetet is figyelembe véve megszületett a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyainak 1996. évi összeírásáról szóló 1995. évi LXXXVI. törvény. (Az ezt megelőző mikrocenzusokat – mint láttuk – nem törvény, hanem ennél alacsonyabb szintű jogszabály rendelte el.) A törvény a rendszerváltozás utáni jogszabályok egyértelmű rendelkezéseinek megfelelően igyekszik pontosan körülírni az összeírás fontosabb pontjait. E jogszabályszöveg szolgált mintául a következő népszámlálásokat és mikrocenzusokat elrendelő törvények struktúrájához. A törvény meghatározza az 1996. évi mikrocenzus eszmei időpontját (1996. március 31. és április 1. közötti éjfélt) és a felvételi időszakot (április 1. és április 21. közötti három hét). E mikrocenzus időpontja is különbözött a hagyományosnak tekinthető január 1-jei időponttól, a végrehajtás időszaka (három hét) pedig – hasonlóan az 1984. évi mikrocenzuséhoz (egy hónap) – hosszabb volt, mint a korábbi népszámlálások felvételi időszaka (10 nap vagy két hét). Az éven belüli évszak azonban jelentősen eltért mind a népszámlálásoktól, mind a mikrocenzusoktól: ezt a mikrocenzust tavasszal hajtották végre. A korábbiakhoz képest a jogszabály jobban körülírta az összeírás körébe tartozó személyek státusát (például beletartoztak a menekültként elismert külföldi állampolgárok). Hasonlóképpen újdonság volt, hogy a korábbi körülírás helyett ezúttal pontosan meghatározták a mikrocenzus témaköreit, mivel csak e témakörökre kellett kötelezően válaszolni. A törvény ez esetben is előírta, hogy a mikrocenzus végrehajtása a KSH feladata és a válaszadási kötelezettséget. A korábbi mikrocenzusokhoz képest jelentős különbség, hogy a kialakuló jogállami elvárásoknak megfelelően és a polgárok egyéni jogainak, személyes adatainak védelme érdekében az adatszolgáltatási kötelezettség csak a mikrocenzus alapfelvételére és a felsorolt témakörökre terjedt ki, a kiegészítő felvételekre nem, azokra a válaszadás önkéntes volt. (A korábbi mikrocenzusoknál természetesnek vették a kötelező jelleget, és a jogszabályokban nem is nagyon tettek említést arról, hogy a válaszadási kötelezettség mire terjedt ki.) Az új adatvédelmi jogszabályi környezet miatt is a törvény rendelkezett a mikrocenzus maradandó értékű iratainak levéltárba helyezésének rendjéről.

1.2. ábra **Az 1990. évi népszámlálás és az 1996. évi mikrocenzus emblémája**

A mikro-cenzussal egy időben, kapcsolódó felvételekként, a mikro-cenzus mintájának egynegyedét magában foglaló egy-egy részmintán a jövedelmi viszonyokat, a lakosság vagyoni helyzetét, valamint utazási szokásait vizsgáló, önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtésre is sor került. A jövedelmi viszonyokra vonatkozó kérdésekre az egyik egynegyednyi részmintában az összeírt 14 éves és idősebb személyek válaszolhattak, egy másik egynegyednyi részmintán a háztartás vagyoni helyzetét vizsgálták, egy harmadik egynegyedben pedig az egy éven belül történt utazásokat. Jogtechnikai szempontból ezt úgy oldották meg, hogy végrehajtásukról az 1996. évi Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) intézkedett (Czibulka 1996). (Az OSAP rendezi össze az adott évre vonatkozó statisztikai célú adatfelvételeket.) Az 1984. évi mikro-cenzussal ellentétben a kiegészítő felvételeket – az 1973. évi népszámláláshoz hasonlóan – a KSH adott témáért felelős szakmai főosztálya gondozta, természetesen az alapfelvételért felelős Népszámlálási főosztállyal szoros együttműködésben.

5.1. A minta

A mintakiválasztás az 1984. mikro-cenzushoz hasonló koncepció alapján történt, azaz ebben az esetben is figyelembe vették az ELAR-ral kapcsolatos szempontokat. Itt is háromlépcsős mintakiválasztásról volt szó, az első lépcsőben a településeket, a másodikban a számlálókörzeteket, a harmadikban a mintába került lakásokat választották ki. Az intézeti háztartások mintáját ebben az esetben is speciális szabályok szerint alakították ki.

A 15 ezer lakosúnál nagyobb települések teljes köre szerepelt a mintában, a 15 ezer lakosúnál kisebb településekből célzott mintavétel alapján első lépésben az ELAR-adatfelvételben érintett települések kerültek a mintába, a második lépésben a népesség-nagyság-csoportok figyelembevételével egészítették ki a 15 ezer főnél kisebb települések mintajegyzékét.

A számlálókörzetek számát úgy határozták meg, hogy az ezer főnél kisebb településeken körzetenként 12, az ennél nagyobbakban 8 lakás mintába kerülésével a népesség-nagyság-csoportok szerinti reprezentáció biztosított legyen.

A lakásokat az 1990. évi számlálókörzeti címanyagból oly módon választották ki, hogy a kiválasztásnál már azt is megjelölték, hogy a lakás melyik almintába kerüljön. Hasonlóan zajlott az 1990 és 1995 között épült lakásokat reprezentáló minta kiválasztása.

Az 1996. évi mikro-cenzus mintája a népesség és a lakások 2%-át érintette. Ennek megfelelően mintegy 80 ezer lakás és körülbelül 210 ezer személy került a mintába. A 2%-os mintanagyság alapján a népszámlálási típusú kérdések túlnyomó részében megfelelő mélységű, a területi tagoltságot illetően pedig legalább megyei reprezentációt biztosító adatok voltak előállíthatók (Czibulka 1996).

A mikro-cenzus alpmintájának kiválasztását követően határozták meg az egy-egy számlálóbiztoshoz tartozó összeírási körzeteket, amelyeket a részminták kialakításához is figyelembe vettek. A részmintáknál ugyanis alapvető szempont volt, hogy egy-egy számlálóbiztos az alapfelvétel mellett legfeljebb egyféle kiegészítő felvételben vegyen részt. (Az alapfelvétel negyedik részmintájához, valamint az intézeti háztartások mintájához nem kapcsolódott kiegészítő adatfelvétel.) A korábbi mikro-cenzusokhoz hasonlóan az össze-foglaló kiadványban a mintavételi eljárást is részletesen ismertették (KSH 1996).

5.2. A kérdőív

Az 1996. évi mikro-cenzus alapkérdőíve általában az 1990. évi népszámlálás alapkérdőívének kérdéskörét adaptálta, de tartalmazott néhány kérdést az 1990. évi népszámlálás kiegészítő kérdőívéről is, továbbá a népszámláláshoz képest új kérdéseket is feltett. A *Lakáskérdőív (A/minta)* a szokásos alapvető kérdéseken túl (például a lakás ren-

deltetése, tulajdoni jellege, építési éve, víz és gázellátása) tartalmazott néhány kérdést az 1990. évi népszámlálás kiegészítő kérdőíveiről (például a lakás falazata, telefonellátottság) és új kérdéseket is feltett (például lakóövezeti jelleg). A lakáskérdőívről viszont hiányoztak az 1990. évi népszámlálás kiegészítő kérdőívének kérdései a lakás átalakításáról, a lakáshoz jutás módjáról, a lakással való elégedettségről. A *Személyi kérdőív (B/minta)* főleg az 1990. évi népszámlálás alapkérdőívének kérdéseit tartalmazta, természetesen aktualizálva, a tapasztalatokat felhasználva. A személyi kérdőíven azért volt néhány kérdés a népszámlálás kiegészítő kérdőívéről is, például a jelenlegi tanulásra vagy a második foglalkozásra vonatkozóan. Ugyanakkor az 1996. évi mikrocenzusnak reagálnia kellett a rendszerváltozás utáni olyan erőteljes társadalmi jelenségekre, mint például az élettársi kapcsolatok terjedése, a munkanélküliség kérdése vagy a vállalatok külföldi tulajdonlásának témája. Különösen a munkanélküliségre vonatkozó kérdés volt nagyon fontos, hiszen 1990 és 1996 között több százezer fővel nőtt a munkanélküliek száma. Az 1996. évi mikrocenzusnál alkalmazták először azt a megoldást, hogy a mikrocenzus eredményeit közlő összefoglaló kötetben segítségül az adatok értelmezéséhez bemutatták a mikrocenzus során alkalmazott lakás és személyi kérdőívet (KSH 1996).

1976 óta számos olyan ELAR-felvétel volt, amely érintette a népszámlálási típusú adatfelvételek tematikáját, ezért egyre sürgetőbbé vált, ezen adatfelvételek fogalmiainak és módszertanának összehangolása. A rendszerváltozás után a KSH újjáalakította a munkaerőpiac megfigyelésére létrehozott – már korábban is funkcionáló – ELAR-felvételt, és 1992 óta munkaerő-felmérés címmel folyamatosan szolgáltat adatokat a foglalkoztatottságról és a munkanélküliségről. A munkaerő-felmérés fogalmi, módszerei igazodnak az Európai Unió Statisztikai Hivatala (Eurostat) által koordinált nemzeti munkaerő-felmérések standardjaihoz. Az 1996. évi mikrocenzus fogalmi rendszerének és módszereinek kialakításakor minden korábbinál fokozottabban kellett figyelembe venni e nemzetközi és hazai kívánalmakat. A fogalmak harmonizációja nemzetközi szinten is erőteljes volt, például a népszámlálási ajánlásokat és a munkaerő-felmérésre vonatkozó rendelkezéseket szintén összhangba kellett hozni.

Az 1996. évi mikrocenzushoz kapcsolódó a jövedelmi, a vagyoni helyzetre és az utazási szokásokra vonatkozó adatfelvételek ismertetése meghaladja e tanulmány kereteit.

5.3. Az eredmények közlése

Az 1996. évi mikrocenzus alapfelvételének adatait is először – immár hagyományosan – egy összefoglaló kötetben, már a mikrocenzus adatfelvételének évében közzétették (KSH 1996). A kiadvány szerkezete is a hagyományokat követte, a kötetben jelentős terjedelmű szöveges elemzés található (114 oldal), amelyben szövegek közötti táblák és grafikonok segítettek a demográfiai és a munkaerőpiaci folyamatok jobb megértését, a lakáshelyzet részletes bemutatását. A táblázatos részben nagy jelentősége volt a visszatekintő adatokat tartalmazó fejezetnek, hiszen ezek az információk mutatták be azokat a jelentős változásokat, amelyek az 1990. évi népszámlálás, azaz a rendszerváltozás óta a magyar társadalomban végbementek. A részletes adatokat bemutató fejezetben olyan új témák is megjelentek, mint például az élettársi kapcsolatok vagy a munkanélküliek adatainak különböző ismervek szerinti közlése. A kiadvány összeállítói igyekeztek kielégíteni a területi adatok iránti igényeket, mivel nemcsak megyei, hanem településtípus szerinti adatokat is kellő részletességben közöltek a demográfia, a foglalkozás, a család-háztartás és a lakás témájában. A kötetet fogalommagyarázat és a mintavételi eljárás részletes ismertetése zárta. Újdonság volt, hogy kiadvány tartalmazta a tartalomjegyzék és a bevezető értékelés angol nyelvű fordítását, és – mint említettük – a mikrocenzus alapkérdőíveit is.

Az 1996. évi mikrocenzus részletes eredményeit – az 1984. évi mikrocenzushoz hasonlóan – ún. témakötetekben jelentették meg. Ahhoz képest, hogy a mikrocenzus alapfelvétele viszonylag szűkített programot tartalmazott, a KSH viszonylag jelentős számú kiadványban publikálta az adatokat (Czibulka–Lakatos 2003). E jelentős terjedelmű publikálás azért is korszakos jelentőségű volt, mert az 1996. évi mikrocenzus – mint említettük – számos új típusú, a rendszerváltozás utáni időszakot jellemző információval rendelkezett. Külön témakötetek jelentek meg a foglalkoztatottság témaköréből, például a munkanélküliekről, a mezőgazdasági munkát végzőkről, a napi ingázókról. Közérdeklődésre tartott számot az élettársakról és az egyszemélyes háztartásokról szóló kiadvány. (Az utóbbi azt a máig tartó társadalmi folyamatot járta körül, hogy Magyarországon jelentősen nő az egyedül élő emberek száma, ami számos megoldandó probléma forrása lehet például a szociális ellátás, az otthoni ápolás területén.) A lakás témakörében is hiánypótló kötetek jelentek meg. Ezek közé tartoznak azok a kiadványok, melyek a lakótelepi és az önkormányzati lakások, az ott lakók főbb adatait tartalmazzák. A kiadványok többnyire rövidebb-hosszabb elemzéseket is közöltek.

Az 1996. évi mikrocenzus végrehajtása azért is volt fontos esemény, mert az 1990-es évek nagy társadalmi-gazdasági változásai főleg az évtized első felében következtek be, az évtized második fele már ilyen léptékű változásokat nem hozott. Így amikor a 2001. évi népszámlálás adatait az 1990. évi népszámlálás információihoz hasonlítjuk, akkor az 1996. évi mikrocenzus adatai azt mutatták, hogy az évtizedre jellemző jelentős változások üteme nem volt egyenletes.

6. Az informatikai fejlődés jegyében – a 2005. évi mikrocenzus

A korábbi mikrocenzusokhoz hasonlóan a 2005. évi mikrocenzus is szorosan kapcsolódott az előző, 2001. évi népszámlálás tematikájához, számos módszertani újításához, technológiájához, közlési rendszeréhez. Az 1990-es évek második felében az informatikai forradalomnak köszönhetően a KSH-ban jelentős informatikai fejlesztések történtek, minden munkatárs asztalára személyi számítógép került, a KSH központja és területi szervei egységes számítógép-hálózatba lettek kapcsolva, a KSH tájékoztatási rendszerében egyre fontosabbá vált az internet használata. A 2001. évi népszámlálás volt a rendszerváltozás utáni első népszámlálás, melyet a már kialakult, megszilárdulóban levő jogi és intézményi környezetben hajtottak végre. A 2001. évi népszámlálás számos újdonságot hozott a kommunikáció (például a zöldszám kiterjedt használata), az adatfeldolgozás (például az ún. optikaikarakter-felismerés – OCR) és az adatközlés (internet megjelenése) területén. Ezeknek a megoldásoknak némelyike a 2005. évi mikrocenzus tervezési, adatfelvételi, adatfeldolgozási és adatközlési rendszerét is befolyásolta.

A 2005. évi mikrocenzushoz is különböző tematikájú kiegészítő adatfelvételek kapcsolódtak. A KSH vezetése indokoltnak tartotta, hogy az 1996. évi mikrocenzushoz hasonlóan ebben az esetben is legyen egy kiegészítő jövedelmi felvétel. Ezen kívül a mikrocenzushoz két további, az Európai Unió nemzetközi felvételi programjához kapcsolódó és részben annak anyagi támogatásával végrehajtott adatgyűjtés is társult. Ilyen volt a lakosság információ- és kommunikációtechnológiai eszköz-ellátottságának és -használatának felmérése (IKT), valamint a változó életkörülmények vizsgálata (VÉKA). Az időbeni ütemezést illetően a jövedelmi felvételre és az IKT adatainak összeírására az alapfelvétellel egyidejűleg került sor, a VÉKA kiegészítő felvételt az alapfelvétel összeírási időszakában készítették elő, és egy hónappal később hajtották végre (Czibulka 2006). Az alapfelvétel és a kiegészítő felvételek adatainak együttes feldolgozásáért ugyan a Népszámlálási főosztály volt a felelős, de a kiegészítő felvételek munkafolyamatainak egy részéért a szakmai főosztályok feleltek (például kérdőív-összeállítás, összeírói, kódolási utasítások, segédletek elkészítése, az adatok teljeskörűsítése, értékelése, közlése).

A 2005. évi mikrocenzust – hasonlóan az 1996. évi mikrocenzushoz – a népesség személyi, családi és lakásviszonyainak képviseleti minta alapján történő 2005. évi felméréséről szóló 2004. évi CXXI. törvény rendelte el. E jogszabályt a mikrocenzus lakáskérdőívén meg is jelentették, főként azzal a céllal, hogy az önkitöltést vállalókat tájékoztassák a mikrocenzus elrendelésének jogi megalapozottságáról. A 2005. évi törvény mind tartalmában, mind formájában hasonlított az 1996. évi mikrocenzust elrendelő törvényhez. A 2005. évi mikrocenzus eszmei időpontja 2005. március 31. és április 1. közötti éjfélt, a végrehajtás időtartama pedig a 2005. április 1. és április 21. közötti időszak volt. E tekintetben a 2005. évi mikrocenzus megismételte az 1996. évi mikrocenzusnál alkalmazott megoldást.

A törvény intézkedett az adatszolgáltatók köréről, a mintakeretről és mintanagyságról. Az 1996. évi mikrocenzust elrendelő törvényhez képest tovább konkretizálta az összeírás tartalmát, külön felsorolva a személyek és lakások gyűjtendő adatainak ismérveit. Ebben az esetben a törvény külön rendelkezett arról, hogy csak a családi és az utónév kezdőbetűit szabad a kérdőívre felvezetni. (Ez a megoldás is egyedülálló, a 2001 előtti népszámlálások, mikrocenzusok során a kérdőívek kitöltése teljes névvel – sőt 1960-ban az adatszolgáltató aláírásával – történt. 2001-ben semmilyen módon, még monogrammal sem volt szabad nevesíteni, az összeírt személlyel összekötni a kérdőíveket.) A törvény az összeírás teljes folyamatának a végrehajtását a KSH feladataként határozta meg. Előírta, hogy az adatfelvétel kizárólag statisztikai célt szolgál, hogy a válaszadás kötelező, és rendelkezett a mikrocenzus maradandó értékű iratainak levéltárba adásáról.

1.3. ábra A 2001. évi népszámlálás és a 2005. évi mikrocenzus emblémája

A 2005. évi mikrocenzust megfelelő időben és rendben végrehajtották, bár az adatfelvétel előkészítését és végrehajtását nehezítette, hogy közvetlenül az adatfelvétel előtt, a mikrocenzus területi előkészítésének időszakában a KSH területi szerveit (igazgatóságait) átszervezték. A megyei igazgatóságok ötven éven át működő rendszere helyébe a regionális igazgatóságok és a megyei képviseletek léptek (Czibulka 2006). A megyei igazgatóságok munkatársainak az átszervezés időszaka alatt is biztosítaniuk kellett a mikrocenzus előkészítésének zavartalan végrehajtását.

6.1. A minta

A 2005. évi mikrocenzus mintaválasztási folyamatát alapvetően befolyásolta az a követelmény, hogy a mintának nemcsak a megyéket (régiókat) kellett reprezentálnia, hanem az ország 176 országos egyéni választókerületét is. (Miután közeledtek az országgyűlési választások, a politikai és a kormányzati szervek részéről igény jelentkezett arra, hogy a 176 egyéni választókerületekre vonatkozó alapvető demográfiai, munkaerőpiaci és lakásadatok álljanak rendelkezésre.) A mintaválasztást úgy kellett végrehajtani, hogy – a korábbi mikrocenzusokhoz hasonlóan továbbra is – az alapfelvételre a lakóegységek és

a személyek 2%-a legyen kijelölve. A jövedelmi felvételen való részvételre az alapfelvételen részt vevők egynegyedét, az IKT-felvételekre pedig egynyolcadát kérték fel. A VÉKA-felvétel a jövedelmi felvétel részmintáján bonyolították le.

A választókerületen belül meghatározták az önreprezentáló és nem önreprezentáló települések körét. Az önreprezentáló települések címeinek 2%-át választották ki, míg a nem önreprezentáló települések átlagos mintanagysága ennek többszöröse volt. Lényegében a mikrocenzus településmintájába a városok és a községek 27%-a, összesen 869 település szerepelt. A minta minimális koncentrációja megkívánta, hogy egy településen legalább 4 címet válasszanak.

A magánlakóegységet jelölő címeknek országosan mintegy 2%-a került a mintába, az intézeti lakóegységek körében a címkiválasztás ennél magasabb, közel 5%-os volt. Az építési és bontási statisztikai jelentésekkel karbantartott címállományból az alapfelvételhez 83 600 magán és 470 intézeti lakóegység címet választották ki. Az alapfelvétel címeinek kiválasztása után következett a kiegészítő felvételekben részt vevő címek meghatározása (Czibulka 2006). A mintaleírást ezúttal a választókerületek adatait bemutató kiadvány is tartalmazta (KSH 2005a).

6.2. A kérdőív

A 2005. évi mikrocenzus lakásfelvételében „A” *Lakáskérdőív* kisebb változtatásokkal lényegében megismételte a 2001. évi népszámlálás által feltett kérdéseket. A kérdőív külalakja, formai megoldásai követték a 2001. évi népszámlálás megoldásait, azonban voltak különbségek is. A népszámlálások és mikrocenzusok történetében egyre erőteljesebb igény fogalmazódott meg arra, hogy az adatszolgáltatók maguk töltsék ki a kérdőíveket, ezért egyre jobban terjedt az ún. önkitöltés módszere. Ezt segítette mind a 2001. évi népszámlálás, mind a 2005. évi mikrocenzus lakáskérdőíve azzal, hogy különösen fontosnak tartott, nehezebben érthető kérdésekhez rövid magyarázatot, kitöltési útmutatót tartalmazott.

A 2001. évi népszámlálást OCR-technikával dolgozták fel, ami a feleletválasztós kérdések esetében az aláhúzás helyett az ún. markeres megoldást (megfelelő pozícióba tett X jelölést) részesítette előnyben (Czibulka 2000). Miután a 2005. évi mikrocenzust nem az OCR-es technológiával, hanem a KSH kismintás lakossági felvételeinél használt BLAISE adatbeviteli programmal vitték számítógépre, a markeres megoldást a 2001. évi népszámlálás kérdőíveivel képest kisebb mértékben alkalmazták (Czibulka 2006).

A 2005. évi mikrocenzus személyekre vonatkozó felvétele „B” *Személyi kérdőív* szintén többnyire megismételte a 2001. évi népszámlálás kérdőívén feltett kérdéseket, de itt is voltak olyan pluszkérdések, amelyek hagyományosan a népszámlálások alkérdőívein nem szerepelnek. Ilyen volt például az iskolai végzettség kérdésközlökben, hogy az általános iskolai végzettségen felüli legmagasabb iskolai végzettség esetén kérdezték az alapvégzettséget, az erre épülő szakképzettséget és a kiállító tanintézet nevét. (Az iskolai végzettségek ilyen pontos kérésével már több népszámlálás típusú felvétel próbálkozott.) A foglalkozással kapcsolatos kérdések között is szerepeltek olyanok, amelyek az 1996. évi mikrocenzus kérdőívén igen, a 2001. évi népszámlálásán viszont nem voltak megtalálhatók (például a munkáltató tulajdoni jellege, külföldi érdekeltség). Ezen kívül voltak újak mondható, például a heti munkaidőre, a munkaszerződésre vonatkozó kérdések is. A 2005. évi mikrocenzus felvételi programja törekedett arra, hogy az 1992 óta folyó kismintás munkaerő-felmérés programjával teljes mértékben harmonizáljon, különösen figyelve a munkanélküliséggel kapcsolatos módszerekre. A 2005. évi mikrocenzusnak igen gazdag kiegészítő felvételi programja volt, azonban tanulmányunkban e programok kérdőíveinek ismertetésétől eltekintünk.

6.3. Az eredmények közzélése

A 2005. évi mikrocenzus eredményeinek közzélése az 1996. évi mikrocenzushoz és a 2001. évi népszámláláshoz hasonló struktúrában történt. Ebben az esetben újdonságként jelentkezett, hogy a KSH először nem az eredményeket összefoglaló kiadványt, hanem az országos egyéni választókerületek adatait ismertető kiadványt jelentette meg. Itt lényegében a mikrocenzusok történetében először, a megyei adatközléseken túlmenően, 176 területi egységre vonatkozott az adatközlés. Mint említettük, ezt az tette lehetővé, hogy a mintakiválasztás elsődleges szempontja az volt, hogy a legfontosabb alapadatok tekintetében reprezentálva legyen a területileg is jól körülhatárolt 176 választókerület. A kiadvány ezért bemutatta a választókerületek földrajzi elhelyezkedését, és olyan mélységű adatokat közölt, amit a 2%-os minta megenged, ezért a kiadványban a választókerületeknek csak a legfontosabb, nagyon összevont demográfiai, munkaerőpiaci és lakásadatai találhatók meg. A kiadvány csak egy bevezető szöveget tartalmaz, a részletes elemzéstől eltekint. A kiadvány közli a mintakiválasztással kapcsolatos legfontosabb információkat (KSH 2005a).

A KSH rövid időn belül megjelentette a 2005. évi mikrocenzus eredményeinek – immár szokásosnak tekinthető – összefoglaló kiadványát. A kiadvány struktúrája szintén a hagyományokat követte: az adatok ismertetése (elemzés), összefoglaló (visszatekintő) adatok, részletes, az eszmei időpontra vonatkozó adatok. Mindegyik rész külön tagolva csoportosította a demográfiával, a foglalkozással, a háztartással, a családdal és a lakással kapcsolatos információkat. Miután az akkori kormányzat előtérbe helyezte az ország régiók szerinti felosztását, a kiadvány a területi adatoknál külön fejezetet szánt egy-egy régió bemutatására. A kiadvány – immár hagyományosan – a fogalmak magyarázatával és a mintavételes eljárás ismertetésével zárult (KSH 2005b).

Témakötetek e mikrocenzus után is megjelentek, részletesen közölték szöveges elemzéssel együtt egy-egy téma adatait, például az iskolázottságot, a foglalkoztatottságot, a napi ingázókat, a közlekedést. További kiadványok mutatták be a társadalom aktuális kérdéseit, például a családban élő gyermekek helyzetét. Az internet elterjedésének köszönhetően az összes kiadvány megjelent a KSH honlapján (http://www.nepszamlalas2001.hu/mc2005/mc2005_hun/index.html).

Szintén az informatikai fejlődéssel összefüggésben a 2005. évi mikrocenzus adatai nemcsak kiadvány formájában hasznosultak, hanem a felhasználók részére anonimizált mikroadatok is rendelkezésre állnak a KSH kutatószobájában, ahol a 2005. évi mikrocenzus teljes állománya kutatható.

A 2005. évi mikrocenzus átfogóan jellemezte a magyar társadalom ezredfordulót követő évtizedközi helyzetét, szorosan kapcsolódott a mikrocenzus megelőző, 2001. évi népszámláláshoz, információt biztosított a 2001 és 2005 között bekövetkezett változásokról is.

7. Tematikai gazdagság és technológiai innováció – a 2016. évi mikrocenzus

Áttekintve a magyarországi mikrocenzusok történetét jól látható, hogy az 1960-as évektől kezdve milyen jó kiegészítői voltak az aktuális népszámlálási felvételeknek, sőt ezen még túl is mutattak, mivel többnyire bővített programjuk, kiegészítő felvételeik révén részletes információval szolgáltak a magyar társadalom állapotáról, visszatekintő adataik révén a társadalomban végbement folyamatos változásokról. A mikrocenzusok szorosan kötődtek a népszámlálások tematikájához, technológiai megvalósításukhoz. Sok esetben kiemelt jelentőségű volt a mikrocenzusok próbajel-

lege, hiszen e funkciójuk nagyban segítette a következő népszámlálás hatékony és jó minőségű végrehajtását.

Nincs ez másképp a 2016. évi mikrocenzus esetében sem, e mikrocenzus programja, a végrehajtás módja erősen kötődik a 2011. évi népszámlálás módszertani, technológiai megoldásához (Kátainé Csincsa et al. 2013). A 2016. évi mikrocenzus abban is hasonlít a korábbi mikrocenzusokhoz, hogy egyben jelentős újításokat, előre mutató megoldásokat is tartalmaz.

A magyarországi mikrocenzusok történetében először nem lesz papír alapú kérdőív, az adatszolgáltatók vagy önállóan interneten töltik ki az elektronikus kérdőíveket, vagy az összeíróknak adják meg az adataikat, amelyeket az összeírók már nem papírra, hanem kézi elektronikus eszközön (tableten és laptopon) rögzítenek. Ez a kétfajta megoldás gyökeresen átalakítja a mikrocenzus adatfelvételi, adatfeldolgozási, technológiai rendszerét. Meggyorsítja a feldolgozás folyamatát, ennek következtében az adatok nyilvánosságra hozása is felgyorsul. Az igazi újítást a kézi elektronikus eszköz használata jelenti, az internetes adatfelvételt már a 2011. évi népszámlálás során sikerrel alkalmazták.

A mikrocenzushoz öt kiegészítő felvétel kapcsolódik a következő témákban: társadalmi rétegződés, a foglalkozások presztízse, társadalmi jóllét, egészségproblémából fakadó akadályozottság és nemzetközi vándorlás

A 2016. évi mikrocenzus során az eddigi leggazdagabb tematikájú kiegészítő felvételeket hajtjuk végre. E gazdag kínálatban szerepelnek a jövedelemmel kapcsolatos témák is.

A 2016. évi mikrocenzus a KSH szervezeti működésére is hatással van, azáltal, hogy az összeírásban igen szoros együttműködésnek kell kialakulnia a KSH szakmai főosztályai között, tovább erősödhet a KSH belső kohéziója.

A 2016. évi mikrocenzus tervezésekor az elsődleges cél az volt, hogy a legfontosabb adatok a legkisebb térségi tervezési egységekre, a járásokra álljanak rendelkezésre. Az ehhez szükséges minta nagyságát 10%-ban állapította meg az erre vonatkozó mintavétel-módszertani vizsgálat. A mikrocenzus végrehajtását elrendelő 2015. évi X. törvény szerint a Magyarország területén 2016. október 1-jén 0 órakor fennálló állapot alapulvételével a természetes személyek és a lakások 10%-áról kell adatot felvenni. Főbb pontjai követik az előző két mikrocenzust elrendelő törvények megoldásait, azonban ebben az esetben is van néhány fontos különbség. Igen részletesen rendelkezik az összeírandó személyek és lakások köréről, kitérve az intézeti háztartások összeírására (2§/1/). A „név nélkülség” kapcsán elrendeli: az adatokat személyazonosításra alkalmatlan módon kell felvenni (3§/2/). Tekintettel arra, hogy a 2016. évi mikrocenzus alapfelvétele ún. érzékeny kérdéseket is tartalmaz (nemzetiségi kötődésre, egészségi állapotra vonatkozó kérdések), a törvény rendelkezik arról, hogy az e kérdésekre történő válaszadás önkéntes (4§/2/). Ellentétben a 2005. évi mikrocenzust elrendelő jogszabállyal e törvény utal a mikrocenzussal kapcsolatos kiegészítő felvételekre, és kimondja, hogy e felvételek kérdéseire a válaszadás önkéntes (4§/5/). Jogtechnikai szempontból – a 2005. évi mikrocenzust elrendelő törvényhez képest – előrelépés, hogy e törvény nemcsak arról rendelkezik, hogy a mikrocenzus végrehajtása a KSH feladata (5§/1/), de arról is, hogy az ezzel kapcsolatos adminisztratív teendőket a kormány rendeletben állapítja meg.

7.1. A minta

A korábbi mikrocenzusok tervezői nagy gondot fordítottak a mintakiválasztásra, igyekeztek a 2%-os mintanagyságból a legtöbb eredményt kihozni annak érdekében, hogy kiszolgálják a területi igényeket. A 2016. évi mikrocenzus ebben a tekintetben is különleges helyet vív ki magának a mikrocenzusok történetében azáltal, hogy 2%-os helyett 10%-os mintán történik az összeírás. Ez azt jelenti, hogy Magyarország 197 járására lesz reprezentatív az adatfelvétel és e területi egységekre vonatkozóan – az alapfelvételtől –

részletes demográfiai, munkaerőpiaci, család-háztartási és lakásadatok fognak rendelkezésre állni. E mikrocenzus abban is különleges, hogy a kiegészítő felvételek végrehajtása – a korábbi mikrocenzusokhoz képest – szintén nagyobb mintán történik.

A mintaválasztás célkitűzése az volt, hogy a korcsoportokra, az iskolai végzettségre vonatkozó adatok, a foglalkoztatottak, a munkanélküliek, a házaspáros családok, az egyedülállók, valamint a lakott lakások száma járási szinten is reprezentatív legyen. Feltételként fogalmazódott meg továbbá, hogy a mintába kerülő települések száma ne haladja meg a 2000-et, és az egyes településeken a kiválasztott címek száma legalább 50 legyen.

Az ország 197 járása méretben és településszerkezetben meglehetősen különbözik egymástól. Megbízható becslés a nagyobb, viszonylag homogén (akár egyetlen településből álló) járásokban egy kisebb arányú mintával is elvégezhető, a kisebb, heterogén településszerkezetű járásokban azonban megköveteli a magasabb, akár 20%-os kiválasztási arányt és a kiválasztandó települések nagyobb számát is. Mivel a járások többsége inkább az utóbbi csoportba tartozik, összességében a 2016. évi mikrocenzus mintája egy átlagosan 10%-os valószínűségi lakásminta, ami az ország 2148 települését érinti. A felvétel kiterjed a lakott és a nem lakott lakásokra, az üdülőkre és a lakott egyéb lakóegységekre. E címek száma a mintában 441 ezer. A minta a magánháztartások mellett 499 intézet megfigyelésével biztosítja az intézeti népesség reprezentálását.

A magánháztartások mintája részmintákra oszlik a kiegészítő felvételek szerint. A *Társadalmi rétegződés* felvételt a minta 20, a *Foglalkozások presztízse* és a *Szubjektív jóllét* felvételeket a minta 10–10%-án hajtjuk végre. Az *Egészségproblémából fakadó akadályozottság* és a *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvételek a minta 60%-án oly módon osztoznak, hogy az alapkérdőíven található szűrőkérdések alapján dönthető el, hogy az adott címen melyik kérdőívet kérdezzük. Egy számlálókörzetben mindegyik kiegészítő felvétel előfordul, de egy címen csak egyféle kiegészítő kérdőívet kérdezzük.

7.2. A kérdőív

A mikrocenzus elsődleges célja a 2011. évi népszámlálás adatainak aktualizálása, ezért a 2016. évi mikrocenzus alapprogramja döntően a 2011. évi népszámlálás lakás- és személyi kérdőívére épül. Ez a 2011. évi program a népszámlálást követően jelentkező adatigények és a népszámlálási adatok felhasználóival folytatott egyeztetések alapján egészült ki új kérdésekkel.

A lakáskérdőíven a lakásminőségben jelentkező különbségek mérésére a hagyományos komfortosság mutató egyre kevésbé alkalmas (például 2011-ben a lakások legnagyobb része a legmagasabb, összkomfortos kategóriába tartozott, a csoporton belüli differenciák jellemzésére alkalmas mutató nem volt). A lakásminőség mérésére új kérdésként szerepelt a programban az elmúlt tíz évben végzett felújítás, korszerűsítés, karbantartás. Új kérdés továbbá az is, hogy a lakás tulajdonosa hazai vagy külföldi állampolgár.

A személyi kérdőíven – a nemzetközi vándorlás témájának fontosságára tekintettel – új kérdésként szerepel a korábban legalább egy évig külföldön tartózkodókra vonatkozóan, hogy milyen tevékenységet végeztek külföldön, mi volt a foglalkozásuk. A kérdőív rákérdez az egy évnél rövidebb külföldi tartózkodásra is. Új kérdés továbbá, hogy mióta magyar állampolgár a megkérdezett. Fontos bővítése a legutóbbi népszámlálás programjának, hogy a szakképzettségek kérdezése nemcsak a legmagasabb, hanem a korábban megszerzett azonos vagy alacsonyabb szintű iskolai végzettségekre is vonatkozik. Tekintettel arra, hogy a munkahelyre, az iskolába közlekedés módjára és időtartamára vonatkozó adatok főleg településszinten hasznosulnak, ezek a kérdések kimaradtak a 2016. évi mikrocenzus tematikájából.

Szenzitív kérdések a mikrocenzusok tematikájában korábban nem szerepeltek. A mai magyar társadalmi viszonyok megismerése terén egyre fontosabb a nemzetiségi hovatartozás vizsgálata, ezért a felvételi program – a KSH más lakossági felvételeihez hasonlóan – tartalmazza a nemzetiségi kötődést, ennek tartalma és formája megegyezik a 2011. évi népszámlálás során alkalmazott megoldással. A fogyatékosra, tartós betegségre vonatkozó kérdések is azonosak a népszámláláskor kértettekkel, ezek köre egy további kérdéssel bővül az akadályozottságról, ami szűrőkérdésként szolgál az *Egészségproblémából fakadó akadályozottság* kiegészítő felvételhez. Vallásra vonatkozó kérdés a kérdőíven nem szerepel.

1.4. ábra **A 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus emblémája**

Mivel a mikrocenzus alapkérdőívei sem szerkezetükben, sem a kérdések sorrendjében nem térnek el jelentősen a 2011. évi népszámlálás kérdőíveitől, nem volt szükség próbafelvételekre. Gondos kérdőívtesztelési folyamat során ellenőrizték a kérdőívek alkalmazhatóságát, vizsgálták a kérdések érthetőségét és a kitöltési időt.

A tesztelés során a válaszadókkal nemcsak az egyes kérdésblokkok és kérdések, hanem az adatfelvétel egyéb körülményeinek megvitatására is lehetőség nyílt (önkéntes kiegészítő kérdőív kitöltésére vállalkoznának-e, mi a véleményük egy nyilvántartási adatokat használó népszámlálási módszerről stb.). A kérdőíveket önkitöltéssel vagy interjú válaszadás útján lehetett kitölteni. A tesztalanyok szervezése kvóta mentén történt annak érdekében, hogy az adatszolgáltatók legszélesebb köre képviselve legyen korcsoport, iskolai végzettség és gazdasági aktivitás szerint.

A tesztek között voltak kizárólag az alapkérdőívre vonatkozók, illetve olyanok is, amelyek a kiegészítő kérdőívekkel együtt az alapkérdőívek kitölthetőségét is vizsgálták. A tesztek eredményeként az alapkérdőív kérdéssorrendjét, egyes kérdések sorrendjét módosítottuk, és az addig sok esetben kijelentő módon megfogalmazott kérdőívponthoz kérdő mondatokká fogalmaztuk át. Minden olyan indokolt módosítási javaslatot elfogadtunk, amelyek biztosan nem módosítják az adattartalmat, és nem veszélyeztetik a 2011. évi adatokkal való összehasonlíthatóságot.

7.3. Az eredmények közzéte

A papír kérdőívek nélkül végrehajtott adatgyűjtés és az ezáltal felgyorsítható kódolási, feldolgozási folyamat teszi lehetővé, hogy a 2016. évi mikrocenzus első adatközlése a tervek szerint az adatfelvétel után hat hónappal, 2017 májusában kerüljön sor. Az első adatközlés az alapkérdőíven gyűjtött legfontosabb információkat ismerteti, majd fokozatosan jelennek meg az alapkérdőív további adatai, valamint a kiegészítő felvételek eredményei. A mikrocenzus egyedi adatállományai a KSH kutatószobájában lesznek kutatóhatók. A 2016. évi mikrocenzus eredményei várhatóan olyan tartalmi bőségben és minőségben lesznek hozzáférhetőek, amely méltó nemcsak a korszerű statisztikai tájékoztatás színvonalához, de a magyarországi mikrocenzusok nemes hagyományához is.

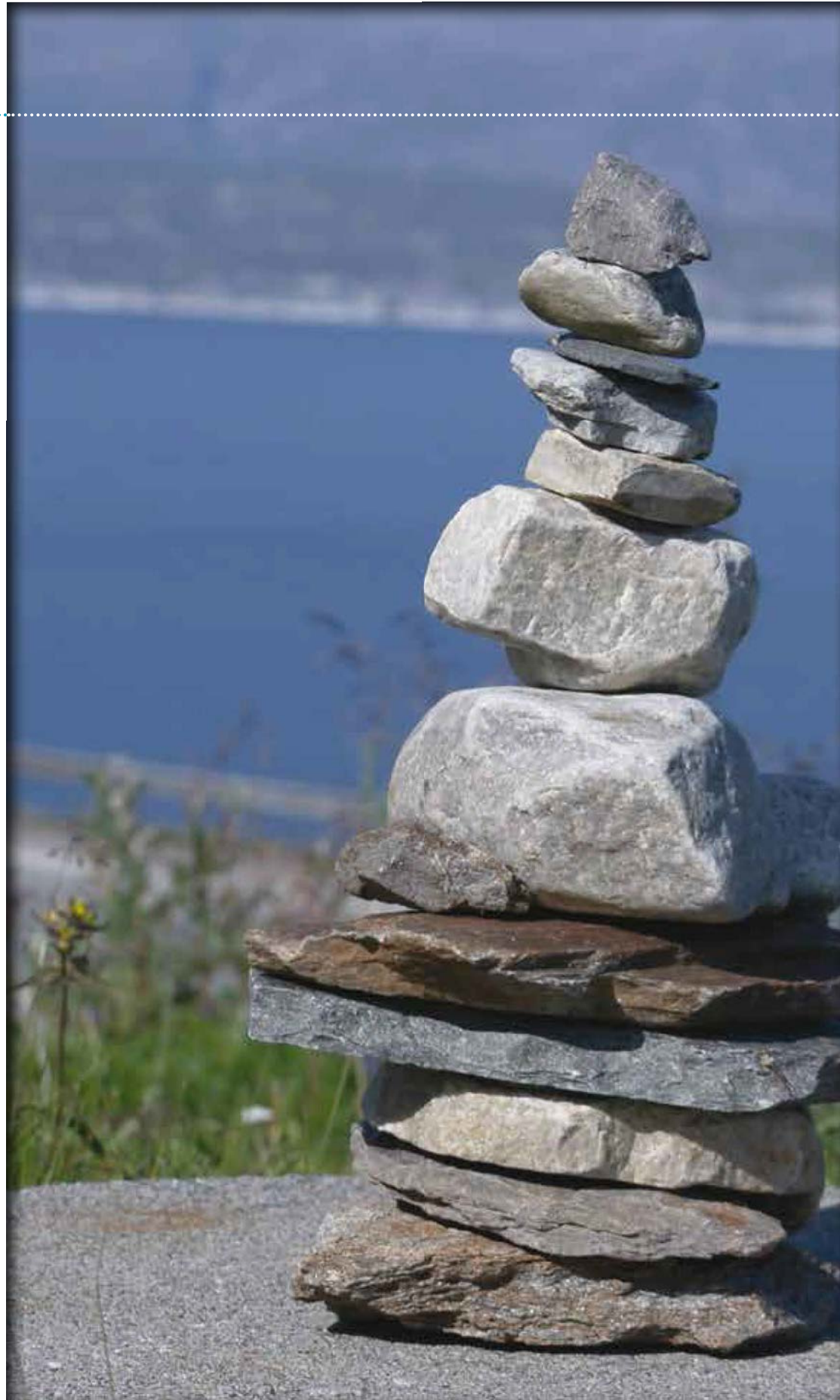
Irodalom

- Andorka R. (1982): A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest, Gondolat, 1982 (328 old)
- Czibulka Z. (1996): Mikrocenzus, 1996 Statisztikai Szemle 1996. 1. sz. (5–15. old)
- Czibulka Z. (2000): A feldolgozótechnológia változásának hatása a népszámlálási összeírásokra. Statisztikai Szemle, 2000.10–11. sz. (813–826.old)
- Czibulka Z. (2006): A 2005. évi mikrocenzus főbb szakaszai. Statisztikai Szemle, 2006. 5–6. sz. (447–469. old)
- Czibulka Z. –Lakatos M. (2003): A népszámlálások adatközlései. Népszámlálás az ezredfordulón (4) Tanulmányok. Budapest, 2003 (178 old)
- Éltető Ö.–Havasi É. (2009): A hazai jövedelemegyenlőtlenség főbb jellemzői az elmúlt fél évszázad jövedelmi felvételei alapján Statisztikai Szemle. 2009. 1. sz. (5–40. old)
- Kátainé Cs. É.–Borbély A.–Lakatos G. M. (2013): Adatgyűjtési újdonságok a 2011. évi népszámlálásban. Statisztikai Szemle, 2013. 12. sz.(1279–1302. old)
- Kepecs J. –Klinger A. (1985): Az 1984. évi mikrocenzus. Statisztikai Szemle, 1985. 9. sz. (837–856. old)
- KSH (1964): Az 1963. évi mikrocenzus személyi és családi adatai. Budapest, 1964 (214 old)
- KSH (1969a): Az 1968. évi próbaszámlálás (mikrocenzus) személyi, családi és lakás adatai. Budapest, 1969 (78 old)
- KSH (1969b): Az 1968. évi próbaszámlálás (mikrocenzus) lakásdemográfiai adatai. Budapest, 1969 (68 old)
- KSH (1974): Az 1973. évi mikrocenzus adatai. Budapest, 1974 (350 old)
- KSH (1975a): A társadalom osztályszerkezete és rétegződése. Személyi és háztartási adatok az 1973. évi mikrocenzus adatai alapján. Budapest, 1975. (104 old)
- KSH (1975b): A társadalom osztályszerkezete és rétegződése megyénként. Személyi és háztartási adatok az 1973. évi mikrocenzus adatai alapján. Budapest, 1975 (371 old)
- KSH (1975c): A családi jövedelmek színvonala és szóródása 1972-ben. Budapest, 1975
- KSH (1985): Az 1984. évi mikrocenzus adatai. Budapest, 1985 (572 old)
- KSH (1996): Mikrocenzus, 1996 A népesség és a lakások jellemzői. Budapest, 1996 (377 old)
- KSH (2000) Emlékkötet: Szemelvények a magyar háztartás-statisztika történetéből. Budapest, 2000 (311 old.)
- KSH (2005a): Mikrocenzus 2005 1. Területi és választókerületi adatok. Budapest, 2005
- KSH (2005b): Mikrocenzus 2005 2. A népesség és a lakások jellemzői. Budapest, 2005 (344 old.)
- Lakatos M. (1989): Változások a népszámlálások gyakorlatában és az eredmények felhasználásában. Statisztikai Szemle. 1989. 8–9.sz. (770–778. old)
- Lakatos M. (1993): A személyi szám és a statisztikai információ rendszer. Statisztikai Szemle 1993. 10. sz. (815–826. old)
- Lakatos M. (1995): A népszámlálások múltja, jelene, jövője. III. kötet (A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi I, II, III. kötet /1990, 1991, 1995/, szerk: Klinger A.–Kepecs J.) KSH, Budapest
- Lakatos M. (2000): Az adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások történetében. Statisztikai Szemle 2000. 10–11. sz. (794–812. old)

- Rózsa D. (2014): Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből (Életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig). Főszerk: Rózsa D. KSH Könyvtár, 2014 (807 old)
- Rózsa G. (2000): Népszámlálási módszerek és nemzetközi összehasonlíthatóság. Statisztikai Szemle, 2000. 10–11.sz. (892–913. old)
- Szabady E. (1965): A mintavételi módszerek alkalmazása az 1960. évi magyar népszámlálásnál, az első magyarországi mikrocenzus. Statisztikai Szemle, 1965. 4. sz. (385–395. old)
- Zafir M. (1976): A társadalmi osztályok és rétegek jövedelmi különbségei. Statisztikai Szemle, 1976. sz. (453–473. old)

Forrás

- Előterjesztés (1962a): Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: az 1963. évi mikrocenzus tervezete. 1962. szeptember 17. KSH Könyvtár B-1. 3. 12. doboz.
- Előterjesztés, jövedelem (1962b): Előterjesztés a Hivatal kollégiumához (Közgazdasági főosztály). Tárgy: 1963. január 1-re tervezett mikrocenzushoz kapcsolódó jövedelem felvétel 1962. szeptember 22. KSH Könyvtár B-1. 3. 12. doboz
- Előterjesztés (1967a): Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: az 1968. évi próbaszámlálás (mikrocenzus). 1967. február 1. KSH Könyvtár B- 1. 3. 15. doboz
- Előterjesztés, jövedelem (1967b): Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: 1968. január 1.-re tervezett mikrocenzushoz kapcsolódó jövedelemfelvétel. 1967. augusztus. 3. KSH Könyvtár B- 1. 3. 15. doboz
- Előterjesztés (1971): Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: Egységes személyi és háztartási adatgyűjtési rendszer kialakítása. 1971. november 12. KSH Könyvtár. B-1. 3. 23. doboz
- Tájékoztató (1972): Tájékoztató a Hivatal Kollégiuma részére. Tárgy: Az 1973. évi mikrocenzus foglalkozásváltozási és jövedelmi adatfelvétel. KSH Könyvtár B- 1.3. 23. doboz
- Előterjesztés (1983): Az 1984. évi mikrocenzus programja, előkészítése és szervezési irányelvei. KSH Könyvtár B- 1. 3. 41. doboz

Huszár Ákos

2. A társadalmi rétegződésről szóló kiegészítő felvétel

Tartalom

Bevezető	47
1. Probléma és előzmények	48
2. A társadalom rétegződésének vizsgálata a 2016. évi mikrocenzusban ...	50
2.1. A kérdőív témakörei	50
2.2. Foglalkozási rétegződés	51
2.3. Többdimenziós rétegződés	52
2.4. Kapcsolathálózati lehetőségek	53
2.5. Érvényesség	54
3. Következtetések	55
Irodalom	56
Internetes hivatkozások	59
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a társadalmi rétegződés témájában	61

Huszár Ákos

2. Társadalmi rétegződésről szóló kiegészítő felvétel

BEVEZETŐ

A társadalmi mobilitás, illetve rétegződés vizsgálatának nagy hagyományai vannak a Központi Statisztikai Hivatalban. Ezzel kapcsolatban elég talán csak a KSH 1962–1964., 1973., 1983. és 1992. évi társadalmirétegződés-, illetve -mobilitás-felvételeire, valamint Ferge Zsuzsa, Andorka Rudolf és munkatársaik tanulmányaira utalni. Ezek a vizsgálatok részletes információval szolgáltak a magyar társadalom szerkezetének átalakulásáról, illetve a különböző társadalmi csoportok helyzetéről. E felvételek óta azonban nem került sor hasonlóan nagyszabású, tematikus rétegződésvizsgálatra. A társadalom szerkezetének 1990 utáni változásaira így főleg egyéb, sajátos célokat, illetve tematikát követő adatforrások (például népszámlálás, időmérleg, munkaerő-felmérés, SILC), illetve elsősorban a TÁRKI-hoz köthető kismintás felvételek alapján következtethetünk.

A rendelkezésre álló nagymintás adatforrások ráadásul mindenekelőtt a társadalom foglalkozási alapú rétegződésének vizsgálatát teszik lehetővé, a KSH is elsősorban ez alapján publikált eredményeket (Bukodi–Záhonyi 2004, Bukodi et al. 2005, Huszár 2015). E megközelítéssel szemben azonban hosszú ideje kritikákat fogalmaznak meg a nemzetközi, illetve a hazai szakirodalomban egyaránt. A bírálatok szerint a foglalkozás valóban a társadalmi pozíció egyik fontos indikátora lehet, a modern komplex társadalmakban azonban az egyének társadalmi helyzete nem ragadható meg egyetlen faktor segítségével. A kritikákkal párhuzamosan új kezdeményezések is születettek, amelyek a társadalom rétegződését új szempontok bevonásával, illetve az egyenlőtlenségek több dimenzióját figyelembe véve igyekeztek ábrázolni.

A 2016. évi mikrocenzushoz kapcsolódó társadalmi rétegződés kiegészítő felvétellel e kezdeményezésekhez csatlakozunk. A mikrocenzus alapfelvétele a népesség 10%-áról gyűjt információkat, a rétegződésmodul pedig az e minta egyötödéhez tartozó 15 éves és idősebb korosztályt célozza meg. Ez a felvétel tehát páratlan lehetőséget biztosít egy mélyreható rétegződésvizsgálat számára, a minta elemszáma lehetővé teszi ugyanis, hogy olyan speciális csoportokat, illetve kisebb területi egységeket is vizsgálat tárgyává tegyünk, amelyekre kisebb minták esetében egyszerűen nincsen mód.

1. Probléma és előzmények

A társadalmi struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás utóbbi évtizedeit a hagyományos foglalkozási alapú osztálymodellekkel való elégedetlenség, illetve az e megközelítést kiegészítő, esetleg vele szemben alternatívát állító új kutatási irányok előtérbe kerülése jellemezte.¹

Az elbizonytalanodás, illetve útkeresés ellenére a foglalkozási osztálymodellek a társadalmi rétegződés vizsgálatának fontos, megkerülhetetlen eszközei jelenleg is. E megközelítés az elmúlt évtizedekben domináns pozíciót vívott ki magának, amit máig őriz. Magyarországon mindenekelőtt Ferge Zsuzsa (1969) korai munkái alapozták meg az irányzat sikerét, nemzetközi szinten pedig John Goldthorpe és munkatársai megközelítése vált meghatározóvá (lásd Erikson–Goldthorpe 1996, Erikson et al. 1998, Goldthorpe 2007). Az irányzaton belül tapasztalható eltérések ellenére mára a foglalkozási osztályszerkezet vizsgálata – Goldthorpe és Marshall (1992) megfogalmazásával élve – többé-kevésbé egy olyan kutatási program módjára működik, amely „vizsgálja különböző – a nemzeti gazdaságok különféle szektorainak munkaerőpiacain, illetve termelési egységeiben megfigyelhető foglalkoztatási viszonyok alapján meghatározott – pozíciók közötti összefüggéseket; azt a folyamatot, amelynek révén az idők során az egyének és a családok elosztásra, illetve újraelosztásra kerülnek e pozíciók között; és ennek a következményeit az életesélyeikre és az általuk felvett társadalmi identitásokra, valamint azokat a társadalmi értékeket, illetve érdekeket, amelyeket követnek. E felfogás alapján, az osztályelemzés az osztály egyetlen különös elmélete felé sem kötelezi el magát, hanem inkább egy kutatási program irányába (...) amelyen belül különböző és egymással konkuráló elméletek fogalmazódhatnak és aztán méretet vehetnek meg heurisztikus értékük, illetve magyarázóerejük alapján” (Goldthorpe–Marshall 1992: 382).

Az említett irányzat segítségével a foglalkozási osztályszerkezet sajátosságainak, illetve változásainak nyomon követésén túl így – többek között – olyan lényeges kérdéseket tehetünk vizsgálat tárgyává, hogy mennyire nyitott a társadalom: a társadalmi struktúra tetején elhelyezkedők mennyiben örökítik át saját pozícióikat, és milyen esélyeik vannak az alul lévőknek arra, hogy feljebb kapaszkodjanak. Képet alkothatunk továbbá arról, hogy mennyire polarizált a társadalom: hogy a társadalmi struktúra különböző pozícióihoz milyen típusú előnyök, illetve hátrányok társulnak, és hogy az ezek tekintetében megmutatkozó egyenlőtlenségek az idők során enyhültek vagy éppenséggel élesebbé váltak. Szintén választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely milyen mértékben van hatással az egyének identitására, társadalmi-politikai attitűdjeire, illetve viselkedésére.

Az irányzat számára ráadásul viszonylag stabil és rögzült elméleti, illetve módszertani apparátus áll rendelkezésre, legalábbis más szociológiai, illetve társadalomtudományi irányzatokhoz képest. Ez lehetővé teszi, hogy a felvetett problémákat többé-kevésbé standardizált módon, idősorokat alkalmazva, illetve nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk. Ennek köszönhető, hogy a Goldthorpe és munkatársai által megalkotott EGP-séma számos nemzetközi vizsgálat számára szolgált alapul, és hogy a különböző foglalkozási klasszifikációk megjelentek a hivatalos statisztikai adatközlésekben is (vö. Róbert 1997, 2009, Huszár 2012, 2013a, 2013b).

¹ Lásd továbbá a virtuális kerekasztal-beszélgetés résztvevőinek – Kabai Imrénének, Kovách Imrénének, Róbert Péternek és Tóth Péternek – a véleményét a társadalmi struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás helyzetéről.

A sikerek ellenére az irányzat folyamatosan a kritikák kereszttüzeiben állt és áll a mai napig. A bírálatok megkérdőjelezték az osztályalapú megközelítések empirikus relevanciáját: az osztályok haláláról szóló tézisek szerint, ha a kapitalizmus kialakulása után az osztálytagozódás vált is a társadalom rétegződésének fő jellemzőjévé, a gazdasági fellendülés második világháborút követő időszakában az osztály jelentősége a nyugati társadalmakban alapvetően csökkent. Az egyenlőtlenségek eszerint individualizálódtak, az osztályhovatartozás egyre kisebb jelentőséggel bír az egyéni identitások kialakulása szempontjából, de jóval kevésbé magyaráz olyan, a megközelítés számára kulcsfontosságú jelenségeket, mint például a jövedelmi egyenlőtlenségek vagy éppen a politikai orientáció (lásd például Nisbet 1959, Beck 1997, 2003, Hradil 1987, Schulze 2000, Pakulski–Waters 1996).

A kritikák mellett általános útkeresés jellemezte az elmúlt időszakban a társadalmi- struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás területét. Ennek során számos olyan vizsgálat született, amely új szempontokkal, illetve elméleti-módszertani újításokkal gazdagította a jelenségkör vizsgálatát. A hagyományos foglalkozási alapú kutatások mellett így egyre nagyobb hangsúlyt kapott – többek között – az egyének fogyasztási jellemzőinek, szabadidős-kulturális szokásainak, társadalmi kapcsolatainak vizsgálata, amelyek a társadalom egyenlőtlenség-rendszerének önálló dimenzióiként rétegeképző szerepet tölthetnek be a társadalom tagolódásában. Ezek a kezdeményezések hozzájárultak ahhoz, hogy mélyebb ismereteket szerezzünk a társadalom rétegződéséről, de alternatívái is lehetnek a hagyományos foglalkozási modelleknek.

Az utóbbi évtizedek újításai közül feltétlenül ki kell emelni Pierre Bourdieu területhez kapcsolódó munkáit, amelyek egyfajta köztes szerepet játszanak a hagyományos osztályalapú, illetve a társadalmi- struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás új irányzatai között (lásd mindenképp Bourdieu 1984, 1985, 2002). Bourdieu a társadalom vertikális tagolódása mellett különös hangsúlyt fektetett a horizontális különbségekre, illetve azokra a különféle társadalmi gyakorlatok nyomán létrejövő finom megkülönböztetésekre is, amelyek révén a különböző társadalmi csoportok elkülönülnek, illetve elkülönítik egymást.² Különös figyelmet érdemel továbbá – többek között – az Ulrich Beck, a Stefan Hradil, a Gerhard Schulze, a Michael Vester nevével jellemezhető új német egyenlőtlenségkutatási irányzat, amely mind elméleti, mind pedig empiriaszinten talán a legmesszebb jutott a foglalkozási alapú rétegződésen túl rejlő lehetőségek felkutatásában és a milióalapú vizsgálatok kidolgozásában.³ Szintén fontos hangsúlyozni az osztályelemzés megújítását szorgalmazó brit kezdeményezéseket, és különösen ennek a legújabb eredményeként a BBC közreműködésével végrehajtott Great British Class Survey-t, amelyre támaszkodva Mike Savage és munkatársai az anyagi, a kulturális, illetve a kapcsolati tőke dimenzióinak segítségével igyekeztek leírni a társadalom rétegződését (Savage et al. 2013).

A társadalmi- struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás magyarországi története különösen gazdag a hagyományos foglalkozási alapú rétegződésvizsgálatokon túllépő kezdeményezések tekintetében. E történetben központi helye van az 1980-as években végrehajtott rétegződésmodell-vizsgálatnak, amely a társadalom több, különböző elméleti orientációjú leírásának szolgált alapjául. Utasi Ágnes (1984) részletes miliótipológiát dolgozott ki e vizsgálat keretében, Kolosi Tamás (1987) pedig a társadalom többdimenziós rétegződésének ábrázolására vállalkozott. Kolosi Tamás, illetve a TÁRKI munkatársai a rendszerváltás utáni időszakban is folytatták e munkát a korábbi vizsgálatok megismétlésével (Kolosi 2000), valamint különböző életstílus-,

² Bourdieu munkái kapcsán összefoglaló módon lásd mindenképp Weininger (2005) elemzését.

³ Az egyenlőtlenségkutatás újabb német eredményeiről összefoglaló módon lásd Berger Viktor (2008a, 2008b) témához kapcsolódó írásait.

illetve miliótipológiák kidolgozásával (Fábián 2015, Fábián et al. 1998, 2000). Bukodi Erzsébet a 2001. évi időmérleg-felvétel adatait felhasználva alakított ki különböző fogyasztási csoportokat (Bukodi 2006, Bukodi et al. 2005). Angelusz Róbert és Tardos Róbert több munkájában a kapcsolathálózati belátásokat alkalmazta sikeresen a területen (Angelusz–Tardos 1991, 2006, Tardos 2008). A hazai irodalomban a hagyományos foglalkozási modellek kritikája, illetve a paradigmaváltás igénye talán a Kovách Imre által szerkesztett kötetben (2006) fogalmazódott meg a legélesebben. A jelenleg zajló *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című kutatásuk előzményei, valamint eddigi, illetve várható eredményei közvetlen fogódzók nyújthatnak e törekvésekhez (Csité et al. 2006, Gerő–Kovách 2015, Kovách et al. 2015). Szintén fontos vonatkozási pontot jelent, hogy az Osztálylétszám 2014 projekt keretében megkísérelték a Great British Class Survey magyarországi adaptálását. A Róbert Péter vezetésével működő kutatócsoport ennek a kutatásnak a módszertanát követve alkotta meg 2015-ben a „magyar körtét” (GfK 2014, Róbert 2015), s ezt a vizsgálatot követte Csizmadia Zoltán és Tóth Péter (2014) is Győr társadalm szerkezetének ábrázolásakor.⁴

2. A társadalom rétegződésének vizsgálata a 2016. évi mikrocenzusban

2.1. A kérdőív témakörei

A társadalmi struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás területén a hagyományos, illetve újabb megközelítések közötti viták elsősorban teoretikus szinten zajlanak. A különböző munkák rendszerint eltérő igényekkel lépnek fel, amelyek ütköztetéséhez általában hiányzik a közös empirikus talaj.⁵ A mikrocenzushoz kapcsolódó társadalmi rétegződés kiegészítő felvétellel ezen kívánunk változtatni.

Az adatgyűjtés során a társadalmi helyzet számos, különböző aspektusáról gyűjtött információk így lehetővé teszik, hogy az egyének társadalmi pozícióját több, eltérő elméleti-módszertani tradíciót követve operacionalizáljuk, és ezeket összehasonlítsuk. A társadalmi rétegződés kiegészítő modul a következő öt fő témakörhöz kapcsolódóan tartalmaz kérdéseket:

1. Az egyének szabadidős szokásai. (Voltak-e például az elmúlt évben színházban, moziban vagy sporteseményen, illetve milyen gyakran végeztek e tevékenységeket?)
2. Az egyének társadalmi kapcsolatai. (Mennyire kiterjedt a kérdezett ismeretségi köre és milyen foglalkozású emberek alkotják? Tagja-e valamilyen önkéntes szervezetnek?)
3. Az egyének életútja. (A kérdezett milyen családból származik, illetve különböző jelentős életesemények – mint például a munkába állás, a szülőktől való elköltözés, házasodás – hány éves korában következtek be?)
4. Az egyének szubjektív jólléte, illetve biztonságérzete. (A kérdezettek hogyan látják a saját társadalmi pozíciójukat?)
5. Anyagi életkörülmények. (A háztartások jövedelmi viszonyai, illetve vagyoni helyzete.)

⁴ A társadalmi struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás magyarországi, illetve nemzetközi történetéről részletes áttekintést nyújt *Éber Márk Áron* (2012), illetve *Jörg Rössel* (2009).

⁵ Fontos kivétel az integrációs kutatások körében a közelmúltban ugyan kisebb mintán végrehajtott, de információ tartalmát tekintve rendkívül gazdag adatfelvétel.

A kérdőív tehát több lehetőséget kínál arra, hogy megragadjuk az egyének társadalmi pozícióját. A következőkben azokat a kutatási irányokat vesszük tömören sorra, amelyekhez az adatfelvétellel kapcsolódhatunk, illetve, amelyek továbbviteléhez az adatgyűjtésünk fontos erőforrásul szolgálhat.

2.2. Foglalkozási rétegződés

Mint említettük a foglalkozási rétegződés vizsgálata a legstabilabb, és a róla folyó viták ellenére a leginkább standardizált útja a társadalmi rétegződés kutatásának. E megközelítést követve nemrég három foglalkozási sémára támaszkodva közöltünk részletes elemzéseket a 2011. évi népszámlálás adatai alapján (Huszár 2013c, 2015). A mikrocensus esetében természetesen le kell mondanunk azokról az előnyökről, amelyeket egy teljes körű adatgyűjtés nyújthat, a mostani felvétel azonban így is lehetővé teszi a korábban megkezdett munka folytatását, illetve tartalmi kibővítését.

A népszámláláshoz hasonlóan már a mikrocensus alapkérdőívén rendelkezésre állnak azok az információk, amelyek nélkülözhetetlenek a korábban használt foglalkozási sémák előállításához. Lehetőségünk lesz tehát arra, hogy foglalkozási szerkezet 2011 utáni változásait összehasonlítható módon nyomon kövessük. A kiegészítő felvétel alapján a korábbi elemzésekhez képest azonban magukról a foglalkozási rétegekről is lényegesen többet tudhatunk meg. Egyrészt a jelenlegi felvétel révén gazdagabb információ áll rendelkezésre az egyének munkaerőpiaci jellemzőiről, ami maguknak a foglalkozási sémáknak a felépítését, a rétegbesorolás korábbi módját is árnyalhatja. A népszámlálási adatok nem voltak alkalmasak a korábban kialakított foglalkozási modellek felülvizsgálatára, azonban a mikrocensushoz kapcsolódó társadalmi rétegződés, illetve az önálló foglalkozási presztízs modul⁶ egyedülálló lehetőséget teremt erre. Másrészt korábban csupán a foglalkozási rétegek főbb társadalmi-demográfiai jellemzőit tudtuk bemutatni, s a különböző rétegekhez tartozók életkörülményeire legfeljebb a lakáshelyzetük alapján következtethettünk. A mostani vizsgálat azonban alapvető információkat gyűjt a megkérdezettek jövedelmi, illetve vagyoni helyzetéről, amely segítséget nyújthat ahhoz, hogy megbecsüljük a különböző rétegek közötti egyenlőtlenségek élességét. Az anyagi életkörülményeken túl a felvétel segítségével jellemezhetjük továbbá azt is, hogy a foglalkozási réteghelyzet mennyiben függ össze egyéb jelenségkörökkel: milyen különbségek fedezhetők fel a különböző rétegekhez tartozók szabadidős-kulturális szokásai tekintetében, mennyire kiterjedt, illetve mennyiben homogén a kapcsolatrendszerük, mekkorák az eltérések a társadalmi struktúra alján, közepén, illetve tetején lévők között a szubjektív jóllét, illetve a biztonságérzet különböző indikátorai alapján. Harmadrészt a hagyományos rétegződésvizsgálatok meghatározó eleme az intergenerációs foglalkozási mobilitás kutatása, ez alapján ugyanis vizsgálhatjuk a rétegződés dinamikus oldalát is. A népszámlálási kérdőív nem tartalmazott információt arról, hogy a megkérdezett milyen státusú családban nőtt fel, a jelenlegi adatfelvételen azonban részletes kérdések szerepelnek az apa, illetve az anya iskolai végzettségére, illetve munkaerőpiaci jellemzőire vonatkozóan.⁷ Ez alapján kiszámíthatók a nemzedékek közötti mobilitás hagyományos mérőszámai, s következtetéseket vonhatunk le a foglalkozási szerkezet várható jövőbeli változásaira vonatkozóan is.

⁶ Ezzel kapcsolatban lásd Giczi Johanna–Csányi Gergely tanulmányát e kötetben.

⁷ A foglalkozások presztízse kiegészítő kérdőív ráadásul bővebb teret szentel a problémának, ami további vizsgálatok alapjául szolgálhat. Ehelyütt nem csupán a megkérdezett szüleinek, de a gyermekeinek a státusára vonatkozóan is szerepelnek kérdések.

2.3. Többdimenziós rétegződés

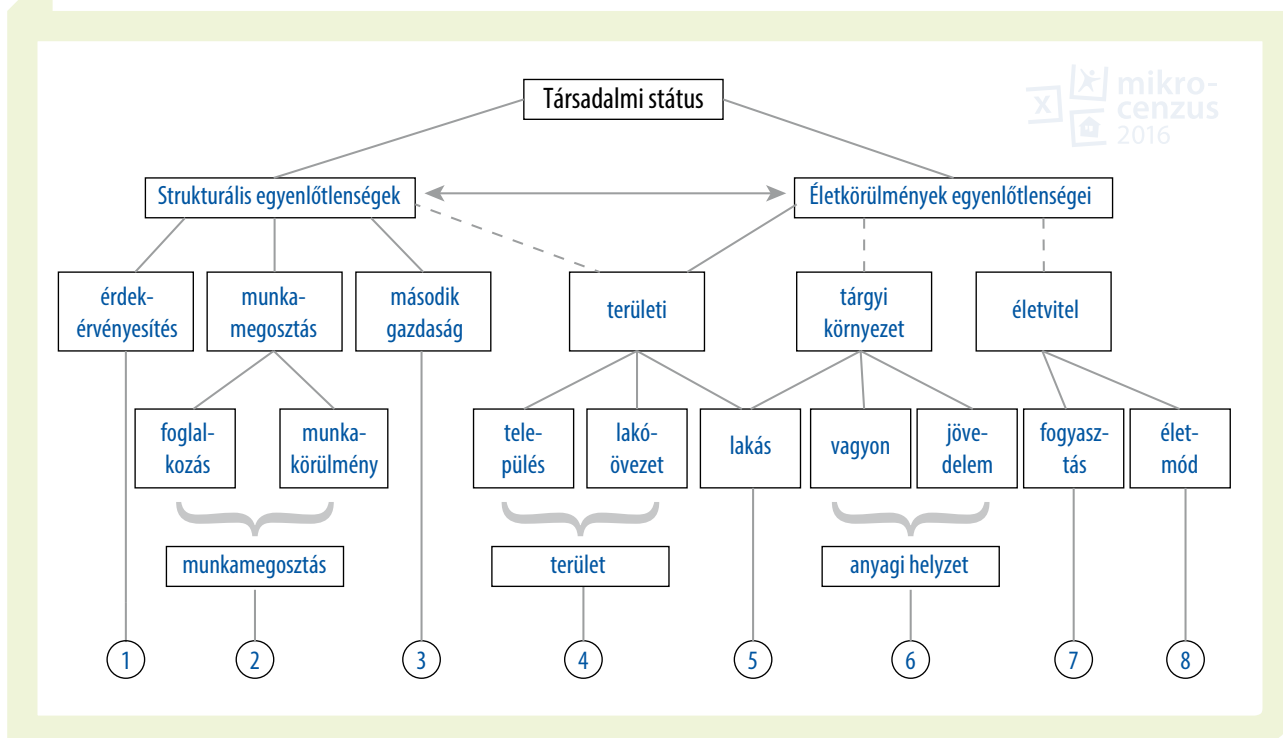
A rétegződéskutatás legkomplexebb megközelítéseinek a többdimenziós rétegződés-vizsgálatok tekinthetők. Ezek abból indulnak ki, hogy a rétegződés több, egymásra vissza nem vezethető dimenziója különíthető el, amelyek tekintetében különböző pozíciót foglalhatnak el az egyének. A társadalom tagjainak réteghelyzetét eszerint akkor ragadhatjuk meg kielégítő módon, ha e különböző dimenziókat figyelembe vesszük. A hagyományos foglalkozási modellek e megközelítés szerint a lehetséges dimenziók közül csupán egyre támaszkodnak, így leegyszerűsítő módon láttatják a társadalmat. A mikrocenzushoz kapcsolódó társadalmi rétegződés kérdőívet úgy terveztük meg, hogy lehetőséget teremtsen többdimenziós rétegződésvizsgálat(ok) végrehajtására.

E vizsgálatok előkészítésének az volt a kulcskérdése, hogy a rétegződés mely dimenzióit jogosult, illetve célszerű elkülöníteni. Ezt a kérdést ugyan a legtöbb esetben pragmatikus módon döntenek el,⁸ mivel gyakorlati szempontok messzemenően meghatározzák a lehetőségeket, elengedhetetlen azonban – legalább elvi szinten – előzetesen tisztázni, hogy az adatgyűjtés során mely dimenziókra vonatkozóan kívánunk információkat gyűjteni. A jelenlegi kérdőív kialakításakor két korábbi vizsgálat jelentett vonatkozási pontot számunkra: egyrészt a rétegződésmodell-vizsgálat, illetve az egyenlőtlenségek dimenzióiról ennek keretében Kolosi Tamás által kidolgozott koncepció, másrészt pedig a Savage-féle Great British Class Survey. Az előbbihez kapcsolódva vizsgálataink alapján várhatóan időben összehasonlítható eredményekhez juthatunk, és következtetéseket vonhatunk le a magyar társadalom történeti átalakulásáról, az utóbbi esetében pedig a nemzetközi összehasonlítás lehetőségét is kiaknázzhatjuk.

Kolosi Tamás *Tagolt társadalom* című munkájában (1987) nyolc dimenziót különített el a státuscsoportok megkonstruálásához (lásd a 2.1. ábrát). A dimenziók első csokra a strukturális egyenlőtlenségeket reprezentálta, míg a második az életkörülmények különböző vetületeit igyekezett számszerűsíteni. E dimenziók közül a rendszerváltás nyomán végbement társadalmi-gazdasági változások következtében némelyek figyelembevételre okafogyottá vált. Ennek nyomán az 1990-es évek végén a Kolosi által hasonló kiindulópontok alapján végzett vizsgálat már öt dimenziót különböztetett meg: „a státuscsoportok meghatározásakor az egyéneknek csupán öt egyenlőtlenségi dimenzió mentén való hierarchikus elrendeződésére összpontosítottunk. A foglalkozás, az iskolai végzettség és jövedelmi helyzet együttesen alkotja az általunk figyelembe vett strukturális egyenlőtlenségek rendszerét, míg az életkörülmények egyenlőtlenségeit az anyagi életstílus és a kulturális életstílus segítségével mértük” (Kolosi 2000: 173). A mikrocenzushoz kapcsolódó társadalmi rétegződés kiegészítő modul sajnos nem tudja felvenni a versenyt az 1980-as években végrehajtott adatfelvétel tartalmi gazdagságával. A jelenlegi vizsgálat különösen a fogyasztás, illetve az életmód dimenziója tekintetében lesz kénytelen fontos információkat nélkülözni. Mindazonáltal a kérdőív – a második gazdaság dimenziója kivételével – a Kolosi által megkülönböztetett dimenziók mindegyikére vonatkozóan tartalmaz információkat.

⁸ Üdítő kísérletként lásd Reinhard Kreckel (1992) munkáját, amely arra vállalkozik, hogy elméleti módon elkülönítse az egyenlőtlenségek fő dimenzióit.

2.1. ábra A társadalmi egyenlőtlenségek dimenziói Kolosi Tamás *Tagolt társadalom* című munkájában

Forrás: Kolosi (1987) 130. old.

A Mike Savage vezetésével végrehajtott Great British Class Survey Kolosi megközelítésétől teljesen eltérő módon igyekszik számot adni a társadalmi rétegződés fő dimenzióiról, amikor Bourdieu nyomán a gazdasági tőke, a kulturális tőke, illetve a társadalmi tőke megkülönböztetése révén igyekszik leírni a brit társadalmat (Savage et al. 2013). Az e vizsgálat, illetve magyarországi adaptációi (GfK 2014, Róbert 2015, Csizmadia–Tóth 2014) által használt kérdezési technikákat már közvetlenebb módon tudtuk alkalmazni a társadalmi rétegződésről szóló kérdőív kidolgozásakor, ami nagyobb lehetőséget nyújtott arra, hogy építsünk a brit eredményekre, illetve a 2014. évi hazai kutatási előzményekre. Ez annál is inkább fontos, mert e vizsgálatok az elmúlt időszakban élénk és heves vitákat indítottak meg, aminek számottevő hozadéka lehet a területen.⁹

A Kolosi-féle koncepció, illetve a Mike Savage és kollégái által kialakított megközelítés mellett természetesen a rétegződési dimenziók egyéb csoportosítása is elgondolható,¹⁰ és az adatfelvétel lehetővé teszi ezek operacionalizálását.

2.4. Kapcsolathálózati lehetőségek

A survey alapú kapcsolathálózati kutatások az empirikus társadalomkutatás bonyolultabb és időigényesebb vizsgálatai közé tartoznak. Mindez alapvető korlátot jelentett számunkra, de törekedtünk arra, hogy a társadalmi rétegződés kérdésköréhez kapcsolódó gazdag magyarországi networkirodalom fő eredményei megismételhetők, illetve tesztelhetők legyenek a mikrocenzus társadalmi rétegződés kiegészítő felvételén is.

⁹ Lásd ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a Sociology 2014/3-as, valamint a Sociological Review 63/2-es számát, illetve különösen Savage et al. (2013, 2014), Savage (2015), továbbá Mills (2014, 2015) munkáit. A vita tanulságairól és a magyarországi adaptációról lásd Bánóczy et al. (2015).

¹⁰ Lásd például Kabai Imre és munkatársai munkáit, amelyek az életeseményeket kívánják önálló dimenzióként bevonni a rétegződéskutatásba (Kabai 2006, 2013, Kabai–Kovács 2013, Kabai et al. 2013).

Az adatgyűjtés révén megnyitott lehetőségek közé tartozik – mint az előzőekben említettük –, hogy viszonylag részletes információk állnak majd rendelkezésre a társadalmi tőkére, illetve ezzel összefüggésben az egyének kapcsolathálózati erőforrásaira vonatkozóan. Ez lehetővé teszi mindenekelőtt azt, hogy – többek között – Angelusz Róbert és Tardos Róbert (2006) elemzéseiből csatlakozva felmérjük azt, hogy a kapcsolathálózati erőforrások egyrészt mennyiben függenek össze az erőforrások egyéb típusaival, másrészt milyen tényezők járulnak hozzá ezen erőforrások reprodukciójához.

A kapcsolathálózati kutatások eredményei tehát lehetővé teszik egyrészt azt, hogy a rétegződés egyik dimenziójáról többet tudjunk meg. Másrészt azonban a megközelítés révén önálló rétegződési tipológiák kialakításához is eljuthatunk. Ezzel kapcsolatban fontos utalni Tak Wing Chan és John Goldthorpe (2010, 2004, 2007) kísérletére, amelynek során a rokonsági, illetve a baráti kapcsolatokat vizsgálva alakítottak ki egy, a rendi helyzetre vonatkozó skálát. Úttörő magyarországi referenciaként Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1991) az 1980-as években végzett kulturális-interakciós rétegződéskutatását kell megemlíteni. A 2000-es évek második felében pedig Tardos Róbert (2008) készített egy önálló foglalkozási miliőtípológiát, részben a korábbi vizsgálatok során kialakított elemzési technikákra építve. Újabban pedig az MTA TK Szociológiai Intézetének kutatói végeznek kutatásokat a területen, amelyek elméleti alapvetéseit már közreadták, empirikus eredményeik pedig a közeljövőben várhatók (Gerő–Kovács 2015). Ezt a kutatási irányt a mikrocenzus adatfelvétele mindenekelőtt azzal tudja támogatni, hogy a társadalmi rétegződés kiegészítő kérdőív részét képezi egy részletes, 19 foglalkozást tartalmazó pozíciógenerátoros kérdéssor, ami kivételes lehetőséget teremt ahhoz, hogy feltérképezzük az egyének kapcsolathálózatainak kiterjedtségét, illetve heterogenitását.¹¹

2.5. Érvényesség

Minden rétegződési modell számára megkerülhetetlen problémát jelent az érvényesség kérdése. Leegyszerűsítve az a kérdés tehát, hogy adott tipológiát mikor és milyen vonatkozásban tekinthetünk elfogadhatónak, sikeresnek vagy éppenséggel rossznak és használhatatlannak. A foglalkozási osztálymodellek erre a kérdésre viszonylag világos választ tudnak adni, és kialakultak az érvényesség különböző típusainak vizsgálatára alkalmas eljárások is (lásd mindenekelőtt Evans 1992, Evans–Mills 1998). A rétegződéskutatás újabb irányzatai esetében más a helyzet, ott nehezebb olyan kritériumokra rámutatni, amely alapján világos választ találhatunk az érvényesség problémájára. Az újabb brit osztályvizsgálatok nyomán kibontakozó vitában Colin Mills (2014) vetette fel, hogy míg a foglalkozási osztályozások mellett – többek között – a piaci indíttatású miliőtípológiák esetében is világos az osztályozás célja – és ez alapján elvileg vizsgálható, megítélhető az érvényességük –, addig a Savage-féle kutatás esetében az érvényesség nem állapítható meg. Nem egyértelmű tehát, hogy az osztályozás kialakításával hová akarnak eljutni, s ennek következtében azt sem lehet megítélni, hogy a végeredmény sikeresnek tekinthető-e vagy sem.

Az érvényesség kérdésére – a foglalkozási modellek esetében alkalmazott eljárások nyomán – általánosságban az a válasz adható, hogy valamely rétegződési tipológia akkor tekinthető sikeresnek, ha az képes a tipológia alapjául szolgáló előzetes elmélet várakozásainak megfelelően magyarázni az elmélet szempontjából kulcsfontosságú jelenségeket (vö. Breen–Rottman 1995). Eszerint nem csupán a tipológia céljáról kell

¹¹ Arról, hogy a pozíciógenerátoros technika milyen lehetőségeket nyit meg a rétegződéskutatás területén lásd Tardos Róbert (2015) írását.

előzetesen világos fogalmat alkotnunk, de arra is szükség van, hogy hipotéziseket állítsunk fel arra vonatkozóan, hogy ez miként függ össze meghatározott jelenségekkel.

Korábban említettük, hogy a mikrocenzus társadalmi rétegződés, illetve foglalkozási presztízs kiegészítő kérdőíve a részletesebb munkaerőpiaci információk, illetve a foglalkozási presztízsrre vonatkozó friss mérések nyomán kivételes lehetőséget biztosítanak a foglalkozásosztály-modellek érvényességének vizsgálatához. Ehhez hozzátehetjük még, hogy a kérdőív olyan, az osztálymodellek magyarázóerejének megítélése szempontjából kulcsfontosságú jelenségek körére vonatkozó kérdéseket tartalmaz, mint például a jövedelmi-vagyoni helyzet. Potenciálisan ezeknek az információknak mindegyike felhasználható az alternatív rétegződési modellek érvényességének teszteléséhez is. Ebben csupán az jelent korlátot, hogy minél több információt veszünk figyelembe a rétegtípus dimenziók között, annál kevesebb lehetőség marad a tipológia sikerességének demonstrálására.

A társadalmi rétegződés kérdőív az eddig említett témakörökön túlmenően tartalmaz két olyan változószettet, amelyek kifejezetten alkalmasak lehetnek a különböző rétegződési tipológiák teljesítményének mérésére, illetve összehasonlítására. Egyrészt, lényeges információ, hogy a megkérdezettek maguk miként látják a saját helyüket a társadalomban. Ennek vizsgálatához egy szubjektív osztálybesorolásra, illetve egy graduális, a társadalmi létrán elfoglalt pozícióra vonatkozó kérdés szerepel a kérdőívben. Másrészt, információt gyűjtünk az egyének szubjektív jóllétének legfontosabb indikátorairól (például az étellel való elégedettség, a boldogságérzet, a hasznosságérzet), valamint a létbiztonság alapvető elemeiről (például biztosnak érzi-e a megkérdezett a munkáját, a lakhatását, a gyermekei jövőjét stb.). A különböző rétegződési modellek sikeressége szempontjából kulcsfontosságú, hogy mennyiben tudják szegmentálni a társadalmat ezen indikátorok tekintetében.

3. Következtetések

A tanulmány 2016. évi mikrocenzushoz kapcsolódó társadalmi rétegződés kérdőív főbb témaköreit mutatta be, és jelezte, hogy a felvétel milyen lehetőségeket nyit meg társadalom tagolódásának vizsgálatához.

A társadalmi struktúra-, illetve -rétegződés-kutatás magyarországi történetében példátlanul nagy mintán végrehajtott felvétel lehetővé teszi, hogy kisebb területi egységeket, illetve speciális társadalmi csoportokat is mélyrehatóan vizsgáljunk. A felvétel továbbá a foglalkozási, illetve a munkaerőpiaci jellemzőkön túlmenően a társadalmi rétegződés több dimenziójáról is szolgál információkkal, és ezzel nagy mozgásteret teremt a vizsgálatok számára. A kérdőív biztosítja, hogy a társadalom rétegződésének tanulmányozását többféle elméleti tradíciót követve, a hagyományos foglalkozási alapú megközelítések alkalmazásán túl a terület leginnovatívabb hazai, illetve nemzetközi kezdeményezéseihez csatlakozva végezzük el.

A legnagyobb vitákat kiváltó, s legmegosztóbb szakmai kérdés éppen az, hogy a különböző megközelítések alapján végzett vizsgálatok mennyiben vonatkoztathatók egymásra, mennyiben egészítik ki egymást, illetve miként „versenyztetethetők” egymással. Azt reméljük, hogy a mikrocenzus társadalmi rétegződés kiegészítő felvétele olyan közös empirikus bázisul szolgál a területen munkálkodó, illetve a terület iránt érdeklődő kutatók számára, amely hozzásegít ahhoz, hogy e vitákat tényszerű módon folytassuk le.

Irodalom

- Angelusz R. – Tardos R. (1991): Hálózatok, stílusok, struktúrák. ELTE Szociológiai Intézet. Budapest.
- Angelusz R. – Tardos R. (2006): Hálózatok a magyar társadalomban. In: Kovách I. (szerk.): Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Napvilág. Budapest. 227–252. old.
- Bánóczy E. – Kabai I. – Kovássy K. (2015): A „körte”. Jelkép, 3. sz. 121–144. old.
- Beck, U. (1997): Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum. Budapest: 418–458. old.
- Beck, U. (2003): A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég. Budapest.
- Berger V. (2008a): Életstílus- és milió kutatások a német szociológiában: a hagyományos struktúramodellek alternatívái? Replika, 64–65. sz. 115–130. old.
- Berger V. (2008b): A középosztályosodás értelmezési kísérletei a német szociológiában. Századvég, 49. sz. 51–93. old.
- Bourdieu, P. (1984): Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press. Cambridge.
- Bourdieu, P. (1985): Bourdieu, Pierre (1985): The Social Space and the Genesis of Groups. Theory and Society, Vol. 14. No. 6. pp. 723–744.
- Bourdieu, P. (2002): Társadalmi tér és szimbolikus tér. In: Pierre Bourdieu: A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. Napvilág. Budapest. 11–29. old.
- Breen, R. – Rottman, D. (1995): Class Analysis and Class Theory. Sociology. Vol. 29. No. 3. pp. 453–473.
- Bukodi E. (2006): Társadalmunk szerkezete különböző nézőpontokból. In: Kovách I. (szerk.): Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Napvilág. Budapest. 109–159. old.
- Bukodi E. – Záhonyi M. (2004): A társadalom rétegződése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Bukodi E. – Altörjai Sz. – Tallér A. (2005): A társadalmi rétegződés aspektusai. KSH-NKI. Budapest.
- Bukodi E. – Kovács M. – Záhonyi M. (2005): A háztartások rétegződése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Chan, T. W. (szerk.) (2010): Social Status and Cultural Consumption. Cambridge University Press. Cambridge.
- Chan, T. W. – Goldthorpe, J. H. (2004): Is There a Status Order in Contemporary British Society? Evidence from the Occupational Structure of Friendship. European Sociological Review, Vol. 20. No. 5. pp. 383–401.
- Chan, T. W. – Goldthorpe, J. H. (2007): The Conceptual Distinction and Its Empirical Relevance. American Sociological Review, Vol. 72. No. 4. pp. 512–532.
- Csité A. – Kovách I. – Kristóf L. (2006): Fogyasztói csoportok az ezredforduló Magyarországon. In: Kovách I. (szerk.): Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Napvilág. Budapest. 253–292. old.

- Csizmadia Z. – Tóth P. (2014): Egy magyar nagyváros társadalmának szerkezete a XXI. század első felében. Bevezető tanulmány társadalomszerkezeti kitekintéssel. In: Csizmadia Z. – Tóth P. (szerk.): Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben. Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr. 7–27. old.
- Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. (1996): A kutatás elméleti alapja, adatai és stratégiája. In: Andorka R. – Hradil, S. – Peschar, J. S. (szerk.): Társadalmi rétegződés. Aula. Budapest. 11–25. old.
- Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. – Portocarero, L. (1998): Intergenerációs osztálymobilitás és a konvergenciátézis Anglia, Franciaország és Svédország példáján. In: Róbert P. (szerk.): A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések. Új Mandátum. Budapest. 220–255. old.
- Evans, G. (1992): Testing the Validity of the Goldthorpe Class Schema. *European Sociological Review*. Vol. 8. No. 3. pp. 211–232.
- Evans, G.– Mills, C. (1998): Identifying Class Structure: A Latent Class Analysis of the Criterion-Related and Construct Validity of the Goldthorpe Class Schema. *European Sociological Review*. Vol. 14. No. 1. pp. 87–106.
- Fábián Z. (2015): Társadalmi rétegek, fogyasztási státuszcsoportok Magyarországon. In: Szívós Péter - Tóth István György (szerk.). Jól nézünk ki (...?!). Háztartások helyzete a válság után. TÁRKI Monitor Jelentések 2014. TÁRKI . Budapest. 128–142. old.
- Fábián Z. – Kolosi T. – Róbert P. (2000): Fogyasztás és életstílus. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2000. TÁRKI . Budapest. 225–259. old.
- Fábián Z. – Róbert P. – Szívós p. (1998): Anyagi-jóléti státuszcsoportok társadalmi miliói. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 1998. TÁRKI . Budapest. 72 –91. old.
- Ferge Zs. (1969): Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Gerő M. – Kovách I. (2015): Struktúrák, egyenlőtlenségek és hálózatok. *socio.hu*, 3. sz. 17–43. old.
- Goldthorpe, J. H. (2007): Social Class and the Differentiation of Employment Contracts. In: Goldthorpe, J. H. (ed.): *On Sociology. Illustration and Retrospect*. Vol. 2. Stanford University Press. Stanford. pp. 101–124.
- Goldthorpe, J. H. – Marshall, G. (1992): The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques. *Sociology*, Vol. 26. No. 3. pp. 381–400.
- Hradil, S. (1987): Sozialstrukturanalyse in einer fortgeschrittenen Gesellschaft. Von Klassen und Sichten zu Lagen und Milieus. Leseke + Budrich. Obladen.
- Huszár Á (2012): Osztályegyenlőtlenségek. Az egyenlőtlenségek ábrázolása Magyarországon. *Szociológiai Szemle*. 22. évf. 2. sz. 4–26.
- Huszár Á. (2013a): Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek. *Statisztikai Szemle*. 91. évf. 1. sz. 31–56. old.
- Huszár Á. (2013b): Foglalkozási osztályszerkezet (II.) – Az osztályozás problémái. *Statisztikai Szemle*. 91. évf. 2. sz. 117–131. old.
- Huszár Á. (2013c): Foglalkozási osztályszerkezet (III.) – Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata. *Statisztikai Szemle*. 91. évf. 7. sz. 718–744. old.
- Huszár Á. (szerk.) (2015): A társadalom rétegződése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

- Kabai I. (2006): Társadalmi rétegződés és életesemények: A magyar fiatalok a poszt-indusztriális korszakban. Új Mandátum. Budapest.
- Kabai I. (2013): „Rétegződésmodell 2.0” 1.: Kísérlet a magyar friss diplomás fiatalok réteghelyzetének többdimenziós elemzésére. *Kultúra és közösség*, 2. sz. 69–79. old.
- Kabai I. – Kovássy K. (2013): „Rétegződésmodell 2.0” 2.: Egy új rétegződésmodell vázlata. *Kultúra és közösség*, 3. sz. 85–96. old.
- Kabai I. – Kenéz A. – Krisztán V. (2013): „Rétegződésmodell 2.0” 3.: A négydimenziós rétegződésmodell kialakítása egy végzett hallgatói adatbázison. *Kultúra és közösség*, 4. sz. 93–115. old.
- Kolosi T. (1987): Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon. Gondolat. Budapest.
- Kolosi T. (2000): A terhes babapiskóta. Osiris. Budapest.
- Kovács I. (szerk.) (2006): Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Napvilág. Budapest.
- Kovács I. – Kristóf L. – Szabó A. (2015): Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. *socio.hu* 3. sz. 63–83. old.
- Kreckel, R. (1992): Politische Soziologie der sozialen Ungleichheit. Campus Verlag. Frankfurt am Main/New York.
- Mills, Colin (2014): The Great British Class Fiasco: A Comment on Savage et al. *Sociology*, Vol. 48. No. 3. pp. 437–444.
- Mills, Colin (2015): The Great British Class Survey: requiescat in pace. *The Sociological Review*, DOI: 10.1111/1467-954X.12281. *Sociology*, Vol. 48. No. 3. pp. 437–444.
- Nisbet, R. A. (1959): The Decline and Fall of Social Class. *The Pacific Sociological Review*, Vol. 2. No. 1. pp. 11–17.
- Pakulski, J – Waters, M. (1996): The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society. *Theory and Society*, Vol. 25. No. 5. pp. 667–691.
- Róbert P. (1997): Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák. *Szociológiai Szemle*, 17. évf. 2. sz. 5–48. old.
- Róbert P. (2009): Stratification and Social Mobility. In: Stefan Immerfall – Göran Therborn: *Handbook of European Societies*. Springer. New York. 499–536. old.
- Róbert P. (2015): Osztály- és rétegződéskutatási dilemmák a magyar társadalomban. *Replika*, 92–93. sz. 77–94. old.
- Rössel, J. (2009): Sozialstrukturanalyse. Eine kompakte Einführung. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- Savage, M. (2015): Introduction to elites From the ‘problematic of the proletariat’ to a class analysis of ‘wealth elites’. *The Sociological Review*, DOI: 10.1111/1467-954X.12281.
- Savage, M. – Devine, F. – Cunningham, N. – Taylor, M. – Li, Y. – Hjellbrekke, J. – Le Roux, B. – Friedman, S. – Miles, A. (2013): A New Model of Social Class: Findings from the BBC’s Great British Survey Experiment. *Sociology*, Vol. 47. No. 2. pp. 219–250.
- Savage, M. – Devine, F. – Cunningham, N. – Friedman, S. – Laurison, D. – Miles, A. – Snee, H. – Taylor, M. (2014): On Social Class, Anno 2014., *Sociology*, doi: 10.1177/0038038514536635
- Schulze, G. (2000): Élménytársadalom. A jelenkor szociológiája. A hétköznapi élet esztétizálódása. *Szociológiai Figyelő*, 1–2. sz. 135–157. old.
- Tardos R. (2008): Foglalkozás, milió, kapcsolathálózatok: külön világok? Egy tipológiai kísérlet körvonalai. *Századvég*, 50. évf. 4. sz. 5–50. old.

- Tardos R. (2015): Elismerés, presztízs, kizárás, társadalmi tőke. Replika, 92–93. sz. 59–76. old.
- Utasi Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. Budapest.
- Weininger, B. E. (2005): Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis. In: Erik Olin Wright (ed.): Approaches to Class Analysis. Cambridge University Press. Cambridge. pp. 82–118.

Internetes hivatkozások

- Éber M. Á. (2012): Megkülönböztetett különbségek. A 'magyar társadalom' tagolódásának és tagolásának vizsgálatához. Doktori értekezés. Elérhető: http://tatk.elte.hu/file/dissz_2013_EberMarkAron.pdf
- GfK (2014): Osztálylétszám 2014: Magyarországon nincs igazi középosztály. Elérhető: http://www.gfk.com/hu/documents/20140612_gfk_mta%20tk_osztálylétszám%202014.pdf

Virtuális kerekasztal-beszélgetés

a társadalmi rétegződés témájában*

A Társadalmi rétegződés kiegészítő felvétel kapcsán szakértőket kértünk fel, hogy virtuális kerekasztal-beszélgetésben fejtssék ki véleményüket a következő kérdésekről:

- Hogyan látja a társadalmi struktúra-, illetve a -rétegződés-kutatás helyzetét a társadalomtudományi kutatásokon belül?
- Milyen főbb tényezők voltak hatással a társadalom struktúrájára, illetve rétegződésére a rendszerváltás óta?
- Mely hazai és nemzetközi vizsgálatokat/kutatásokat tekint a leginkább meghatározónak a témában?
- A téma mely aspektusai a legrelevánsabbak szakpolitikai szempontból?

A kérdésekre válaszoltak:

Kabai Imre, a Zsigmond Király Egyetem Társadalomtudományi Kutatóközpont vezetője,

Kovács Imre, a Debreceni Egyetem oktatója, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos tanácsadója, Róbert Péter, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa,

Tóth Péter, a Széchenyi István Egyetem adjunktusa.

* A kérdésekre adott válaszok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe a KSH vagy a kerekasztal-beszélgetések résztvevői által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Hogyan látja a társadalmi struktúra-, illetve a rétegződés-kutatás helyzetét a társadalomtudományi kutatásokon belül?

KOVÁCH IMRE, a *Debreceni Egyetem* oktatója

A társadalmi struktúra és egyenlőtlenség kutatása az 1960-as évek és az 1980-as évek vége között egyértelműen a társadalomtudományi kutatások egyik központi témája volt. A szociológia nagyobb kutatási programjai, vitái erről szóltak; más társadalomtudományok átvették és alkalmazták a társadalmi egyenlőtlenségek leírására és elemzésére kidolgozott módszereket, fogalmakat; az egyes csoportok elnevezései átmentek a társadalom használatába.

Az egyenlőtlenségek kutatása a rendszerváltást követően is aktuális maradt, ugyanakkor korábbi jelentősége számottevően csökkent. Az egyenlőtlenségek rendszerszintű elemzésének helyébe az új társadalmi jelenségek (például szegénység, munkanélküliség) és az új társadalmi csoportok (például az elit) kutatása került. A társadalmi struktúrának és az egyenlőtlenségek rendszerének kutatása nem tudott tartalmi és módszertani értelemben sem megújulni, a vonatkozó kevés kutatás és publikáció a korábbi évtizedek modelljeit vagy azok részleges átértelmezését használja. A nagyobb mintákon végzett elemzések hiányoznak, a közérdeklődés egy sor ok következtében sokkal kisebb, mint korábban, továbbá a társadalomtudományok egyetemi és akadémiai intézményi változásai, valamint a kutatásfinanszírozás átalakítása sem hatottak ösztönzően.

A téma kutatásában korábban kitüntetett szerepű nemzetközi és hazai szociológia az útkeresés állapotában van, ami eddig nem kedvezett a struktúra- és rétegződéskutatások megújításának. Alapvető probléma, hogy az egyenlőtlenséggel foglalkozó kutatások még mindig a foglalkozást, a foglalkoztatást és időnként a (financiális) tőkeviszonyok alapján képzett csoportokat tekintik a rétegződés alapegységeinek, és minden más szempontot (például fogyasztás, network) függő változóként értelmeznek. Mindez azért jelent eddig feloldhatatlan gondot, mert:

1. az 1980-as évek után keletkezett, meghatározó elméleti munkák egyértelműen a korábbi rétegződési rendszerek szerepének az elhalványulását mutatták ki,
2. nincs olyan modell, elemzés, ami a foglalkozás alapú rétegződésmo­dell meghatározó voltát egyértelműen bizonyítaná,
3. a szociológiai kutatás módszertani újításai pontosan azoknak a témáknak a kutatási területén jelentkeztek, amelyekről a rétegződésmo­dellek csoportalkotása eltekint,
4. a társadalmi újratermelés rendszere, a megélhetés forrásaihoz történő hozzáférés módjai gyökeresen változtak,
5. és mindezeket a foglalkozás alapú modellek nem akarják/tudják figyelembe venni, aminek következtében a társadalmi egyenlőtlenségek megjelenítésére és elemzésére egyre kevésbé alkalmasak.

A rétegződéskutatások kiemelt fontossága vitán felüli, viszont a jelzett problémák megoldása nélkül azok relevánsan nem folytathatók.

RÓBERT PÉTER, a *MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa*

Az explicit módon a társadalom szerkezetére, rétegződésére irányuló átfogó kutatások viszonylag ritkának tekinthetők. Ennek egyik oka, hogy az ilyen kutatásokra nincs is szükség gyakrabban, mint talán 10 évenként. A másik ok, amiért a rétegződéskutatások a gyakorlatban ennél még ritkábbak, az ilyen kutatások magas költségigénye. A kutatás költségeit növeli, hogy nagymintás adatfelvételre van szükség (bár szakmai körökben nem általános annak belátása, hogy a társadalom rétegződését nem érdemes a szokásos pár ezer fős felvételekkel vizsgálni). Még inkább megdrágítja a kutatást, ha a rétegződést nemcsak ortodox megközelítéssel, a foglalkozás alapján kívánják vizsgálni, hanem más tényezők, mint az anyagi életkörülmények, a kulturális fogyasztás, a társadalmi kapcsolatok rétegtképző szerepét is figyelembe kívánják venni a kutatás során. Ilyen esetben értelemszerűen hosszabb kérdőív összeállítására és kérdezésére van szükség.

Jobb a helyzet – akár külföldön, akár itthon –, ha a rétegződéskutatás szélesen vett témakörébe beszámítjuk azokat a vizsgálatokat is, amelyek a társadalmi szerkezet, az egyenlőtlenségek valamely konkrét (rész)területére irányulnak. Sok kutatás foglalkozik a társadalmi rétegződést generáló talán legfontosabb mechanizmussal, az iskolai egyenlőtlenségek alakulásával, például a továbbtanulási döntések vizsgálatával, vagy a korai iskolaelhagyás következményeivel. Szintén sok kutatás témája a társadalmi egyenlőtlenségek leképződése jövedelmi egyenlőtlenségekben, a rétegződés vizsgálatán belül a szegénység alakulása. A szokásos foglalkozás alapú kutatásokon túl a munkavállalás módja, a munkanélküliség, a képzés és a munkaerőpiac igényének összhangja szintén olyan kutatási témák, amelyek számos adalékkal szolgálnak a társadalmi struktúra vizsgálatához. Ezek esetében is érdemes kiemelni a nagymintás, panel jellegű, követéses adatfelvételeket, mivel az ilyen kutatások inkább vezetnek érvényes és megbízható eredményekhez.

KABAI IMRE, a *Zsigmond Király Egyetem Társadalomtudományi Kutatóközpont*¹ vezetője

A legutóbbi idők társadalmi kihívásai nyomán felértékelődött a szociológia szerepe – azon belül (Angelusz Róbert szavaival élve: „az annak esszenciáját alkotó”) társadalmi struktúra- és -rétegződés-kutatás. Ugyanakkor alapvető premisszákat tisztázatlanok ezen a területen.

Ilyen Ferge Zsuzsa hét „alapkérdése”: (1) Hol keressük a tagozódás okait?; (2) Hány tényezőt kell figyelembe venni?; (3) Névlegesek vagy ténylegesek a csoportok?; (4) Örök vagy történetileg átmeneti a tagozódás?; (5) Mennyiben szolgálja a tagozódás a társadalmi harmóniát?; (6) Hány csoportot definiáljunk?; (7) Vertikális vagy horizontális a viszony?

Ugyanígy figyelmen kívül hagyják Kolosi Tamás „háromszintű alapmodelljét”: „státuscsoport” – „réteg” – „osztály” elkülönítése a kauzalitás mentén. Peter M. Blau és Angelusz premisszáis is háttérbe szorultak a rétegződésmodell definiáló változóinak mérési szintjéről: „emergens” – „nominális” – „hierarchikus” – „graduális”. A három tagozódási szint sokszor nem különül el, nem jelenik meg a státuscsoportok szintje, viták vannak „foglalkozási osztályszerkezet” kérdésében (lehet-e foglalkozások aggregálása révén kialakított csoportokat „osztálynak” nevezni), egyáltalán vannak-e osztályok, vagy „pusztán papíron léteznek” (Bourdieu).

Rivalizálás és kölcsönös egymást meg nem értés figyelhető meg az egyes irányzatok képviselői között. Vita tárgya az adekvát statisztikai „okszági modellek” kialakítása, de nincs közmegegyezés a legfontosabb „függő változók” kérdésében sem – így empirikusan nem verifikálható az egyes tagozódásmodellek relevanciája. Ezért nagyon fontos és értékesek azok a jelzések, amelyek a megközelítési szintek „egymásra utaltságát” hangsúlyozzák – és az együttműködést szorgalmazzák a különböző megközelítések képviselői között, de a közös adatbázis kialakítása (*Rétegződéskutatás, 2016*) is nagyon hasznos lehet. Sokat kell még tennünk azért, hogy a társadalmi tagozódás kutatói „kikerüljenek az irrelevancia duzzogójából” (Ulrich Beck)!

TÓTH PÉTER, a *Széchenyi István Egyetem* adjunktusa

A társadalomtudományi, de főként a szociológiai kutatásokon belül van egy hallgatólagos, több évtizede a tudományos közéletben elfogadottnak tűnő kijelentés, miszerint a társadalom szerkezetéről való gondolkodás, a társadalmakban tapasztalható egyenlőtlenségek csoportképző szerepét, annak okait és következményeit magyarázni és megérteni kívánó rétegződéskutatás a társadalmakról való gondolkodás egyik fundamentális eleme.

Ebben jelentős szerepet játszik az a tény, hogy a fenti megközelítések ezer szállal kapcsolódnak a matematizált, az utóbbi fél évszázadban a legszofisztikáltabb módszertani háttérrel rendelkező szociológiai kutatási irányhoz, ami a társadalmi mobilitással kapcsolatos vizsgálatokat foglalja magában. Többek szerint ezzel a kutatási irányzattal jutott a szociológia a legközelebb a természettudományos kutatási elvekhez.

¹ A társadalmi rétegződés témájában az egyes kérdéseknél a nevezett műhely tagjaival (Bánóczy Eszter, Gonda Ágnes, Iharosi Tamás, Kabainé Tóth Klára, Kátai Krisztina, Kenéz Anikó, Kotányi Dóra, Kovássy Katalin, Krisztián Viktor, Kwaysser Katarina, Laczkó Krisztina) közösen kialakított vélemények szerepelnek.

Sajnos a folyamat közben sok minden elveszett abból, amit szociológiai képzelőerőnek hívnak, a könnyen operacionalizálható, mérhető, kutatható, empirikusan igazolható elemek (vagy éppen nem igazolható – gondolok itt a legnagyobb odafigyeléssel összerakott modellek magas nem megmagyarázott hányadaira) mellett egyre inkább elsikkadt, hogy mi is zajlik valójában a világban. Úgy látom, hogy ez az oka annak, hogy az utóbbi évtizedekben kicsit háttérbe szorult a témával kapcsolatos megújítási szándék, visszaszorultak a viták. Egészen a 2000-es évek második feléig, amikor is újra előtérbe került és felerősödött a fogalmakkal kapcsolatos diszkusszió.

Véleményem szerint a 2008-as gazdasági világválság és annak globális hatásai jelentősen befolyásolták a témában íródott dolgozatok számát és problémafelvetését. Az utóbbi évtizedben egyre nagyobb szeletet hasít ki a témából a globálissá váló világhoz kapcsolhatóan a világrendszer-elmélet, de az osztályfogalom újragondolása is segítette a téma napirenden tartását.

Egy szó, mint száz: kikerülhetetlen eleme napjainkban is mind a társadalmi struktúráról való gondolkodás, mind pedig a társadalmi rétegződés a társadalomtudományi kutatásoknak. Jelen pillanatban a téma megújítása és a főbb kutatási fókuszpontok áthelyeződése zajlik mind a nemzetközi, mind a hazai tudományos életben.

Milyen főbb tényezők voltak hatással a társadalom struktúrájára, illetve rétegződésére a rendszerváltás óta?

KOVÁCH IMRE, a *Debreceni Egyetem* oktatója

A kérdés megválaszolása azért nehéz, mert a jelenlegi magyar társadalomról nincs konszenzussal elfogadott modell és a rétegződésről is több, egymást csak részben átfedő modell létezik. A kérdés éppen ezért elsősorban az, hogy milyen a jelenlegi magyar társadalom struktúrája, de erre válaszolni nyilvánvalóan nem lehet az adott keretek között.

A következő folyamatok hatásával azonban bármilyen struktúra- vagy rétegződésmo­dell esetén számolni kell:

1. A gazdasági rendszer változásaiból következő átalakulások:

Jelentős arányú tulajdoni változások (privatizáció, földhasználat koncentráció, kistulajdonosok megjelenése, multinacionális szektor)

- A foglalkozásszerkezet módosulásai
- Munkanélküliség
- A szegénység minőségének átalakulása és kiterjedése
- A vállalkozók és tőketulajdonosok megjelenése
- A jövedelmi különbségek változása
- Munkahelyi pozíció és rétegződési pozíció

2. A regionális és a települési változások következményei

- A regionális fejlődés feltételeinek átalakulása (tőkeabszorpciós képesség stb.)
- A regionális és a településfejlesztési rendszerek hatása
- A települések közötti és nemzetközi migráció
- A többszörösen hátrányos falusi térségek kialakulása, a szegénység falusi koncentrációja
- A volt iparövezetek válsága
- Az új fejlődésközpontok regionalizációja
- A határ melletti régiók fejlődési esélyeinek átrendeződése
- Az új város/falu viszony
- A megváltozott lakásvagyon

3. Az elosztási rendszerek

A megélhetési források szerkezeti módosulásai (piaci jövedelmek, szociális jellegű jövedelmek, projekt alapú redistribúció):

- Az adórendszer jövedelmi különbségekre gyakorolt hatása
- Tulajdon alapú jövedelmek
- Szociális elosztó rendszerek és társadalmi rétegek
- Iskolarendszer és társadalmi egyenlőtlenségek
- Fejlesztési projektek és társadalmi előnyök/hátrányok

4. Értékek, kapcsolatok, társadalmi tőke, társadalmi integráció

- A fogyasztói társadalom, a kulturális fogyasztás és a rétegződés kapcsolata
- A networkerőforrások rétegződésre gyakorolt hatása
- A társadalmi és a tudástőke eloszlása
- Társadalmi integráció és társadalmi rétegződés
- Rétegződés és hatalmi kapcsolatok
- A politikai értékek és az aktivitás csoport/réteggépző szerepe

TÓTH PÉTER, a *Széchenyi István Egyetem* adjunktusa

A magyar társadalomra mindig is jellemző volt a kettős jelleg, maga a kettősség azonban más és más tényezőkön alapult az ország legújabb kori történelme folyamán (Éber 2011). Nincsen ez másként a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben sem. Azonban már a rendszerváltás előtti időszakban megindul az az átalakulás (individualizáció, a polgári eszmény terjedése, kockázatvállalási és vállalkozási hajlandóság, illetve az ezzel összefüggő életmódváltozás), aminek következtében a rétegződést meghatározó tényezők meglehetősen bonyolultabbá váltak. Ezen változásokra nem csupán a poszt szocialista társadalmakban találunk példát, hiszen a nyugati társadalmak is hasonló változások érték. Ehhez kapcsolódott a későbbiekben a rendszerváltás által indukált makroszintű változások sora (az oktatási rendszer változása, a felsőoktatás tömegesedése, a gazdasági szerkezet megváltozása, privatizáció, munkaerőpiaci átrendeződés, a globális tőke megjelenése stb.), aminek következtében az 1990-es évekre kialakult egy posztindusztriálisnak tekinthető, sok szempontból azonban korlátozott módon polgárosodó magyar társadalom. Az életutak és a karrierek sokszínűbbeké váltak (munkanélküliség, inaktivitás, kényszervállalkozói lét, közmunka) ennek következtében a klasszikus, foglalkozási alapú megközelítés kevésbé tudta jellemezni az így kialakult új állapotokat.

A 2000-es évek új jelensége a nagyfokú mobilitás megjelenése, mind az országon belül (főváros és a nyugati országrészek irányába), mind az uniós tagság biztosította szabadságjogokból következő nemzetközi mobilitás. A korábban határhelyzetben lévő, ezáltal a fejlesztésektől elzárt magyar régiók és lakosságuk előtt új lehetőségek nyíltak. Természetesen ez a lehetőség más-ként érintette az ország nyugati és keleti határainak régióit. A határon átnyúló munkavállalás új helyzetet teremtett az ország nyugati régióiban. Felértékelődtek azok a szoft skilliek (konvertálható tudás, szakismeret, nyelvtudás, szimbolikus tőkék, kapcsolatok, kreativitás), amelyek a szocializmus idején nem voltak olyan nagy hatással a magyar társadalom rétegződésére. Ugyanezen készségek lettek hasznosak a rendszerváltással az országban megtelepedő globális piaci szerepkörrel rendelkező vállalatok esetében is, ahol a társadalmi mobilitás új kapui nyíltak meg. A magyar társadalom azon tagjai, akik nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, leszakadtak. Itt válik egyre hangsúlyosabbá az állam és az állami szociális ellátórendszerek szerepe. És itt ragadhatóak meg a magyar társadalom kettős jellegének új típusai a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának szempontjából, ahol ismét fontos a munkához való viszony, de már abból a szempontból, hogy a munkaadó milyen csoportba sorolható. A globális munkamegosztás szempontjából centrumként működő országok cégei, avagy az állami redistribúció egyik sajátos elemeként működő közfoglalkoztatás eltérő lehetőségeket rejt magában, az egyenlőtlenségek és a függőségek új rendszereit alakítják ki.

KABAI IMRE, a *Zsigmond Király Egyetem Társadalomtudományi Kutatóközpont* vezetője

A nyugati kultúrára jellemző társadalomszerveződési elvek (a magántulajdon intézményesítése, a politikai, a szociális jogok deklarálása stb.) megjelenését a rendszerváltás utáni magyar társadalom „passzívan vette tudomásul”. Inkább „elitfrakciók küzdelmeként” jelentek meg ezek az új – a társadalom tagjainak egyenlőtlenségi viszonyait kijelölő – normatív szabályok. Egyes felfogások szerint egy „atomizált társadalom” áll szemben különböző „elitsoportokkal” (Hankiss).

Egyes kutatók (lásd például Éber) a magyar társadalom szerkezetében két elitsoportot azonosítanak: a „nemzeti oldalt” (a hazai nagytőkével épít ki érdekszövetséget) és a „baloldali-liberális oldalt” (a nemzetközi tőkével szövetkeznek), és e két csoport harca határozza meg a legfontosabb hazai történéseket. Feltűnően hiányoznak azok az „osztályküzdelmek”, amelyek a nyugati társadalmakat jellemzik. Kérdés, hogy az elosztási viszonyok radikális változásaira (többszörösére nőttek a különbségek az „alsóbb” és a „felsőbb” csoportok között) miért nem reagálnak a magyar társadalom tagjai: elfogadják, igazságosnak tartják ezeket az új normatív elveket, avagy nem fogadják el, de elfojtják társadalmi kezdeményezéseiket (Huszár). Súlyos következménnyel járhat az is, hogy az elmúlt két és fél évtizedben Magyarországon nem kapcsolódott össze a demokratikus átalakulás a jólét emelkedésével, így hiányoznak azok a motiváló tényezők, amelyek a lakosságot arra ösztönöznék, hogy „védelmére keljenek a demokratikus értékeknek”.

Ugyanakkor a nyugati társadalmakban az elmúlt évtizedekben megfigyelhető posztmodern átalakulás megjelent Magyarországon is – mégpedig igen rapid, radikális formában:

1. a társadalmilag szervezett munka világának drasztikus csökkenése (a „tömeges rugalmas alulfoglalkoztatottság” kialakulása – a munkanélküliség megjelenése, növekedése),
2. a „felsőoktatás expanziója” (a növekvő igény a munka világában a „hozzáadott érték képessége” iránt) – és mindezekkel összefüggésben
3. a „késleltetett felnőtté válás” tömeges elterjedése – ennek kapcsán az „egyéni életutak”, a választási kényszerek és lehetőségek növekedésével az individualizáció.

RÓBERT PÉTER, a *MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának* tudományos főmunkatársa

A legfontosabb hatás az állami szektor zsugorodása és a piaci szektor bővülése. Egy hagyományos foglalkozás alapú réteg-zűrés kutatás során sem lehet elkerülni annak vizsgálatát, hogy valaki mely szektorban dolgozik: a kormányzatban, máshol a közszférában, állami vállalatnál vagy magánvállalatnál a piaci szférában, saját vállalkozásban. Emellett fontos tényező, hogy a munkavállalás formája, jellege átalakult. Egyfelől maga a foglalkoztatás csökkent, a népesség jelentős része nincs, vagy másképp van jelen a munkaerőpiacon: lehet munkanélküli (bár dolgozhat a feketegazdaságban); lehet tanuló (de közben vállalhat munkát); s lehet, hogy bármely okból (betegség, képzetlenség) teljesen kiszorul a munkából. Másfelől a foglalkoztatás jellemzői jelentősen megváltoztak; a szakirodalom (eufemisztikus) címkéit használva: rugalmas (flexibilis) lett, vagy „feminizálódott”, aminek számos ismérve mutatkozik. Csökkent a munka biztonsága, autonómiája; az alkalmazás nem ritkán határozott (nem határozatlan) időre szól, esetleg nincs is munkaszerződés; a részmunkaidős foglalkoztatás terjed, hasonlóan a távmunka is (Magyarországon ugyan ezek kevésbé); mind többen dolgoznak rugalmas munkaidőben, főleg a szolgáltatások területén, ami jelenthet a napi 8 óránál hosszabb, akár hétvégi munkavégzést, a szokásos munkaórák feletti túlóráztatást.

E (részlegesen) vázolt tendencia egyébként csak részben a poszt-szocialista átmenet következménye, a jelenség nemzetközi. Miközben az 1960-as években az angol réteg-zűrés kutatás témája az „új jóléti munkás” volt, napjainkban a „prekariátus” lett a főszereplő. A modern társadalmakban jelentős polarizálódás látszik: a munkaerőpiacon egyre kevesebbeknek jut „jó” (alkotó, értelmes, minőségi) munka, s egyre többen végeznek „rossz” (mechanikus, önállótlan, felülről ellenőrzött) munkát – „értelmisségi”

állásban, felsőfokú végzettséggel is. Hasonló ez a polarizálódás ahhoz, ami az anyagi-vagyoni szférában megy végbe: egyre kevesebben birtokolnak egyre nagyobb vagyont, s jutnak kiemelkedő jövedelmekhez, és egyre többen dolgoznak viszonylag alacsony bérekért.

A tőkék szempontjából, a szocialista társadalomban kiemelt szerepet játszó kulturális tőke fontossága csökkent, a rendszerváltást követően nőtt a szerepe az anyagi életkörülményeknek és a kapcsolati tőkének. A szocializmus idején a kulturális tőke pótolta más tőkealkalmazások hiányát, napjainkban a kapcsolati tőke ellensúlyozhatja, ha más tőkeformák hiányoznak. De fennáll a pozitív és a negatív „tőkekonzentráció” is, vagyis – a fentiekkel összhangban – a különféle tőkék jellemző módon vannak jelen együttesen kevesek kezében, és sokan vannak, akik semmiféle tőkével nem rendelkeznek.

Mely hazai és nemzetközi vizsgálatokat/kutatásokat tekint a leginkább meghatározónak a témában?

RÓBERT PÉTER, a *MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa*

A társadalom rétegződésére, vagyis a nagy társadalomképre vonatkozó hazai vizsgálatok, majdnem a rendszerváltás óta, jelentős deficitet mutatnak, ahhoz képest, amikor a szocialista évtizedekben Andorka Rudolf, Ferge Zsuzsa vagy Kolosi Tamás vezetett kutatásokat a témában. Hiányoznak az olyan nagymintás, a témát megfelelően körüljáró, adatokat széles körben gyűjtő felvételek, amelyek a társadalmi struktúra, a rétegződés alapos vizsgálatát lehetővé tennék. A hiányt a kismintás felvételeken végzett elemzések csak részben pótolják; ilyenek leginkább a TÁRKI Társadalmi Riport kiadványában jelennek meg, Kolosi Tamás különféle társszerzőkkel készült tanulmányaiban. Emellett a KSH 2011. évi népszámlálásának 15. kötete említhető, amely a társadalom rétegződését a foglalkozási osztályok alapján elemzi.

Jobbnak látom a helyzetet az egyes rétegződési komponensekre vonatkozó kutatások terén. Egyrészt kiemelném az Életpálya adatfelvételt és kutatást, ahol az iskolai egyenlőtlenségek, szelekció, továbbtanulás kérdéseiről az országos középiskolai kompetenciaméréshez kapcsolódóan panel jelleggel gyűjtöttek további adatokat. Ebből az adatbázisból sok értékes publikáció született. Másrészt a TÁRKI-ban hosszú ideje folyó Monitor kutatások említhetők, amelyek a jövedelmi egyenlőtlenségekről, a szegénységről, a gyermekszegénységről adnak képet, beleértve az idősoros változásokat is. Fontosak azok a szimulációs elemzések is, amelyek szintén részben jövedelmi egyenlőtlenségekre, részben a várható iskolai végzettségre vonatkozóan készültek.

A nagy, átfogó társadalmi struktúra-, illetve -rétegződés-kutatások nemzetközileg is hiányoznak, ott is a célzottabb, részterületekre vonatkozó kutatások a jellemzőek. Érdekes egyedi kísérlet a Great British Class Survey; nagy vitát váltott ki az online módszertan alkalmazása, illetve a rétegződési dimenziók (a tőkék) mérése is. Hazai adaptációjával kapcsolatban, amely a médiamegjelenések után Körte-kutatásként vált ismertté, éppen ugyanezek a problémák említhetők. A legjobb nemzetközi vizsgálatok alapján panelkutatásokban kellene gondolkodni. Ez persze még drágább megoldás, a TÁRKI korábban megpróbálta megvalósítani ezt a célt, illetve a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete most is folytat ilyen kutatást. Jó gyakorlatok és minták az angol kohorszfelvételek (adott születési kohorszok követése), az amerikai PSID-kutatás (jövedelmi dinamika), illetve a német panelvizsgálatok, mind az általános GSOEP, mind az iskolára koncentrált NEPS. A lakossági felvételek mellett minél nagyobb teret érdemes szentelni az elemzésekben a más forrásból származó, regiszter típusú adatoknak.

KABAI IMRE, a *Zsigmond Király Egyetem Társadalomtudományi Kutatóközpont* vezetője

Azokat a hazai és nemzetközi kutatásokat emeljük ki az alábbiakban, amelyekből saját (Zsigmond Király Egyetem Társadalomtudományi Kutatóközpont) „négydimenziós rétegződésmodellünket” felépítettük. Ennek kapcsán kritikai elemzés alá vontuk az elmúlt fél évszázad (véleményünk szerint releváns) magyar és nemzetközi társadalomtagozódási megközelítéseit. Előrebocsátjuk, hogy tiszteletben tartjuk elődeink és kollégáink munkásságát (ritka kivétel – például Rössel kauzalitást tagadó modellje – amikor elhatárolódnak valakitől), csupán „kutatói beállítódásunknak és felkészültségünknek megfelelően egy lehetséges stratégiáját” (Kolosi) kívánjuk bemutatni a társadalom tagolódása vizsgálatának.

Mint már utaltunk rá, Kolosi Tamás munkásságát kiemelkedőnek ítéljük meg a tekintetben, hogy egyértelműen elkülöníti a társadalom tagolódásának három szintjét, majd bemutatja modelljeit („státusmodell” – „rétegződésmodell” – „L-modell”), világos útmutatást ad – az oksági viszonyok egyértelmű tisztázása révén – a „legfontosabb rendező elv” tekintetében. Későbbi kutatásai is jelentősek, ugyanakkor „miliőcsoport” megközelítését) és a „terhes babapiskótát” vitatjuk. Nem fogadjuk el azt a konstrukciójukat sem, amikor a rétegek meghatározása során egy változóban integrálják a munkajellegcsoportokat a vagyoni helyzettel és a lakóhely jellegével.

Nagyon sok elemét átvesszük Ferge Zsuzsa rétegződésmodelljének, ugyanakkor szükségesnek gondoljuk kiegészíteni az – általa is említett – „hiányzó elemekkel” a mi konstrukciónkat. Vitatjuk továbbá Angelusz és Tardos „kulturális-interakciós” kettős modelljének rétegződés tényezőit (szerintünk a munkajellegcsoportokon belül lenne érdemes e tényezők hatását vizsgálni). Ugyanakkor előremutatónak gondoljuk – és alkalmazzuk is – a konstrukció ama logikáját, hogy nem keveri egy rétegződés tényezőbe az egyes dimenziókat, hanem a szerzők olyan statisztikai apparátust alkalmaznak, amely megőrzi e változók interakcióit és interferenciáit. Így jutottunk mi is el a többdimenziós varianciaanalízis (a teljes faktoriális modell) alkalmazásának gondolatáig.

Modellünkben kiemelt jelentőséget tulajdonítunk az életútnak, amely – megítélésünk szerint – a mind fontosabb individualizációs folyamatok „empirikus operacionalizálására” kínál lehetőséget. Kohli elemzéseinek tehát különleges jelentősége van, aki kijelenti, hogy „az életút . . . most az egyik legalapvetőbb strukturális jellemzővé vált” (Kohli 2007: 255).² Ebbe a körbe sorolhatók még Rudd és Evans, Wallace és Jones, illetve Dwyer és Wyn kutatásai is. Hasonlóan fontosnak gondoljuk Beck és Gersheim munkásságát, akik így írnak: „A jelenbeli individualizációs hullám újdonsága abban áll, hogy tömegeket érint, és szinte minden területen kifejti szisztematikus hatását”.³ Hasonló módon az élethelyzetek individualizálódásáról, a nagy társadalmi csoportok felbomlásáról ír Beck, Hradil, Schulze, valamint Pakulsi és Waters is. A magyar társadalomkutatások közül ide sorolható Szelényi Iván és Manchin Róbert empirikus kísérlete, amely során a szerzők az életutak jelentőségét elemzik (a „vállalkozói lehetőségek” hogyan differenciálódnak az életutak alakulásának függvényében az 1970-es évek Magyarországon). Idekapcsolhatóak saját „négydimenziós rétegződésmodell-kísérleteink” is.

A következő hazai és nemzetközi kutatásokat nem használjuk ugyan fel a modellépítésünk során, de fontosnak ítéljük más logikára épülő tagozódásmodellek kialakításában. Megkerülhetetlen az EGP-modell, jól megfigyelhető a goldhorpe-i elgondolások domináns pozíciója, amely háttérbe szorította Wright neomarxista, Gosta–Esping–Anderson posztindusztriális vagy David Gurski neodurkheimianus megközelítéseit. Az elmúlt évek talán legjelentősebb empirikus kísérlete a BBC „osztálykutatása”, illetve az ehhez kapcsolódó magyar „körte” modell. Fontos „viszonyítási pontja” a magyar empirikus tagozódásvizsgálatainak Bukodi Erzsébeték goldhorpe-i alapokra építő osztályozási kísérlete (a „társadalmi-foglalkozási rétegséma” kialakítása) a 2001. évi népszámlálás adatain. Ehhez kapcsolódik a KSH 2011. évi népszámlálásadatainak rétegződéselemzéseit bemutató kötet. Itt (Ferge és Bukodi modellje mellett) mutatják be Huszár Ákos „normatív-funkcionalista” modelljét, amely révén a kapitalista gazdaság „normákba beágyazott működését”, ezen elmélet mentén kialakítható osztályszerkezet horizontális és vertikális viszonyrendszerit elemzi a szerző.

² Martin Kohli: The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead. *Research in Human Development*, 2007 (4) 3–4: 255.

³ Ulrich Beck – Elisabeth Beck-Gernsheim: Vom Geburtenrückgang zur Neuen Mütterlichkeit? Frankfurt am Main: Fischer, 1984, 21.

KOVÁCH IMRE, a *Debreceni Egyetem* oktatója

A nemzetközi társadalmirétegződés- és -struktúra-kutatások tartalmi és módszertani értelemben sem hoztak sok újdonságot az elmúlt bő két évtizedben. Sok publikáció jelenik meg természetesen a társadalmi egyenlőtlenségekről és az egyes részművek vagy például a nemzetközi összehasonlítások (például ESS) vonatkozásában is fontos tanulmányok születtek. Egy teljes társadalom szerkezetének vagy egyenlőtlenségi viszonyainak az elemzésére azonban nem igazán vállalkoztak a kutatók, vagy ha igen, azok a munkák a hagyományosnak tartható módszereket és megközelítéseket alkalmazták. Talán Hilary Tovey és Perry Share több kiadást is megért *The sociology of Ireland* című kötetének megfelelő fejezetei jelentik a kivételt. A network- és a rétegződéskutatások összekapcsolása az egyik lehetséges útja a társadalmiegyenlőtlenség-kutatás megújításának, de ez egyelőre egy kidolgozás stádiumában lévő alternatíva.

A nemzetközi kutatások közül a BBC-modell néven ismert osztályelemzés kísérlete volt a közelmúlt legfontosabb rétegződéskutatási eredménye. A brit szociológiában egy nagyobb munkaközösség több mint két évtizede vállalta fel az osztályelemzés megújításának feladatát. Az elméleti munkák sora után a BBC-modell kidolgozása adott lehetőséget egy nagyobb szabású, online és közvetlen kérdéssel történő adatfelvételre. Az osztályelemzés és a rétegződéskutatás szempontjai nem teljesen azonosak, de a BBC-modell eredményei és fogadtatása lényegesek a hazai struktúra- és rétegződéskutatások tervezéséhez is. A (megalapozott) módszertani kritikák kevésbé fontosak. A BBC-osztálymodell Bourdieu kulturális tőkére vonatkozó elmélete alapján a kulturális fogyasztás jellegzetességeit emelte be az osztály(réteg?) -képző ismérvek közé. Az eredmény kritizálható, de a foglalkozás alapú rétegződésmo­dell kibővítése a (kulturális) fogyasztás elemeivel mindenképpen bemutatja a magyar társadalom rétegződésének egy alternatív elemzési lehetőségét. A „körte” modellel (Osztálylétszám 2014) elkészült a BBC-kutatás módszereit követő magyar kutatás is, ami még közelebb vihet egy új rétegződésmo­dell kidolgozásához.

Az elmúlt korszak társadalmi egyenlőtlenségeinek a leírására vállalkozott Kolosi Tamás terhes babapiskóta modellje az 1980-as évek státuscsoportjainak felhasználásával, amit néhány éve megismételt. Bukodi Erzsébet az EGP-modellt alkalmazta a magyar társadalomra. Ferge Zsuzsa elméleti munkákkal közelítette meg a rendszerváltást követő társadalmi struktúra leírását, de adatfelvétel nem készült Ferge elméleti modelljeihez. Angelusz Róbert és Tardos Róbert alapvető fontosságú network/erőforrás- és rétegződéskutatásait követően a társadalmi integráció és dezintegráció projekt keretein belül történik a network- és rétegződéskutatások szempontjainak és módszereinek összekapcsolása. A KSH népszámlálási és egyéb adatain Huszár Ákos végezte el a foglalkozási alapú modellek pontosítását és korszerűsítését, amelynek a folytatása és kibővítése lényeges újításokat hozhat.

TÓTH PÉTER, a *Széchenyi István Egyetem* adjunktusa

Nagyon érdekes, hogy a magyar és a nemzetközi kutatási hagyomány miképpen hat és épül egymásra. A magyar vizsgálatok nem választhatóak el a nemzetközi trendekről, csupán annyiban, hogy míg a nemzetközi (főként a német és angolszász) irodalom a kapitalista berendezkedésű ún. fejlett nyugati társadalmak struktúráját próbálta leírni, és a rétegződés vizsgálatához való viszonyt is ez alakította, addig a rendszerváltásig a magyar kutatások a szocialistának tekintett, az 1980-as évektől egyre inkább a szabadpiaci elvek beszivárgásától érintett magyar társadalom megértése és leírása volt a fő cél. Ez a háttér a magyar kutatókat a rendszerváltás után is jellemezte, hiszen ekkor a változás okainak és irányának a leírása volt a fontos, a poszt szocialista társadalmi struktúra jellemzéséhez a kiindulópontot továbbra is a szocialista struktúra kapcsán leírtak adták. A két vizsgálati kör azonos, de a magyar kutatások esetében ez a különbség mindig kiemelt szerepet kapott. A 2000-es évektől indul meg egyfajta egységese­dés, amikor lehetővé vált a magyar adatok nemzetközi összehasonlításokban történő vizsgálata azzal, hogy Magyarország is részévé vált a 2001-ben elindult európai ESS-adatfelvételnek.

Magyarországra jellemző továbbá, hogy a társadalmi rétegződés kutatásához szükséges nagymintás kutatások kivitelezése egyre nehezebb. Ezért generált nagyobb vitát a 2011. évi népszámlálás adataiból Huszár Ákos által elvégzett, a foglalkozási osztályszerkezet megközelítést az új kihívásoknak megfeleltetni kívánó elemzés.

Ami a nemzetközi irodalmat illeti, jól látszik, hogy a magyar tudományos közbeszédet mennyire alakította az, hogy milyen kutatások és nemzetközi kutatók, kutatói teamek gondolatai kerültek bele a téma oktatásához használt szöveggyűjteményekbe.

Fontos megemlíteni a szakirodalmak azon szegmensét is, amelyek a téma kutatás- és mentalitástörténeti háttérét próbálják bemutatni, rendszerezni. Sok esetben hangzik el ugyanis az a kritika, hogy a téma fogalmi rendszere nem egészen tiszta, az egyes fogalmak használata néha kusza és értelmezhetetlen. Érdekes módon a magyar szakmai közegben az ilyen jellegű munkák főként az utóbbi években születtek. Éber Márk Áron szintetizáló tanulmányai és doktori értekezése erősíti ezt a hagyományt a magyar elmélet-történet kapcsán. Ezen túl pedig más szociológiai aspektusokat és fogalmi rendszereket előtérbe helyezve készültek átfogó leírások a témáról, hazai és nemzetközi kitekintéssel egyaránt. A társadalmi viszony és a társadalmi helyzet szempontjából csoportosította és mutatta be Farkas Zoltán a társadalmi struktúra fogalmának eltérő értelmezését, kutatási gyakorlatát. Kovács Imre és munkatársai pedig az integráció és a dezintegráció fogalomkettősenek fényében foglalták össze és kritizálták a hazai, a nemzetközi osztály- és rétegződésmodelleket.

Még kevesebb a témához kapcsolódó módszertani jellegű mű, ezek közül kiemelkedik Kabai Imre könyve, ami, tekintettel arra, hogy a hazai rétegződéskutatásban egy új szempontrendszer bevezetésére törekedett, a korábbi kutatások módszertanának nagyon jól strukturált leírását készítette el. Kutatása az ifjúságkutatás adatbázisain alapul, és az életutak választási szabadságában rejlő rétegtípusok tényezőinek összefüggéseinek feltárásában végzett úttörő munkát.

A külföldi kutatásokból a legnagyobb hatása egyértelműen Mike Savage és munkatársai Great British Class Survey néven futó vizsgálatának volt a magyar tudományos közbeszédre, ahol az osztállyal kapcsolatos gondolatok újraértelmezése történt meg egy nagyszabású kutatás keretében. Az MTA TK és a GfK Hungária közösen végeztek ennek szellemében magyar, országos mintán kutatást, aminek csupán az összefoglalója elérhető. Kabai Imre és munkatársainak elemzése ennek a kutatásnak azt előremutató, illetve kritikus részeit mutatja be. Ehhez kapcsolódva készült el, hasonló szemlélettel egy helyitársadalom-kutatás is Győrben és agglomerációjában.

A téma mely aspektusai a legrelevánsabbak szakpolitikai szempontból?

RÓBERT PÉTER, a MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa

A nagy társadalomkép szintjén a szakpolitika szempontjából a fő arányok és jellemzők lehetnek érdekesek, mondjuk három nagy társadalmi szegmens vonatkozásában. Jelesül mekkora a társadalomban az elit, és mi jellemzi, akár a munkaerőpiacon való jelenléte, akár a különféle tőkék koncentrált és együttes birtoklása szempontjából. Még lényegesebb a középosztály helyzete. Az osztály mérete itt is szempont; a kiterjedtebb középosztály (vagy a nagyobb számú középrétegek együttese) a társadalom egészét tekintve kedvező jelenség. Ezzel szemben a fentebb jelzett polarizációs tendenciák tükrében szakpolitikai szempontból fennáll egy ezzel ellentétes irányú tendencia veszélye, mind nemzetközi, mind hazai folyamatok következtében. Így az olyan szerencsés helyzetben is, amikor esetleg abszolút értelemben javulás tapasztalható egy társadalmi réteg vagy csoport esetében, kérdéses, hogy emellett is nem történik-e egy relatív rosszabbodás az adott réteg vagy csoport körülményeiben. Ez éppenséggel akár középosztályi szinten is nagyon reális feltevés. Végül természetesen a társadalom alján lévő, különféle címkékkel illelhető réteg: szegények, leszakadtak, prekariátus szintén fontos szakpolitikai szempontból. Ismét egyfelől a réteg mérete, kiterjedtsége, másfelől a leszakadtság, a kiszorultság mértéke, a társadalom egészétől való távolsága lényeges.

A társadalom struktúráját alakító, rétegeképző mechanizmusok közül az iskolai egyenlőtlenségek a legfontosabb szakpolitikai kérdés, szerintem. A származás, a szülők társadalmi helyzete is lényeges szempont ebben a tekintetben, mivel az iskolaszisztéma fontos társadalmi mobilitási csatorna. Az iskolaválasztás, az iskolai eredményesség, a továbbtanulási esélyek jelentős hatással vannak a későbbi réteghelyzetre. Egy másik nézőpontból pedig a képzési rendszer mint kibocsátó intézmény, valamint a munkaerőpiac mint felvevő intézmény közötti viszony, összhang, megfelelés tekinthető a társadalmi struktúrát is befolyásoló szakpolitikai problémának.

KABAI IMRE, a *Zsigmond Király Egyetem Társadalomtudományi Kutatóközpont* vezetője

A társadalmi rétegződés-vizsgálatok eredményeinek ismerete és felhasználása feltétlen szükséges az alábbi területeken való tervezéskor, beruházáskor, illetve a területek prioritásainak meghatározásakor:

- oktatáspolitikai;
- településpolitikai, településfejlesztés;
- egészségügy-politika;
- szociálpolitika, idős-, szegénypolitika, rehabilitáció;
- foglalkoztatáspolitikai, gazdaságfejlesztés stb.

Mindezekben a területeken szükséges lenne meghatározni, hogy egy-egy társadalmi rétegbe tartozás mennyiben határozza meg az odatartozók élettervezési és cselekvési mechanizmusait, mennyire állítják az egyéneket és a családokat kényszerpályára, és mekkora a szabadságfokok az életük lényeges elágazásainál.

- Az oktatáspolitikai terén a kudarckerülés és kudarckerülés intézményesítésében, a felzárkóztatásban és tehetséggondozásban is érdemes azon az ismeretbázison munkálkodni, hogy a hátrányok keletkezésében/az előnyök kihasználásában mennyire meghatározóak a kibocsátó család viszonyai, a lakókörnyezet, a település stb.
- Az egészségpolitikai tervezésben az egészségben töltött évek, a morbiditás és a mortalitás szociális aspektusainak ismerete döntő, és ez nyilvánvaló összefüggésben van a társadalmiosztály-, illetve -réteg-helyzettel. Az egészség megtartása érdekében tett „helyes magatartások” olyan döntéseket feltételeznek, amelyeket más-más képzettségű, korú, családi hagyományú, lakóhelyű emberek más-más mértékben hajlandóak és képesek meghozni. Ez szoros összefüggésben áll a szociális ellátással, az idősekkel, a tartós betegekkel, a rehabilitációra szorulókkal, valamint a szegények helyzetével. Ismert tény, hogy a szegény betegebb, nehezebben rehabilitálható, a képzetlenebb könnyebben lesz beteg és nehezebben kerül vissza a munkaerőpiacra, kevésbé képes a lehetőségeket megtalálni és kihasználni.
- A gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai és a társadalmi rétegződés összefüggései nyilvánvalóak: egy sor olyan kistérség van már ma Magyarországon, ahová nem lehet értelmesen beruházásokat telepíteni, mert az idősek képzetlenek, a fiatalok pedig elmentek onnan.

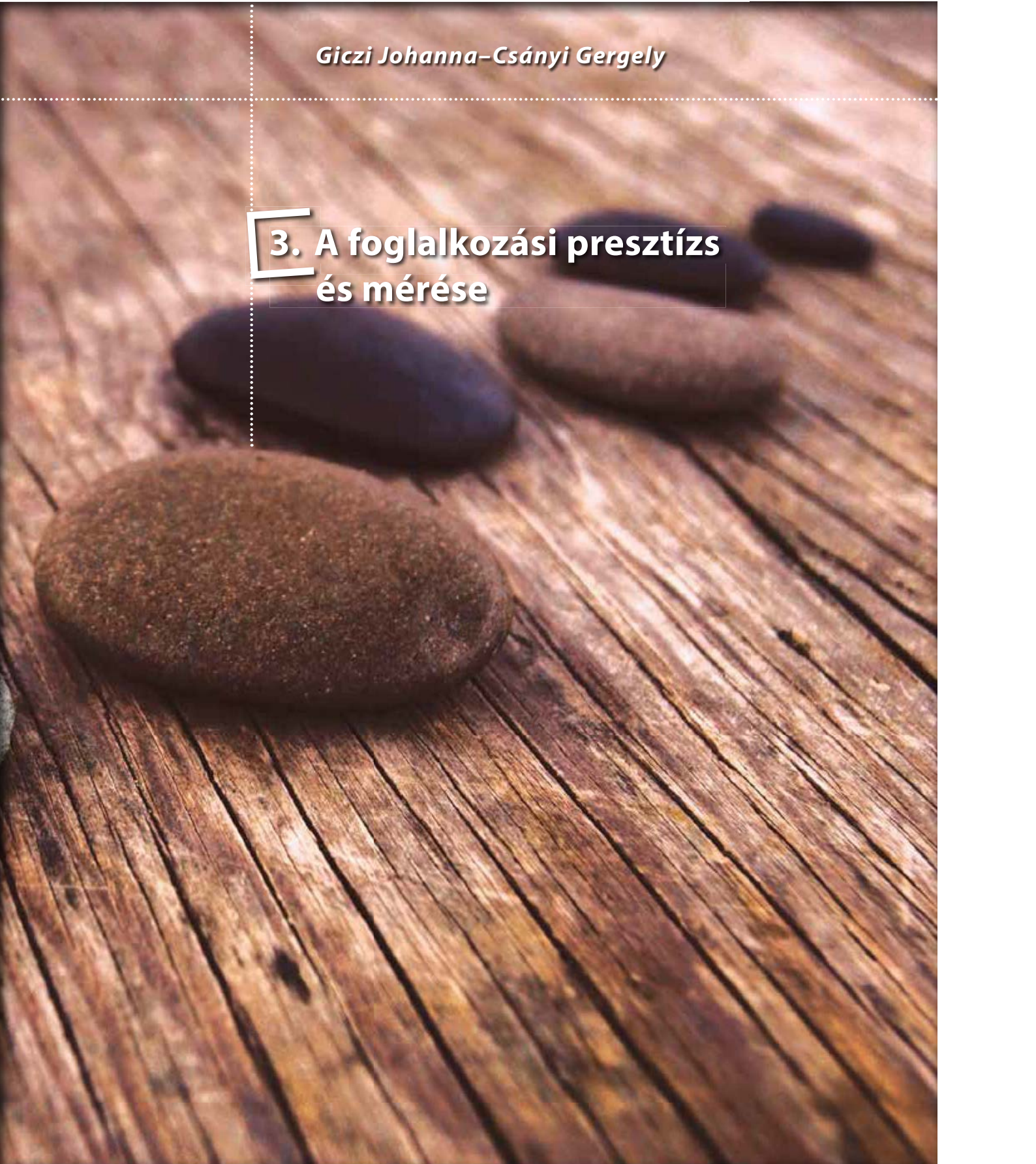
TÓTH PÉTER, a *Széchenyi István Egyetem* adjunktusa

Maga a társadalmi struktúra és fogalmi rendszere nehezen megfogható a szakpolitikák szempontjából, elméleti jellegéből adódóan. Maximum logikai, szellemi sorvezetőként szolgálhat döntések előkészítésekor. A társadalmi rétegződés egyes aspektusai, a társadalmi egyenlőtlenség különböző fajtái és mérhetőségük, összehasonlíthatóságuk, illetve az a lehetőség, hogy valós, csoporttagságukat megélt csoportok bemutatására is alkalmasak lehetnek az új megközelítések (például hálózatelemzés) már értékessé teheti ezen kutatásokat, főként akkor, ha a csoporttagság egyben független változóként magyaráz attitűdöket, magatartásformákat, viszonyokat, értelmezési formákat. Ahogy a milió kutatások eredményeit a marketingtevékenységek tervezésére és a vásárlásösztönzésre használják, úgy lennének használhatóak az említettek különböző szakpolitikai döntések hatáselemzéséhez, döntések előkészítéséhez és kommunikációjához.

Giczi Johanna–Csányi Gergely

3. A foglalkozási presztízs és mérése

Tartalom

Bevezető	75
1. Presztízs, foglalkozási presztízs	76
1.1. Presztízs és társadalomszerkezet	76
1.2. Foglalkozási presztízs: definíciós nehézségek	76
1.3. A foglalkozási presztízs konstrukciója	78
2. A foglalkozási presztízs mérése	79
2.1. A foglalkozási presztízs mérésének módszertana	79
2.2. Az 1983. és az 1988. évi foglalkozásipresztízs-vizsgálat Magyarországon	80
3. A foglalkozások presztízse felvétel kérdőívének koncepciója a 2016. évi mikrocenzusban	82
3.1. A foglalkozások presztízse felvételének sajátosságai	83
3.2. A foglalkozások presztízse felvétel eredményeinek felhasználási lehetőségei	85
Irodalom	86
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a foglalkozások presztízse témájában	87

3. A foglalkozási presztízs és mérése

BEVEZETŐ

A foglalkozásipresztízs-vizsgálatok eszmetörténeti és módszertani hátterüket tekintve is a társadalmirétegződés- és társadalmimobilitás-vizsgálatokhoz kötődnek. A presztízs-vizsgálat, akárcsak a jövedelmirétegződés-vizsgálat, a társadalom vertikális differenciálódásának mérésére szolgál, így a társadalomtudományi kutatásokban a rétegződés- és mobilitáskutatások egyik elemének is tekintik, bizonyos esetekben a foglalkozások presztízse, a társadalmi presztízs indikátoraként önmagában is a társadalmi rétegződés egyik dimenziójaként értelmezhető. A szakirodalomban is vita tárgyát képezi, hogy ez a szubjektív vertikális differenciálódás milyen önállósággal rendelkezik más, a társadalmi különbségeket vertikálisan leíró differenciálódásoktól, mint például a jövedelmi rétegződéstől, amely leginkább az elosztási egyenlőtlenséget fejezi ki, vagy az osztálystruktúrától, amely az ártermelésben elfoglalt pozíciók hierarchikus heterogenitása alapján határozza meg a társadalmi csoportok közötti különbségeket.

Ugyanakkor a foglalkozási presztízs konstruálásának és meghatározottságának elméleti kérdéseitől többé-kevésbé függetlenül, kvantitatívan mérhető az adott társadalomban a foglalkozások egymáshoz viszonyított presztízse. Ennek az a módszere, hogy a vizsgálatban szereplő nagyszámú foglalkozásból a megkérdezettnek véletlenül kiválasztott kisszámú foglalkozást kell sorba rendeznie.

Ilyen kutatást Magyarországon ez idáig kétszer – 1983-ban és 1988-ban – hajtottak végre, így a 2016. évi vizsgálat a módszertani változások figyelembevételével összehasonlíthatónak tekinthető a rendszerváltozás előtti presztízhierarchiával.

A mikrocenzushoz kapcsolódó kiegészítő felvétel mintájának robusztussága, valamint az alkalmazott módszertan kidolgozottsága miatt átfogó képet kaphatunk a különböző foglalkozások egymáshoz viszonyított presztízseiről, tehát a foglalkozásipresztízs-hierarchia megítéléséről a jelenkori Magyarországon. A felvétel kiemelten fontos abból a szempontból is, hogy nagymintás foglalkozásipresztízs-vizsgálatra 28 éve nem került sor hazánkban, kutatásunk tehát hiánypótló.

Tanulmányunkban elsőként sorra vesszük azokat az elméleteket, amelyek megalapozták a foglalkozásipresztízs-vizsgálatokat, ezen alapokon indulva megkíséreljük definiálni a presztízs fogalmát, majd bemutatjuk a releváns nemzetközi vizsgálatok eredményeit, és részletesebben kitérünk a két hazai foglalkozásipresztízs-kutatás bemutatására. A tanulmány második felében a mikrocenzushoz kapcsolódó foglalkozások presztízse kiegészítő felvétele kérdőívének sajátosságait mutatjuk be, a felvétel eredményeinek hasznosíthatósága szempontjából.

1. Presztízs, foglalkozási presztízs

1.1. Presztízs és társadalomszerkezet

A magyar szociológia történetében átfogóan elsőként Leopold Lajos – *Presztízs* című munkájában – foglalkozott a társadalmi és a foglalkozási presztízs fogalmával, egyben beírta e kategóriákat a magyar szociológia történetébe. Munkáját a marxista szociológia, az osztály és a tőke szempontot univerzalizáló felfogásának kritikájaként írta meg. Leopold érvelése szerint a presztízs a társadalom hierarchikus tagolódásának elemi kategóriája, amihez az osztálytagozódás időben később kapcsolódott, és az alapvető presztízshierarchiát az nem is írta felül. Megállapította: „Sokan azt vélik, hogy az emberek uralmi hajlandósága csak az ún. osztályokban valósulhat meg. De az így vélekedők maguk is kénytelenek kimagasló emberekről, köztiszteltben álló családokról, klubok, fajok, foglalkozások, országok, varázslók, főnökök, virtuózok s. i. t. megkülönböztetett kezeléséről beszélni” (Leopold 1912: 12). A presztízshierarchiából fakadó társadalmi különbségek illusztrálására Leopold legszemléletesebb példája a marxista kalauzsról szól, aki végigmegegy a vonatszerelvény különböző osztályain és azt látja, hogy a marxista osztálykategóriák nem követik a vonatszerelvény osztálykategóriát, tehát a marxista elmélet nincs összhangban az empirikus valósággal, a presztízshierarchia társadalmi beágyazottságával nem szükséges bizonyos társadalmi szabályok felülről történő kikényszerítése. „A négereket külön kupéba zárják Amerikában. Az európai paraszttal szemben a presztízs elvégzi ugyanezt. Az a törvényszéki irodaigazgató, akinek esetleg jelentékeny magánvagyon is van, a legnagyobb felháborodást keltené, ha első osztályon utaznék, míg a törvényszéki elnök, ha nyakig úszik is az adósságban, társadalmi megvetésnek tenné ki magát, ha nem utaznék elsőn.” (Leopold 1912: 160). Leopold szerint tehát a cselekvők cselekvésének – itt nevezetesen annak, hogy a különböző társadalmi csoportokhoz tartozók melyik osztályra váltsanak jegyet – fundamentuma a presztízshierarchia, amely olyan erős kényszerítő erővel lép fel a cselekvőkkel szemben, hogy anyagi lehetőségeik – osztályhelyzetük (sic!) – ellenében is aszerint cselekszenek. A (marxista) elmélet és empiria feszültségének feloldását tehát meglátása szerint a társadalom íratlan szabályai szerint működő, ugyanakkor a hierarchia fundamentumát képező presztízs adja.

Leopold érvelését nagyban gyengíti, hogy majdnem 250 oldalas, a presztízsről írt könyvében gyakorlatilag egyszer sem definiálja mit is ért presztízs alatt, de maga a kérdésfelvetés, hogy a presztízshierarchia hogyan viszonyul a termelési viszonyokból kialakuló osztályhierarchiához és az elosztási egyenlőtlenségekből kialakuló réteghierarchiához, a presztízs és a foglalkozási presztízs szociológiájának máig legfontosabb elméleti kérdése.

1.2. Foglalkozási presztízs: definíciós nehézségek

Leopold feltehetően nem véletlenül került meg a presztízs definícióját. A szakirodalomban fellelhető presztízskutatások egyik legnagyobb problémája a presztízs nehezen definiálhatósága és nehezen megfogható viszonya más, valamilyen affektív vagy kognitív, a másik emberre vonatkozó beállítódást jelentő fogalmakhoz, ugyanakkor gyakran fonódik össze a teljesítmény a megbecsültség és az elismerés definíciós körével.

A presztízs fogalmának definiálásakor érdemes talán a legtágabb, legkomplexebb fogalomból kiindulni. Axel Honneth (2013) a polgári-kapitalista társadalmak elismerésszerkezetét három szféra alapján jellemzi: a szeretet, a jogi egyenlőség és a teljesítményelismerés. Az elismerés fogalma tehát jóval tágabb és komplexebb a presztízs fogalmánál.

tíz fogalmánál. Meglátása szerint a presztízstulajdonítás többé-kevésbé független a szeretettől és a jogi egyenlőségtől, annál inkább rokon a teljesítményelismeréssel.

Edward A. Shills (1977) a deferencia fogalmát vezeti be, mintegy összefoglalva a (weberi) státus, a presztízis, a tisztelet és a megbecsülés fogalmait, minden bizonnyal azzal az igénnyel, hogy rendet rakjon a területet övező fogalmi tarkaságban. Shills megállapította, hogy „a deferencia szoros rokonságban van olyan jelenségekkel, mint a presztízis, a becsület, a tisztelet (s ennek pandanjaként a jelentéktelenség és a szégyen, a becstelenség és a lenézés), a hírnév (és a hírhedség), a dicsőség (és a gyalázat), a méltóság (és a méltatlanság) is. A deferenciaaktusok szemtől szemben kapcsolatban teljesednek ki vagy olyan személyekkel kapcsolatban, akik ugyan nincsenek egymással közvetlen interakcióban, de egyazon társadalom tagjai.

A tiszteletadás (vagy annak hiánya) arra utal, hogy valakinek felsőbbrendűséget (vagy alsóbbrendűséget) tulajdonítunk, de nem azonos azzal, hogy valakit jónak vagy gonosznak tartunk-e. (...) Holott voltaképpen ez csak valamilyen érdem feltételezése; olyan megítélő aktus, amely értéket (vagy értéktelenséget) tulajdonít valakinek (...) Hogy ezt az értéket magát mi képezi, meglehetősen tisztázatlan” (Shills 1977: 242).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a presztízis valamely vélt vagy valós értéknek, illetve teljesítménynek a feltételezése és elismerése is egyben. Ugyanakkor a különböző társadalmi pozíciókhoz tartozó presztízis megítélésnek hierarchikus heterogenitását előfeltételezi a presztízis fogalma, amennyiben bizonyos mértékű presztízse bizonyos pozíciónak csak más presztízsekhez képest lehet. „Nem beszélhetünk a presztízisnek objektív vagy „tényszerű” hierarchiájáról ugyanabban az értelemben, ahogy mondjuk a vagyon vagy a bürokratikus autoritás hierarchiájáról beszélünk, tehát mint olyanról, ami az általa érintett egyének egyetértő hajlandósága nélkül is voltaképpen bármikor létezhet és hathat. (...) Bárhol és bármilyen módon juttatja valaki kifejezésre presztízset egy társadalmi viszonylatban, ehhez mindig szüksége van a másik fél „cinkosságára.” Más szavakkal: a presztízshierarchia mindig „társadalmilag kialakult realitás” (Goldthorpe–Hope 1977).

A fogalmi meghatározások sokfélesége szociológiai értelemben a presztízis definiálásának szintéziseként Goldthorpe és Hope szerint „leginkább a társadalmilag előnyös helyzet és hatalom valamilyen sajátos formájaként fogható fel, amely valamilyen szerep hordozásához vagy valamilyen közösség tagjaként az ahhoz való tartozáshoz kapcsolódik: egyfajta, olyan előnyös helyzetként és olyan előnyös hatalomként, amely inkább *szimbolikus*, mintsem gazdasági vagy politikai természetű” (Goldthorpe–Hope 1977: 205).

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a presztízis olyan társadalmilag kialakult előnyös helyzet, ami csak más pozíciókhoz kötődő presztízshez képest, tehát presztízshierarchiában értelmezhető, az alapján, hogy az egyéni cselekvők mennyire feltételeznek és ismernek el értékeket, valamint teljesítményeket a különböző pozíciókhoz kapcsolódóan. A presztízshierarchiában az említett elismerés és el nem ismerés aktusok révén a résztvevők tiszteletben tartják a felettük állókat, elfogadják a velük azonos szinten lévőket és lenézik az alattuk állókat.

Ennek alapján tehát „a foglalkozási presztízis jelentése nem más, mint az egyes foglalkozási szerepekhez, illetve az egyes foglalkozási testületekhez tartozás tényéhez kapcsolódó tiszteletnyilvánítási, egyenrangúság-elfogadási és lenézési esély (...), ami aztán maga után vonja a megfelelő interakcionális következményeket” (Goldthorpe–Hope 1977: 251).

1.3. A foglalkozási presztízs konstrukciója

Shillst (1977) idézve „hogyan ez értéket magát mi képezi, meglehetősen tisztázatlan.” Leopold Lajos (1912) a presztízst mint az osztálytagolódástól független hierarchikus eloszló előnyt írta le. Ugyanúgy, ahogy Weber is – szintén a marxista elmélet kritikájaként – elkülöníti egymástól a társadalmi tagolódás két egységét, az osztályt és a státuscsoportot. Szemben azzal, hogy Marx az áruterelésből vezeti le a szimbolikus társadalmi viszonyokat, Weber a két szféra – és így két csoportképző elv – egymásmellettiségéből és horizontális egymásra hatásából definiálja ezeket szférákat. Webernél a státuscsoportok (rendek) különböző megbecsültséggel bírnak, a funkcionista iskola ugyanis éppen e weberi iskola alapján fogalmazta meg a kérdést, hogy mely funkcióhoz milyen megbecsültség, presztízs tartozik.

Davis és Moore (1977) jól ismert elmélete szerint a különböző pozíciók a társadalomban szükségszerűen hierarchikusan helyezkednek el, mivel egyes foglalkozások hasznosabbak vagy szükségesebbek a társadalom számára a többinél, egyes pozíciók különleges képzettséget vagy tehetséget igényelnek, és egyes pozíciók egyszerűen kellemesebbek a többiekénél. Így a társadalomnak rendelkeznie kell egy olyan jutalmazó mechanizmussal, amellyel a társadalom ösztönzi az egyéneket a számára fontos pozíciók, a kellemetlen pozíciók és a tehetséget vagy nagy befektetést igénylő pozíciók betöltésére. Ezek a jutalmak beépülnek a különböző státusokba. A jutalmazó mechanizmusok közül az első a létfenntartáshoz és a kényelemhez járul hozzá, a második a szellemi beállítottsághoz és az időtöltéshez, a harmadik az önbecsüléshez és a személyiség kiteljesedéshez. „Ez utóbbiak (...) nagymértékben függenek mások véleményétől” (Davis–Moore 1977: 231).

A weberiánus funkcionista megközelítésben tehát a foglalkozási presztízs nem más, mint a társadalom jutalmazó mechanizmusa, mely beépül bizonyos pozíciókba, hogy vonzóbbá tegye azt az egyén számára. Ugyanakkor ez a megközelítés számos lehetőséget ad a kritikára. Ahogy Pierre Bourdieu (1972) megjegyzi: „Weber megkülönbözteti egyfelől a társadalmi osztályt mint olyan individuumok csoportját, akinek ugyanaz az osztályhelyzete, azaz ugyanaz a »piaci helyzete«, akik így a javak és a munka piacán azonos tipikus esélyekkel rendelkeznek, akiknek azonosak a létfeltételeik és személyes tapasztalataik; másfelől megkülönbözteti a státuscsoportot (Stände) mint az emberek olyan együtteseit, amelyeket a megbecsülés és a presztízs hierarchiájában elfoglalt pozíciójuk határoz meg. Mindez arra utalhat, hogy Weber mint reális egységek két típusát állítja szembe az osztály- és státuscsoportot, amelyek a társadalom típusának megfelelően (azaz, úgy tűnik, a gazdasági rend önállóságának és a társadalom egésze fölötti uralmának mértékében) többé-kevésbé gyakran találkozhatnak. Am ha a weberi vizsgálatok teljes erejét és súlyát vissza akarjuk adni, e kategóriákban inkább nominális egységeket kell látnunk, amelyek – a társadalom típusa szerint – többé vagy kevésbé teljesen visszaadhatják a valóságot, de mindig a gazdasági aspektus vagy a szimbolikus aspektus hangsúlyozása közötti választás eredményei. Ezek az aspektusok magában a valóságban mindig együtt léteznek (...), mivel a szimbolikus megkülönböztetések mindig másodlagosak a gazdasági megkülönböztetésekhez képest, amelyeket – átalakítva – kifejeznek. Amit Weber tulajdonképpen társadalmi rendnek nevez – például a társadalmi presztízs elosztási módja –, az csak viszonylagos önállósággal rendelkezik, mivel a gazdasági rendhez mint a javak és a szolgáltatások elosztási felhasználási módjához kölcsönös összefüggés társadalmanként szorosabb vagy lazább viszonyai kötik; de ennek a részleges önállóságnak köszönheti, hogy képes kibontani saját logikáját mint a szimbolikus viszonyok univerzumát (...), ahogy Weber megjegyzi, egy kissé túlzó egyszerűsítés árán azt mondhatnánk, hogy az osztályok a termeléshez és a javak megszerzéséhez való viszonyuk révén különböznek egymástól, a státuscsoportok pedig fogyasztásuk elvei szerint, amelyek az életstílus sajátos típusai reprezentálnak” (Bourdieu 1972: 418–419).

Bourdieu további érvelése azon alapszik, hogy a rend és az osztály merev megkülönböztethetősége csak látszólagos, mind a két kategória a tőkéhez való viszony alapján alakul ki, ebben az értelmezésben a státuscsoport szimbolikus csoportképződése is egy tőke, az ún. szimbolikus tőke alapján konstruálódik. A társadalmi státusokat és pozíciókat a materiális és a szimbolikus tőke birtoklása, birtoklásának egyenlőtlen eloszlása adja. A szimbolikus tőke Pierre Bourdieu meghatározása szerint „a »gazdasági« és a »fizikai« tőke átalakított, és ezáltal álcázott formája” (Bourdieu 1978).

„A szimbolikus tőke, amit általában presztízsnak, hírnévnek stb. neveznek, nem más, mint a többi tőkefajta legitimként észlelt és elismert formája” (Bourdieu 2010).

Bourdieu gondolatmenetén tovább haladva a foglalkozási presztízs alakulásának vizsgálatánál könnyen vethetjük Davis és Moore szemére, hogy a funkcionálisan legfontosabb posztok eleve csak a társadalom egy kisebb szeletéből tudnak szelektálódni. A javak egyenlőtlen elosztása és az osztálystruktúra messzemenőleg meghatározzák, hogy egyáltalán kiknek, milyen esélye van a különböző szelekciós mechanizmusokba bekerülni. Ebben az értelmezésben az iskolarendszer nem szelektál, csak újraalakítja a már meglévő szimbolikus tőke – foglalkozási presztízs – szerinti egyenlőtlenségeket. A foglalkozásipresztízs-hierarchia tehát konzervatív és bizonyos értelemben állandónak tekinthető (Léderer 1977).

2. A foglalkozási presztízs mérése

2.1. A foglalkozási presztízs mérésének módszertana

A foglalkozásipresztízs-vizsgálatok arra a koncepcióra épülnek, hogy a foglalkozási helyzet a hozzá kapcsolódó tudás, hatalom, jövedelem és társadalmi hasznosság miatt megbecsültséget kölcsönöz a foglalkozás betöltőjének. Nota bene, a vizsgálatok egyetlen esetben sem személyeket, hanem foglalkozási pozíciókat minősítenek. (Mindazonáltal módszertani szempontból ugyancsak érdekes vizsgálati kérdés lenne, hogy az egyes foglalkozások megítélése kapcsán mennyire veszik figyelembe a válaszadók a személyes tapasztalatokat, ismeretségeket.)

Amerikai kutatási eredmények arra engednek következtetni, hogy a foglalkozások presztízse időben állandónak, térben (nemzetközi összehasonlításban) pedig nagyon hasonlóknak tűnik. Treiman (1977) meglátása szerint a modern ipari társadalmakban a funkcionális szükségletek azonosak, az országok foglalkozásszerkezete közel áll egymáshoz, a funkciók specializálódása mögött ugyanazok a források (tulajdon, hatalom, tudás) vannak, a kiváltságok felhalmozódása azonos módon történik, így a különböző foglalkozások a különböző társadalmakban hasonló módon eredményeznek különböző kiváltságokat. A hatalomnak és a kiváltságnak minden társadalomban magas az értéke, így ezek megléte egyformán magas, hiánya egyformán alacsony presztízshoz vezet. Ennek ellenére nemzetközi szinten is számos foglalkozási presztízsvizsgálatot végeznek.

A társadalmi helyzet graduális mérése az európai szociológiai irodalomban ugyancsak elterjedt. Az angol foglalkozásipresztízs-mérés abból indul ki, hogy a foglalkozás széles társadalmi helyet (*social standing*) jelöl ki különböző dimenziókban, amelyek magukban foglalják a foglalkozás kínálta életkörülményeket, az ahhoz szükséges tudást, az azzal megkereshető jövedelmet, a foglalkozás társadalmi hasznosságát, így mindezek együttesen játszanak szerepet a foglalkozások megítélésében. Ahhoz tehát, hogy a foglalkozási presztízsről érvényes méréssel rendelkezünk, a válaszolóknak mind a négy szempont szerint rangsorolniuk kell a foglalkozásokat, amelyek így a foglalkozások „kívánatosságát” mérik.

Az egyik legkorábbi komplex graduális mérés, a Scheuch-index a foglalkozási presztízs mellett figyelembe veszi az anyagi viszonyokat, így a személyes jövedelem, az egy főre jutó háztartási jövedelem, anyagi javak mutatóit, az egy főre jutó lakóterület mutatóit, valamint egyes kulturális jellemzőket is, mint a képzettség, a koncert- és színházlátogatás változóit, valamint az olvasási jellemzőket egy indexbe rendezve.

2.2. Az 1983. és az 1988. évi foglalkozásipresztízs-vizsgálat Magyarországon

Ahogy azt már a bevezetőben is említettük, Magyarországon ez idáig kétszer hajtottak végre foglalkozásipresztízs-vizsgálatot. Az elsőt 1983-ban végezte a KSH. A felvétel körülbelül 7500 személy megkérdezésével zajlott, a vizsgálatba kerülteknek 151 foglalkozás közül kellett 30-at sorba rendezniük, elsőként azok megbecsültségét, presztízsét értékelve, másodsor pedig a pénz, a tudás, a hatalom, a hasznosság dimenziók közül kellett választaniuk az egyik szempontból. A 151 foglalkozásból ez az a 8, amelynek a legnagyobb presztízs tulajdonították az emberek (3.1. tábla):

3.1. tábla **Foglalkozásipresztízs-hierarchia, 1983**

Sorszám	Foglalkozás
1	Miniszterhelyettes
2	Kórházigazgató
3	Kórházi orvos
4	Egyetemi tanár
5	Körzeti orvos
6	Gyárigazgató
7	Megyei tanácselnök
8	Megyei párttitkár

A négy további besorolási szempont mindegyike erős korrelációt mutatott a presztízs-hierarchiával, a tudás és a hatalom majdnem determinisztikust.

„Az értelmiségi és vezetői foglalkozások a »pénz« változó kivételével a legjobb helyeket foglalják el a különböző szempontok szerinti rangsorokban. A presztízs, a tudást, a hatalmat és a társadalmi hasznosságot elsősorban a magasan képzett értelmiségi és vezetői pozíciók képviselik, míg pénzt szerezni, jelentős jövedelemmel rendelkezni, e változó szerint a rangsorban előre kerülni elsősorban a tulajdonviszonyok alapján elkülönülő kisiparos, kiskereskedő, azaz a nem mezőgazdasági önálló foglalkozások révén lehet. A betanított és a segédmunkák minden változatnál azonos módon értékelődnek a többi foglalkozáshoz képest. Ezek a képzettséggel, hatalommal és legtöbbször megfelelő jövedelemmel, »pénzzel« sem bíró foglalkozások minden változóban a rangsor végére kerültek. (...) A magas szintű tudással és nagyobb hatalommal rendelkező értelmiségi és vezetői társadalmi csoport általában az első két helyet foglalja el. A szakmunkások és a nem mezőgazdasági önállók csoportja a »pénz« szempont kivételével majdnem azonos módon értékelődött. Munkájuk nagyon hasonló, képzettségük is egy szinten áll. A kereseti, anyagi szempont szerinti értékelésnél azonban lényegesen eltért a sorrend. A kisiparosok, kiskereskedők és magánszolgáltatók társadalmi csoportja a »melyik foglalkozással lehet többet keresni« szempont szerinti értékelésnél lényegesen előbbre, az első helyre került, míg a szakmunkások csoportja hátrább sorolódott” (Kulcsár 1985: 1118).

A foglalkozásipresztízs-vizsgálatot hasonló módszertannal megismételték 1988-ban. Ekkor a 2. táblában szereplő 8 foglalkozásnak tulajdonították a legnagyobb presztízszt (3.2. tábla):

3.2. tábla **Foglalkozásipresztízs-hierarchia, 1988**

Sorszám	Foglalkozás
1	Gyárigazgató
2	Közzeti orvos
3	Megyei tanácselnök
4	Mérnök
5	Agronómus
6	Pap
7	Tanár
8	Újságíró

Az 1983. és az 1988. évi adatfelvételek eredményei két ponton is eltértek egymástól. Ezeket a változásokat Kulcsár Rózsa így magyarázza: „Egyrészt helyet cserélt a »tudás« és a »hatalom« vagyis az értelmiségi és a vezető réteg, ami valószínűleg annak a következménye, hogy az emberek – miután kissé kiábrándultak a politikából általában – magasabbra értékelték a hatalomhoz nem kapcsolódó magas szintű szellemi munkát, hiszen azt tapasztalták, hogy a hatalom forgandó, mulandó, a »tudás« viszont »stabil«, örök. A tömegkommunikációs eszközöket hallva és látva azt gondolnánk, mindenki élénken politizál, az emberek szemében ennek ellenére nincs igazán presztízsze a politikának és az ahhoz kapcsolódó hatalmi »manőverezésnek«. Másrészt helyet cserélt a nem mezőgazdasági önálló rétege a szakmunkásokéval. Csökkent az alkalmazott munkának, s nőtt a jövedelmezőbb és több autonómiát biztosító önállóságnak a presztízsze” (Kulcsár 1990: 514).

3.3. tábla **Társadalmi rétegek szerinti hierarchia, 1983 és 1988**

Sorszám	Foglalkozás	
	1983	1988
1	Vezető	Értelmiségi
2	Értelmiségi	Vezető
3	Egyéb szellemi	Egyéb szellemi
4	Szakmunkás	Nem mezőgazdasági önálló
5	Nem mezőgazdasági önálló	Szakmunkás
6	Mezőgazdasági önálló	Mezőgazdasági önálló
7	Betanított munkás	Betanított munkás
8	Mezőgazdasági fizikai	Mezőgazdasági fizikai
9	Segédmunkás	Segédmunkás

Csak találgatni lehet, hogy a rendszerváltozás óta eltelt 26 évben a trendek visszafordultak-e vagy tovább erősödtek, illetve azt, hogy milyen más változások következtek be a foglalkozások presztízsének megítélésében. Egyes vélemények szerint a politikától való egyre nagyobb arányú elfordulás, a több irányba ható trendek: a szabad piacba vetett egyre erősebb hit, és pont fordítva, a rendszerváltozás ígéreteiből való kiábrándulás szinte biztos, hogy nagy hatással voltak a foglalkozások megítélésére. Ahogy Kulcsár Rózsa fogalmaz a tanulmányhoz kapcsolódó virtuális kerekasztal-beszélgetéshez készült válaszában, „a rendszerváltás bizonyos fokig határnak tekinthető a társadalmi értékrend változásának folyamatában, de azért nem éles határvonal”. Véleménye szerint már az 1990-es évek előtti presztízsvizsgálatok is kimutatták, hogy a magyar társadalomban a rendszerváltás következményeként elindult egy értékváltási folyamat, amelyben az anyagi javak „értéke” kerül előtérbe, miután gyors sikereket ma a pénz és a hatalom segítségével lehet elérni. Ebből következően várakozása szerint napjainkban azok a foglalkozások rendelkeznek majd nagyobb presztízzsel, amelyek segítségével ezen „anyagi” célok megvalósíthatók, sőt, gyorsan megvalósíthatók lesznek. A megfelelő módszertani és történeti, valamint eszmetörténeti változások figyelembevételével a 2016. évi foglalkozásipresztízsvizsgálat eredményeinek összevetése a két 1980-as évekbeli adatfelvétellel páratlan lehetőséget kínál az elmúlt 26 év társadalomtudományi szempontból történő megértéséhez.

3. A foglalkozások presztízse felvétel kérdőívének koncepciója a 2016. évi mikrocenzusban

A 2016. évi mikrocenzushoz kapcsolódó vizsgálatunkhoz az 1983. és az 1988. évi felvételekben szereplőhöz hasonló foglalkozási listát dolgoztunk ki. A felvételek közötti összehasonlíthatóság érdekében arra törekedtünk, hogy a korábbi foglalkozási listák elemeit meghagyva, ám az anakronisztikus kategóriák törlésével, és mindenekelőtt a legszélesebb körben művelt és ismert foglalkozási csoportok figyelembevételével, valamint olyan, új foglalkozási csoportok hozzáadásával, amelyek az elmúlt időszakban jelentek meg a gazdasági-társadalmi világ változásával és a technikai környezet fejlődésével, a mai társadalom foglalkozási struktúráját reprezentáló listát állítsunk össze. A kérdőív összeállításakor azonban nem csak ezt az egy célt tűztük ki magunk elé. A presztízshierarchia megragadása mellett a felvételben helyet kaptak még olyan, a mai magyar társadalom állapotát felmérő kérdések is, amelyekkel más, a presztízshierarchiát árnyaló, annak megértését segítő egyéni attitűdökre és jellemzőkre is rákérdezzünk. A munkára vonatkozó attitűdöket mérő skálák, a foglalkozások intergenerációs átöröklődésére vonatkozó objektív adatokat és attitűdöket mérő kérdések, valamint a foglalkozásokhoz kapcsolódó vélt kereseti lehetőségeket és az azok heterogenitásának igazságosságát mérő kérdések mind ezt a célt szolgálják. A társadalmi rétegződés kiegészítő felvétel kérdőívével közös kérdésekkel pedig – , amelyek olyan más rétegződési dimenziókat mérnek, mint például a szabadidő-eltöltési szokások – a foglalkozási presztízzsel való oksági összefüggését tesztelhetjük.

A foglalkozások presztízse kiegészítő modul mintájába 44 100 cím került. Minden, a mintába került háztartásban a 15 évnél idősebbek véleményét kérdezzük meg, tehát körülbelül 70 ezer főt keresünk meg.

3.1. A foglalkozások presztízse felvételének sajátosságai

Ahogy arra már több ponton is utaltunk, a 2016. évi mikrocenzushoz kapcsolódó kiegészítő felvételek között a társadalmi rétegződés és a foglalkozások presztízse kérdőívei szorosan kötődnek egymáshoz, ezért bizonyos moduljaik megegyeznek egymással. A szabadidő-eltöltést vizsgáló blokk itemeit a nemzetközi és a hazai társadalomtudományi vizsgálatokkal való összehasonlíthatóság figyelembevételével alakítottuk ki, az általánosan használt *z-score* indexhez¹ szükséges, a háztartások tulajdonában lévő vagyontárgyak listáját ugyancsak az összehasonlíthatósági szempontok szerint állítottuk össze. Ez utóbbi modul nem csupán két, hanem három kiegészítő kérdőívben is közös, hiszen a szubjektív jóllét felvételében is szerepel. Az alapkérdőívvel való összekapcsolást követően a háztartási blokkból nyert változók nagy elemszáma részletesebb elemzési lehetőséget kínál.

A kérdőív legfontosabb kérdése a presztízshierarchia sorrendjének kialakítása. A mintába került személyektől azt kérjük, hogy a listában szereplő több mint 170 foglalkozás közül 15 random kiválasztottat rendezzenek sorrendbe azok megbecsültsége, presztízse, majd más, a presztízshierarchiát árnyaló különböző szempontok szerint. Ebben a második foglalkozáspresztízshierarchia-kérdésben öt szempontot határoztunk meg, ezek közül mindig csak egy, de háztartásonként különböző szempont szerint kell ismét sorba rendezni az előző kérdésben szereplő 15 foglalkozást. A szempontok közül négy azonos a korábbi felvételekben vizsgáltakkal, így sorrendiséget állítanak fel a válaszadók aszerint is, hogy meglátásuk szerint az adott foglalkozással:

- mennyit lehet keresni,
- mekkora hatalom, befolyás jár vele,
- mennyit kell tanulni érte,
- mennyire hasznos a társadalom számára.

Az előző két vizsgálat tulajdon, hatalom, tudás és hasznosság szempontjai ebben a felvételben kiegészülnek a divatosságával, amelyben aszerint rangsoroltatjuk a foglalkozásokat, hogy azok mennyire divatosak, mennyire slágerszakmák manapság.

A foglalkozáspresztízshierarchia kialakítása mellett a kérdőív másik sarkallatos pontja a társadalmi igazságosság megítélését szolgáló kérdéscsoport. A társadalmi igazságosság fogalma mögött ugyancsak összetett definíciós keret áll. A „társadalmi igazságosság fogalmát és az ebből származtatott igazságossági ideológiákat úgy definiáljuk, mint egy olyan értékrendszer és politikai koncepciót, amelynek elsődleges célja széles értelemben a társadalmi viszonyokat, szűkebb értelemben az anyagi javak elosztásának a mechanizmusait és az ebben közreműködő intézmények működését szabályozó elvek normatív megalapozása” (Örkény 1997). „A politikát és a társadalmi intézményeket vezérlő igazságossági ideológiák és elvek egyrészt közvetlen hatással vannak az emberek és a társadalmi csoportok életkörülményeire, a javak elosztásának szinte minden területére, a társadalmat működtető legkülönbözőbb rendszerek működésére, de ezen túl meghatározzák egy adott társadalom morális alapját és kulturális integritását. Napjainkra a társadalmi igazságosság szempontjának az érvényesítése olyan általánosan elfogadott követelménnyé vált a fejlett világban, ami nem pusztán a politika számára vált megkerülhetlenné, de kodifikálódott, mint az alapvető emberi jogok érvényesülését meghatározó kiemelten fontos elv a modern liberális polgári tár-

A presztízshierarchia kialakítása

Elvárt és igazságosnak tartott jövedelmek

¹ A büntetés és jutalmazás indexe, amelynek számítása azon az elven alapul, hogy az indexszámítási eljárás során azokat „megjutalmazzuk”, akik rendelkeznek olyan vagyontárgyakkal, amelyekkel mások nem, míg azokat „büntetjük”, akik nem rendelkeznek olyan tárgyakkal, amivel mások igen. A jutalmazás és büntetés mértéke attól függ, hogy az adott vagyontárgy mennyire elterjedt a háztartások körében.

sadalmak alkotmányaiban is. A társadalmi viszonyok alakulásában megjelenő igazságosság szempontja egyrészt megköveteli, hogy a javakhoz és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyenlő esélyeket biztosítson minden polgár számára. Másrészt egy alapvetően individualista világban, mint amilyen korunk, a társadalmi igazságosság szempontja jelenti a garanciát arra, hogy az egyének sikere és érvényesülése a társadalom közös érdekeit és hasznát is szolgálja, és aki sikeresebb, az kötelességének érezze, hogy hozzájáruljon mások anyagi körülményeinek, életfeltételeinek és elégedettségének javításához. Harmadrészt, az igazságosság eszméje és ideológiája alapozza meg, hogy a társadalmi intézmények úgy működjenek, hogy mindenki számára lehetőség nyíljon egy emberhez méltó élet megteremtésére (Westen 1985). Ha pedig aránytalanságok, hátrányok, méltánytalanságok jönnek létre, a társadalom és az erre delegált társadalmi intézmények képesek legyenek mérsékelni, illetve valamilyen módon kompenzálni ezeket. Az igazságosság eszméje tehát legfőképpen azt a társadalmi célt szolgálja, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek a méltányos keretek közé csökkenjenek, és a társadalom az embereknek olyan életkörülményeket biztosítson, ami megfelel a mindenkor érvényes és elfogadott normáknak. Az igazságosság ideológiája pedig egy olyan politikai eszme és eszköz, amely biztosítja, hogy az állam és a különféle társadalmi intézmények működésükben sikeresen hozzájáruljanak mindezeknek a céloknak a megvalósításához.” (Székelyi–Örkény 2010: 7–8)

A társadalmi igazságosság vizsgálatának egyik eszközeként a kérdőívben egyes foglalkozási pozíciók, így a segéd munkások és a felső vezetők vélt, valamint igazságosnak tartott jövedelmeire kérdezzük rá, majd ehhez viszonyítva vizsgáljuk a válaszadó saját magára vonatkozó válaszait. „A szakirodalom a kívánatosnak tartott jövedelmek nagyságára úgy tekint, mint a jövedelemelosztás igazságos voltára vonatkozó nézetekre (Jasso 1978). A szerzők az emberek munkájának jutalmazására vonatkozó köznapi elképzelések mögött általános értékszempontokat vélnek felfedezni, ami egyaránt vonatkozhat az igazságosnak felfogott elosztás rendszerére, illetve a társadalmi különbségek és egyenlőtlenségek megítélésére (Jasso–Wegener 1997). Persze a jövedelemelosztásra vonatkozó ítéletek mögött megjelennek más szempontok is, mint például a személyes jövedelmi helyzet, az emberek elégedettsége vagy éppen elégedetlensége, a munkák fontosságára és hasznosságára vonatkozó nézetek, az emberekben élő kép a befektetés és jutalmazás összefüggéséről, vagy éppen olyan társadalomlélektani szempontok, mint például az irigység vagy a relatív depriváció érzete. A jövedelembecsléseket egyaránt mozgathatják az elosztás egész rendszerére vonatkozó általános értékalapú megfontolások (*order related*), illetve a teljesítmény és a jutalmazás kapcsolatára vonatkozó racionális megfontolások (*reward related*) (Wegener–Liebig 2009)” (Székelyi–Örkény 2010:22). A foglalkozási jellemzők ismeretében a későbbi elemzések során objektív képet tudunk így adni az egyes foglalkozási kategóriák, de a társadalmi rétegződés kérdőív eredményeivel összekapcsolva akár bizonyos társadalmi rétegek igazságosnak vélt jövedelemvárásairól is. 1993-tól állnak rendelkezésünkre ilyen adatok, de az időbeliség figyelembevételével csak arányszámok formájában hasonlíthatók össze. Az egyenlőtlenségek csökkentése elvben kétféle módon történhet: egyfelől az alacsony jövedelműek „felzárkóztatásával”, azaz az ő jövedelmük emelésével, másfelől a magas jövedelműek „büntetésével”, azaz jövedelmük csökkentésével. A rendszerváltás kezdetén az igazságosság helyreállítása egyértelműen a menedzserek büntetésével és a segéd munkások jövedelmének emelésével történt. Az akkor megkérdezettek a társadalmi igazságosság nevében a segéd munkások jövedelmét 1,6-szorosára növelték volna, a menedzserek jövedelmét viszont kétharmadára csökkentették volna. A rendszerváltozástól távolodva azonban egyre nagyobb jövedelemegyen-

lőtlenégeket észleltek az emberek. A 1993-ban az emberek úgy látták, hogy egy segédmunkás és egy menedzser fizetése között hétszeres volt a különbség. 2008-ra ez az érték ugyancsak megnőtt. Nyolc évvel ezelőtt az emberek szerint egy menedzser huszonhatszor annyit keresett, mint egy segédmunkás (Székelyi-Örkény 2010).

3.2. A foglalkozások presztízse felvétel eredményeinek felhasználási lehetőségei

Ahogy korábban említettük, a foglalkozások presztízisének vizsgálata hiánypótló kutatás, a foglalkozások presztízisének analízise annak ellenére számos adalékkal szolgál a társadalom foglalkozások presztízisének megismeréséhez, hogy a szakirodalom a nagy foglalkozási struktúrák megítélésének változatlanságát hangsúlyozza. Az aktuális foglalkozásipresztízis-felvétel kiváló lehetőséget nyújt egy, még az 1980-as években megkezdett munka folytatására, bővítésére.

A népszámláláshoz hasonlóan már a mikrocensus alapkérdőívén rendelkezésre állnak azok az információk, amelyek nélkülözhetetlenek a korábban használt foglalkozási sémák előállításához. Lehetőségünk lesz tehát arra, hogy a foglalkozási presztízis megítélésének rendszerváltás utáni változásait összehasonlítható módon nyomon követhessük. A kiegészítő felvétel alapján a korábbi elemzésekhez képest azonban magukról a válaszadókról, így attitűdjeikről, életstílusukról, vagyoni helyzetükről, mobilitási jellemzőikről is lényegesen többet tudhatunk meg.

A foglalkozásipresztízis-felvétel révén gazdagabb információ áll rendelkezésre az egyének munkaerőpiaci jellemzőiről, ami maguknak a foglalkozási sémáknak a felépítését, a rétegbesorolás korábbi módját is árnyalhatja. A népszámlálási adatok nem voltak alkalmasak a korábban kialakított foglalkozási modellek felülvizsgálatára, a mikrocenzushoz kapcsolódó rétegződés, illetve önálló foglalkozásipresztízis-modul azonban egyedülálló lehetőséget teremt erre.

Végül, a hagyományos rétegződésvizsgálatokban játszott meghatározó szerepe mellett, amellyel a rétegződés dinamikus oldalát lehet vizsgálni, az intergenerációs foglalkozási mobilitás kutatása egy foglalkozásszerkezeti genezis megalkotását is lehetővé teszi számunkra. A mikrocensus alapkérdőíve csak a megkérdezettre vonatkozóan tartalmaz információt arról, hogy a megkérdezett milyen státusú családban nőtt föl, és a gyermekei milyen foglalkozási karriert építettek, a jelenlegi foglalkozásipresztízis-felvételből kapunk válaszokat. A kérdőívben részletes kérdések szerepelnek az apa, illetve az anya, illetve a felnevelt gyermekek iskolai végzettségéről, illetve munkaerőpiaci jellemzőiről is. Ez alapján, akárcsak a rétegződésvizsgálatainak adatai esetében, kiszámíthatók a nemzedékek közötti mobilitás hagyományos mérőszámai, és következtetéseket vonhatunk le a foglalkozási szerkezet várható jövőbeli változásaira vonatkozóan is.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (1972): Osztályhelyzet és osztálypozíció. In: A francia szociológia. Budapest: Közgazdasági és Jogi könyvkiadó.
- Bourdieu, P. (1978): A szimbolikus tőke. — Bourdieu, P. (szerk.) A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése. Gondolat, Budapest.
- Bourdieu, Pierre (2010): A társadalmi tér és a csoportok keletkezése. In: Angelusz Róbert et al. (szerk.): Társadalmi rétegződés olvasókönyv. TÁMOP 2010–2011.
- Davis, Kingsley – Moore, Wilbert E. (1977): A rétegződés néhány elve. In: Léderer Pál (szerk.): A foglalkozások presztízse. Tanulmányok. Budapest: Gondolat.
- Goldthorpe, John H. – Hope, Keith (1977): A foglalkozások minősítése és foglalkozáspresztízis. In: Léderer Pál (szerk.): A foglalkozások presztízse. Tanulmányok. Budapest: Gondolat.
- Honneth, Axel (2013): Harc az elismerésért. A társadalmi konfliktusok morális grammatikája. Budapest: L'Harmattan.
- Kulcsár Rózsa (1985): Az első magyar országos presztízsvizsgálat eredményei. Statisztikai Szemle, 1985, szeptember. 1115–1127.
- Kulcsár Rózsa (1990): A társadalmi-foglalkozási csoportok sorrendje a presztízshierarchiában. Statisztikai Szemle, 1990, június. 514–515.
- Léderer, Pál szerk. (1977): A foglalkozások presztízse. Tanulmányok. Budapest: Gondolat
- Leopold Lajos, ifj. (1912): A presztízis. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- Shills, Edward A. (1977): Deferencia. In: Léderer Pál (szerk.): A foglalkozások presztízse. Tanulmányok. Budapest: Gondolat.
- Goldthorpe, John H. – Hope, Keith (1974): The Social Grading of Occupations – A new approach and scale, Clarendon Press, Oxford, magyarul: (részlet) A foglalkozások minősítése és a foglalkozáspresztízis, in.: A foglalkozások presztízse (szerk.: Léderer Pál), Bp. Gondolat 1977
- Hodge, Robert W.– Treiman, Donald J. – Rossi, Peter H. (1966): A foglalkozási presztízis összehasonlító vizsgálata, in.: A foglalkozások presztízse (szerk.: Léderer Pál), Bp. Gondolat 1977
- KSH (1986): Társadalmi mobilitás és presztízis, Bp. KSH 1986
- Örkény Antal – Székelyi Mária (2010): Az igazságosság labirintusaiban. Szociológiai Szemle 20(2): 4–41.
- Treiman, Donald J. (1977): Occupational Prestige in Comparative Perspective, New York, Academic Press
- Wegener, Bernd (1992): Concepts and Measurement of Prestige, Annual Review of Sociology, vol. 18.

Virtuális kerekasztal-beszélgetés

a foglalkozások presztízse témájában*

A foglalkozások presztízsének kiegészítő felvétele kapcsán szakértőket kértünk fel, hogy virtuális kerekasztal-beszélgetésben fejtsék ki véleményüket a következő kérdésekről:

- Hol látja a helyét a társadalomtudományi kutatásokon belül a foglalkozásipresztízs-vizsgálatoknak?
- Hogyan alakult át, milyen főbb tényezők voltak hatással a foglalkozások presztízsére a rendszerváltás óta?
- Mely hazai és nemzetközi vizsgálatokat/kutatásokat tekint a leginkább meghatározónak a témában?
- A téma mely aspektusai a legrelevánsabbak szakpolitikai szempontból?

A kérdésekre válaszoltak:

Berger Viktor, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegédje,

Éber Márk Áron, az ELTE Társadalomtudományi Karának adjunktusa, a Helyzet Műhely alapító tagja,

Kulcsár Rózsa, a KSH korábbi, a foglalkozások presztízsét kutató vizsgálatainak egyik vezetője.

* A kérdésekre adott válaszok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe a KSH vagy a kerekasztal-beszélgetések résztvevői által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Hol látja a helyét a társadalomtudományi kutatásokon belül a foglalkozásipresztízs-vizsgálatoknak?

BERGER VIKTOR, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegédje

A presztízs (és azon belül is a foglalkozásnak kijáró presztízs) fogalma már a szociológia korai szakaszában felbukkant, méghozzá Weber munkásságában, aki a rendek egyik kitüntetett jellemzőjeként tartotta számon az életvitelnek, a származásnak vagy a gyakorolt foglalkozásnak juttatott presztízst. A fogalom aztán a parsonsi ihletésű strukturalista-funkcionalista elméletben teljesedett ki. Ebben az elméletben a foglalkozási presztízs egyike azon javaknak, amelyeket a társadalmak rétegződési rendszere egyenlőtlenül oszt el. Az elmélet fundamentálisan előfeltételez egy normatív konszenzust: azt tehát, hogy a foglalkozások rangsorolása egy konszenzuálisan osztott érték- és normarendszer alapján megy végbe. Az empirikus foglalkozásipresztízs-vizsgálatok e paradigma alapján bontakoztak ki az 1940-es évek végén, illetve az 1950-es években. A későbbiekben a foglalkozási presztízst a foglalkozásistátus-skálák (például a SES) megalkotása során használták fel (ám ezek már nem foglalkozásipresztízs-skálák). Az 1980–1990-es évektől kezdve a nyugati tudományosságban – ismereteim szerint – csökkent az érdeklődés a foglalkozási presztízs iránt.

Mindazonáltal úgy vélem, hogy a foglalkozási presztízs jelenleg is roppant releváns fogalom és kutatási téma Magyarországon (is). Nem pusztán a klasszikus kérdésfeltevés és az 1980-as évekbeli magyar kutatások eredményeivel való összevetés lehetősége miatt. Megvizsgálandó kérdés, hogy a mikrocensus leendő adatai alapján felállított rangsorban valamiféle konszenzus tükröződik, vagy sem. (Jelentősen különbözik-e az egyes foglalkozások megítélése bizonyos változók – például nem, életkor, foglalkozás, jövedelem – alapján? Vagy a különbségek nem számottevők?) Az 1980-as évektől kezdve a 2000-es évekig igen népszerű volt a nyugati társadalomtudományban az a vonulat, amely a társadalmi struktúrával összefüggésben egyfajta dekomponálódást feltételezett. Olyan, már-már túlfeszítettnek tűnő állítások is elhangzottak, miszerint a késő modernitásban nem létezik immár egységes presztízhierarchia, hanem minden társadalmi csoport eltérő presztízsrangsort állít fel, aminek oka egyrészt a társadalomról szóló tudás csökkenése, másrészt az, hogy az egyes csoportok nem fogadják el mások igényét a szimbolikus dominanciára.¹ A kérdés, hogy a foglalkozások presztízsrangsora többé-kevésbé konszenzuálisan elfogadott, vagy épp ellenkezőleg: erőteljesen vitatott, e kontextusban kiemelt fontosságú.

ÉBER MÁRK ÁRON, az ELTE Társadalomtudományi Karának adjunktusa, a Helyzet Műhely alapítója

A foglalkozásipresztízs-vizsgálatokat a funkcionalista rétegződéskutatások – tág értelemben vett – metodológiai eljárásának tekintem. Talcott Parsons,² Kingsley Davis és Wilbert E. Moore³ nyomán kialakuló iskola néhány fogalmának mérőeszközéül szolgált, mindenekelőtt Donald J. Treimannál.⁴

Egyfelől: a „megbecsültség” weberi kategóriája nyomán⁵ a „presztízs” mérése eredetileg a rendi tagolódás vizsgálatát szolgálta volna. Max Weber Stand/Stände (rend/rendek) fogalmát Parsons status/statusgroups-ként fordította angolra. A státus és a presztízs mérése így egy weberi gondolat szimplifikált operacionalizációjává vált, amelynek keretében a státus mérésének

¹ Schulze, Gerhard (1992): Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt am Main / New York: Campus (különösen: 8. fejezet).

² Lásd: Parsons, Talcott (1997 [1953]): A társadalmi rétegződés elméletének átdolgozott analitikus megközelítése. In Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest: Új Mandátum, 1999. 80–135. Az átdolgozás előtti változat 1940-ben készült.

³ Davis, Kingsley – Moore, Wilbert E. (1997 [1945]): A rétegződés néhány elve. In Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest: Új Mandátum, 10–23.

⁴ Treiman, Donald J. (1997 [1977]): A foglalkozások presztízsenek elmélete. In Róbert Péter (szerk.): Társadalmi mobilitás: Hagyományos és új megközelítések. Budapest: Új Mandátum, 1997. 111–129., valamint: Treiman, Donald J. (1995 [1977]): Foglalkozási presztízs és társadalmi struktúra. In Andorka Rudolf–Hradil, Stefan–Peschar, Jules L. (szerk.): Társadalmi rétegződés. Budapest: Aula, 277–289.

⁵ Lásd: Weber, Max (1967 [1920]): Politikai közösségek. Hatalommegosztás a közösségen belül: Osztályok, rendek, pártok. In: Gazdaság és társadalom. Szemelvények. (Szerk.: Varga Iván.) Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 241–256. Valamint: Weber, Max (1987 [1920]): Rendek és osztályok. In: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I. (Szerk.: Erdélyi Ágnes.) Budapest: Közgazdasági és Jogi, 303–308.

egyik módja a betöltött funkció (foglalkozás) presztízsének (megbecsültségének) mérése lett.⁶ Amit tehát a KSH – Axel Honneth nyomán – „elismerésként” mérni kíván, régóta méri „presztízsként” a Weberre hivatkozó funkcionalista iskola.

Másfelől az a tapasztalat, hogy a foglalkozások presztízshierarchiái viszonylag nagy korrelációt mutattak különféle országok között (az államszocialista és a kapitalista országokban), a rétegződés- és mobilitáskutatások számára különösen jó eszközü szolgál. A foglalkozások presztízshierarchiája így a különféle politikai-gazdasági rendszerektől és kultúráktól viszonylag függetlennek, már-már univerzálisnak mutatkozott. A foglalkozások presztízse (és ennek hierarchiája) így részben az „értékrendszer” (Parsons), részben a foglalkozások „funkcionális fontossága” (Davis és Moore) mérőeszközü szolgálhatott. Ennek kidolgozása elsősorban Donald J. Treiman nevéhez fűződik.⁷

KULCSÁR RÓZSA, a KSH korábbi, a foglalkozások presztízstét kutató vizsgálatainak egyik vezetője

A foglalkozáspresztízsvizsgálatok szorosan kapcsolódnak a társadalmi-foglalkozási hierarchiához és közvetve a társadalmi mobilitáshoz. A társadalom tagjainak cselekedetei, értékítélete (mely a cselekedetekre erős hatással van) és a társadalomban történő mozgása alapvető a társadalom működése szempontjából. Nem érdektelen, hogy a társadalom vezetőinek megfelelő képe van arról, hogy az embereket mi mozgatja a pályaválasztáskor, életvitelüket, életmódjukat milyen értékrend szerint alakítják, mi motiválja őket a társadalmi hierarchiában való mozgáskor. Jól kiválasztott foglalkozásokkal vizsgált presztízshierarchia kitűnő segítséget nyújthat a társadalmimobilitásvizsgálatokhoz.

Hogyan alakult át, milyen főbb tényezők voltak hatással a foglalkozások presztízisére a rendszerváltás óta?

BERGER VIKTOR, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegédje

A foglalkozási presztízsvizsgálatok rendszerváltás utáni Magyarországon történt átalakulásáról véleményem szerint meglehetősen kevés konkrétumot ismerünk, hiszen – tudomásom szerint – a 1980-as évek óta nem volt hazánkban ilyen vizsgálat. Az ilyen kutatások logikájához legközelebb Huszár Ákos tanulmányában kerültünk, itt azonban nem foglalkozási presztízsről van szó, hanem társadalmi osztályoknak, azaz aggregált csoportoknak juttatott elismerésről.⁸ E kutatás alapján az derült ki, hogy a munkanélküliek és az egészségkárosultak/fogyatékkal élők a legkevésbé, míg a szakmunkások a leginkább megbecsült csoport Magyarországon 2013-ban. Ezzel szemben a (kis- és nagy)vállalkozók és a szellemi tevékenységet végzők elismertsége kevésbé kiemelkedő, ám e csoportok önmagukról alkotott véleménye sokkal kedvezőbb volt, mint a közvélekedés.

⁶ Részletesebben: Böröcz, József (1997): *Stand Reconstructed. Contingent Closure and Institutional Change. Sociological Theory*, 15 (3): 215–248.

⁷ Treiman, Donald J. (1977): *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. New York: Academic Press. Magyar részletfordításaihoz – az 1. és a 10. fejezet olvasható magyarul – lásd a 3. lábjegyzetet.

⁸ Huszár Ákos (2014): *Osztály és elismerés. A magyar társadalom elismerési viszonyairól. Replika* (88): 81–109.

Több ismeretünk van azon tényezőkről, amelyek a foglalkozási presztízs alakulására hatással lehetnek/lehetnek. Első helyen szükséges említeni, hogy a rendszerváltáskor és az azt követő években a magyar lakosság igen nagy része gazdaságilag inaktívvá vált, kiszorult a munkaerőpiacról. Ennek következménye, hogy az életesélyek között nagyon nagy különbséget hoz létre, hogy valaki gazdaságilag aktív-e vagy sem. Ez derül ki Balogh Anikó és Róbert Péter (2008) a foglalkozási turbulenciákat retrospektíven vizsgáló tanulmányából (társadalmi helyzet tekintetében kisebb a különbség azok között, akik folyamatosan aktívak voltak gazdaságilag és akik megszakításokkal, mint a bármilyen módon aktívak és a nem aktívak között).⁹

További fontos hatást jelenthetnek a rendszerváltástól kezdve a következők. Átalakult a foglalkozások szerkezete: míg vállalkozók a 1980-as években is léteztek, igazán a rendszerváltás után lett súlyuk. Emellett a foglalkozási szerkezet is átstrukturálódott, iparágak jelentéktelenedtek el, míg mások „feljövőben” vannak. De a foglalkozási csoportok tekintetében is történtek átalakulások (például a betanított és a szakmunkások arányának növekedése, az alsó vezetők arányának csökkenése és a beosztott értelmiség arányának növekedése). Szintén fontos tényező az is, hogy a rendszerváltás után tendenciaszerűen kiszorultak a munkaerőpiacról az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, ami azt okozta, hogy a munkaerőpiacon benn maradók esetében nőtt az iskolázottsági szint. Mindezen változások feltételezhetően hatással voltak/vannak az emberek társadalomról alkotott képzeletére, így a foglalkozási presztízsről vallott elképzeléseikre is.

ÉBER MÁRK ÁRON, az **ELTE Társadalomtudományi Karának adjunktusa**, a **Helyzet Műhely** alapítója

A rendszerváltás egy hosszabb eseménysorozat, amit leginkább 1989-hez (és az azt követő évekhez) kötünk. E hosszabb folyamat az államszocialista Magyarország „visszaülleszkedése” a tőkés világ gazdaságba (amelyből az államszocialista rendszer sikertelenül próbált „kiülleszkedni”).¹⁰ Ez a visszaülleszkedés ciklikusan, azaz hullámokban történt, mégis fokozatos volt. Egészen 1989-ig, amikor e visszaülleszkedés és hatása „sokszorozó” vált. Mindenekelőtt a szakképzetlen (fizikai) munka gyors leértékelődésével járt. Azaz a mezőgazdasági és az ipari jellegű szakképzetlen segédmunkát értékelték le elsősorban (és a leginkább), a mezőgazdasági és az ipari jellegű szakképzetlen betanított munkát másodsorban, a mezőgazdasági és az ipari jellegű szakmunkát harmadsorban. E tekintetben azonban már nagyon jelentős ágazati különbségek figyelhetők meg. (Míg például a kohászati, a bányászati és a nehézipari szakmunka leértékelődik, a CNC esztergályos szakmája nem.)

A mezőgazdaság és az ipar összeomlásával, részleges átszerveződésével az ehhez kapcsolódó technológiaváltással és a szolgáltató szektor súlyának relatív megnövekedésével a szakképzetlen vagy elavult technológiához kapcsolódó szakmunka presztízse (foglalkoztatottsága és foglalkoztathatósága, valamint jövedelme) jelentősen csökkent. Ezzel szemben az új technológiákhoz és a szolgáltatások világához kapcsolódó szakértelem presztízse (foglalkoztatottsága és foglalkoztathatósága, valamint jövedelme) emelkedett. Mindez tehát a termelés szerkezet, a technológiai színvonal és – ebből következően – a munkaerőpiac nagymértékű átalakulásának következménye.

⁹ Balogh Anikó és Róbert Péter (2008): Foglalkozási mobilitás Magyarországon, 1992–2007. In Kolosi Tamás és Tóth István György (szerk.): Társadalmi Ríport 2008. Budapest: TÁRKI, 46–65.

¹⁰ Éber Márk Áron – Gagyai Ágnes – Geröcs Tamás – Jelinek Csaba – Pinkasz András (2014): 1989. Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. *Fordulat*, új folyóirat, 7 (21): 10–63.

KULCSÁR RÓZSA, a *KSH korábbi, a foglalkozások presztízsét kutató vizsgálatok* egyik vezetője

Minden korszaknak megvannak a maguk „sztár” foglalkozásai, és ezek szoros összefüggésben állnak az adott korszak értékrendjével. A rendszerváltás bizonyos fokig határnak tekinthető a társadalmi értékrend változásának folyamatában, de azért nem éles határvonal. Már az 1990-es évek előtti presztízsvizsgálatok is kimutatták, hogy elindult egy értékváltási folyamat. Az anyagi javak „értéke” előtérbe került, a lelkieké háttérbe szorult. Miután sikereket ma a pénz és a hatalom segítségével lehet elérni, egyre önzőbb, törtetőbb egyénekből áll a társadalom. Következésképpen azok a foglalkozások rendelkeznek nagyobb presztízzsel, melyek segítségével megvalósíthatók ezen „anyagi” célok. A rendszerváltás új igényeket támasztott az emberekben (meg merem kockáztatni, hogy sokszor túlzott igényeket), és ezek az igények más szemmel láttatják a világot. Úgy tűnik, hogy ma még inkább a pénz dominál egy foglalkozás megítélésénél, mint korábban. (Pedig már akkor is nagy szerepe volt.) Egy új tényező is belépett a sorba. Az idő. Az is növeli egy foglalkozás presztízsét, hogy gyorsan lehet-e vele sikert, gazdagságot elérni. Sajnos ma az emberek általában nem tervezhetnek hosszú távra. Tehát egy kutató, aki évekig keresgél, elemez és szintetizál kevés fizetésért, csak néhány megszállott számára vonzó. Kellemes meglepetés lenne, ha a soron levő presztízsvizsgálatból a „hasznosság” mint foglalkozási presztízs kerülne első helyre. A négy, korábban vizsgált presztízsalakító tényező egyébként mai szemmel is megállja a helyét, de bizonyosan más-más súllyal.

Mely hazai és nemzetközi vizsgálatokat/kutatásokat tekint a leginkább meghatározónak a témában?

BERGER VIKTOR, a *Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegédje*

A hazai kutatások közül kiemelném a KSH által lebonyolított 1983. és 1988. évi foglalkozásipresztízs-vizsgálatokat, amelyek alapján Kulcsár Rózsa készített publikációkat. Emellett Huszár Ákos *Osztály és elismerés. A magyar társadalom elismerési viszonyairól* című tanulmányát (Replika 88.), amely ugyan nem foglalkozásipresztízs-vizsgálat, hanem az elismerést tárgyalja, ám megközelítése rokon jellegű.

A nemzetközi irodalom kontextusában úgy vélem, a Léderer Pál által szerkesztett *A foglalkozások presztízse* című kötet jó áttekintést ad a foglalkozási presztízs klasszikus elméleteiről, kutatásairól és azok kritikáiról. Ezek mellett kiemelkedőnek tartom Bernd Wegener e téren folytatott kutatásait. (vö. *Gibt es Sozialprestige? Zeitschrift für Soziologie* Jg. 14., Heft 3., 209–235.; *Kritik des Prestiges*. Opladen: Westdeutscher Verlag), melyekben a szerző épp azokkal a kérdésekkel foglalkozik, hogy miként lehet az individuálisan nagyon különböző presztízskértékek alapján presztízsskálát létrehozni, illetve miként válik a foglalkozási presztízs a társadalmi harcok, illetve elzárkózási stratégiák részévé.

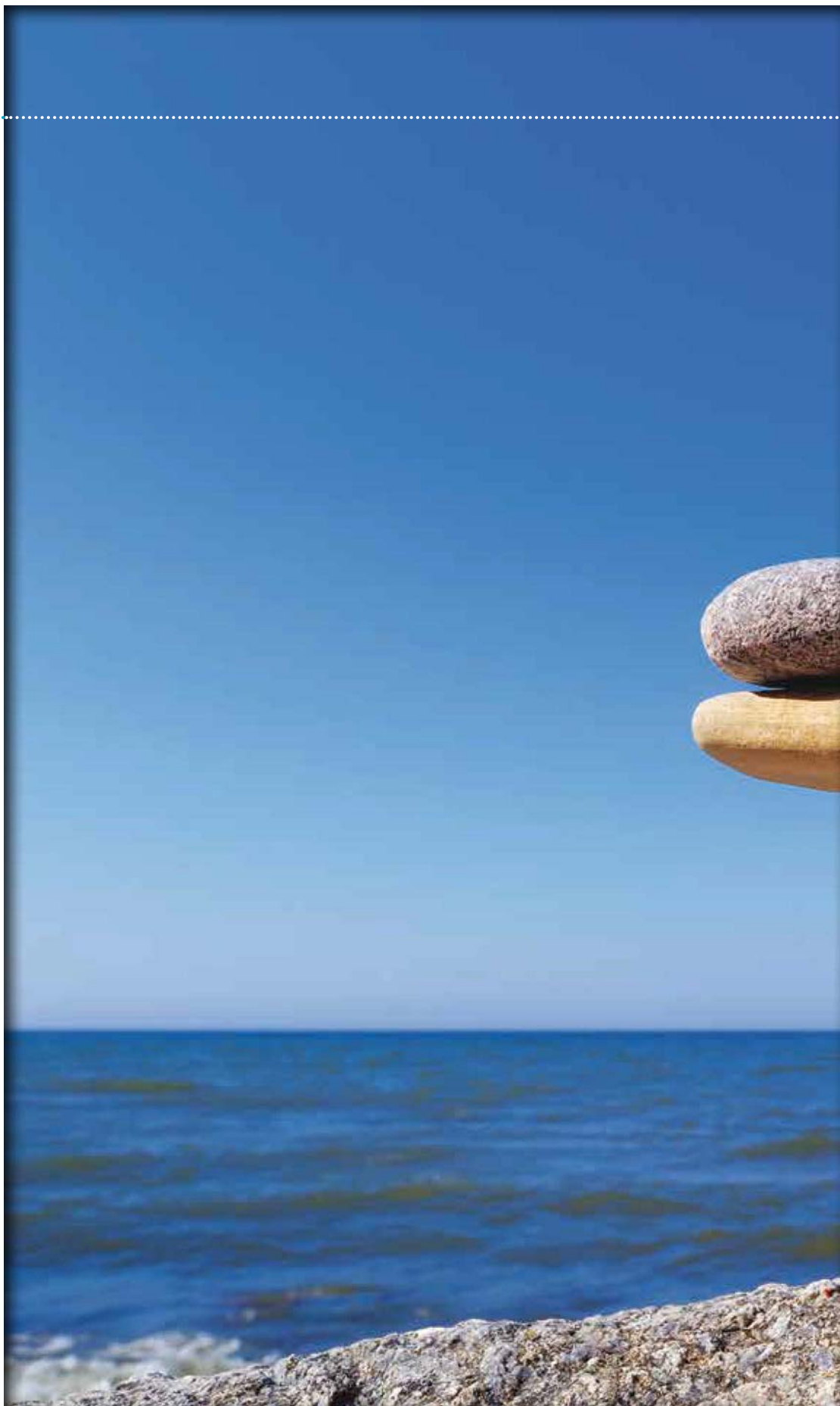
ÉBER MÁRK ÁRON, az *ELTE Társadalomtudományi Karának adjunktusa, a Helyzet Műhely alapítója*

Nemzetközi szinten elsősorban a Donald J. Treiman nyomán végzett vizsgálatokat, hazai szinten a Léderer Pál és a Kulcsár Rózsa által végzett foglalkozásipresztízs-méréseket tekintem a leginkább meghatározónak.

A téma mely aspektusai a legrelevánsabbak szakpolitikai szempontból?

BERGER VIKTOR, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegédje

A közpolitika szempontjából fontos kérdés lehet, hogy létezik-e a foglalkozásoknak egyáltalán konszenzuálisan elfogadott presztízsrangsora, mert a tényállás utalhat a társadalmi integráció magasabb vagy alacsonyabb fokára. Ugyanígy releváns közpolitikai kérdés lehet a foglalkozási presztízis és a tényleges foglalkozási státusz egymáshoz való viszonya (mennyire vetíthető egymásra a két sorrend, vagy mennyire erőteljesek az eltérések a normatív és a tényleges szint között?). A mikrocensus foglalkozási presztízsrre vonatkozó kiegészítő felvételének válaszaiból arra is következtetni lehet majd, hogy mely csoport a leginkább frusztrált. A 18. és 19. kérdés válaszainak eloszlását más változókkal összevetve profilizálhatók ezek a közpolitika számára mindenképp fontos csoportok (ahogy azok is, akik alapvetően elégedettek a társadalomban betöltött helyükkel).

Kelemen Rita – Schwartz Antónia

4. A szubjektív jóllét mérése a hivatalos statisztikában

Tartalom

Bevezető	97
1. A szubjektív jóllét mérésének elméleti keretei	97
1.1. A jóllét elméleti megközelítései	97
1.2. Szubjektív jóllét	100
1.3. A szubjektív változók sajátosságai	100
2. A szubjektív jóllét mérésének előzményei a hazai hivatalos statisztikákban	103
2.1. A szubjektív jóllétre vonatkozó adatfelvételek áttekintése	103
2.2. A hivatalos statisztika szerepe a jóllét kutatásokban	103
2.3. Eredmények a szubjektív jóllét kulcsváltozójáról, az élettel való elégedettségéről	105
3. A szubjektív jóllétről szóló kérdőív koncepciója a 2016. évi mikrocenzusban	107
3.1. A kérdőív fejlődése	107
3.2. A szubjektív jóllét felvételének sajátosságai	110
3.3. A szubjektív jóllét modul eredményeinek felhasználási lehetőségei ..	114
Irodalom	115
Internetes hivatkozások	116
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a szubjektív jóllét témájában	117

4. A szubjektív jóllét mérése a hivatalos statisztikában

BEVEZETŐ

A lakossági életkörülményeket hagyományos módszerekkel feltáró felvételek objektív mérőszámokat szolgáltatnak a magánháztartásokban élők lakáskörülményeiről, jövedelmi helyzetéről, illetve fogyasztási szokásairól. Felismerve azt, hogy ezek a mérőszámok, amelyek pusztán tényyszerűen írják le az életkörülményeket, nem hordoznak magukban információt arról, hogy az emberek ezeket hogyan élik meg, a hivatalos statisztikák között helyet kapott a szubjektív jóllét mérése. A szubjektív jóllét széles körű felvétele lehetőséget ad arra, hogy részletes adatokat és pontos információkat tudjunk meg a magyar társadalom közérzetéről, az emberek életelégedettségéről, valamint a szubjektív jóllét további fontosabb szegmenseiről. Emellett a szubjektív jóllét kutatásában számos, eddig megválaszolatlan kérdésre kaphatunk választ, például az egyén szubjektív jóllétének más jellemzőkkel való összefüggésére és különböző társadalmi szegmensek beazonosítására.

A téma a nemzetközi hivatalos statisztikák között először 2013-ban, az Eurostat által koordinált, minden Európai Unió tagállamra egységes Változó életkörülmények (European Union Statistics on Income and Living Conditions – EU-SILC) felvételben kapott helyet. A 2016. évi mikrocenzusban alkalmazott kérdőív az ott használt mérőeszköz továbbfejlesztett, kiegészített változata.

1. A szubjektív jóllét mérésének elméleti keretei

1.1. A jóllét elméleti megközelítései

Korábban egy társadalom jóllétének meghatározása a gazdasági teljesítőképesség, illetve az anyagi jóllét objektív mérőszámai által történt. Ilyen objektív mérőszám például a GDP, ami a gazdasági fejlődés mérésére lett kialakítva, viszont csak korlátozott mértékben tud számot adni a társadalom állapotáról, az egyének életminőségéről. Az utóbbi évtizedben új statisztikai mérőeszközök vannak kialakulóban nemzeti, illetve nemzetközi kezdeményezések nyomán, amelyek a komplex társadalmi jelenségeket a szubjektív faktor figyelembevételével kívánják megragadni, s ezáltal érzékenyebben jellemezni (Stiglitz et al. 2009, OECD 2008).

A jóllét fogalmi meghatározása

A jóllét vizsgálatakor elsődleges cél az egyén életminőségének, céljainak, boldogságának leírása, mérhetőségének kialakítása, amire korábban inkább – az említett – objektív mutatókat használták, ám napjainkban már a kevésbé robusztus, önbevallásos, szubjektív mutatók kerültek előtérbe. A vizsgálatokban kutatóintézetek, egyetemek, nemzeti és nemzetközi szervezetek egyaránt részt vesznek. A különböző intézmények más-más céllal és eszközrendszerrel rendelkezve igazítják egymáshoz a kutatási célokat, a módszertani lehetőségeket, az elméleti megközelítéseket, és ezen belül a jóllét fogalmának meghatározását. Ily módon nem meglepő, hogy sem általánosan elfogadott definíciója, sem általánosan elfogadott koncepciója nincs a jóllétnek (Molnár-Kapitány 2006).

Ennek következtében számtalan különböző jóllét elgondolás alakult ki. A korai kutatásokban a jóllét fogalma jelentősen redukálva jelenik meg jól érzésként (*well-being*, *well-feeling*, Gasper 2004). Később általánosan elfogadottá vált, hogy a jóllét kifejezése nem egyenlő a boldogsággal, hanem sokkal inkább a szociális jólét, a „jólélés” (*well-living*), a szükségletek teljesülése, a fejlődés, a képességek bővítése és a szegénység kiküszöbölése az, amivel jól megragadható a jóllét fogalma (McGillivary 2007). A jóllét elméleti megközelítésében megkülönböztethetjük a hedonikus (Watterman 1993, Ryan–Deci 2001), az eudémotikus (McGillivary 2007) és az objektív listaelméleteket alapul vevő (Crisp 2001, Cummins 1996, Doyal–Gough 1993, Eastarling 2001, Grisez et al. 1987, Max–Neef 1993, McGillivary 2007, Narayan et al. 2000, Nussbaum 2000, Ramsay 1992, Scanlon 1993, Sen 1993, Schwarz 1994) irányzatokat. A hedonikus definíció a jóllétet a pozitív érzelmek felől közelíti meg, míg az eudémotikus megközelítés a hedonikus elmélet közgazdaságtani operacionalizálása. Az objektív listaelméletek szerint a jóllét mérhető egy olyan mennyiségi skálán, amelynek elemei objektív jellemzőkből állnak.

A különböző elméleti megközelítésekben azonos gondolat, hogy a jóllét multidimenzionális jelenség (Rojas 2004), nehezen lehet diszciplináris keretek közé szorítani. Az emberek jóllétét objektív és szubjektív tényezők is alakítják, valamint a jóllét tényezői között azonosíthatók egyéni és társadalmi összetevők is. A tágabb társadalmi-gazdasági-politikai környezet állapota, az intézményrendszerek fejlettsége, működési módja kijelöli azt a keretet, ahol az egyének a különböző lehetőségek, illetve korlátok között mozoghatnak. Az egyének eltérő tudása, képességei, lehetőségei megszabják, hogy a céljaikból mit tudnak valóra váltani, vagy az előttük álló korlátokból melyeken tudnak átlépni, és így milyen életkörülményeket tudnak maguknak biztosítani. Az egyén személyisége, vágyai, értékei, célkitűzései, beállítódásai, adaptációs képességei, fizikai, pszichikai, pszichológiai jellemzői azt a személyes keretet adják meg, amittől személyes elégedettsége, boldogsága, érzelmi, hangulati állapota függ. Ezen szubjektív érzeten kívül a személyes elégedettséget jelentősen befolyásolja az egyén társadalmi helyzete, életminősége, anyagi jólétének mértéke és milyensége. A leírt területek több ponton összefüggnek és hatnak egymásra (Hegedűs 2001). A jóllét fogalma meglehetősen sokrétű, számos meghatározással és definícióval kísérlettel találkozhatunk, például:

„A jóllét egy komplex felfogás, amely az emberek személyiségét tükrözi” (Griffin, 1986)

„A jóllét egy olyan absztrakció, ami egyfajta kiértékelést adja az emberek élethelyzeteinek vagy létének” (Gasper, 2002; Travels-Richardson, 1993)

„A jóllét a személy helyzetének értékelése, vagy olyan értékelés, amelynek középpontjában az emberi lét áll (Gasper, 2002)

Megint más vélemények szerint a jóllét egy dinamikus állapot és nem értékelés, felfogás, absztrakció kérdése.

„A jóllét egy dinamikus állapot, amelyben az egyén képes fejleszteni a benne rejlő lehetőségeket, a munkáját produktívan és kreatívan képes ellátni, erős és pozitív kapcsolatokat képes építeni másokkal, képes részt venni a közösség életében. Ez fokozható, ha az egyén képes teljesíteni a személyes és a társadalmi célokat és ezt céltudatosan valósítja meg a társadalomban.” (Government Office for Science, 2008)

A jóllét szerzteágazó megközelítési lehetőségeit számba véve szükségesnek tűnik a jelenség definiálásához egy gyűjtőfogalom kialakítása. Ennek megfelelően az általunk elfogadott definíció szerint a jóllét az egyén azon meghatározó, saját maga, környezete és a társadalom által kölcsönösen befolyásolt komplex mentális és fizikai állapotát jelenti, amely az egyén saját életével való általános elégedettségét, a közösségi életben való részvételét, az élet objektív minőségét és annak szubjektív érzetét foglalja magában. A jóllét tehát egy időben változó állapot.

A nemzeti statisztikai hivatalok, nemzetközi szervezetek mint a statisztika hivatalos intézményei az utóbbi időben a jóllét vizsgálatát elősegítő átfogó indikátorrendszerek kialakítására vállalkoztak. A publikált indikátorrendszerek közös vonása a multidimenzionalitás, azaz a jóllétet meghatározó egyes dimenziók beazonosítása, a dimenziókon belüli releváns indikátorok használata (Pomázi 2014).

A nemzetközi szervezetek közül az ENSZ (UNDP 1990, 2004) és a Világbank (World Bank 1997, 2004) publikált elsőként éves jelentéseket, amelyekben az országokat rangsorolták különböző jólléti vagy jólléttel összefüggő indikátorok alapján. Megfigyelhető az évek előrehaladásával a jólléti indikátorok egyre gyakoribb használata az országok közötti különbségek vizsgálata, illetve teljesítményszintbeli eltérések kimutatása céljából. Ilyenek például a Millenniumi Fejlesztési Célok (ENSZ 2013a) vagy a Millenniumi Fenntarthatósági Célok (ENSZ 2013b, 2013c).

A KSH újgenerációs jóllétkutatásainak empirikus bázisát a nagymintás, hivatalos nemzeti, nemzetközi adatok alkotják. Abból a célból, hogy a társadalom, a gazdaság szereplőit, döntéshozóit releváns információval tudja ellátni, a Központi Statisztikai Hivatal a külső és a belső igényeknek, a nemzetközi és a hazai társadalomkutatási trendeknek megfelelően 2013 folyamán kidolgozta és publikálta a jóllét magyarországi indikátorrendszerét (KSH 2013).

A jóllét magyarországi indikátorrendszere című kiadványban nyolc, egymással összefüggő dimenziót rögzítettünk, ezek a vizsgálati rendszer felépítésében külön egységeket alkotnak. A dimenziók az alábbi elnevezésekkel szerepelnek:

- Munkaidő és szabadidő
- Anyagi életkörülmények
- Oktatás, tudás, képzettség
- Egészség
- Mentális közérzet
- Lakókörnyezet és infrastruktúra
- Társadalmi tőke, társadalmi részvétel
- Társadalmi megújulás

A dimenziók struktúrája megfelel a Finnis (1980) által megfogalmazott kritériumoknak. A kritériumokat röviden úgy tudjuk összefoglalni, hogy a jóllétet egy vektorként szükséges felfogni, aminek az indikátorrendszer adja a bázisát, a dimenziók pedig a koordinátatengelyeket.

A jóllét magyarországi indikátorrendszere

1.2. Szubjektív jóllét

A szubjektív jóllét vizsgálatakor az egyén megélt életminőségére koncentrálnak, az egyén mentális egészségét, jellemző érzelmi állapotát, életelégedettségét mérjük kvantitatív, önbevallásos felvétellel. Az OECD definíciója szerint „a szubjektív jóllét az emberek életének, a velük történt eseményeknek, a testükkel, a gondolataikkal és az életkörülményeikkel kapcsolatos különböző értékeléseiknek gyűjtőfogalma” (OECD 2013).

Objektív és szubjektív változók

A jóllét mérésének sajátossága, hogy az egyént körülvevő társadalom objektív változói mellett az egyénre vonatkozó szubjektív mutatókat is figyelembe veszi. Az objektív és a szubjektív jelzőket eltérő értelemben használja a köznyelv és a különböző szakmák is. Fontos tisztázni, hogy ez nem az adatok minőségére utal. Azt sem jelenti – mint a köznyelvben –, hogy az objektív mutató állandó és megbízható forrásból származó, míg a szubjektív nem megbízható, változékony, valaki által véleményként közölt adat. A szubjektív és az objektív mutatók között nincs a kutatásmódszertani jósgismérvek (objektivitás, validitás, reliabilitás) szerinti előrevetíthető különbség. Nincs közöttük se alá-, fölérendeltségi viszony, se értékességi különbség.

Mérésmetodikailag az objektív és a szubjektív jelzők a mutatók vonatkozási szempontját adják. Az intézményi, társadalmi szintű mutatók vonatkozási szempont szerint szükségszerűen objektívek, nem értelmezhető ezen a szinten szubjektivitás. A lakossági, egyéni szinten mérő indikátorok esetében megkülönböztethetünk objektív és szubjektív mutatókat.

Az egyénre vonatkozó objektív mutatók jellemzői, hogy adottságokat írnak le, a személy akaratából fakadóan nem, vagy csak áttételesen és mindenképp lassú folyamatként módosíthatóak. Ilyen például az egyén iskolai végzettsége, a háztartás anyagi helyzete vagy a lakóhely környezeti jellemzői. A szubjektív mutatók ezzel szemben az egyén személyiségének, pszichés jellemzőinek, megélt élményeinek függvénye, amelyet időbeli változékonyság jellemez. Az objektív és a szubjektív mutatókkal együttesen történő adatgyűjtés koncepciója arra épül, hogy az egyén jóllétének meghatározásához az objektív mutatók csupán valószínűségi támpontokat adhatnak. A jóllét szempontjából viszont az igazán fontos, hogy az egyén hogyan éli meg az adott körülményeket, eseményeket. A megélt élményekről a szubjektív mutatók hordoznak információkat. Az objektív és a szubjektív mutatók közös rendszerbe foglalását azért is tartjuk fontosnak, mert sokszor az objektív mutatók javulását a szubjektív indikátorok nem igazolják vissza. A kétféle indikátortípus közötti esetleges disszonancia megértése, kezelése fontos tudományos, illetve társadalompolitikai kérdés lehet.

1.3. A szubjektív változók sajátosságai

Az adatgyűjtés egyéni szintjén az emberektől származó adatok adják a vizsgálat alapját. Elengedhetetlen foglalkozni azzal, hogy a szubjektív kérdések megválaszolása esetén az egyént olyan együttműködésre kérjük, amelyben az információ önmagáról szól, azaz a kérdés tárgya a saját belső tartalmaira vonatkozik. Freud személyiségmodelljében (Freud 1915) az ember belső világát, amit léleknek nevez topológiai megközelítésben, intraszubjektív térként írja le. Három nagy területet különít el: a tudatost, a tudatelőttest és a tudattalant. Az információhoz való hozzáférés szempontjából a tudattalant a hozzáférhetetlenség jellemzi. Olyan információk tárolódnak itt, amelyekkel sem az egyén más területeinek, sem a külvilágnak soha nem lehetséges direkt módon kapcsolata. A tudatelőttes emléknymokat, képzeteket, szóképzeteket tartalmaz. Idesorolható minden olyan információ, amely jelenleg nem áll rendelkezésre direkt módon, de szükség esetén procedurális eljárással, a memória használatával, gondolkodással elérhetővé tehető (Fe-

renczi 1922). A freudi modell tetején a tudatos tér helyezkedik el. Itt az egyén számára direkt módon elérhető információk tárolódnak, amelyek az egyén együttműködése mellett kommunikációval a külvilág számára is megismerhetők. A tudatos figyelme mint egy lencse ráirányulhat a környezetre, de a tudatelőtesre is, hogy jelenvalóvá tegyen ott tárolt információt. Későbbi munkáiban Freud a tudatost és a tudatelőtestet együttesen nevezte „én”-nek (Akhtar et al. 2011, Atkinson et al. 2003).

Ennek analógiájára az egyén belső tartalmaira vonatkozó felvétel folyamán az információhoz való hozzáférés szempontjából megkülönböztethetjük az adattudatos, az adatelőtes és a hozzáférhetetlen adatot tartalmazó területek fogalmát. A freudi modellnek (Freud 1924) megfelelően létezik a személyiségnek egy olyan területe, amely a szociológiai, kvantitatív módszerekkel történő adatgyűjtés számára hozzáférhetetlen adatokat tartalmaz. Információkat az adattudatos és az adatelőtes területekről várhatunk.

Freud a modellben tudatos és nem tudatos tényekről, érzésekről, képzetekről beszél térbeli metaforával. Statisztikai szempontból számunkra az egyén belső információi és azok elérhetősége a releváns nézőpont. A társadalomstatisztikai felvételek során bizonyos kérdések olyan tényekre vonatkoznak, amelyek az egyén számára közvetlenül elérhetők, az információk kész adatként tárolódnak. Erre utal az adattudatos elnevezés. Ilyen adatra vonatkozó kérdés lehet például, hogy hány éves, vagy hány gyermeke van, vagy mennyi a havi jövedelme. A felvétel folyamán ilyen változók esetén az adatok egyszerű begyűjtése történik. Bár a szakirodalomban nincs egyetértés abban, hogy miként definiálható a változók objektív jellege, objektív változók alatt éppen azokat a kérdéseket értjük, amelyek az egyén adattudatos információira vonatkoznak.

A közelmúltban egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a társadalomtudományi, a szociológiai és a statisztikai vizsgálatokban azok a kérdések, amelyek nem az egyén tudatában kész adatok összegyűjtését célozzák, hanem olyan információkat próbálnak gyűjteni az egyénről, amelyek nem állnak készen az egyén tudatában számszerű adatként. Az információk tág halmazán belül azokat a számszerű megjelenéseket nevezzük adatnak, amely statisztikai értelemben kezelhető, mérés módszertani jóságmutatói elérnek egy szükséges szintet. Ez a feltétele annak, hogy két különböző egyéntől származó adat összehasonlítható legyen, az adatok aggregálhatók, így statisztikai jelentéssel bírók legyenek.

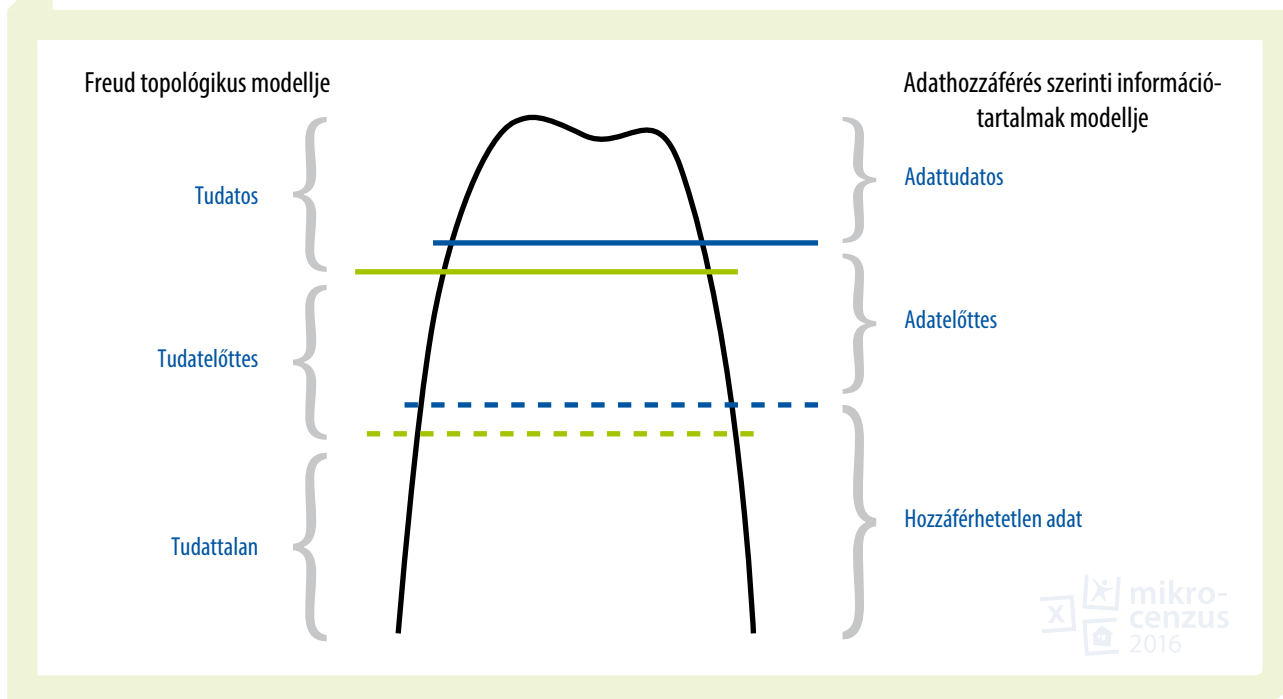
Nem kész adatra fókuszáló helyzet például, amikor azt kérjük a válaszadótól, hogy az étellel való elégedettségét fejezze ki egyetlen számmal, vagy az emberekbe vetett bizalmát kéri számszerűsíteni. Bár ezek az egyéni jellemzők feltételezhetően időben stabil állapotban részei a személyiségnek, hiszen metaszínten az egyén számára elérhető egy információ, egy érzet arról, hogy ő inkább bizalmat adó vagy inkább bizalmatlan, inkább elégedett vagy inkább elégedetlen ember. Ennek ellenére ezen információk tárolása tapasztalatok, érzetek, emléknymok formájában történik, amelyek procedurális tevékenység következtében válhatnak adattudatossá, azaz egy konkrét számmá. Ez a struktúra igen hasonló a freudi tudatelőteshez, ezért az egyén által tárolt információknak ezen halmazát a freudi modell analógiájára adatelőtesnek nevezhetjük. Az adatelőtesből származó információkra vonatkozó kérdések éppen megfelelnek annak, amit általában szubjektív változóknak nevez a szakirodalom.

A freudi modell analógiájából született adathozzáférés szerinti információtartalmak modellje lehetőséget ad a szubjektív változók definiálására. Ennek megfelelően azokat a szociológiai, statisztikai kvantitatív eljárásokkal gyűjtött mutatókat nevezhetjük szubjektívnek, amelyek az egyénnél az adatelőtesben tárolt információkra vonatkoznak.

Az adathozzáférés szerinti információ-tartalmak modellje

Az adathozzáférés szintjei

4.1. ábra A személyiségben rejlő információk a hozzáférés szintjei szerint

A freudi hármastagozódás határai és az adathozzáférés típusa szerinti információ-tartalmak határvonalai nem feltétlen esnek egybe, e tartományok megfeleltetése csupán analogikus. Amennyiben a két modellt mégis együtt próbáljuk rávetíteni az egyén információ-tartalmaira, feltételezhetjük, hogy a freudi tudatszint-határoknál feljebb helyezkednek el az adattudatosság határai. Számos információ lehet tudatos, de nem kész adat, azaz a hozzáférés szempontjából adatelőttés állapotú. Ebbe a szegmensbe tartozó információra ad példát a következő metakognitív felidézés: „Tudom, hogy sokat költök új ruhák vásárlására, de számszerűen nem tudom, mennyit.” Ez Freud szerint egy tudatos információ, ami nem adattudatos. Majd arra kérjük az előző példamondat alanyát, hogy próbálja megbecsülni, hogy az új ruhákra költött összeg a fizetése hány százalékát teszi ki. A kérdés megválaszolásához az egyén a adatelőttésben lévő releváns információt memóriaemlékek felidézésével, illetve procedurális eljárásokkal, gondolkodással adattá változtatja. Ugyanez az eltolódás lehet igaz a 4.1. ábrán szaggatott vonallal jelölt alsó határookra is. Lehetőségek olyan ismeretelemek, érzetek, amelyek előhívhatók, tudatosíthatók, azaz a tudatelőttésben vannak, ennek ellenére az egyén nem képes belőle számszerű adatot produkálni.

2. A szubjektív jóllét mérésének előzményei a hazai hivatalos statisztikákban

2.1. A szubjektív jóllétre vonatkozó adatfelvételek áttekintése

Az Eurostat 2010-ben életre hívott egy szakértői csoportot azzal a céllal, hogy megalkossák az Európai Unió szintjén harmonizált, a jóllét mérésére alkalmas indikátorrendszert. Az adatok fő forrása az EU-SILC-felvétel, de a rendszer támaszkodik egyéb, nemzetközi adatbázisokra is (például Labour Force Survey – LFS, European Health Interview Survey – EHIS). Az EU-SILC-felmérés minden évben más területre fókuszáló kiegészítő moduljaként 2013-ban a szubjektív jóllétet vizsgálta. Az alkalmazott kérdőív 22 kérdéssel mérte a megkérdezettek élettel, az élet fontos területeivel való elégedettségét, az egyén hasznosságérzetét, megélt megbecsültségét, a személyes kapcsolati háló funkcionalitását, az emberekbe vetett bizalmat és az általános biztonságérzetet. Hazánkban közel 18 ezer 16 éves vagy idősebb személy válaszolt a szubjektív jóllét kérdőívre.

A KSH saját hatáskörben tovább folytatta a lakosság szubjektív jóllétének vizsgálatát. 2014-ben a háztartási költségvetési és életkörülmény (HKÉF) havi felvételéhez csatoltan az utolsó negyedévben felkeresett háztartások 16 éves vagy idősebb tagjaiból álló, 4800 fős mintán tettük fel a szubjektív jóllét kérdőív kérdéseit, amely struktúrájában és kérdéseiben is a 2013. évi mérőeszközt követte, ám kiegészítettük olyan új kérdésekkel, amelyek arról gyűjtöttek információkat, hogy a lakosság szerint az élet különböző területei hogyan befolyásolják az emberek jóllétét. A felvétel elsősorban módszertani jelentőségű: megfigyelhetők a felvétel éven belüli időzítésének hatásai, a kisebb mintaméretre vonatkozó eredmények összehasonlíthatóvá válnak tízszer akkora mintából származó adatokkal, és az eredmények a szubjektív jóllét időbeli változásának vizsgálatához is alkalmazhatók.

Ezek után a 2015. évi EU-SILC-felvételben kérdeztük a szubjektív jóllét kérdőívet, amely az Eurostat által összeállított, 2013. évi modulkérdőív lényegében változatlan kérdéseiből állt. A célsokaság továbbra is a magánháztartásokban élő 16 éves vagy idősebb magyar lakosság, a mintaméret közel 15 ezer fő volt.

A kétéves rendszerességgel végzett szubjektív jóllét-mérések lehetőséget biztosítanak arra, hogy hivatalos statisztikák mentén képet kapjunk a magyar társadalom közérzetéről, megélt életminőségéről. Emellett a szubjektív jóllét természetének, az egyén más jellemzőivel való viszonyainak feltárására is lehetőség nyílik a kutatásban szereplő egyéb objektív változókkal való összekapcsolás révén. De ez a felvétel nem ad lehetőséget arra, hogy a társadalom egyes kisebb szegmenseinek szubjektív jóllétére megbízható eredményeket kapjunk.

2.2. A hivatalos statisztika szerepe a jóllét kutatásokban

A jólléttel kapcsolatos hivatalos statisztikák módszertani fejlődésében meghatározók a Stiglitz-bizottság ajánlásai. A bizottság azzal a céllal jött létre, hogy kidolgozza a komplex társadalmi folyamatokat az addig általánosan elfogadott GDP-mutatónál érzékenyebben mérő indikátorokat (Stiglitz et al. 2009). A bizottság 12 ajánlásban fogalmazta meg főbb javaslatait (Ecostat 2010), amelyeket áthat egy új attitűd, amely a gazdasági és a globális folyamatok mellett az egyént, az egyén szubjektív életminőség-érzetét állítja a középpontba. Ezt deklarálta a 10. ajánlás, mely emellett feladatot fogalmaz meg a nemzeti statisztikai hivatalok számára is.

„Az objektív és szubjektív jóllét mérése egyaránt kulcsfontosságú információkat szolgáltat az emberek életminőségéről. A statisztikai hivataloknak saját felméréseikbe olyan kérdéseket kell beépíteniük, amelyek révén megfoghatóvá válnak az emberek életértékelései, a boldogságérzettel kapcsolatos tapasztalataik és prioritásaik.” (10. ajánlás)

További konkrét feladatokat fogalmaz meg a 9. ajánlás:

„A statisztikai hivataloknak biztosítaniuk kell azokat az információkat, amelyek az életminőség egyes dimenzióinak összekapcsolásához, és ezek révén különböző indexek megalkotásához szükségesek.”

A Stiglitz-bizottság új lendületet és határozottabb irányvonalat adott a szubjektív jóllét kutatásának, valamint ilyen témájú indikátorrendszerek kialakítását ösztönözte. Munkája hatására a nemzetközi szervezetek, nemzeti statisztikai hivatalok is jelentős számban bekapcsolódtak a szubjektív jóllét kutatásába.

A jóllétre vonatkozó felmérések a közvélemény- és a piaci alapú társadalomkutatásokban, valamint a tudományos szektor kutatásaiban is jelen vannak. A különböző nem hivatalos statisztikákat használó nemzetközi adatgyűjtések előnye az eredmények gyors és könnyen érthető interpretációja. Viszont ezeknél a kutatásoknál a minta mérete szinte minden esetben ezer fő körüli, ami nem garantálja az eredmények érvényességét, illetve már egyszerű bontásokban sem lehet belőlük helytálló megállapításokat tenni. Ennek ellenére fontosnak tartjuk ezen mérésekből a legjelentősebbeket áttekinteni, és a számunkra releváns jó gyakorlatokat beazonosítani.

4.1. tábla **Az étellel való elégedettségére vonatkozó jelentősebb felmérések eredményei a 0–10-es skálán és hazai mintaméretei**

Adatfelvétel		Magyarország		Nemzetközi átlagérték
neve	éve	átlagérték	mintaméret, fő	
OECD Better Life	2013	4,7	997	6,6
Eurobarometer	2014	6,2 ^{a)}	1010	7,2
European Social Survey	2012	5,6	1996	6,8
European Values Study	2009	5,7	995	7,0
Magyar Lelkiállapot	2013	6,3 ^{b)}	2000	–

a) Az eredetileg 1–4 skálán mért 2,37 átlagérték 0–10 skálára transzformált értéke.

b) A generációkra megadott átlagértékekből a KSH 2011. évi népszámlálási korfa adataival számítva.

A korábbi jelentősebb felmérések hazai eredményeit foglalja össze a 4.1. tábla, közölve a felvételek magyarországi mintaméretét is. A szubjektív jóllét kulcsváltozó-jára a felmérésben részt vevő országok összességére számolt nemzetközi átlagérték viszonyítási pontként lehetőséget ad a hazai átlagérték értelmezésére. A legjelentősebb módszertani probléma a kismintás felvételeknél, hogy az országos átlagértékekre számítható mérési hiba sok esetben többszöröse az országok közötti különbségeknek. Ez azt jelenti, hogy a felvételekből származó, a médiában is rendszeresen publikált országgrangsorok megbízhatósága megkérdőjelezhető, hiszen a rangsort képző nemzeti átlagértékek közötti eltérések hibahatáron belül vannak.

A nem egységes módszertanból és a kis mintaméretből fakadóan az eredmények között jelentős eltérések vannak. Mindez megerősíti azt a törekvést, hogy a hivatalos statisztikák között kapjon helyet a szubjektív jóllét mérése. E felméréseknek – a hivatalos statisztikák előállítási szabályainak betartása mellett – legyen kidolgozott, alapos módszertani háttérrel, előzze meg egy átfogó, a magyar társadalomra érvényes adatokat eredményező mintakiválasztás, megfelelő mintaméreten.

2.3. *Eredmények a szubjektív jóllét kulcsváltozójáról, az étellel való elégedettségéről*

Elsőként a 2013. évi EU-SILC-modul kérdőíve szolgáltatott hivatalos statisztikát a magyar lakosság szubjektív jóllétéről. 2013-ban országszerte 17 412 fő töltötte ki a kérdőívet, majd 2015-ben 14 235 fő. A következőkben összefoglaljuk a magyar lakosság étellel való elégedettségéről – a szubjektív jóllét kulcsváltozójáról – rendelkezésre álló, hivatalos statisztikai eljárással szerzett 2013. és 2015. évi eredményeket.

Az étellel való általános elégedettség kérdéseinek eredményei egyszerűen magyarázhatók és könnyen érthetők. A megkérdezetteknek egy 0-tól 10-ig terjedő skálán (0 = egyáltalán nem elégedett, 10 = teljesen elégedett) kellett értékelniük, hogy összességében mennyire elégedettek az életükkel. 2013-ban a felnőtt lakosságra a válaszok átlagértéke 6,15 pont volt, amely a 2015-ben mért 6,10-es átlagértéktől statisztikailag nem tért el. A következőkben azt nézzük meg, hogy életkor, iskolai végzettség vagy régió tekintetében hogyan alakul ez az átlagérték.

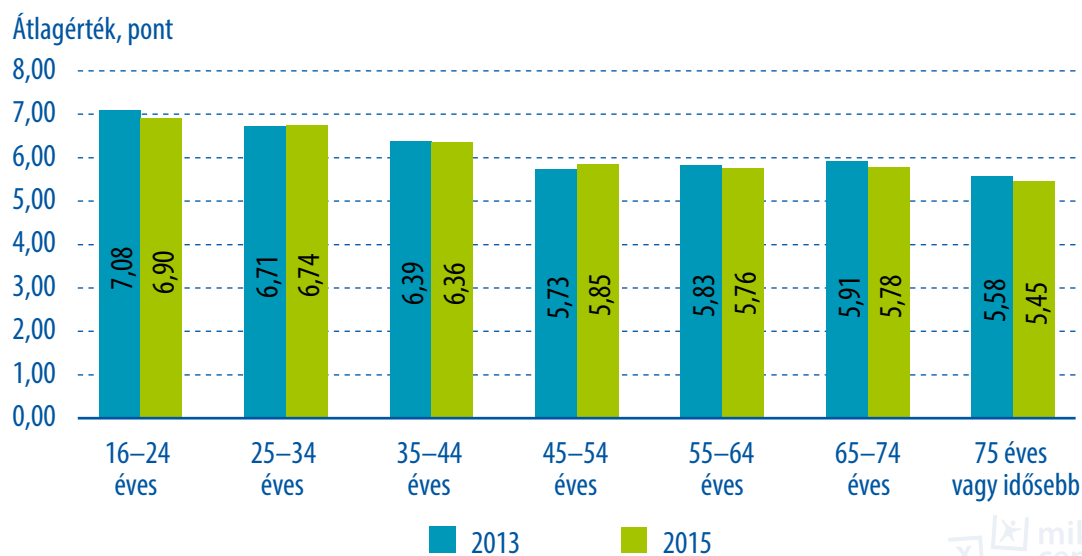
Hazai eredmények

Az étellel való elégedettség mindkét időpontban a fiatal felnőttek körében a legmagasabb, és 45–54 éves korig az életkor előrehaladtával jelentősen csökken. A 2013. évi adatok a 45–74 év közötti életszakaszra enyhe növekedést, míg a 2015. évi adatok inkább stagnálást mutatnak. Mindkét mérés szerint a 74 éves vagy idősebb korosztály a legkevésbé elégedett az életével.

Az iskolai végzettség szintjével együtt fokozatosan emelkedik az étellel való általános elégedettség. 2013-ban és 2015-ben is a legkevésbé elégedettek a legfeljebb alapképzettségben részesültek (5,32), míg a legelégedettebbek a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (6,95) voltak. Az étellel való elégedettségben a legnagyobb választóvonal az érettségivel nem rendelkezők (5,84) és az érettségizettek között húzódik (6,43).

A régiók szerinti különbségeket vizsgálva 2013-ban Nyugat-Dunántúlon élők voltak a legelégedettebbek. 2015-ben Nyugat-Dunántúl (6,37) a második helyre csúszott vissza, és a Közép-Dunántúlon (6,50) élő emberek elégedettsége volt a legmagasabb. Az életével legkevésbé Dél-Dunántúlon (5,76) és Észak-Magyarországon elégedett a lakosság (5,80).

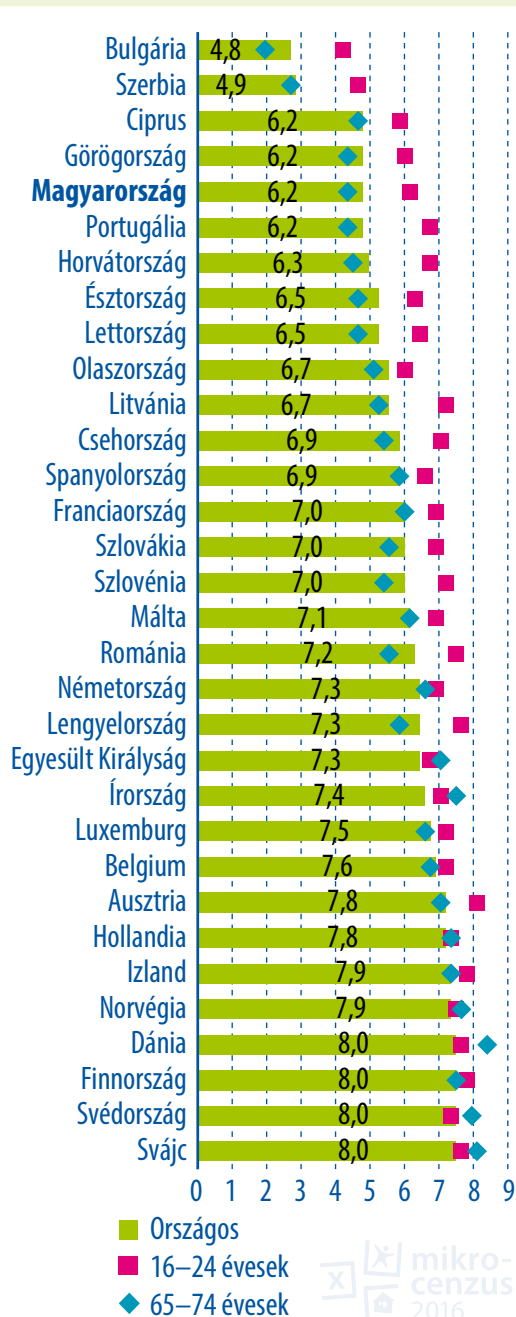
4.2. ábra **Az étellel való elégedettség átlagértékei korcsoportok szerint**

Nemzetközi összehasonlítás

Nemzetközi összehasonlításra alkalmas hivatalos statisztikai adat az EU-SILC 2013. évi moduljából áll csak rendelkezésre, amely alapján minden uniós tagállam és néhány további, a felvételhez csatlakozó ország adatait ismerhetjük meg. A következőkben nemzetközi összehasonlításban mutatjuk be az étellel való elégedettség Magyarországra jellemző értékeit, illetve a nemzetközi adatokkal való összehasonlítását.

4.3. ábra **Az étellel való elégedettség átlagértékeinek uniós összehasonlítása, 2013**

Az EU-tagállamok átlagértékei közül Bulgáriában (4,3 pont) és Szerbiában (4,8 pont) élők étellel való elégedettsége messze elmarad a többi országétól. Az Európai Unió egészére a 7,1 pontos átlagérték jellemző. A rangsor élén, egyaránt 8,0 pontos átlagértéssel, Dánia, Finnország, Svédország és Svájc áll. Ezzel szemben a magyar lakosság étellel való elégedettségének átlagértéke 6,2 pont, ami Ciprus, Görögország és Portugáliával holtversenyben csak a leszakadó Bulgária és Szerbia megelőzésére volt elegendő. A felmérésben részt vevő országok étellel való elégedettségében kimutatható egy észak-déli tagozódás: a skandináv országokban a legmagasabb az étellel való elégedettség, míg a dél-európai országokban élők általában elégedetlenebbek.

Lényegesen eltérő mintázatokat találhatunk a tagállamok között, ha korcsoportok szerinti bontásban vizsgáljuk az elégedettséget. Hazánkban az életkor előrehaladtával az étellel való elégedettség folyamatosan és jelentős mértékben csökken. Míg az átlagérték a 16–24 éves korcsoportban 7,0, addig a 65–74 éves korcsoportban 5,9, a 75 évesek vagy idősebbek körében pedig már csak 5,6 pont. A hazánkban megfigyelhető meredek életkori lejtő főképp azokra a tagállamokra jellemző, amelyek országos mutatószáma az uniós átlagérték alatt marad. A volt szocialista országok körében szintén jellemző, hogy a fiatalok elégedettsége jelentősen meghaladja az idősebb korosztályokét. Általános tendenciaként megállapíthatjuk, hogy azokban a társadalmakban, ahol magas az étellel való elégedettség, jellemzően az életkor szerint vagy nincs jelentős különbség a mutatószámokban, vagy az idősebb, 65–74 éves korcsoport elégedettsége magasabb, mint a fiataloké. Európa egészét tekintve a dán 65–74 évesek körében mérték a legmagasabb, 8,6 pontos étellelégedettséget.

3. A szubjektív jóllétről szóló kérdőív koncepciója a 2016. évi mikrocenzusban

A mikrocenzus szubjektív jóllét kiegészítő moduljához az immár három felvétel során alkalmazott, időbeli összehasonlításra alkalmas eredményeket adó egységes kérdőívet tekintettük kiindulópontnak.

A korábbi felvételek mindegyikében egy meglévő alapkérdőívhez csatlakozott a szubjektív jóllét mérőeszköz, így az egyénről számos demográfiai, életkörülményeket leíró, jövedelmi háttérre vonatkozó információ állt a rendelkezésünkre, amelyek összekapcsolása a szubjektív jóllét változóival összefüggés-vizsgálatokra adtak lehetőséget, valamint a lakosság szubjektív jóllétét mutató különböző mintázatok feltérképezését szolgálták. Az ilyen jellegű elemzésekről a mikrocenzushoz kapcsolódó szubjektív jóllét mérése esetén sem kell lemondanunk, ugyanis a szubjektív jóllét vizsgálata szempontjából fontos háttér adatokra vonatkozó kérdések a mikrocenzus alapkérdőívében nem, de a kiegészítő kérdőív utolsó, háztartási blokkjában szerepelnek.

3.1. A kérdőív fejlődése

A jóllét és a szubjektív jóllét vizsgálata kapcsán a hivatal szakmai párbeszéde és együttműködése a hazai tudományos környezettel, illetve a felhasználókkal többéves. E kapcsolattartás legutóbbi, a mikrocenzus előkészítését szolgáló munkafázisa 2015 első negyedévében kezdődött. A szakértők, kutatók, felhasználók véleményezték a kérdőívtervezetet, számos értékes ötlettel egészítették ki azt. A mérőeszköz fejlesztésében alapelv volt a korábban kérdezett témák összehasonlíthatóságának biztosítása, valamint az optimális megvalósulást lehetővé tevő maximum 10 perces időkorlát betartása. Ezen két alapelv mellett próbáltunk a kérdőívben minden értékes ötletet, a felhasználók részéről felmerülő igényt figyelembe venni. A kérdőív fejlesztéséhez felhasználtuk – többek között – Molnár György, Kapitány Zsuzsa és Szabó Laura észrevételeit is.

A szubjektív jóllét kérdőív alapján előállított adatok nem csupán önmagukban, hanem a társadalom egyes jellemzői mentén tagozódó csoportokra számítva is értékesek. Az alapkérdőív jó néhány fontos információt rögzít az adatközlőkről, de a háztartás anyagi helyzetére a felvétel természetéből fakadóan nem vonatkoznak direkt kérdések. Mivel a jövedelmi, anyagi helyzet alapvető független változója a szubjektív jóllét vizsgálatoknak, ennek ismerete szükséges a részletes elemzésekhez. Az anyagi helyzet feltárására ezért külön blokk szolgál a kiegészítő kérdőívben belül. A további két, a társadalom belső sajátosságainak feltárására fókuszáló kiegészítő kérdőív – a társadalmi rétegződés és a foglalkozások presztízse – hasonló igényei miatt törekedtünk arra, hogy a három kiegészítő felvétel mérőeszközein az anyagi helyzet feltárására vonatkozó blokkok azonos elemekből álljanak.

A mikrocenzus nagy volumenű felvételének előkészítő munkálatai, azon belül a szubjektív jóllét kiegészítő kérdőív fejlesztése a felvételt egy-másfél évvel megelőzően kezdődtek. Ennek keretében a témával foglalkozó hazai szakértők és kutatók különböző fórumokon véleményezték a kérdőívtervezetet, amelynek alapján módosítottunk egyes meglévő kérdéseket, valamint új kérdésekkel egészítettük ki tervezetet.

A 2013. évi EU-SILC-felvétel moduljaként szolgáló kérdőívben (továbbiakban: EU-SILC-WB 2013) a munkába járásra fordított idővel való elégedettség szerepelt,

A kérdőív fejlesztése a szakértői vélemények alapján

amelyet a mikrocenzushoz fejlesztett szubjektív jóllét kérdőívben (továbbiakban: MC-SWB) szakértői javaslatra általánosítottuk, és a munkába járás körülményeivel való elégedettségre kérdeztünk rá. A lakással való elégedettség kérdését pontosítottuk, mert a kérdés célja, hogy feltárja az egyén viszonyulását a mindennapi otthonához. Az MC-SWB kérdőívben emiatt úgy szerepel a kérdés, hogy mennyire elégedett a lakással, amelyben lakik. Szakértői javaslatra kiegészítettük az elégedettségi blokkot a saját egészségi állapottal való elégedettséggel is.

A lakókörnyezetében sportolásra, pihenésre rendelkezésre álló helyekkel és zöldterületekkel való elégedettség kérdését kihagytuk, mert a korábbi felvételekben az erre a kérdésre adott válaszok lényegében megegyeztek a lakókörnyezet minőségével való elégedettség értékelésével.

A megélt érzelmi állapotokra vonatkozó kérdések sorrendjén módosítottunk, így került az érzelmi állapotok gyakoriságát kérdező blokk elejére a „boldog”, majd a „csüggedt és levert”, ezt követi az „ideges”, és a blokk végére került a „nyugodt és békés”. Az EU-SILC-WB 2013 kérdőívben szerepelt továbbá az „annyira lehangolt, hogy semmi sem tudta felvidítani” item, amit töröltünk az MC-SWB kérdőívből, mert a korábbi eredmények alapján ez a változó szinte megegyezett a „csüggedt és levert” változó értékeivel. Szakértői javaslatra két további állapot, a „stresszes” és a „magányos” érzet gyakoriságának kérdésével egészült ki ez a blokk.

Az MC-SWB kérdőívbe nem vettük be az EU-SILC-WB 2013 kérdőívből azt a dichotóm kérdést, amely a segítő rokonok, barátok, szomszédok meglétére kérdez rá. Ennek oka egyrészt, hogy a korábbi felvételek esetén minden részcsoporthoz 98% körüli volt az igen válaszok aránya, másrészt a célzott tartalom helyettesíthető azzal a kérdéssel, hogy az egyénnek van-e valakije, akivel meg tudja beszélni a személyes dolgait.

A kérdőív fejlesztése a kognitív teszt alapján

A mikrocenzus szubjektív jóllét kérdőívének (MC-SWB) tesztelése 2015. szeptember 14. és 28. között zajlott, hat alkalommal, nyolc alany bevonásával. Két alanyról interjú, hatnál önkitaltós módon, négy esetben alapkérdőívhez kapcsolva, négyszer önálló mérőeszközként szerepelt a kérdőív.

A kognitív teszt alapján megállapítható, hogy az MC-SWB kérdőív kitöltésének időigénye interjú és önkitaltós szituációban nem tért el jelentősen, mindkét esetben átlagosan 10–12 percet vett igénybe. A kérdőív egészére vonatkozó legfontosabb eredmények a következők:

- Az alanyok nem számoltak be olyan kérdésekről, amelyek zavaróak, ellenérzést keltőek lennének számukra.
- A kérdőív egészének látens referenciaidőszaka átlagosan 2–3 hónap, azaz a kérdések megválaszolásakor erre az időszakra gondolnak vissza a válaszadók.
- Önbevallásuk szerint az adatokra nincs módosító hatása az interneten egyedül vagy kérdezőbiztosnak történő válaszadás mint adatközlési szituációk között.
- A kért változókat a megkérdezettek – önbevallásuk szerint – körülbelül féléves időtávlatban stabil adatnak tekintik.
- A magasabb iskolai végzettségűek a skálán számmal történő válaszadást, míg az alacsonyabb iskolai végzettségűek a válaszlehetőségek szöveges megadását részesítették előnyben.
- Az alanyok túlnyomó többsége életkortól függetlenül az internetes válaszadást választaná, egy fiatal, alacsony iskolai végzettségű alany nyilatkozott egyedül úgy, hogy ő kérdezőbiztos szeretne.
- Motivációs ajándékként szívesebben vesznek biztosan megkapott kisebb értékűt, mint sorsolt nagyobb értékűt. (Használati tárgyat, valami valóban praktikus, aminek igazán örülnek.)

- A válaszadás folyamatával kapcsolatban az alanyok beszámoltak egy érzetről, amely egy széles spektrumú kérdés esetén is egyetlen érzetként megjelenik bennük, és utána ezt számszerűsítik. Két olyan alany volt, aki tágabb tartalmú kérdések esetén utólag azt idézte fel, hogy az egyes részterületekhez ő külön-külön rendelt számot, majd ezeknek a számoknak „vette a közepét”.

Az egyes kérdésekhez kapcsolódó eredmények és tapasztalatok alapján a kérdőívben a következő változtatásokat vezettük át.

Az étellel való elégedettség kapcsán két alany visszakérdezett arról, hogy az élet melyik területére vonatkozik a kérdés. Ők végül – az utólagos metakognitív felidézésük alapján elmondták – az egyes, általuk fontosnak tartott területek értékeit átlagolták, vonták össze.

A munkával való elégedettség kérdéssel kapcsolatban több alkalommal felmerült az, hogy mi tekintendő munkának, az otthoni kertészkedés, az unokára vigyázás például a kérdezett tartalom részét képezi-e. A tapasztalatok alapján kiegészítettük a kérdést, így az MC-SWB kérdőívben a „jelenlegi, jövedelmet biztosító munkájával” való elégedettségre kérdezzük rá.

Az élet boldogságára vonatkozóan a tesztkérdőívben két, módszertanában különböző kérdés is szerepelt a mérőeszköz két különböző pontján. Az egyik az EU-SILC-WB 2013 kérdőívbeli, amely a boldog állapot gyakoriságára kérdez rá, vonatkozási időként pedig a „mostanában” megfogalmazást használja. A válaszadást zárt, szövegesen megfogalmazott, ötelemű ordinális skálán kéri. A másik boldogságkérdés úgy hangzott, hogy összességében mennyire tartja boldognak a saját életét. Ez esetben tehát nem volt utalás referencia-időszakra, a válaszadásra pedig egy 0-tól 10-ig terjedő intervallum állt rendelkezésre, szöveggel megadva a 0 („egyáltalán nem boldog”), valamint a 10 („kifejezetten boldog”) jelentését.

A kognitív tesztek folyamán minden alany beszámolt utólag, hogy a két boldogságkérdésre adott válaszokat milyen tudatosítható mentális folyamatok előzték meg, illetve a két kérdés esetén melyiknél mire gondolt, mire vonatkoztatta, melyik ragadta meg pontosabban azt a bizonyos meglévő kompakt boldogságérzetét. A válaszaikból egyértelműen kiderült, hogy a boldog állapot gyakoriságára vonatkozó kérdésre könnyebb válaszolni, pontosabban méri a boldogságérzetet. További fontos, az alanyoktól származó egybehangzó információ, hogy a vonatkozási idő nélkül feltett szubjektív kérdésekre a megelőző 2–3 hét tekintetében válaszoltak. A kognitív teszt eredményei alapján tehát az EU-SILC-SWB 2013 kérdőívben szereplő eredeti, a boldog állapot gyakoriságára vonatkozó kérdést átvettük a mikrocensus kérdőívbe.

Az EU-SILC-SWB 2013 kérdőívben szerepelt egy kérdés, amely arra kérte az válaszadót, hogy értékelje 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy mennyire érzi önmagát a társadalom fontos, hasznos tagjának. A kognitív teszt tapasztalata alapján ez az item nem szubjektív kérdésként működött. Szinte kizárólag az alapján válaszoltak a megkérdezettek, hogy a társadalomban mi a munkaerőpiacon betöltött szerepük, aktivitási státusuk. Kizárólag a társadalmi szerepet középpontba helyező elvnek megfelelő deklaratív választ adtak. Emellett a kérdés láthatóan érzékenyen érintette azokat az alanyokat – nyugdíjasokat, diákokat – akik a munkaerőpiaci helyzetük szerint nem anyagi javakat termelő élethelyzetben vannak. Az eredményeket megfontolva töröltük ezt a kérdést a kérdőívbeli. A kérdés céljaként meghatározható tartalom szubjektív, megélt érzetét az élet tartalmasságára vonatkozó kérdés pontosabban méri.

A kognitív teszt során kiderült, hogy a jövőképre vonatkozó kérdés („Mennyire néz Ön bizakodóan vagy reményvesztetten a jövőbe?”) szövege nem követi a megadott 0–10 fokozatú skála párhuzamát. Mivel a válaszok esetén a 0 jelenti a remény-

vesztett, a 10 pedig a bizakodó szélsőértékeket, ezért a szövegben megcseréltük a két határozószó sorrendjét követve a válaszadói skálát: mennyire néz Ön reményvesztetten vagy bizakodóan a jövőbe?

A tesztkérdőívnek a háztartás anyagi helyzetét feltáró blokkjában szerepelt a relatív anyagi helyzetre vonatkozó kérdés, amely arra kérdezett rá, hogy mi jellemzi a háztartás jelenlegi jövedelmi helyzetét. Öt válaszlehetőséget kínáltunk fel: „nagyon könnyen megélnék belőle”, „könnyen”, „éppen kijönnek a pénzből”, „nehezen élnek meg belőle”, vagy „nagyon nehezen”. Az alanyok kivétel nélkül az „éppen kijövünk” választ adták, ami egybecseng a kérdés korábbi nagymintás eredményeivel. Mindez arra utal, hogy ez egy deklaratív választ maga után vonó kérdés valós tartalom és differenciáló erő nélkül, ezért kihagytuk a kérdőívből.

3.2. A szubjektív jóllét felvételének sajátosságai

Mintakiválasztás és mintaméret

A szubjektív jóllét a 2016. évi mikrocenzus egyik kiegészítő felvétele. A szubjektív jóllét nemcsak a gyűjtött információk jellegében tér el a mikrocenzus alapfelvételtől, hanem számos technikai jellemzőben is. Míg az alapkérdőív megválaszolása a mintába kiválasztott állampolgároknak jogszabály alapján kötelező, addig kiegészítő kérdőívekre, így a szubjektív jóllétre is, a válaszadás önkéntes. A census a teljes magyar lakosságra vonatkozó mintavételes adatgyűjtés, de a szubjektív jóllét kérdőív a magyar 16 éves vagy idősebb lakosság mérésére szolgál. A szubjektív jóllét kiegészítő felvétel mintaválasztása a mikrocenzusra kijelölt címenek élő 16 éves vagy idősebb személyeken alapszik. A kiegészítő felvételek mintái diszjunkt halmazokat alkotnak, oly módon, hogy a cenzusra kijelölt címek, illetve személyek előre rögzített arányban kerülnek be az egyes kiegészítő felvételek mintájába. A szubjektív jóllét kiegészítő felvétel a cenzusra kijelölt címek 10%-án élő 16 éves vagy idősebb személyek alkotják. A mikrocenzus címkiválasztása alkalmával történik meg egy adott címhez a szubjektív jóllét felvétel hozzárendelése. Ez azt is jelenti, hogy egy címen minden ott élő 16 éves vagy idősebb személy bekerül a szubjektív jóllét mintájába. Ez számokban kifejezve azt jelenti, hogy körülbelül 70 ezer személyt keresünk meg a szubjektív jóllét kérdéseivel, és ennek eredményeképpen 30 ezer kitöltött kérdőívre számítunk. Az ilyen nagy mintán történő vizsgálat nemzetközi szinten is egyedülálló.

A kérdőív

A kérdőív első kérdéscsoakra az étellel, illetve annak különböző területeivel való elégedettségre vonatkozó kérdéseket tartalmaz. Először arra kérjük a válaszadót, hogy általánosságban ítélje meg, hogy mennyire elégedett az életével, majd az élet némely, jól elkülöníthető szeleteire – anyagi helyzet, lakás, munka, saját jövedelem, munkába járás körülményei, szabadidő mennyisége, egészségi állapot, személyes kapcsolatok, lakókörnyezet – kérdezzük rá. Az elégedettség mértékének meghatározásához azt kérjük, hogy a válaszadó egy 11 fokú skálán, 0-tól 10-ig terjedően helyezze el a válaszát, ahol a 0 az „egyáltalán nem vagyok elégedett”, a 10 pedig a „kifejezetten elégedett vagyok” állításnak felel meg.

A élet tartalmasságára vonatkozó kérdés az iránt érdeklődik, hogy a megkérdezett az általa végzett tevékenységeket értelmesnek, értékesnek, fontosnak tartja-e, olyannak tehát, ami megéri a fáradságot. Ezek a tevékenységek magukban foglalják a munkavégzést, az otthon végzett háztartási munkát, a gyermekellátást, a hobbit, a szabadidős programokat is. Az értékelést szintén 0-tól 10-ig terjedő skálán kérjük elvégezni.

Az érzelmi állapotokra vonatkozó kérdéscsoportban hat különböző – „boldog”, „csüggedt”, „ingerült”, „stresszes”, „békés”, „magányos” –, a válaszadó hangulatára, pszichikai jólétére vonatkozó kérdésre kérünk választ, oly módon, hogy a válaszadó

jelölje meg, hogy az adott hangulat, érzelmi állapot milyen gyakran volt jellemző rá a kérdezést megelőző időszakban. A gyakoriságok egy ötfokú ordinális skálán választhatók ki: „mindig”, „többnyire”, „időnként”, „ritkán”, „soha”.

A következő kérdéssel arra keressük a választ, hogy van-e legalább egy személy, akivel a válaszadó meg tudja beszélni mindennapi, személyes ügyeit, problémáit. A kérdésre az „igen” vagy a „nem” válaszlehetőségek egyikének megjelölésével kérjük a választ.

Az emberekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdés segítségével a legáltalánosabb értelemben szeretnénk felmérni az emberek közötti bizalom mértékét. A kérdés kognitív jellegű, azaz nem arra kérdez rá, hogy az egyén mennyire bíz az emberekben, hanem arra, hogy véleménye szerint mennyire lehet megbízni az emberekben. Az értékelést 0-tól 10-ig terjedő skálán kérjük elvégezni. A válaszlehetőségek közül csak a két szélsőérték van szövegesen megadva (0=egyáltalán nem lehet megbízni; 10=teljes mértékben meg lehet bízni).

A biztonságérzetre vonatkozó kérdés segítségével arról kérünk információt, hogy a válaszadó lakóhelyéhez közeli környezet mennyire érzi biztonságosnak, illetve veszélyesnek. A válaszokat egy négyfokú skálán kérjük elhelyezni, ahol a legfelső érték azt jelenti, hogy a válaszadó nagyon biztonságban érzi magát, a következő válaszlehetőség, hogy eléggé biztonságban érzi magát, majd következik az, hogy egy kicsit veszélyben érzi magát, míg a legalsó azt jelenti, hogy nagyon veszélyben érzi magát.

Az önkéntes munka vagy jótékonyági, karitatív tevékenységek végzése jelentősen befolyásolja az egyén közérzetét, szubjektív jóllétét. Az erre a területre vonatkozó kérdés tehát nem érzelmi állapotra vagy elégedettségre vonatkozik, hanem egy évre visszatekintve kérjük, hogy számoljanak be a válaszadók, hogy részt vettek-e, és ha igen, milyen gyakorisággal önkéntes munkában vagy jótékonyági tevékenységben. Amennyiben részt vett a válaszadó ilyen tevékenységben, annak gyakoriságát három kategória szerint kérjük besorolni: egy alkalommal, néhány alkalommal, rendszeresen.

Az egyén reményvesztett vagy bizakodó jövőképe a kérdésnél az egyén jövőbe vetett hitét, a jövőjére vonatkozó képzetekre vonatkozó érzelmi színezetét tárjuk fel. A válaszadás itt is 0-tól 10-ig terjedő skálán történik, ám a skála jellege eltér a korábban alkalmazottól, mert a 0 értéke erőteljes negatív tartalmat, a teljes reményvesztettséget jelenti, míg a 10-es válaszlehetőség a maximális bizakodást.

Az utolsó négy kérdéssel az állam négy fontos intézményében (politikai rendszer, jogrendszer, rendőrség, honvédség) való lakossági bizalom szintjét mérjük. Mind-egyik esetben 0-tól 10-ig terjedő skálán kérjük az értékelést, ahol a 0 a bizalom teljes hiányát, a 10-es pedig maximális bizalmat jelzi.

Az egyén szubjektív jóllétére vonatkozó kérdések után a kérdőívben helyet kapott a nemzetközi vándorlás felmérésére szolgáló kiegészítő felvétel egyik kulcskérdése, ami arra vonatkozik, hogy az egyén tervezi-e, hogy a következő két év folyamán külföldre költözik. A kiegészítő felvételek mintaelrendezésének sajátossága, hogy nem állnak metszetben egymással, így nincs olyan válaszadó, aki két kiegészítő kérdőív kérdéseire is válaszol. A szubjektív jóllét és a nemzetközi vándorlás esetén a két téma összefüggésrendszerének feltárását szolgálja ez a kérdés, hiszen így a szubjektív jóllét kiegészítő felvétel mintájára rendelkezésünkre áll majd egyéni szinten a szubjektív változók mellett a külföldre költözés szándékáról gyűjtött információ is.

A kérdőívet a háztartás anyagi helyzetét feltáró blokk zárja. Ezekre a kérdésekre háztartásonként csak egy személytől gyűjtünk adatokat. Amennyiben a blokk sikeresen megvalósul egy válaszadónál, úgy a szubjektív jóllét kérdőívet időben később ki-

töltő személyek már nem találkoznak ezekkel a kérdésekkel. A blokk első fele néhány tartós fogyasztási cikkre, lakásfelszereltségre, illetve tulajdonra – automata mosógép, mosogatógép, riasztóberendezés, légkondicionáló, internet, nyaraló, számítógép, laptop, tablet, okostelefon, plazmatévé, személygépkocsi – meglétére kérdez rá a háztartásban. Az információs-kommunikációs eszközök, valamint a személygépkocsi esetén a háztartás által birtokolt eszközök darabszámát is kérjük rögzíteni. Ezt követően a háztartás havi nettó összjövedelmét kérdezzük nyílt kérdésként, amelyre a válaszadótól forintban kifejezett számszerű választ várunk. Abban az esetben, ha a válaszadó válaszol, és megadja a háztartás havi nettó összjövedelmét, véget ér a kérdőív. Ha az adatszolgáltató nem adja meg a jövedelemre vonatkozó számszerű adatot, akkor a következő kérdéssel újra kísérletet teszünk a háztartás jövedelmi helyzetéről információt gyűjteni, ugyanis zárt kérdésként jövedelmi kategóriákat tárunk a válaszadó elé, és az a válaszadó feladata, hogy valamelyik kategóriába besorolja a háztartása jövedelmét.

Az interjúkészítők felkészítése a szubjektív jóllét kérdőívre

Az interjút készítő kérdezőktől a szubjektív jóllét kérdőív felvétele némiképp más attitűdöt, készségeket és tudáselemeket kíván. A szubjektív változók felvétele esetén, mivel nem kész adatokat gyűjtünk, hanem az egyénben meglévő érzetek, vélemények, állapotok átfordítása számokba, azaz az adat-előállítás az interjúszituációban történik, a kérdezőnek jelentős szerepe van a folyamat segítésében. A kérdezők ezért az oktatók mellett részletes kérdezői utasítást kaptak, amely tartalmazza a szubjektív változók kérdésének sajátosságait.

A szubjektív jóllét kérdőív olyan kérdéseket tartalmaz, amelyek az egyén megélt életminőségére, elégedettségére, közérzetére vonatkoznak. Ezért a kérdőív összes kérdése az adott személytől származó válaszokat kíván. Más családtag, háztartástag nevében nem történhet válaszadás ezekre a kérdésekre. Mivel a kérdések a válaszadó véleményéről, közérzetéről gyűjtenek információkat, ennek megfelelően a jelenlegi időszakra, esetenként az elmúlt néhány hétre vonatkoznak a kérdések.

A kérdőív első blokkja esetén az elégedettség mértékének meghatározásához azt kérjük, hogy a válaszadó egy 11 fokú skálán 0-tól 10-ig terjedően helyezze el a válaszát, ahol a 0 az „egyáltalán nem vagyok elégedett”, a 10 pedig a „kifejezetten elégedett vagyok” állításnak felel meg. A válaszlehetőségek közül csak a két szélsőérték van szóvegesen megadva. A kérdező arra kéri a válaszadót, hogy közbülső értékeket egyenletes átmenetként képzelje el a két megadott szélsőérték között. A válaszadást segítheti, ha arra kéri a válaszadót, hogy képzeljen el egy 10 fokú létrát, ami alatt a föld jelenti a 0-t, és oda az van írva, hogy „egyáltalán nem vagyok elégedett”. A létra legfelső, 10. fokára pedig az van írva, hogy „kifejezetten elégedett vagyok”. Miután a válaszadó elképzelte a létrát, a kérdező arra kéri őt, hogy helyezze el magát a létra egyik fokán. Az elektronikus eszközön a rádiógombos válaszlehetőségek megmutatása egy másik lehetőség arra, hogy a válaszadót hozzásegítse a kérdező a válaszlehetőségek vizuális megértéséhez.

A lakással való elégedettség esetén a kérdező felhívhatja a figyelmet arra, hogy a kérdés arra a lakásra vonatkozik, amelyikben a válaszadó lakik, függetlenül attól, hogy az a saját tulajdona-e vagy sem. A saját jövedelmével való elégedettségre vonatkozó kérdésben az állandó munkahellyel rendelkezőkön felül minden olyan válaszadó érintett, akinek a megelőző fél évben volt bármilyen személyes bevétele (alkalmi munka, gyes, gyed, nyugdíj, ösztöndíj stb.), ezért nem alkalmazunk technikai szűrést a kérdéshez. A kérdező feladata, hogy tisztázza a válaszadóval, hogy vonatkozik-e az egyénre ez a kérdés.

A megélt érzelmi állapotok gyakoriságára vonatkozó kérdésblokk esetén, amennyiben a válaszadó értelmező kérdést tesz fel arra vonatkozóan, hogy mit jelent az,

hogy „mostanában”, az interjúkészítő válasza az alábbiak valamelyike lehet: „az elmúlt időszakban”, „az elmúlt hetekben”. Az öt válaszlehetőséget a kérdező felolvassa a válaszadónak a kérdés ismertetése után. Hangsúlyozandó, hogy a kérdés az állapot gyakoriságára vonatkozik, és nem arra, hogy az adott érzelmi állapotot az egyén milyen intenzitással élte meg.

A szociális hálóra vonatkozó kérdés esetén a válasz szempontjából mindegy, hogy ki ez a személy, akivel az egyén meg tudja beszélni a személyes dolgait. Lehet családtag, barát, ismerős, szomszéd. Amennyiben van legalább egy ilyen személy, akkor a válasz „igen”, függetlenül attól, hogy a válaszadó esetleg kevesli azon emberek számát, akikkel tud beszélgetni. A kérdés tehát arra vonatkozik, hogy van-e ilyen személy, nem arra, hogy az állapottal a válaszadó elégedett-e vagy sem.

Az emberekbe vetett bizalom kérdése esetén, ha a válaszadó értelmező kérdést tesz fel arra vonatkozóan, hogy kikre, milyen emberekre gondoljon, a kérdező az alábbi segítségek valamelyikét adhatja: „általában az emberekben”; „mindenkire gondolhat, akivel akár ismerősként, akár ismeretlenként találkozhat”.

A biztonságérzetre vonatkozó item egy szituációs kérdés, amivel a válaszadónak a közterületen való biztonságérzetét mérjük. Tehát nem az a kérdés, hogy szokott-e sötétedés után sétálni. Hanem az, hogy amennyiben sötétedés után a lakhelye környékén sétálna, akkor mennyire érezné magát biztonságban. Ha a feltett kérdésre a válaszadó azt reagálja, hogy soha nem sétál az utcán, mert például csak autóval jár, vagy például idősek esetén csak rokonnal, kísérelővel megy ki az utcára, akkor a kérdezői utasítás szerint az interjúkészítő nem fogadja el a kérdés visszautasítását, hanem megkéri a válaszadót arra, hogy képzelje el, hogy valami miatt mégiscsak sötétben kell egyedül sétálnia a lakhelye környékén. Amennyiben az egyén elképzelte a szituációt, arra kéri őt az interjúkészítő, hogy számoljon be arról, hogy ebben az esetben mennyire érezné magát biztonságban.

Az önkéntes munka vagy jótékonyági, karitatív tevékenységek gyakoriságára vonatkozó kérdésnél az interjúkészítő felhívja a válaszadó figyelmét arra, hogy idesorolunk minden olyan szervezett vagy egyéni formában történő munkavégzést, ami más embertársak megsegítését, támogatását szolgálja (például ételosztás, ruha-, élelmiszergyűjtés). Jótékonyági tevékenységnek tekintendő – többek között – az adó 1%-ának felajánlása olyan szervezetnek, mely a rászorulókat támogatását tűzték ki célul. De idetartozik bármilyen – akár tárgybeli, akár pénzbeli – jótékonyági adakozás is. Ha a válaszadó nem emlékszik pontosan az elmúlt egy évben végzett ilyen jellegű tevékenységeinek gyakoriságára, a kérdező arra kéri őt, hogy adjon becslést a gyakoriságra a három válaszlehetőség segítségével.

A jövőbe vetett bizalom kérdésénél a válaszlehetőségek vizualizálásához nem alkalmazható segítségként a korábban leírt képzeletbeli létra. A válaszadás megtorpanása esetén az interjúkészítő megismétli a válaszlehetőségeket, vagy amennyiben van rá lehetősége, megmutatja az elektronikus eszközön vizuális segítségként a válaszlehetőségeket.

Az állami szolgáltatásba vetett bizalomra vonatkozó négy kérdés esetén amennyiben a válaszadás a kérdések szenzitivitása miatt megtorpan, az interjúkészítő hangsúlyozza, hogy a kérdésekre adott válaszokat – az egész felvételre érvényes jogszabályoknak megfelelően – a válaszadók anonimitási védelmével, a személy beazonosítását kizárva kezeljük. A feldolgozott adatok különösen fontos lakossági visszajelzést kommunikálhatnak az államvezetés felé.

A háztartás anyagi helyzetére vonatkozó blokk esetén a kérdező feladata, hogy bizalmat keltsen és biztosítsa az adatszolgáltatót arról, hogy felvétel és az adatkezelés folyamán maximálisan érvényesülnek a személyes adatok védelmét biztosító alapel-

vek. Emellett a válaszadást motiválhatja, ha röviden elmagyarázza, hogy ezek az információk az adatok értelmezése, a statisztikai eredmények szempontjából kiemelten fontosak. A jövedelemváltozók esetén a kérdező feladata annak hangsúlyozása, hogy a háztartás összjövedelme tartalmaz minden olyan bevételt, amely a háztartás bármely tagjához tartozik, függetlenül attól, hogy ez a pénzösszeg később közös kasszába kerül-e. Emellett az adatok pontossága céljából kiemelendő, hogy havi bevételről és nettó értékről szól a kérdés. Amennyiben a válaszadó nem tudja a pontos számszerű értéket, de hajlandóság érzékelhető a válaszadásra, az interjúkészítő megkéri a válaszadót, hogy adjon becslést a háztartás havi nettó összes jövedelmére.

3.3. A szubjektív jóllét modul eredményeinek felhasználási lehetőségei

Nemzetközi szinten is egyedülálló a szubjektív jóllét vizsgálata ilyen nagy mintán. Ez az igen széles körű felvétel lehetőséget ad arra, hogy részletes adatokat és pontos információkat tudjunk meg a magyar társadalom közérzetéről. Emellett a szubjektív jóllét kutatásában számos, eddig megválaszolatlan kérdésre, így az egyén más jellemzőivel való összefüggésre is választ várunk, például:

- Milyen egyéni jellemzők befolyásolják a személy jóllétét?
- Mik befolyásolják legerősebben, mik kevésbé azt, hogyan érezzük magunkat a bőrünkben?
- A szubjektív jóllét szempontjából milyen dimenziók mentén azonosíthatók be a társadalomban eltérő szegmensek?

A mintaméret lehetőséget ad arra, hogy ilyen és ehhez hasonló kérdésekre adjunk választ a sikeres felvétel eredményeiből.

A mikrocenzushoz kapcsolódó szubjektív jóllét vizsgálatának elsődleges célja, hogy a társadalom különböző szempontú szegmenseire is érvényes megállapításokat adhassunk az egyéni jóllétre, a mentális közérzetre vonatkozóan. A bemutatott hazai hivatalos statisztikák közé tartozó szubjektív jóllét felvételek kiváló lehetőséget adtak arra, hogy a célsokaságra vonatkozóan érvényes és megbízható eredményeket állapítsunk meg. De sem a mintaméret, sem annak kiválasztási módja nem tette azt lehetővé, hogy kisebb szegmensekhez is megbízható eredményeket rendeljünk. A mikrocenzus kiegészítő felvételeként olyan módszertani háttérrel és mintamérettel alkalmazunk, amely lehetővé teszi akár területi akár társadalmi változók összetett alkalmazásából származó kisebb csoportok esetén is az egyének jellemző mentális közérzetének feltárását, valamint lehetőséget ad a különbségek háttérének, okainak felderítésére is.

Irodalom

- Akhtar, S.–O’Neil, M.K. (2011, ed.): On Freud’s „Beyond the Pleasure Principle”. Karnac Books, London.
- Atkinson R. L.–Atkinson R. C.–Hilgard E. (2003): Pszichológia. Osiris kiadó, Budapest.
- Crisp, R. (2001): Well-being, Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stanford University. Stanford.
- Cummins, R. A. (1996): Domains of Life Satisfaction: An Attempt to Order Chaos. Social Indicators Research. 43. 303–328.
- Doyal, L.–Gough, I. (1993): Need Satisfaction as a Measure of Human Welfare. In Blass, W.–Foster, J. (ed.): Mixed Economies. Edward Elgar Publishing. London.
- Ecostat (2010): Bővülő Európa: Tények es tanulmányok. Ecostat Gazdaság- és Társadalomkutató Intézet, Budapest.
- ENSZ (2013a): The Millennium Development Goals Report. UN. New York.
- ENSZ (2013b): An Action Agenda for Sustainable Development. UN. New York.
- ENSZ (2013c): Statistics and indicators for the post-2015 development agenda. UN. New York.
- Ferenczi Sándor (1922): Populäre Vorträge über Psychoanalyse. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig, Wien, Zürich.
- Finnis, J. (1980): Natural Law and Natural Rights. Clarendon Press. Oxford.
- Freud, S. (1915): The unconscious. Standard Edition, 14.
- Freud, S. (1924): A general introduction to psychoanalysis. New York, Pocket Books.
- Gasper, D. (2002): Is Sen’s Capability Approach an Adequate Basis for Considering Human Development? Review of Political Economy. 14. 435–461.
- Gasper, D. (2004): Human well-being: Concepts and Conceptualizations. WIDER Discussion Paper. Helsinki.
- Griffin, J. (1986): Well-being. Clarendon Press. Oxford.
- Grisez, G.–Boyle, J.–Finnis, J. (1987): Practical Principles, Moral Truth and Ultimate Ends. American Journal of Jurisprudence. 32. 99–151.
- Hegedűs Rita (2001): Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából. Szociológiai Szemle. 2. 58–72.
- KSH (2013): A jóllét magyarországi indikátorrendszer, 2013. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Max, M.A.–Neef, M. (1993): Human Scale Development: Conception, Application, and further reflection. Apex Press. London.
- McGillivray, M. (2007, szerk.): Human Well-being: Concept and Measurement. United Nations University.
- Molnár György–Kapitány Zsuzsa (2006): Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 53. évf., 10. szám, pp. 845–872.
- Narayan, D.–Chambers, R.–Shah, M.K.–Petesch, P. (2000): Voices of the Poor: Crying out for Change. Oxford University Press. New York.
- Nussbaum, M.C. (2000): Women and Human Development: The Capability Approach. Cambridge University Press. Cambridge.
- OECD (2008): Handbook on Constructing composite indicators. Methodology And user guide. OECD Publishing. Paris.
- OECD (2013): Guidelines On Measuring Subjective Well-Being. OECD Publishing. Paris.

- Pomázi István (2014): Új irányok a társadalmi haladás és jóllét mérésében. Statisztikai Szemle, 92. 2. 179–193.
- Ramsay, M. (1992): Human needs and the Market. Alderhot. Avebury.
- Ryan, R.M.–Deci, E.L. (2001): On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. Annual Review of Psychology. 52. 1. 141–166.
- Scanlon, T. (1993): Value, Desire and Quality of Life. In Nussbaum, M.–Sen, A. (ed.): The Quality of Life. Clarendon Press. Oxford. 188–191.
- Schwartz, S. (1994): Are there Universal Aspects in the Structure and Contents of Human values? Journal of Social Issues. 50. 19–45.
- Sen, A.K. (1993): Capability and Well-being. In Nussbaum, M.–Sen, A.K. (ed.): The quality of life. Clarendon Press. Oxford.
- Travers, P.–Richardson, S. (1993): Material Well-Being and Human Well-Being. In Ackerman, F., Kiron, D., Godwin, N. R., Harris, J.M. and Gallagher, K. (ed.): Human Well-Being and Economic Goals. Island Press. Washington DC. 9–26.
- UNDP, United Nations Development Programme (1990): Human Development Report. Oxford University Press. New York.
- UNDP, United Nations Development Programme (2004): Human Development Report. Oxford University Press. New York.
- Waterman, A.S. (1993): Two Conceptions of Happiness: Contrasts of Personal Expressiveness Eudaimonia and Hedonic Enjoyment. Journal of Personality and Social Psychology. 64. 4. 678–691.
- World Bank (1997): World Development Report. Oxford University Press. New York.
- World Bank (2004): World Development Report. Oxford University Press. New York.

Internetes hivatkozások

- Government Office for Science (2008): Mental Capital and Wellbeing: Making the most of ourselves in the 21st century. Letöltés dátuma: 2014.április 30. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/292450/mental-capital-wellbeing-report.pdf
- Rojas, M. (2004): Well-being and the complexity of poverty: A subjective wellbeing approach. WIDER Research Paper .29. 1–23. Letöltés dátuma: 2013. március 2. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/ICAP/UNPAN027962.pdf>
- Stiglitz, J. E.–Sen, A.–Fitoussi, J. P. (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Letöltés dátuma: 2013. május 23. megtekintés http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

Virtuális kerekasztal-beszélgetés

a szubjektív jóllét témájában*

A 2016. évi mikrocenzus szubjektív jóllétről szóló kiegészítő felvételhez kapcsolódóan szakértőket kértünk fel, hogy virtuális kerekasztal-beszélgetésben fejtssék ki véleményüket a következő kérdésekről:

- Miért tartja időszerűnek a szubjektív jóllét (SWB) kutatását hazánkban?
- Milyen irányvonalak, tendenciák jellemzik a szubjektív jóllét hazai és nemzetközi kutatását?
- Milyen előnyeit látja annak, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a 2016 októberében esedékes mikrocenzusba beépíti a szubjektív jóllétre vonatkozó felvételt?
- Milyen tudományos, döntéstámogató vagy egyéb célú felhasználási, hasznosulási lehetőségeit látja a mikrocenzus szubjektív jóllét felvétel eredményeinek?
- Mire használná Ön, vagy kollégái, esetleg diákjai a mikrocenzus szubjektív jóllét felvétel eredményeit?

A kérdésekre válaszoltak:

Hajdu Gábor, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos munkatársa,

Hervainé Dr. Szabó Gyöngyvér politológus, főiskolai tanár, a Kodolányi János Főiskola tudományos rektorhelyettese,

Molnár György, az MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet tudományos főmunkatársa,

Szabó Laura, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet munkatársa.

* A kérdésekre adott válaszok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe a KSH vagy a kerekasztal-beszélgetések résztvevői által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Miért tartja időszerűnek a szubjektív jóllét kutatását hazánkban?

HAJDU GÁBOR, az *MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont* tudományos munkatársa

Már az 1920-as, 1930-as években használtak szubjektív mutatókat az életminőség mérésére, az igazán jelentős elterjedésük azonban a második világháború után, az 1970-es, 1980-as évekre tehető. A sokat hivatkozott 2009-es Stiglitz-jelentés óta pedig szinte közhelyszerűen elterjedt, hogy az életminőség méréséhez objektív és szubjektív adatokra is szükség van. A jelentés egyik javaslata éppen arra irányult, hogy a statisztikai hivataloknak is szerepeltetniük kellene a felvételeikben olyan kérdéseket, amelyek képesek mérni, hogy az emberek hogyan értékelik a saját életüket. Ezt a szemléletváltást jelzi az is, hogy az Eurostat 2013-ban az EU-SILC lakossági felvételébe beépített egy a szubjektív jóllét mérésére szolgáló modult, illetve hogy a KSH is már ugyanebben az évben elkezdte a szubjektív jóllét mérését. A 2016. évi mikrocensus szubjektív jóllét kérdőíve ennek megfelelően, ehhez a nemzetközi folyamathoz igazodik, elismerésre méltóan gyors reakcióval.

MOLNÁR GYÖRGY, az *MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet* tudományos főmunkatársa

Korábban sok kétség övezte és részben övezi még most is ezt a kutatási irányt: a szubjektív jóllét fogalmát számos közgazdász, szociológus, statisztikus vagy szakpolitikus véli túl „puhának”, és a közgazdaságtan helyett inkább a pszichológia, a viselkedéstudomány tárgykörébe sorolná. A terület közgazdász kutatójaként gyakran találkozom szakmai körökben a szubjektív mutatókkal szembeni idegenkedéssel, azzal a felfogással, amely szerint ezek a legjobb esetben is alárendeltek az objektívnek tekintett tényadatokkal szemben.

A szubjektív jóllét különböző mutatóit – például az egyik legfontosabbat, legerterjedtebbet, az étellel való elégedettséget – többnyire önbevallással mérjük, és ez a tény okozza a kételkedést. A választ ugyanis befolyásolhatják a pillanatnyi érzelmek: az egész életét szebbnek látja, aki éppen szerelmes lett, és szörnyűbbnek, ha a közelmúltban hunyt el egy szeretett hozzátartozója. Mi köze lehet ennek a közgazdaság-tudományhoz?

Az immár több mint fél évszázados tapasztalatok – az első rendszeres méréseket az 1950-es évek végén végezték el az Egyesült Államokban – azt bizonyítják, hogy az ilyen esetlegességek kiegyenlítik egymást, és egy-egy szubjektív mutató gyakran keményebb társadalmi tényeket képes tükrözni, mint néhány, hatalmas munkával összegyűjtött, tárgyiasult folyamatokat összefoglaló „objektív” adat.

Egyetlen, Magyarországon is releváns példát hozok erre. A fősodorba tartozó közgazdasági elméletekre építve sokan gondolják úgy, hogy a munkanélküliség egyensúlyi helyzetet tükröz a kereslet és a kínálat között, a munkanélküliek egyéni hasznosságukat maximalizálva hozzák meg munkavállalói döntésüket. Ezt a felfogást, kevésbé emelkedett megfogalmazásban, a közvélemény jelentős része is osztja: a munkanélkülieknek jobban megéri a segélyből élni és mellette feketén dolgozni.

Ha ez valóban így volna, akkor azt találnánk, hogy a munkanélküliek – az ökonometriai számításokban jövedelmükre, iskolai végzettségükre, egészségi állapotukra és még számos egyéb tényezőre kontrollálva – ugyanolyan elégedettek az életükkel, mint a többiek, sőt az adatszolgáltatásban nem látszó informális jövedelem miatt még elégedettebbek is. A modellszámítások azonban ennek az ellenkezőjét mutatják, a tartós munkanélküliek többsége ceteris paribus sokkal elégedetlenebb az életével, vagyis ez a státusuk nem szabad döntés, hanem külső kényszer eredménye.

Több évtized nemzetközi és hazai kutatási eredményei bizonyítják, hogy a szubjektív és az objektív adatok együttes elemzése új, más eszközökkel nem elérhető tudományos megállapításokra vezethet. Ezt a felismerést az elmúlt években a viselkedési közgazdaságtannak a közgazdasági gondolkodás főáramába kerülése erősítette meg végleg. Ezért fontos, hogy a szubjektív jóllét rendszeres mérése bekerült a KSH felvételi gyakorlatába.

SZABÓ LAURA, a KSH Népszégtudományi Kutatóintézetének munkatársa

Társadalomtudományi és szakpolitikai körökben egyre többen tartják a szubjektív jólléti (SWB-) szintet a társadalmi fejlődés pontos jelzőszámának. Nem véletlen, hogy kormányok és szakértők határozottan lobbiztak azért is, hogy a szubjektív jóllétet mérő kérdések részét képezzék a fenntartható fejlődési célok indikátorrendszerének is, mivel úgy gondolják, hogy a szubjektív jóllét, boldogság fogalmak nagy eséllyel szolgálhatnak útmutatóul akkor, amikor egy társadalom vagy közösség a fenntartható fejlődési célok (szegénység felszámolása, társadalmi befogadás, környezeti fenntarthatóság, jó kormányzás elősegítése) szempontjait tartja szem előtt. Az elmúlt évtizedekben több országban is tanúi lehettünk annak, ahogy a gazdasági növekedéssel együtt jártak a növekvő jövedelmi és társadalmi egyenlőtlenségek vagy a nagymértékű környezetszennyezés. Ezért (is) adott ki 2013-ban az OECD ajánlást¹ a nemzeti statisztikai hivataloknak, hogy megelőzzük, elkerüljük, ahol még lehet, azt a csapdahelyzetet, amelyet az Egyesült Államok már megtapasztalt: hogy hiába bővült az elmúlt 50 évben az egy főre jutó GNP, az egyének étellel való elégedettsége nem növekedett; helyette viszont csökkent a személyes bizalom, a kormányzati intézmények iránti bizalom és a közösségek (megtartó) ereje. Az OECD-ajánlás nyomán számos kormány és helyi önkormányzat fordult a szubjektív jóllét kutatási eredményei felé, hiszen ahhoz, hogy a jó kormányzás célkitűzést teljesíthessék, olyan irányelveket kellett keressenek, amelyekkel hozzásegíthetik állampolgáraikat a jobb élethez. Az egyének értékelése szubjektív jóllétükről, étellel való elégedettségükről, illetve az élet egyes részterületeivel való elégedettségükről ugyanis arról a társadalomról (és helyi közösségről) ad egy nagyon pontos információt, amelyben élnek. Ezáltal rejtett krízisekről és erőforrásokról tájékozathatnak, és esetleg változtatásra sarkallhatnak. Ez az aktualitása az SWB kutatásának, és ez adja az aktualitását Magyarországon is. A rendszeres, meghatározott időközönként történő nagyméretű felvételek a szubjektív jóllétről valamiféle indikációt fognak jelenteni a különböző intézkedések, közpolitikai és szociálpolitikai döntések hatásáról, segítséget nyújthatnak a makrogazdasági döntéshozatalhoz, illetve a minőségi közszolgáltatások biztosításához.

Kutatási eredmények jelezték, hogy a társadalom alacsony jövedelmű szegmenseiben számít a jövedelem mértéke a szubjektív jóllét szempontjából: ha növekszik a háztartás jövedelme, akár egy egységnyi is, nőhet a háztartástagok szubjektív életminősége is. A magasabb jövedelműeknél nem ilyen egyértelmű a kapcsolat, a jövedelem egy egységnyi növekedése kevésbé vagy egyáltalán nem növeli a szubjektív jóllétet, emellett a magas jövedelemnek olyan járulékos költségei is vannak (kevesebb szabadidő, kevesebb idő a családra, barátokra, nagyobb stressz, több munkával, ingázással töltött idő, állandó összehasonlítás másokkal, az igények és az aspirációk növekedése), amelyek közvetett módon is korrelálhatnak a szubjektív jólléttel. Ezeket az összefüggéseket mindenképpen érdemes szem előtt tartani Magyarországon, tesztelni, számolni abban a mértékben, ahogy a mikrocenzus kérdőív lehetőségei engedik, és az eredményeket jelezni a politikai döntéshozók felé. A legtöbb ember egyetért abban, hogy a társadalomnak biztosítania kell tagjai boldogságát. Ugyanakkor sokan még ma is azt hiszik, hogy a boldogság egyéni cél vagy érdek, egyéni lehetőség vagy szerencse, nem pedig a nemzeti politikának a feladata ennek biztosítása. De egyes példák (bhutáni bruttó nemzeti boldogság mutató) meggyőzhetik az állampolgárokat ennek ellenkezőjéről is.

¹ OECD. (2013), OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being, OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en>

HERVAINÉ DR. SZABÓ GYÖNGYVÉR politológus, főiskolai tanár, a **Kodolányi János Főiskola** tudományos rektorhelyettese

A szubjektív jóllét kutatása hazai és nemzetközi szinten azért vált fontossá, mert a társadalmi modernizáció és fejlesztés nézőpontjaiban egyre inkább egyértelmű, hogy a kulturális tradíciók és viselkedés, a szubjektív életérzés, az egyéni képességek eltérő jellege eltérő eredményeket hozhat. Magyarországon az elmúlt 25 év rendszerváltási folyamataiban egyértelművé vált, hogy az ország lakosságának szubjektív jóllét-érzete messze elmarad a tényleges társadalmi és gazdasági fejlettségtől.

A BCG (Boston Consulting Group) 2015. évi tanulmánya Magyarországot azon országok közé sorolta, amelyek nagyon gyengék a gazdasági jóllét eredményeinek társadalmi jóllétbe való átfordításában, miközben Lengyelország például e tekintetben a világ élvonalába került.

Összességében ma már a társadalmi fejlesztési stratégiák jólléti célkitűzések és szubjektív jólléti mérések nélkül nem mérhetőek és egyoldalúak. Ugyanakkor a rendszerváltás óta eltelt negyedévszázad arra is rámutatott, hogy a közép-kelet-európai átalakulásból hiányzott a társadalmi jóllét nézőpontjainak megfogalmazása, és az uralkodó neoliberais, a gazdaságot mindenek fölé emelő nézőpont túlhajtása és túlzott érvényesítése logikusan vezetett a szubjektív rossz lét érzetéhez, és a rendszerváltás hozadékaként megjelenő fogyasztói társadalom, valamint a demokrácia kiteljesedése nem elég a jólléthez, ugyanis nem fedheti el a függő fejlődés és a kiszolgáltatottság érzetét.

Milyen irányvonalak, tendenciák jellemzik a szubjektív jóllét hazai és nemzetközi kutatásait?

SZABÓ LAURA, a **KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének** munkatársa

Napjainkban a szubjektív jóllét mérésére több nemzetközi szintű összehasonlítható jellegű kutatás zajlik, a már széles körben ismert és használt World Values Survey (WVS), European Social Survey (ESS) és Eurobarometer felvételek mellett például a Gallup World Poll² (GWP) kutatás. Jelenleg talán a Gallup kutatása az egyik, vizsgált országok számát tekintve a legnagyobb lefedettségű kutatás. A GWP 2005-től kezdődően méri a szubjektív jóllétet a világ országaiban. Jelenleg – ismereteim szerint – 157 országból vannak szubjektív jóllétre vonatkozó adatai. Évente ezer, 15 évesnél idősebb személyt kérdeznek meg, és nemcsak az étellel való elégedettségükről (Cantril étellel való elégedettségi létrája segítségével), hanem a pozitív (a tegnapi nap folyamán milyen gyakran érezte magát boldognak, milyen gyakran nevetett, érzett örömet) és negatív érzelmi (az előző nap folyamán milyen gyakran aggodalmaskodott, érzett szomorúságot vagy dühöt) állapotokról is. A World Report of Happiness is a GWP-kutatásra épül.

Még két kutatási irányt emelnék ki a szubjektív jóllét kutatási területéről, nem a legfrissebbek, de viszonylag érdekesek. Az egyik az Experience Sampling Method (ESM) és az ehhez nagyon hasonló Day Reconstruction Method (DRM). Az ESM módszertana Csíkszentmihályi Mihály³ nevéhez fűződik. A részt vevő személyektől egy online módon használható eszköz segítségével a pillanatnyi érzelmi állapotokra, szubjektív jóllétükre vonatkozó kérdések mellett olyan „objektív” környezeti elemekre is rá lehet kérdezni, mint hogy abban a pillanatban, amikor boldognak vagy szomorúnak érzi magát a kérdezett, éppen kivel van, mit csinál és hol van. Ezáltal valós időben lehet mérni az egyének szubjektív jóllétét. Magyarországon a Magyar Gallup Intézet használt hasonló mérőeszközt 2001 és 2004 közötti kutatásában, amikor mobiltelefon segítségével kérdezték a mozgáskorlátozottsággal

² http://www.gallup.com/topic/category_wellbeing.aspx

³ Csíkszentmihályi, M. – Larson, R. (1987). *Validity and reliability of the experience-sampling method*. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 175(9), 526–536.

élő személyeket boldogságukról, pozitív és negatív érzelmi állapotukról, illetve a már említett környezeti elemekről (kivel, mit csinál, hol van).

A DRM módszertana Daniel Kahneman⁴ nevéhez fűződik, amit tulajdonképpen az ESM-módszer hiányosságaira adott válaszként dolgozott ki munkatársaival. Nem online eszközön, nem mobiltelefonon vagy csipogón keresztül kell értékelniük a kérdeztetteknek a szubjektív jóllétüket, hanem egy napló, egy időmérleg segítségével. A kérdeztett az előző napjáról 24 órára lebontva, epizódról epizódra haladva „elmeséli” a napi összes tevékenységét, megadja a tevékenység kezdetét-végét, és jelzi azt is, hogy kivel volt és mit csinált (hasonlóan a KSH időmérleg-felvételéhez). És végül beszámol a szubjektív jóllétéről is: a pozitív és a negatív érzelmi attitűdökről, miközben a napi tevékenységeit végezte.

A mikrocenzus SWB-moduljával vagy ehhez hasonló, nagyméretű felvételek esetén az ESM-módszer nem a leghatékonyabb, inkább kismintás felvételek során, speciális csoportok szubjektív jóllétéről nyerhetünk általa információkat. De a DRM-módszer használata (hasonlóan az időmérleg-felvételhez) megfontolásra érdemes, ha sajátos kutatási kérdés merül(ne) fel a szubjektív jólléttel kapcsolatban.

HERVAINÉ DR. SZABÓ GYÖNGYVÉR politológus, főiskolai tanár, a **Kodolányi János Főiskola** tudományos rektorhelyettese

A szubjektív jóllét hazai és nemzetközi kutatásai Magyarországon szórványosak. A KSH ez irányú tanulmányai (a Statisztikai Szemlében megjelent cikkek alapján) nem lépnek túl az érdeklődés szintjén, az EU ez irányú kutatásai és felmérései túlzottan függenek a nemzetállami statisztikai hivatali mérési modellektől és rendszerektől, és viszonylag bonyolult a komparatív elemzések elvégzése. A nemzeti statisztikák és a szubjektív jóllét mérésének behelyezése a statisztikai rendszerekbe egy általános nézőpontból, a jóllét bizonyos kérdéseinek az átlagemberre megfogalmazott nézőpontjaiból történik, miközben a szubjektív jóllét alapvetően más forrásokból fakad a gyermekkorúak, a fiatalok, a felnőttek és az időskorúak esetében. Míg a gyermekkorúak és a felnőttek jóllét érzete viszonylag kevés összetevőből mérhető, addig a fiatalok és az idősek nézőpontja sokkal több szubjektív elemet tartalmaz. Ebből fakadóan az olyan jellegű mérések, mint a mikrocenzus, csak részben képesek tükrözni bizonyos korcsoportok jóllét érzetét, ezért nem adnak választ olyan problémákra, mint a fiatalkori migráció és kivándorlás az országból.

A KSH úttörő a szubjektív jóllét mérésében az európai nemzeti mérési rendszerek között. A szubjektív jóllét nemzetközi kutatásaiban jellemzőek a különböző életkori csoportokat érintő összevető kutatások és elemzések, amelyeket ifjúság-, idős- stb. politikák szempontjaihoz fogalmazznak meg.

A nemzetközi kutatások esetében jelentős hiányosság és hátrány, hogy a szubjektív jóllétre vonatkozó mérések lakossági aktivitástól függenek, és például az OECD 2015. évi magyarországi adataiban a budapesti és a székesfehérvári lakosság aktivitása adja a domináns sokaságot. Ugyanakkor bizonyos országok esetében a kérdőívet kitöltők száma annyira alacsony, hogy abból nem lehetséges valós eredményeket produkálni. Valójában akár az OECD-, akár a Gallup-Healthway-méréseket vizsgáljuk, úgy egyértelmű, hogy ezek az adatsorok csak korlátozottan hasonlíthatók össze.

Alapvető probléma, hogy a rengeteg indikátor, ami megjelenik a jóllét különböző szempontú méréseiben, aránytalanul nagy vagy aránytalanul kis médiavisszhangot kap. Amikor a sajtó egy-egy mérést kiemel, az a legritkább esetben kapcsolódik valamilyen rendszerszerű jelentéshez vagy elemzéshez, és adott pillanatban arra jó, hogy a kormányzati politikát érdemtelenül dicsérik vagy ostorozzák.

⁴ Kahneman, D. et al. (2004). A Survey Method for Characterizing Daily Life Experience: The Day Reconstruction Method. *Science*, 306(5702), 1776–1780.

HAJDU GÁBOR, az **MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont** tudományos munkatársa

A hazai kutatások viszonylag szűk körűek a nemzetközi kutatásokhoz képest. Nemzetközi szinten például Nobel-díjas (Daniel Kahneman) és Nobel-díjra esélyesként emlegetett (Alberto Alesina) kutatók – az említett példákban közgazdászok – is foglalkoznak a témával, ami adalékol szolgálhat a kutatási terület jelentőségéről.

A számomra érdekesebb kutatási területek közé tartozik a nemek közötti egyenlőtlenség és a szubjektív jóllét kapcsolatának vizsgálata, valamint a nemek közötti szubjektív jólléti egyenlőtlenségek vizsgálata, amiről a 2000-es évek végén, illetve az utóbbi években is számos tudományos publikáció készült. Fontos, örökzöld – és nem mellesleg szakpolitikai szempontból is érdekes – kutatási kérdés a gazdasági növekedés, az anyagi jóllét, valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek és a szubjektív jóllét kapcsolata is. A szubjektív jóllét – részleges – kulturális meghatározottsága szintén olyan részterület, ami a közeljövőben feltehetően több tanulmány témája lesz.

MOLNÁR GYÖRGY, az **MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet** tudományos főmunkatársa

A nemzetközi szakirodalom a szubjektív jóllét három fő összetevőjét különbözteti meg: (1) a pozitív és a negatív érzelmeket, (2) az étellel való elégedettséget és (3) az egyes részterületekre vonatkozó elégedettséget. A mikrocensus szubjektív jóllét kérdőíve mindhárom területről tartalmaz kérdéseket.

A pozitív érzelmek közül kiemelkedik a boldogság, a szubjektív jóllét vizsgálatát gyakran boldogságtudatásnak is hívják. Izgalmas kutatási terület a boldogság – tágabb értelemben a pozitív és a negatív érzelmek – és az elégedettség közötti kapcsolat vizsgálata, ennek a témának egyik úttörője Scitovsky Tibor *Örömtelen gazdaság* c. műve.

Az érzelmek vizsgálatának egyik legfontosabb alkalmazási területét az egészséggel kapcsolatos kutatások jelentik. A rossz egészségi állapot befolyásolja szubjektív jóllétünket, de fordítva is igaz, a tartósan negatív érzelmek rontják az egészségi állapotot.

A szubjektív jóllét kutatásának középpontjában az étellel való elégedettség vizsgálata áll. Ezen belül nemzetközileg és Magyarországon is az anyagi helyzet (jövedelem, vagyon, életkörülmények) szintje és változása, valamint az elégedettség közötti kapcsolat a legfontosabb vizsgálati terület. A növekvő jövedelem csökkenő mértékben járul hozzá az étellel való elégedettséghez. Többnyire nem az abszolút, hanem a relatív jövedelem számít: lényeges vizsgálati kérdés az elért helyzethez való alkalmazkodás és az is, hogy kihez viszonyítunk.

Számos kutatási eredmény igazolja, hogy a különböző jellegű társadalmi kapcsolatok intenzitása, a többi ember vagy az intézményrendszer iránti bizalom, a másokért végzett tevékenység nagyobb mértékben befolyásolja az étellel való elégedettséget, mint az anyagi javak.

Az étellel való elégedettség témakörébe tartoznak a saját vagy gyermekeink jövőjére irányuló várakozások. Döntéseinket, szubjektív jóllétünket ezek a várakozások sokkal nagyobb mértékben befolyásolják, mint jelenlegi helyzetünk.

Az egyes részterületekre irányuló kutatások közül különösen terjedő az intézményrendszerbe vetett bizalom, mint a szubjektív jóllét egy eleme és a gazdasági fejlődés közötti kapcsolat elemzése. Idekapcsolódó, Magyarországon különösen fontos részterület az egyenlőtlenségek érzékelése és a jövedelem-újraelosztáshoz való viszony. Az erre vonatkozó kérdéskör egyelőre sajnos kimaradt a mikrocensus szubjektív jóllét blokkjából. Jelentős kutatási terület a munkával, munkahellyel való elégedettség és a munka eredménye közötti kapcsolat elemzése is.

A közvéleményt leginkább az étellel való elégedettség vagy a boldogság szintjének nemzetközi összehasonlítása izgatja, most már évenként jelenik meg a World Happiness Report kiadvány, amely mély elemzések mellett országlistákat is tartalmaz. Számos nemzetközi és hazai vizsgálat tárgya Magyarország és tágabban a volt szocialista országok – fejlettségi szintünkhöz képest – rossz helyezése. Az ilyen listák elemzése nagy szakmai elővigyázatosságot igényel.

Milyen előnyeit látja annak, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a 2016 októberében esedékes mikrocenzusba beépített a szubjektív jóllétre vonatkozó felvételt?

SZABÓ LAURA, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa

Az OECD Jobb Élet kezdeményezésének (OECD Better Life Initiative 2011) keretében született meg ajánlása a nemzeti statisztikai hivatalok felé, hogy építsenek be méréseikbe a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseket. E javaslat háttérében az a felismerés (is) állt, hogy egy társadalom, közösség fejlődéséről akkor kaphatunk megbízható képet, ha a benne élő személyek életminőségéről is van adatunk. Ugyanis azt már kutatások és tanulmányok nagy számban bizonyították, hogy az életminőségnek a társadalmi, gazdasági meghatározói mellett szubjektív jólléti determinánsai is vannak.

Az OECD összegzése (2013) szerint csaknem minden tagállamban használnak legalább egy kérdést az étellel való elégedettség mérésére, évente legalább egy nagymintás társadalomkutatásban, de vannak országok, ahol több mérés is történik. (A legtöbb országban a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdések az Eurostat EU-SILC kutatásába vannak beépítve.) Azáltal, hogy a nemzetközi statisztikai hivatalok egy közös ajánlás alapján, standardizált kutatási módszertannal kérdezhetik a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseket és egy előre rögzített formában közlik az eredményeiket, megbízható és következetes adatsorral, (hosszú távon) időben és országok között összehasonlítható adatokkal fogják ellátni a politikai döntéshozókat és a társadalomtudósokat. Az életminőség mérése a társadalomkutatási szintről egy standard statisztikai gyakorlattá lép így elő, és a szubjektív jóllét indikátora pedig (az OECD elképzelése szerint) olyan robusztus és összehasonlításra alkalmas mutatóvá, mint amilyen a GDP. Azáltal, hogy a KSH is részt vesz ebben a közös projektben nemcsak az EU-SILC, hanem a mikrocenzus SWB-moduljával, lehetőségünk nyílik arra, hogy a magyarországi adatokat, adatsorokat is elhelyezhessük ebben az összehasonlításra alkalmas környezetben.

A másik nagy előnye az SWB-modul mikrocenzusba történő beemelésének, hogy ilyen nagyméretű felvétel ebben a témakörben Magyarországon még nem volt, ezáltal páratlan lehetőség nyílik a különböző társadalmi, gazdasági, demográfiai tényezők vizsgálatára a szubjektív jóllétre ható tényezők magyarázatainak keresésére.

Végül, az SWB-modul eredményei – azáltal, hogy a szubjektív jóllétről, étellel való elégedettségről szóló értékelések tulajdonképpen egy társadalom, közösség állapotáról nyújtanak pontos információt – kiemelten fontosak lehetnek a politikusoknak, a közpolitikai és a helyi önkormányzati szintű döntéshozóknak. Az elmúlt tíz év akadémiai, társadalomtudományi megközelítésű kutatásai azt keresték, hogyan lehet a szubjektív jóllétről kapott információkkal a társadalom haladását, fejlődését mérni. Most erre a területre lépnek be a nemzeti statisztikai hivatalok a maguk magas minőségű hivatalos statisztikai standardjaival. Innentől fogva válik valóban érdekessé a szubjektív jóllét, a társadalom fejlődése, a fenntartható fejlődés összefüggéseinek vizsgálata. A nemzeti statisztikai hivataloknak kulcsfontosságú szerepük lesz abban, hogy a méréseik hasznosságáról meggyőzzék a társadalmat, a politikusokat, a döntéshozókat.

HAJDU GÁBOR, az **MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont** tudományos munkatársa

A szubjektív jóllétre vonatkozó kérdések a hazai felvételekben (például TÁRKI Háztartás Panel, majd Háztartás Monitor), illetve a nemzetközi összehasonlító kutatások magyar felvételeiben (például European Social Survey, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet *Életünk fordulópontjai* c. felvétele) már az 1990-es évek, a 2000-es évek legeleje óta standard módon szerepelnek, azóta pedig már szinte elképzelhetetlen egy kérdőíves felvétel valamilyen szubjektív életminőségre vonatkozó kérdés nélkül. A 2016. évi mikrocenzusba beépített szubjektív jóllét mérésére irányuló kérdőív mindemellett legalább két szempontból jelent egyértelmű újdonságot és előrelépést az eddigi kutatásokhoz képest:

1) A népszámlálás után az egyik legnagyobb magyarországi kérdőíves felvétel részévé válva még nagyobb presztízt ad a szubjektív életminőség kutatásának, valamint rávilágít a kutatási terület fontosságára.

2) A mikrocenzus kiemelkedően nagy mintája a viszonylag szűk terjedelmű szubjektív jóllét kérdőív mellett is fontos és egyedülálló adatbázist eredményez.

MOLNÁR GYÖRGY, az **MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet** tudományos főmunkatársa

Ez a tény jelentős áttörést, szemléletváltást jelez a KSH gyakorlatában. Miközben a TÁRKI háztartási felvételeinek már 1992-től kezdve részét képezik a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdések, addig a KSH csak 2002-ben, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetével való kutatási együttműködés keretében tett fel először ilyen jellegű kérdéseket azoknak a háztartásoknak, amelyek harmadik éve vettek részt a háztartási költségvetési felvételben. Pár év kihagyást követően néhány szubjektív kérdés megjelent az EU-SILC magyar változatában, a változó életkörülmények felvétel 2006. évi hullámában, de véglegesen csak 2013-ban nyert polgárjogot, amikor a szubjektív kérdések minden résztvevő országban egységes blokként váltak az EU-SILC-felvételek részévé.

A szubjektív kérdések megjelenése a mikrocenzusban újabb fontos lépést jelent ebben a folyamatban, két okból is. Egyrészt egy olyan felvételtől van szó, amely a szokásos háztartási felvételekhez képest szélesebb körű szakmai és közéleti figyelmet kap, másrészt a mérete miatt. A nagyobb méret az esetleges területi eltérések feltárására és kisebb társadalmi csoportok szubjektív jóllétének alaposabb vizsgálatára is módot nyújt. Nagyon fontos, hogy a szubjektív kérdések az objektív életkörülményeket részletesen feltáró kérdésekkel együtt elemezhetők.

A mérethez kapcsolódik még egy sajátosság. A háztartási felvételek esetében gyakori, hogy a háztartás egy tagja válaszol a kérdezőskor jelen nem lévő családtagok nevében is. Ez a megoldás a szubjektív kérdések esetében szisztematikus torzítást eredményezne, mivel a többség hajlamos a családtagok szubjektív véleményét a sajátjához közel állónak gondolni. Ezért ebben az esetben az ún. proxy válaszadást ki kell zárni, ami egyes társadalmi csoportok (például szülőkkel élő fiatal felnőttek) esetében nagyon szűkre szabja az érvényes mintát. A mikrocenzus méreténél fogva sokkal több lehetőséget teremt az ilyen típusú torzítás kiszűrésére.

A nagy minta kapcsán egy értelmezési veszélyre is érdemes felhívni a figyelmet. Hajlamosak lehetünk azt gondolni, hogy a nagyobb minta nagyobb pontosságot jelent, és az ilyen módon kapott átlagos elégedettségi érték érvényesebb egy másik mintával kapottnál. A szubjektív kérdések esetében azonban rendkívül fontos a kérdésfeltevés módja. Ugyanazon az felvételen belül is más válaszokat kaphatunk, ha azt kérdezzük, hogy éppen most mennyire elégedett valaki az életével, vagy azt, hogy mennyire elégedett egész eddigi életével. A nagy minta igazi haszna nem az ebben az esetben nehezen értelmezhető nagyobb pontosságban, hanem a mélyebb elemzési lehetőségekben rejlik.

HERVAINÉ DR. SZABÓ GYÖNGYVÉR politológus, főiskolai tanár, a **Kodolányi János Főiskola** tudományos rektorhelyettese

A KSH és más nemzeti statisztikai hivatalok szerepe, funkciója az lenne, hogy az objektív jóllét adatait és a szubjektív jólléthez kapcsolódó méréseket összekapcsolják az egyéb társadalmi állapot vagy helyzet mutatóival, így rendszerbe illesztetten jelenítsék meg az adott ország gazdasági-társadalmi fejlettségét és kulturális beágyazottságát.

A szubjektív jóllétre vonatkozó felvétel beépítése a mikro-cenzus kérdőívekbe jelentős mérési és értékelési innováció. Alapvető problémát az jelent, hogy a kérdőíves feldolgozás mennyire lesz képes életkor, képzettség, műveltség, terület, térség szerinti eltéréseket kimutatni. A kérdés az, hogy például képes lesz-e a mikro-cenzus bizonyos kisebbségek esetében információt nyújtani vagy adni, vagy a fogyatékoság esetében a jóllétet befolyásoló tényezőkre választ adni. Mindez a szűrésektől és a feldolgozási lehetőségektől függ.

A szubjektív jólléttel kapcsolatos kérdőívből hiányoljuk a szabadidőre vonatkozó kérdéseket, a munka és szabadidő egyensúlyát, az életpályával való elégedettséget. Ugyancsak hiányoljuk, hogy a mikro-cenzus kérdőívében nem szerepel kérdés a politikai részvételről, tehát a választási aktivitásról, a különböző helyi közösségi csoportokban való részvételről, a helyi fejlesztésbe való bekapcsolódásról.

Valójában nagyon nehéz a szubjektív jóllét kérdőívet beemelni úgy, hogy ne legyen túlzottan domináns a többihez viszonyítva, ugyanakkor egyértelmű, hogy ennek a kérdőívemnek a kihagyása nagy veszteséget jelentene.

Alapjában igaz, hogy a mikro-cenzus kérdőíve megfelelő tradíciókon alapul, és összehasonlításra ad lehetőséget a teljes cenzus és a korábbi mikro-cenzusok között, azonban aránytalan a kérdések összeállítása: a lakáskérdőív 16, a személyi kérdőív 39, a szubjektív jóllét kérdőív 10, az életkörülmény-kérdésekkel együtt 13 kérdést tartalmaznak. Mindenképp célszerű lenne a kérdések olyan módon történő összerendezése, hogy a lakásra és az életkörülményekre (ezek nyugodtan mehetnének a lakáskérdőívbe) vonatkozó kérdések összhangban legyenek a szubjektív jóllét-érzet kérdéseivel, akár a személyes, akár a lakás- és életkörülmény-kérdéseket vizsgáljuk.

Miután a kérdőív a 16 éves vagy idősebb lakosság mérésére szolgál, ezért nem lenne haszontalan, ha az iskolával és a munkával kapcsolatos adatok, illetve az ehhez kapcsolódó szubjektív életérzés indikátorai esetleg külön kérdőívben jelennének meg.

Milyen tudományos, döntéstámogató vagy egyéb célú felhasználási, hasznosulási lehetőségeit látja a mikro-cenzus szubjektív jóllét felvétel eredményeinek?

HAJDU GÁBOR, az **MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont** tudományos munkatársa

Egy hosszú távon rendszeressé váló szubjektív jóllét felvétel fontos tudományos és döntéstámogató szerepet kaphat Magyarországon. Az a tudományos publikációkban már alapvető állítás, hogy az életminőséget nem csupán objektív, hanem szubjektív mutatókkal is érdemes mérni, egyre inkább átszivárog a tudományos szférán kívülre is. Erre alapvető példa a már említett Stiglitz-jelentés, de az OECD is kidolgozta a maga Better Life Indexét vagy például a brit kormány is elindított 2010-ben egy Nemzeti Jólléti Programot, aminek a célja az ország fejlődésének mérése, de nem csupán a gazdasági növekedésen és az életszínvonalon keresztül, hanem a (szubjektív) életminőség monitorozásával is. Egy rendszeressé váló szubjektív jólléti felvétellel ebbe a progresszív csoportba tarthatna Magyarország is.

Ha a 2016. évi mikro-cenzus szubjektív jóllét felvétele csak annyiban hasznosul, hogy elterjedtebbé teszi a szubjektív mutatók használatát, és szélesebb körben is nyilvánvalóvá teszi, hogy az életminőség szubjektív mutatói nemcsak hasznos kiegészítő in-

formációkat nyújtanak a gazdasági és a társadalmi jelzőszámok mellett, hanem minőségileg is eltérő indikátort jelentenek, már fontos lépés. A szubjektív mutatók az objektívnek gondolt jelzőszámokkal szemben képesek arra, hogy megjelenítsék a jó élethez szükségesnek gondolt tényezők megítélésének sokféleségét, hiszen nem egy szakértő testület állítja össze a jó élethez szükséges szempontok listáját, hanem a kérdezettek maguk tudják súlyozni, hogy a különböző területek mennyire fontosak a számukra, és ezek alapján egyénileg tudják értékelni az életük vagy annak részének (munka, egészség stb.) minőségét.

SZABÓ LAURA, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa

Számtalan kutatás, tanulmány jelzi a megnövekedett figyelmet a szubjektív jóllét iránt, elsősorban pszichológusok, közgazdászok oldaláról. A szociológusok részéről is érzékelhető az érdeklődés, de körükben mintha több lenne az empiria, és kevesebb az elmélet. Talán éppen ezért fogalmazódott meg egyes szakértőkben az az elvárás, hogy a szociológia is járuljon hozzá a szubjektív életminőség elméleti keretének bővítéséhez: keresse meg azokat a társadalmi determinánsokat, amelyek (a gazdasági, a pszichológiai, az orvosi determinánsokkal együtt) a szubjektív életminőség növekedéséhez járulhatnak hozzá.⁵ Talán már el is indult ez a folyamat az OECD-ajánlással, amelyből a KSH is kiveti a részét a mikrocensus SWB-moduljával. Ez lehet a SWB-modul egyik hasznosulási lehetősége: kielégíti a megnövekedett érdeklődést a különböző diszciplínák képviselői részéről.

A szubjektív jóllét társadalmi determinánsainak következetes és megbízható számbavétele nemcsak az akadémiai berkekben jelentene nyereséget, hanem közpolitikai, makrogazdasági és szociálpolitikai szinten is. A megfelelő statisztikai és szociológiai módszerekkel mérni lehet a különböző társadalmi csoportok szubjektív jóllétében megjelenő varianciát, és ezáltal magyarázatokat lehet keresni a társadalmi egyenlőtlenségekre, hatalmi relációkra. Azt már bizonyították, hogy az individuális jellemzők nem magyarázzák kielégítően az egyének szubjektív jóllétében mért varianciát; tehát itt a lehetőség, hogy a kontextuális, az egyéneket körülvevő társadalmi determinánsokban keressük az összefüggések eddig még nem magyarázott részét. A mikrocensus SWB-moduljában feltett kérdésekkel adott a lehetőség a különböző társadalmi tényezőkkel történő magyarázatok tesztelésére és további keresésre.

Hazai és nemzetközi szakirodalomból is ismerjük a szubjektív életminőség korrelációit, tudjuk, hogy a jövedelemnél erősebb a hatása az olyan tényezőknek, mint az egészség, a foglalkoztatottság (vagyis a nem munkanélküliség), a stabil párkapcsolat, a vallásosság és a (pozitív tartalmú) személyes kapcsolatok. Persze könnyebb a szubjektív jólléttel korreláló tényezők beazonosítása, mint meghatározni azokat a közpolitikai és makrogazdasági intézkedéseket, amelyekkel növelni lehet egy társadalom, egy nemzet, egy helyi közösség életminőségét, szubjektív jóllétét, az étellel vagy az élet részterületeivel való elégedettségét. Éppen ez a célja például a bhutáni bruttó nemzeti boldogság mutatójának és azoknak az egyre növekvő számú kormányoknak, amelyek elkötelezettek a boldogság és étellel való elégedettség szintjeinek megbízható és szisztematikus társadalmi szintű mérésére. Az alapvető életszínvonal biztosítása alapfeltétele a boldogságnak; de amint ez biztosított, onnantól kezdve már más tényezők lépnek színre. Pozitív hatással járhatnak olyan közpolitikai intézkedések, mint a magas foglalkoztatottság, és ezen belül a minőségi munkahelyek feltételeinek biztosítása; lehetőségek nyújtása erős helyi közösségek megteremtésére, amelyben alapvető értékek a tisztelet, a bizalom és az együttműködés; elősegíteni a társadalom tagjainak fizikai és mentális egészségét, támogatni – és ott támogatni, ahol szükség van erre – a családi életet és a megfelelő oktatást; mindezt elfogadó és befogadó intézkedésekkel kísérve. Mivel a mikrocensus SWB-modulja magához az alapfelvetelhez kapcsolódik, arra is lehetőség adódik, hogy bizonyos speciális vagy kirekesztett, hátrányos helyzetű csoportok szubjektív jóllétében mért varianciákhoz is keressük a társadalmi magyarázatokat, mint például a fogyatékossgal élők vagy a migránsok szubjektív jóllétében.

⁵ Jugureanu, A. (2016). A Short Introduction to Happiness in Social Sciences. *Belvedere Meridionale*, vol. 28. n. 1. pp. 55-71

MOLNÁR GYÖRGY, az *MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet* tudományos főmunkatársa

A tudományos elemzés lehetőségei rendkívül széles körűek, csak néhány példát említek. A mikro-cenzus többféle vetületben vizsgálja az egészségi állapotot, a felvétel lehetőséget nyújt a szubjektív jóllét és a szubjektív egészségi állapot, valamint a tartós betegségek, fogyatékoság közötti kapcsolat elemzésére is. Magyar adatokon is tesztelhetővé válik a tartós fogyatékosághoz történő lelki alkalmazkodás hipotézise.

Az 1. kérdés kapcsán már említettem a szubjektív jóllét és a munkanélküliség viszonyának kérdését. Ez most nagyobb adatbázison tesztelhető és kiegészíthető a különböző foglalkoztatási formák, különösen a közfoglalkoztatás vizsgálatával. Új vizsgálati lehetőség a szubjektív jóllét és a külföldi tanulási, munkavállalási szándék közötti kapcsolat feltárása.

Korábbi elemzések azt mutatták, hogy Magyarországon a felsőfokú iskolai végzettségűek – az egyéb tényezőket egyformának tételezve – sokkal elégedettebbek az életükkel, mint a többiek, a többi iskolai végzettség között azonban nem találtunk szignifikáns különbséget. A nagy minta ebben a kérdésben is mélyebb elemzést tesz lehetővé.

Az elmúlt években gyakran lehetett azzal a véleménnyel találkozni, hogy a szubjektív jóllét mérése helyettesítheti a GDP mérését, és a társadalompolitikának a növekedési ütem maximalizálása helyett az aggregált szubjektív jóllét maximalizálására kellene törekednie. Ez nem csak téves, hanem veszélyes felfogás is. Az ellenérvek részletes bemutatása sokkal nagyobb terjedelmet igényelne, csak röviden utalok néhány szempontra. A szubjektív jóllét mutatója felülről korlátos. Az emberek hozzászoknak helyzetük változásához, a magasabb jövedelemhez. Ráadásul a szubjektív jóllét az egyes embereknél különböző mértékben függ a jövedelemtől. Ha a szubjektív jóllétet próbálnánk maximalizálni, akkor őket különbözőképpen kellene adóztatni. A hosszú és a rövid távú döntéshozatali szempontok még a jelenleginél is gyakrabban szembekerülhetnek egymással.

A szubjektív jóllét mérésének döntéstámogatási haszna tehát közvetetten, a kutatási eredményeken keresztül nyilvánulhat meg. Ilyen haszon lehet például az oktatás és a magasabb iskolai végzettség szubjektív jóllétet erősítő hatásának felismerése.

HERVAINÉ DR. SZABÓ GYÖNGYVÉR politológus, főiskolai tanár, a *Kodolányi János Főiskola* tudományos rektorhelyettese

Véleményünk szerint a mikro-cenzus szubjektív jóllétet érintő felvételének eredményei nem önmagukban adnak információkat, csakis az objektív adatsorokkal összekapcsoltan várható azokból olyan döntéstámogató eredmény, amire a közpolitika nyugodtan támaszkodhat. Például a lakáskérdőív és a lakással való elégedettség csak együtt képesek felhasználható információt adni, és például ha a szűrést elvégezhetik kistéleplésre vagy városi környezetre, lakótelepi környezetre, akkor árnyalt eredményeket kaphatunk. Vagy ha az egészségre vonatkozó objektív adatok, például a 39–43-ig terjedő kérdések és a szubjektív jóllét megfelelő kérdéseinek összekapcsolása megmutathatja, hogy milyen a kapcsolat a lakosság különböző csoportjainak egészsége és az egészségi állapot személyes érzete között. A politikának, a szakpolitikának vagy egy-egy kormányzat összehangolt közpolitikai intézkedéseinek mindenképp szüksége van a szubjektív jóllétet mérő adatokra, hiszen lehet bármennyire jó a rendszer, ha a lakosság alapvetően elégedetlen azzal, akkor a politikának mindenképp van feladata az adott területen. Ezért javasolnánk azt, hogy a KSH a mikro-cenzus adataival mindenképp keresse meg azokat a kormányzati szereplőket, akiknek adata van szükségük, és ezen igényeket a lehetőségek szerint vegye figyelembe.

Ez a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdőív nagyjából lefedi az OECD által vizsgált témákat és területeket, ugyanakkor nehezen használható fel a magyar társadalmat érintő nagy kihívások szubjektív mérési hátterének vizsgálatához és elemzéséhez.

A közpolitika szempontjai az uniós programokhoz és fejlesztésekhez kötődnek, amelyek főbb kihívásai között a klímaváltozás, a migráció, a demográfiai nyomás, a kirekesztés, a szociális rendszerek átalakításának kérdései, a fenntarthatóság stb. szerepelnek. A lakosság szubjektív nézőpontjai fontosak lehetnek például abban, hogy miként értékeli problémáinak saját életük vonatkozásában ezeket a kérdéseket.

E fenti témák egy-két kérdésomagba rendezve hasznos információt adhatnak a politikának arról, hogy van-e különbség a lakosság politikaifontosság-érzete és a politikusok témaérzékenysége között.

Mire használná Ön, vagy kollégái, esetleg diákjai a mikrocensus Szubjektív jóllét felvétel eredményeit?

HERVAINÉ DR. SZABÓ GYÖNGYVÉR *politológus, főiskolai tanár, a Kodolányi János Főiskola tudományos rektorhelyettese*

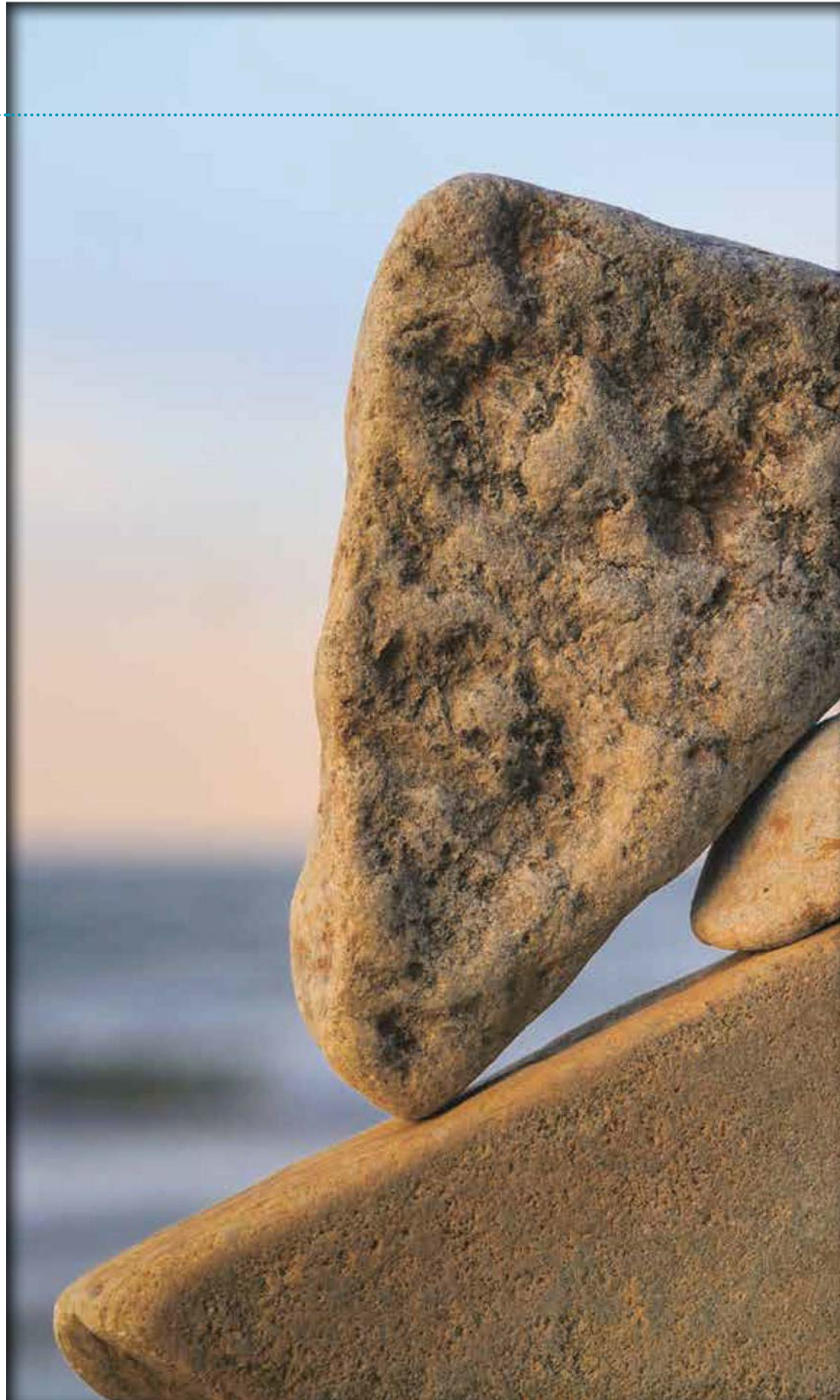
A szubjektív jóllét felvétel eredményeit hasznosíthatjuk a közgazdaságtan, a gazdálkodásmenedzsment, a turizmus oktatásában, hasznosíthatjuk a szociális munka (szociológia stb.) képzéseiben. Valójában akkor tudnánk hasznosítani ezeket az adatokat, amennyiben lebontható lenne a kapott eredmény korcsoportokra, etnikai kisebbségi csoportokra, fogyatékkal élő, illetve egészséges személyekre.

Kiemelten fontos a nemzetközi összehasonlítás lehetősége; amennyiben a KSH mikrocensusadatai valamilyen nemzetközi mérésekhez is kapcsolódnak, akkor plusz összehasonlító értéket képviselnek.

HAJDU GÁBOR, *az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos munkatársa*

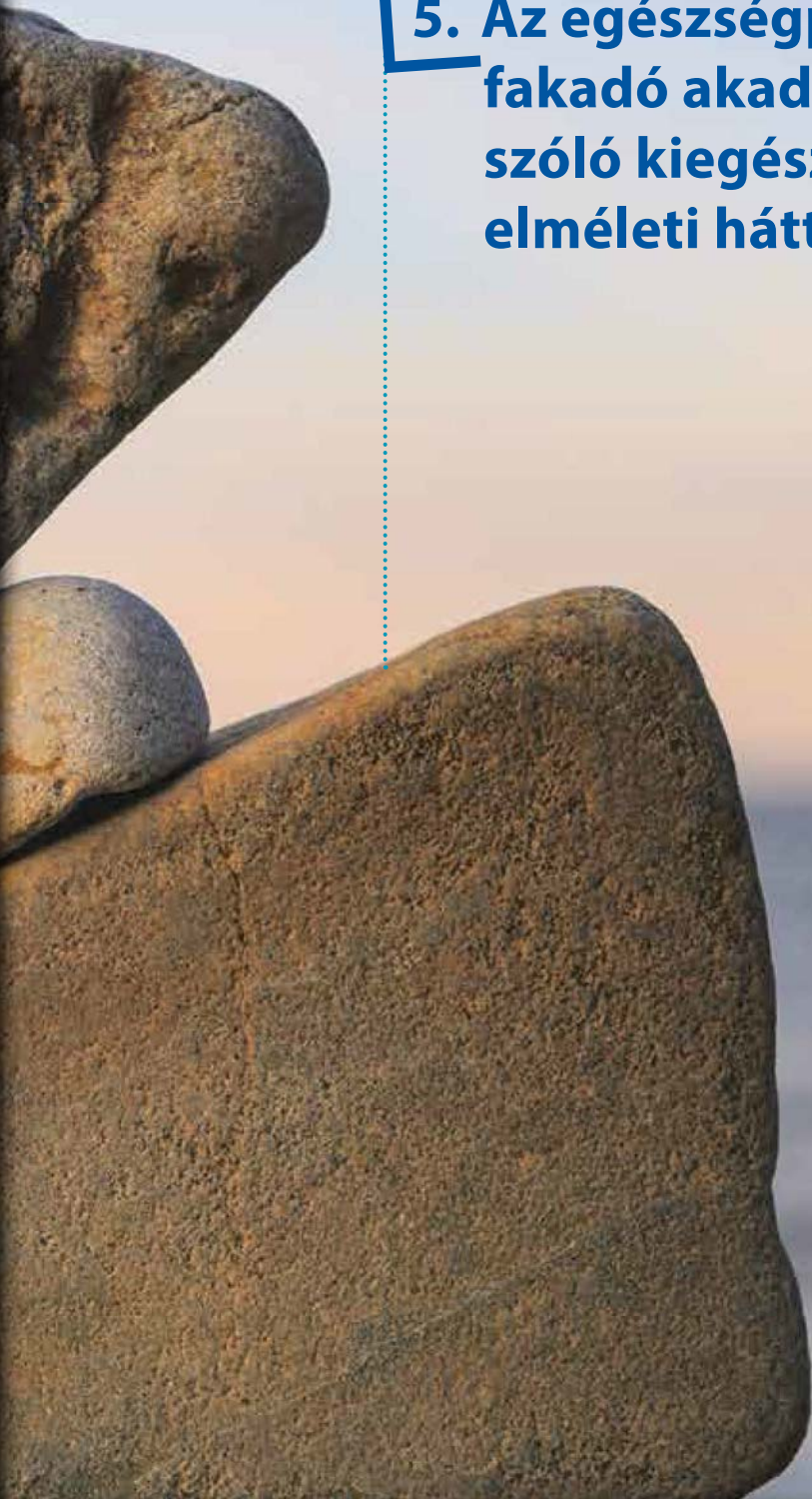
A 2016. évi mikrocensus szubjektív jóllét felvétele hosszú távon igen jól használható idősoros adatbázist jelent majd a kutatók számára, valamint ezeket az adatokat remélhetőleg a döntéshozók is használni fogják.

Az adatbázis méretéből fakadóan nemcsak Magyarországon, de nemzetközileg is figyelemre méltó alapjául szolgálhat a tudományos elemzéseknek. Ilyen méretű mintán a társadalom korábban – az egyéb adatbázisok alacsonyabb mintaelemszámából fakadóan – nem vagy nehezebben vizsgálható alcsoportjainak szubjektív életminősége is elemezhető. A nagy minta lehetővé teheti a szubjektív jóllét területi egyenlőtlenségeinek vizsgálatát is. Mivel egy háztartáson belül valamennyi háztartástagra vonatkozóan is rendelkezésre állnak majd szubjektív jólléti adatok, azok a szubjektív jóllét háztartáson belüli eloszlásának, a háztartástagok szubjektív jólléte közötti különbségek elemzésére és magyarázatára is alkalmasak lehetnek.

*Bácskay Andrea–Boros Julianna–
Panyik Barbara–Szabó Zsuzsanna*

5. Az egészségproblémából fakadó akadályozottságról szóló kiegészítő felvétel elméleti háttere

Tartalom

1. A felvétel célja, relevancia	133
2. A nemzetközi irányelvektől a mikrocenzusig	134
2.1. A fogyatékoság, a korlátozottság, az akadályozottság fogalma.	134
2.2. A fogyatékoság, a korlátozottság, az akadályozottság értelmezése, mérése	135
3. Kutatási előzmények	136
3.1. Nemzetközileg standardizált felmérések	136
3.2. A hazai kutatásokról	137
3.3. A fogyatékoság mérése a népszámlálásokban	137
3.4. Adatok a szociális ellátórendszerről és a hozzáférhetőségről	139
3.5. A diszkriminációról	140
3.6. Információk az anyagi támogatásokról és a többletköltségekről	140
4. A 2016. évi mikrocenzus	141
4.1. Az alapkérdőív	141
4.2. A kiegészítő felvétel: az egészségproblémából fakadó akadályozottság	142
Irodalom	144
Internetes hivatkozások.	144
Törvény, rendelet, határozat.	145
Virtuális kerekasztal-beszélgetés az egészségproblémából fakadó akadályozottság témájában	147

5. Az egészségproblémából fakadó akadályozottságról szóló kiegészítő felvétel elméleti háttere

1. A felvétel célja, relevancia

Magyarországon a fogyatékossgal élő személyekről, az egészségkárosodott személyek helyzetéről nincsenek komplex, az érintettek életének valamennyi dimenzióját átfogó, rendszeres felmérések, a fogyatékossgal típusa szerinti számokról, alapvető társadalmi-gazdasági jellemzőikről elsősorban a tízévenkénti népszámlálások alapján tájékozódhatunk. Két népszámlálás között a mikrocenzus szolgáltathat a teljes körű összeíráshoz hasonló tartalmú információkat. 2016-ban a mikrocenzus alapkérdőívéhez kapcsolt kiegészítő modul segítségével megvalósulhat az akadályozottsággal élő emberek helyzetének átfogó vizsgálata, amelynek eredményei jelentősen segíthetik a célcsoportba tartozók mindennapi életének minőségét javító intézkedések megvalósítását és a megfelelő szolgáltatások kialakításának tervezhetőségét. A mikrocenzus eredményei alapján választ kaphatunk például a következő kérdésekre:

- Milyen nehézségekkel élnek, akiknek valamilyen egészségügyi problémájuk, fogyatékossgaluk van?
- A problémák az élet mely területén jelentenek akadályt?
- Milyen segítséget, anyagi támogatást kapnak?
- Milyen igény mutatkozik a különböző típusú szociális szolgáltatásokra?
- Az érintettek mekkora hányadát érik el ezek a szolgáltatások, támogatások?
- Mennyien maradnak ki az ellátórendszerből, ennek milyen okai vannak?

A magyarországi kutatások jellemzően az akadályozottak egy csoportjára vonatkoznak, gyakran csak valamilyen fogyatékossgal összefüggésben, vagy a társadalmi részvétel egyes területeit (oktatás, foglalkoztatás, ellátások/szolgáltatások igénybevétele) külön-külön vizsgálva. A KSH különböző (egészségügyi, szociális, oktatási, munkaügyi stb.) statisztikai adatgyűjtésekből, valamint adminisztratív adatok átvételével rendszeres, de csak részleges információkkal rendelkezik, például az egyes szolgáltatások országos és területi hozzáférhetőségére, általános igénybe vevői körére vonatkozóan. A mikrocenzus alapkérdőívét kiegészítve az akadályozottsági modullal lehetőség lesz jobban megismerni a hazánkban élő fogyatékos és a társadalmi részvételben akadályozott személyek csoportját.

Az alapkérdőív biztosítja a szakma és a szakpolitikai döntéshozók számára továbbra is azokat az egyéni és háztartási szintű főbb társadalmi-gazdasági jellemzőket tükröző adatokat, amelyek a múltban is rendelkezésre álltak, így az egyes mutatók ala-

kulásának követésére, időbeli összehasonlítására is lesz lehetőség. Ugyanakkor most először nyílik alkalom arra, hogy a kiegészítő modul segítségével az érintettek részletesebb jellemzőit is megismerjük, valamint pontosabb képet kapjunk a szükségleteikről, az egyes szolgáltatások iránti igényeikről, illetve azok – akár párhuzamos – igénybevételéről. Fontos szempont volt a kiegészítő modul kialakításánál, hogy ne csak az orvosi szemlélet szerinti fogyatékos személyek csoportját, hanem a társadalmi részvételben akadályozottak teljes körét bevonjuk a vizsgálatba.

A modul eredményei a személyi és a lakáskérdőívvel kiegészítve – amellet, hogy segítenek pontosabban jellemezni a magyarországi, magánháztartásban élő fogyatékos és/vagy akadályozott személyeket – biztosíthatják a célcsoport számára elérhető (vagy éppen nem elérhető) szociális és egészségügyi szolgáltatások feltérképezését, továbbá segíthetik az országos ellátórendszer tényekre alapozott, megfelelően célzott átalakítását szakpolitikai szinten, valamint az érintettek életminőségét javító programok kidolgozását.

2. A nemzetközi irányelvektől a mikrocenzusig

2.1. A fogyatékoság, a korlátozottság, az akadályozottság fogalma

A fogyatékoság értelmezésére nincs egységesen irányadó meghatározás, a jogszabályok, a nyilvántartások, a statisztikai mérések által használt definíciók nagymértékben függenek az aktuális szociálpolitikai, illetve egészségügyi céloktól, ezért még nemzeti szinten sincsenek egyöntetűen elfogadott elvek (Könczei szerk. 2009). Ugyanakkor erősödő igény merült fel nemzetközi szinten is egy, minden országban egyszerűen és egységesen alkalmazható módszerre, amely személyes kikerdezéssel gyűjt adatokat a lakosság körében az egészségi állapotról és az abból fakadó akadályozottságról.

Az elmúlt évtizedekben jelentős változások, előrelépések történtek hazánkban, speciális programok születtek a fogyatékos, társadalmi részvételben akadályozott személyek helyzetének javítására (10/2006 OGY határozat). Mindezek mellett ha-

5.1. ábra A fogyatékosággal, a tartós betegséggel élő és a társadalmi részvételben akadályozott személyek száma

Forrás: 2011. évi népszámlálás.

zánk az elsők között írta alá 2007-ben a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezményt (ENSZ 2006), amivel elfogadta annak alapelveit és kötelezettséget vállalt a fogyatékos személyek esélyegyenlőségének biztosítására (2007. évi XCII. törvény).

Az egyezmény előírásainak betartása érdekében a fogyatékos személyek és az akadályozottsággal élők helyzetének folyamatos monitorozására van szükség, a társadalmi részvétel minden területén. A mérések standardizálásánál, a vizsgálni kívánt célcsoportok elérésénél és a célzott szakpolitikai intézkedések szükségessége miatt fontos kérdés: hol húzzuk meg a határvonalat az ún. „egészségesek”, valamint a különböző mértékben akadályozottak és a fogyatékossgal élő személyek csoportjai között.

2.2. A fogyatékossg, a korlátozottság, az akadályozottság értelmezése, mérése

Az 1970-es évekig a fogyatékossgot elsősorban orvosi szempontból értelmezték és mérték: a fogyatékossg egy adott személy testi vagy szellemi károsodásaként jelent meg, és ezek a szempontok alkották a besorolási kategóriákat. Az 1980-as években ezt egyre inkább felváltotta egy modernebb szemlélet, amely alapján nem az egyén sajátosságán van a fő hangsúly, hanem ezzel együtt a társadalmi szerep betöltését is figyelembe veszik.

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization – WHO) vezető szerepet játszott a nemzetek közötti összehasonlítást lehetővé tevő adatok gyűjtésének előmozdításában azzal, hogy kidolgozta a fogyatékossgra vonatkozó fogalmi kereteket, a képességsökkenések, fogyatékossgok és hátrányok nemzetközi osztályozását (*International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps – ICIDH*). Az ebben szereplő meghatározás túllép a fogyatékossgon mint gyűjtőfogalmon, és három, fokozatilag és tartalmilag eltérő fogalmat különböztet meg (WHO 1980):

- sérülés, károsodás (*impairment*): a szervezet szintjén értelmezhető, az ember élettani működésének bármiféle rendellenességeként vagy hiányosságaként;
- fogyatékossg, funkciózavar (*disability*): a képességek, tevékenységek szintjén, illetve pszichés összefüggésben nyilvánul meg;
- akadályozottság, hátrány (*handicap*): társadalmi szinten jelenik meg, korlátozza, esetenként meg is akadályozza, hogy az egyén betöltse kortól, nemtől, társadalmi és kulturális tényezőktől függő mindennapi szerepét; a károsodás, fogyatékossg társadalmivá válása, amely súlyos kulturális, társadalmi és gazdasági következményekkel jár az egyén életében (Kálmán–Könczei 2002).

A fogyatékossg a WHO által 1997-ben újrafogalmazott értelmezése jelentős szemléletbeli változást tükrözve a károsodás és a társadalmi részvétel közötti kölcsönhatásokat foglalja magában. Ez pontosan azt jelzi, hogy a károsodásból adódó hátrányok mértéke és megítélése (de akár az állapot rosszabbodása is) jelentős mértékben függ a társadalmi elfogadottságtól, a társadalom által nyújtott mozgástértől, lehetőségektől. Az új modellben a „fogyatékossg” helyett a „tevékenység” és a „részvétel” válik hangsúlyossá. A WHO elvégezte és 2001-ben lezárta az ICIDH felülvizsgálatát, amelynek elnevezése a funkcióképesség, a fogyatékossg és az egészség nemzetközi osztályozására módosult (*International Classification of Functioning and Disability – ICF*). A fogyatékossg eddigi medikális felfogását, valamint társadalmi megítélésének szélsőségeit ez az integratív bio-pszicho-szociális szemléleten alapuló osztályozási rendszer oldja fel, melyben az alapvető kritérium a funkcióképesség kérdése (Könczei szerk. 2009). A nómenklatúra egyaránt használható a hivatalos minősítések és véleményezések megalkotásánál és a statisztikai adatgyűjtésekben.

2001-ben alakult meg a Washington Group on Disability Statistics (WG), az ENSZ tematikus statisztikai munkacsoportja, azzal a céllal, hogy a fogyatékoság mérését korszerűsítse és az új szemléletnek megfelelően egységesítse világszerte (WG honlap). A munkacsoport tevékenységének eredménye egy hat kérdésből álló, a cenzusokban (népszámlálás jellegű felvételek) való használatra ajánlott rövid kérdéssor (*short set*), valamint a célzott lakossági felvételekhez ajánlott kibővített kérdéssor (*extended set*) (WG 2010, 2011). A WG által összeállított kérdéssorok érvényességét több országban tesztelték, és azóta számos helyen használták a népszámlálások során. Hazánkban most először alkalmazzuk a WG által javasolt rövid kérdéslistát (lásd még a 4.2. alfejezetben).

3. Kutatási előzmények

3.1. Nemzetközileg standardizált felmérések

Az Európai Unió közös fogyatékoságpolitikai célkitűzései, valamint az ENSZ-egyezmény adatigénye szükségessé tették az Eurostat által irányított adatgyűjtések egységesítését. Ez egyszerűnek látszott, lévén az unió statisztikai gyakorlatában már hosszú évek óta működnek harmonizált, egységes törvényi előírásokon alapuló, a tagországok által kötelezően végrehajtandó, reprezentatív, társadalomstatisztikai lakossági felvételek.

Az Európai lakossági egészségfelmérés (European Health Interview Survey – EHIS) végrehajtását uniós rendelet szabályozza 2008 óta (1338/2008/EK). Az adatgyűjtés nemzeti keretek között zajlik, így a kérdések szintjén jelentős eltérések és kiegészítések lehetnek ott, ahol szükség van az előírtól részletesebb információkra is. A felmérés 2014. évi, második fordulójában a WG által kidolgozott kérdések egy módosított verzióját, a Budapest Initiative (BI) kérdéssort¹ használták a tagállamok. A magyarországi felvételt 2009-ben és 2014-ben is a KSH hajtotta végre (ELEF honlap). A felmérések alapján a fogyatékosággal élő személyek népességbeli aránya (a 15 éves és idősebbek körében) 2009-ben 8,6 és 2014-ben 9,2% volt.

Az Európai egészség- és társadalmi integráció felmérést (European Health and Social Integration Survey – EHSIS) az EU 27 tagállamában, illetve Norvégiában és Izlandon hajtották végre 2012-ben. Az egyszeri felmérésben az akadályozottság különböző szempontjait vizsgálták. A társadalmi részvétel területein az egészségi állapot (fogyatékoság) miatt és az egyéb okból származó korlátozottság elkülönítése, a mérés/mérhetőség kérdéseinek, eszközeinek és módszereinek fejlesztése, a nemzetközi összehasonlíthatóság tesztelése volt a cél. Az EHSIS szerint a súlyosan korlátozottak aránya a felnőtt népesség körében 11,7% volt.

Az Európai Unióban jelenleg használt harmonizált megközelítés a korlátozottságra vonatkozik, a Global Activity Limitation Indicator (GALI-) kérdést az Eurostat előírása szerint a háztartási költségvetési és életkörülmény felvételben (Statistics on Income and Living Conditions – SILC) és az EHIS-felmérésben is használják. A GALI-kérdés alapján a mindennapi tevékenységekben való akadályozottság (korlátozottság) három szintjét lehet elkülöníteni (súlyos, kismértékű, nincs korlátozottság). Ez a 2016. évi mikrocenzus kiegészítő felvételéhez vezető egyik szűrőkérdés is. A SILC-felmérésben a fogyatékosággal élő személyek aránya (a 16 éves és idősebbek körében) 2009-ben 8,5, 2014-ben 7,6% volt (Eurostat honlap).

¹ A BI kidolgozását az ENSZ Regionális Statisztikai szervezete (UN ECE) kezdte el 2004-ben a WG támogatásával, az Eurostat ezt a kérdőívet vette át.

3.2. A hazai kutatásokról

A hazai kutatások jellemzően a fogyatékossgal élő személyek egy-egy meghatározott csoportjára irányulnak (például autisták, súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermeket nevelő családok, mozgássérültek), szinte minden esetben csak egy-egy konkrét társadalmi, szakpolitikai vagy egy-egy tudományterülethez igazított kutatási programmal próbálnak közelebb kerülni a fogyatékossgal élő személyek, egészségkárosodással élők bizonyos csoportjaihoz. A fogyatékossgal élő személyek és/vagy akadályozottak célcsoportja jellemzően nehezen érhető el kutatások során, hiszen a legtöbb esetben már a vizsgálni kívánt csoport definiálásakor is jelentős szűkítésekre van szükség az előforduló fogyatékossgok típusai, kezelési lehetőségei és az azokhoz kapcsolt társadalmi jelenségek miatt. Ennek következtében nagyon nehéz olyan, több szempontból reprezentatív vizsgálatot végezni a témában, amely részletes és megbízható információkkal szolgálhat a magyarországi fogyatékossgal vagy egészségkárosodással élők demográfiai jellemzőiről, társadalmi és gazdasági helyzetéről, továbbá az érintett családok anyagi helyzetéről, valamint az ellátórendszerhez való hozzáférésükről és annak célzottságáról. A mikrocenzus jelenlegi moduljával közelebb kerülhetünk azoknak a társadalmi jellemzőknek, problémáknak a feltárásához, amelyekre más vizsgálatokból csak részleges válaszokat ismerhetünk meg.

A 2011. évi népszámlálás szerint a közel 500 ezer fogyatékos személy túlnyomó többsége (92%) magánháztartásban élt, mindössze 7%-ukat gondozták szociális otthonokban, és csak 1%-uk volt egyéb intézeti lakó. Az intézetben és a magánháztartásban élő fogyatékos személyek nem és életkor szerinti összetétele között nincs számottevő különbség, viszont családi állapot szerint jelentős az eltérés. Míg a bentlakásos otthonok lakóinak több mint a fele nőtlen vagy hajadon és közülük minden huszadik házas, addig a nem intézetekben élők között a megfelelő arányok egynegyed és négytized (2011).

Intézményi nyilvántartások szerint 2014-ben a fogyatékossgal élő személyek bentlakásos otthonaiban 15 és fél ezer rászoruló gondoztak. Közülük csak minden tizedik élt kisebb, családiasabb lakóotthonban, túlnyomó többségüket hagyományos, nagy létszámú intézményekben helyezték el. Az ellátottak fele száz férőhelyesnél nagyobb otthonban lakott. Számos otthon távol fekszik a nagyobb településektől, sokszor az érintettek lakóhelyétől, ami felerősítheti az izolációs problémákat, az elszigeteltség, kirekesztettség érzését. Az intézmények nagyon sok esetben végleges szálláshelyül szolgálnak a beköltözők számára, visszaút nem nagyon adódik. 2014-ben ugyanis a fogyatékos személyek ápoló-gondozó otthonaiból a lakók 7%-a került ki, döntő többségük elhunyt, vagy más intézménybe költözött. A gondozás indokoltságának megszűnése mindössze 1%-ukat érintette.

3.3. A fogyatékossg mérése a népszámlálásokban

A nemzetközi szervezetek tevékenységével és a téma egyre inkább előtérbe kerülésével összefüggésben az idők során a hivatalos statisztikai adatgyűjtésekben (népszámlálás, mikrocenzus, egyéb reprezentatív lakossági felmérések) a fogyatékossgal kapcsolatos fogalomhasználatban, módszertanban is jelentős változások figyelhetők meg. (5.1. tábla)

5.1. tábla **A fogyatékkal kapcsolatos kérdések megjelenése a népszámlálásokban és a mikrocenzusokban**

Év, időszak	Megjelenés
1869–1949	Valamennyi népszámlálás kérdőívében megtalálhatóak „ <i>testi és szellemi fogyatkozásokra</i> ” vonatkozó kérdések, összefoglaló néven: természeti hiányban szenvedők.
1869	Négy választható fogyatékosági kategória: <i>vak, siketnéma, elmebeteg és hülye</i> .
1880	Az egészségi állapotra utaló kérdés: beteg volt-e az illető a felmérés idején, mióta tart a betegsége (csak a tartós, súlyos betegségeket sorolták ide).
1890	„ <i>Testi és szellemi fogyatkozásokban szenvedő</i> ”, a brüsszeli nemzetközi statisztikai kongresszus előírására hivatkozva.
1920	A hadirokkantak magas száma miatt, a felnőtt férfiak esetében kérdésblokk a testi fogyatékoság okára, keletkezésére, a járványos fertőző betegségekre vonatkozóan.
1930	Új kategóriák, 12 válaszlehetőség: a vakságot és a siketnéma kategóriákat két és három részre bontva (mindkét szemére vagy csak fél szemére vak, illetve siketnéma, teljesen siket, néma), továbbá a jobb és bal kéz, valamint egy láb, illetve mindkét láb lehetett „ <i>csonka vagy béna</i> ”. A „ <i>hülye</i> ” és „ <i>elmebeteg</i> ” kategóriák változatlanul maradtak.
1930	Fogyatékoságok okának vizsgálata.
1949	A szellemi fogyatékoságra vonatkozó két kategória összevonása: „ <i>fogyatékos elméjű</i> ”.
1960–1980	Teljesen kimaradt a fogyatékoság témaköre a kérdőívekből.
1984	A mikrocenzus programjába ismét bekerült a fogyatékoság, de a kérdések csak az időskorúakra vonatkozó kérdőíveken jelentek meg.
1990	A teljes népességen belül 20%-os mintán végeztek felmérést a fogyatékosággal élő személyek helyzetéről.
2001–2011	Teljeskörűen mérték fel a fogyatékoságot, tartós betegséget, alapvetően az orvosi (medikális) koncepcióra alapozva, vagyis a fogyatékoság típusát kérdezték, majd a 2011. évi népszámlálás a nemzetközi ajánlásoknak megfelelően a társadalmi részvételre vonatkozóan azt is megkérdezte, hogy ezzel összefüggésben milyen tevékenységek ellátásában tartja akadályozottnak magát a válaszadó.
2016	A 2011. évi népszámlálás kérdésblokkja speciális akadályozottság modullal bővül (akadályozottság, nehézségek, szociális ellátórendszer iránti kereslet, illetve az ellátórendszer igénybevétele).

3.4. Adatok a szociális ellátórendszeréről és a hozzáférhetőségről

A társadalmi részvétel magas fokú megvalósulásához az esélyegyenlőség biztosítása és így a megfelelően megalapozott szakpolitikai döntéshozatal szempontjából az egyik legfontosabb kérdés a fogyatékosokkal élők, társadalmi részvételben akadályozottak számára kialakított szociális segítségnyújtás és annak hozzáférhetősége.

A közelmúltban készült vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a fogyatékos személyekkel együtt élő családok szükségét látják külső, állam által támogatott, rövidebb-hosszabb ideig tartó segítségnyújtásnak. (Bass szerk. 2008, Nagy–Marelyn szerk. 2010, Marketing Centrum 2009, Tobak 2012, Kiss 2009) Bár a szociális ellátórendszer többféle személyes gondoskodást nyújtó ellátást, intézményes segítséget (házi segítségnyújtás, jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, támogató szolgáltatás, nappali ellátások stb.) biztosít a rászoruló fogyatékos személyek számára, a családokat segítő, helyi szinten nyújtott szolgáltatások palettája mégsem teljes, gyakran kapacitáshiánnyal küzd, így a gondozás jelentős részben a családra hárul.

A szociális alapszolgáltatások alapvető célja a fogyatékos személyek saját környezetén belüli és saját életvitelében való segítése. Ennek keretében a lakásukon vagy a lakásuk közelében kapnak szükség szerinti támogatást abban, hogy a megfelelő segítséggel a lehető legnagyobb önállósággal élhessék életüket, ne szakadjanak ki eredeti környezetükből, minél később vagy egyáltalán ne kelljen elhagyni otthonukat azért, hogy bentlakásos intézménybe költözzenek. A fogyatékos személyek és családtagjaik részére ezek a családban maradáshoz segítő szolgáltatások elszigetelődésük és kirekesztődésük megelőzésének fontos eszközei lehetnek. Az ellátásban részesülők számára nem rendelkezünk pontos adattal, mivel egy személy többféle ellátást is igénybe vehet, és országos viszonylatban az igénybe vevők számát csak szolgáltatásonként külön-külön tudjuk mérni. A KSH saját adatgyűjtései alapján megállapíthatjuk, hogy a szociális intézmények, szolgáltatások elérhetőségében jelentősek a területi különbségek és a földrajzi egyenlőtlenségek mind településnagyság, mind megye, régió vonatkozásában. Az ellátottság, a hozzáférhetőség erősen függ a települések nagyságától. Minél kisebb egy település, annál kevésbé biztosított az ellátás. Ezt kompenzálóan a családok gyakran kénytelenek a piaci szolgáltatások felé nyitni, azonban a piacon fellelhető segítség gyakran drága (például: gyermekfelügyelet igénybevétele), ezért azt sokan nem tudják a családi költségvetésből finanszírozni. A támogatások hiánya a családok életének, kapcsolatrendszerének beszűküléséhez (személyes időtöltés, kikapcsolódás, pihenés), a fogyatékos személyek és családtagjaik munkaerőpiaci és társadalmi kirekesztődéséhez, elszigetelődéséhez, végső soron elszegényedésükhöz vezethet. A fogyatékosokkal együtt élő személyekkel együtt élő „családok nagy számban számolnak be bezártságról, elmagányosodásról, elszigetelődésről, beszűkülésről, arról, hogy a család élete a fogyatékos gyermekhez/hozzátartozóhoz igazodik (Bass 2004).”

A területi egyenlőtlenségeken túl további problémát jelent a kapacitáshiány. A fogyatékosokkal együtt élő személyek nappali otthonaiban – amely leggyakrabban a családban élők, már nem iskolázthatók, de a munkaerőpiacról kiszorult fogyatékos embereknek nyújt gondozási lehetőséget – 2011-ben 7300, 2015-ben 7875 férőhely állt rendelkezésre országos szinten. Ezek a források a 2011. évi népszámlálás szerint a magánháztartásban/családban élő fogyatékos személyek körülbelül 1,5%-ának ellátására elégségesek. Az eleve szűkös kapacitások eloszlása igen egyenlőtlen a megyék és a régiók között, továbbá egyáltalán nem tükrözi az ott élő fogyatékosokkal együtt élő személyek számát és szükségleteit. A 2011. évi népszámlálás alapján a legjobban (Szabolcs-Szatmár-Bereg) és legrosszabbul (Nógrád) ellátott megyék között 11-szeres a különbség. A támogató szolgáltatás segítségét – ami a fogyatékosokkal együtt élő személyek számára az önálló életvitel megkönnyítését személyi segítséggel és szállító szolgálattal biztosítja – 2011-ben közel

17 ezren, 2014-ben 13 és fél ezren vették igénybe, ez a családban élő fogyatékossgal élő személyek 3–3,5%-át teszi ki.

A szűk kapacitások miatt a helyi közösségekben való megmaradást és beilleszkedést elősegítő szociális ellátások elérése nagy nehézségekbe ütközik, a rászoruló sokszor nem tudja a lakóhelyükön igénybe venni az ellátásokat. Több vizsgálat kitért arra is, hogy a rendelkezésre álló szolgáltatások közül mit és milyen mértékben vesznek igénybe, mennyiben élnek a lehetőségekkel, anyagi támogatásokkal a szülők vagy maguk a fogyatékossgal élő személyek. Az autista gyermeket nevelő családok kevesebb mint fele részesült valamilyen szociális ellátásban (Kiss 2009). Az fogyatékossgal élő személyek családjainak 79%-a semmilyen önkormányzati szociális szolgáltatást nem vett igénybe, támogató szolgálattal 88%-a nem volt kapcsolatban (Bass szerk. 2008). Általánosnak tekinthető az információhiány, a családoknak sok esetben nincs tudomása a támogatási lehetőségekről. Több vizsgálatban utalnak arra, hogy az információ áramlása rendkívül esetleges, és csak a szerencsén múlik, hogy hozzáférnek-e iskolához, munkához, különböző szolgáltatásokhoz (Bass 2004). A társadalmi ellátórendszer a felnőtt életszakasz felé közeledve egyre inkább kihátrál a támogató tényezők közül, és ezzel együtt azok a szolgáltatások is hiányoznak, amelyek a minél önállóbb életvitelt segítenék elő (támogató és közösségi szolgáltatások hiányosságai, segédeszközhoz jutás problémái) (Katona 2014).

3.5. A diszkriminációról

A társadalmi részvételben való akadályozottság vizsgálatának fontos eleme a hátrányos megkülönböztetés, negatív bánásmód kérdéseinek felvetése. A diszkrimináció fogalma, pontos tartalma nehezen megragadható, történelmi kortól, kultúrától, társadalmi berendezkedéstől, tudományterületről függő, erősen átpolitizált és meglehetősen szubjektív. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának megfogalmazása egyáltalán nem könnyű feladat, hiszen tipikusan olyan kifejezésről van szó, amely a köznyelvben gyakran használatos, ám szinte mind a hétköznapi, mind a tudomány világában szinte mindenki mást és mást ért alatta (Szemesi 2008). Nem könnyű határvonalat húzni a fogyatékossgal élő személyeket övező sztereotípiák, előítéletek és a hátrányos megkülönböztetés közé. A súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő családok életkörülményeit feltáró kutatás szerint a családok kétharmada már tapasztalt negatív reakciót, előítéletes viselkedést, megélt különböző sérelmeket. Kifejezetten hátrányos megkülönböztetésről jóval kevesebben (8%) számoltak be (Bass 2004). Egy másik tanulmányban a válaszolók egyharmada ítélte úgy, hogy érte gyermekét vagy családját megkülönböztetés autizmus miatt, főként az oktatás (például intézményből eltanácsolás) és az egészségügy (például ellátás megtagadása) területén, de gyakran érzik diszkriminatívnak más szülők, osztálytársak viselkedését is (Kiss 2009). Az Egyenlő Bánásmód Hatósághoz 2015-ben érkezett beadványok közül – 2014-hez hasonlóan – a kérelmezők leggyakrabban fogyatékossgukat jelölték meg védett tulajdonságként. A jogsértést megállapító határozatok leggyakrabban a kérelmező fogyatékossgával kapcsolatban állapították meg az egyenlő bánásmód követelményének sérelmét.

3.6. Információk az anyagi támogatásokról és a többletköltségekről

A szociális ellátórendszer a rászoruló fogyatékos személyek számára, a családok anyagi gondjainak enyhítésére különféle támogatási formákkal igyekszik segíteni (ápolási díj, magasabb összegű családi pótlék, fogyatékossgai támogatás stb.).

A fogyatékos személyek, akadályozottak ellátásának és mindennapjainak speciális többletköltségei vannak, ezek az akadályozottság mértékétől és fajtájától, valamint a fogyatékossg típusától függően sokfélék lehetnek. Ennek következtében nagyon nehezen

határozható meg, hogy pontosan milyen és mekkora többletkiadással jár a mindennapi élet „akadálymentesítése” egy-egy család részére: utazás, közlekedés, gyógyszerköltségek, fejlesztő foglalkozások, terápiák, egyéb különórák, speciális élelmiszerek, gyermekfelügyelet stb., mindezek jelentős anyagi terheket róhatnak a családi költségvetésre.

Az egyes támogatási formák esetében az igénybe vevők számáról és a folyósított összegekről rendelkezünk statisztikai adatokkal. Az érintettek demográfiai jellemzőit, életkörülményeit ugyanakkor nem ismerjük. Az egyidejűleg igénybe vehető többféle pénzbeli ellátás párhuzamosságait az adminisztratív adatforrásokból nem lehet kiszűrni, így az érintettek köre halmozódásokat tartalmaz. A mikrocenzus mindkét hiányosság pótlására törekszik.

4. A 2016. évi mikrocenzus

4.1. Az alapkérdőív

A mikrocenzus alapkérdőíve (személyi kérdőíve) fogyatékoságnak tekinti azt a maradandó állapotot vagy sajátosságot, amikor a személy testi, értelmi, érzékszervi, mozgásszervi vagy kommunikációs képességét számottevően vagy egyáltalán nem bírta, és ez jelentős mértékben gátolja a társadalmi életben való részvételében, a megszokott, a hagyományosan elvárható életvitel gyakorlásában.

Az alapkérdőíven a 2011. évi népszámlálásban feltett kérdések ismétlődnek az időbeli összehasonlíthatóság érdekében. A fogyatékoság fajtái, ebből a legsúlyosabb kialakulásának ideje és a fogyatékoságból és/vagy a tartós betegségből eredő akadályozottság területei jelölhetők. A korábbiakhoz képest egy pluszkérdést tartalmaz az alapkérdőív, a már említett GALI-kérdést, amely a kiegészítő modul egyik szűrőkérdéseként funkcionál. A felmérés eredeti, a teljes népesség 10%-os mintájából egy ún. alminta kiválasztására két kérdés szolgál.

A két szűrőfeltétel alkalmazásának oka, hogy a legteljesebb körét tudjuk vizsgálni azoknak, akik valamilyen akadályozottságot tapasztalnak egészségprobléma miatt. A korlátozottság szubjektív megítélése mellett valamennyi, fogyatékoságot megjelölő személy bevonása is cél, őket külön célcsoportként is indokolt vizsgálni. A kiegészítő modul több olyan témakört is érint (diszkrimináció, szociális ellátások igénybevétele, többletkiadások stb.), amelyek úgy is érintik/érinthetik a fogyatékos személyeket, hogy nem érzik magukat akadályozottnak. Az így lehatárolt sokaság képezi a kiegészítő felvétel almintáját, ami lehetőséget biztosít akadályozottak és nem akadályozottak jellemzőinek egymáshoz viszonyított vizsgálatára is.

Az 1. szűrőfeltétel a mikrocenzus személyi kérdőívén

Az elmúlt legalább 6 hónapban korlátozta-e Önt valamilyen egészségi probléma a mindennapi tevékenységek elvégzésében, és ha igen, akkor milyen mértékben?

Kérjük, csak az elmúlt 6 hónapban végig fennálló korlátozottságra gondoljon!

- 1) Súlyosan korlátozta
- 2) Korlátozta, de nem súlyosan
- 3) Nem korlátozta
- 9) Nem kíván válaszolni

A 2. szűrőfeltétel a mikrocenzus személyi kérdőívén

Van valamilyen tartós betegsége vagy fogyatékosága?

- 1) Nincs sem tartós betegsége, sem fogyatékosága
- 2) Van tartós betegsége és fogyatékosága is
- 3) Fogyatékosága van
- 4) Tartós betegsége van (például magas vérnyomás, cukorbetegség)
- 9) Nem kíván válaszolni

4.2. A kiegészítő felvétel: az egészségproblémából fakadó akadályozottság

A mikrocenzus lehetőséget ad arra, hogy olyan csoportok igényeit, szükségleteit is megismerhessük kvantitatív felvételen keresztül, mely csoportokhoz nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem jutnánk el a szokásos kutatási módszerekkel. Nagyon kevés egyéni szintű információnk van például fogyatékosággal, akadályozottsággal élő gyermekekről, ezek mellett a legtöbb társadalomstatisztikai felmérés leggyakrabban ki is hagyja a felvételi keretből a 15 évesnél fiatalabbakat. A mikrocenzus kiegészítő vizsgálata során választ kaphatunk például olyan, fontos és közérdeklődésre számot tartó kérdésekre is, hogy a magánháztartásban élő fogyatékosággal élő személyek és családtagjaik milyen formális és informális segítséget, anyagi támogatást vesznek igénybe mindennapjaik során, milyen igény mutatkozik a különböző típusú szociális szolgáltatásokra, az érintettek mekkora hányadát érik el ezek a szolgáltatások, támogatások, mennyien maradnak ki az ellátórendszerből, ennek milyen okai vannak. Feltárhatjuk a családon belüli és kívüli támogató környezet lehetőségeit, erősségeit és a hiányosságait, valamint mindezek területi bontásban történő vizsgálatával jellemezhetjük a megyékben/régiókban és különösen a kistélepüléseken fogyatékosággal élő személyek ellátottságát. A kiegészítő modul segítségével megismerhetjük a fogyatékos és akadályozott személyek, valamint a családjuk szociodemográfiai státusát, gazdasági, foglalkoztatási helyzetét, lakhatási körülményeit, demográfiai jellemzőit és családszerkezetét, hiszen az alapkérdőívvel együtt számos egyéni és háztartási szintű információhoz juthatunk. Mindezek mellett megtudhatjuk azt is, hogyan érzékelik, értékelik állapotukat, akadályozottságukat, korlátaikat, anyagi helyzetüket, a fogyatékosággal élő személyek ellátottságát, továbbá a felmérés résztvevői érzékelték-e hátrányos megkülönböztetést egészségi állapotuk, akadályozottságuk miatt és mely területeken (oktatás, foglalkoztatás, egészségügy, valamint a közvetlen és közvetett társadalmi környezet).

A 2016. évi mikrocenzus kiegészítő felvétele egyben módszertani kísérlet is, mivel a hagyományos kérdések mellett első ízben alkalmazza a Washington Group (WG) nemzetközileg jóváhagyott, tesztelt kérdéseit, amelyeket a nemzetközi ENSZ munkacsoport a népszámlálások számára dolgozott ki. A kérdésekre adott válaszok alapján a fogyatékoság különböző fokozatait lehet elkülöníteni. A WG rövid kérdéssorozatának adaptálása során az elemzési cél a különböző akadályozottság, fogyatékoság fajtái, súlyossága, illetve az előfordulási gyakoriságok országos szintű becslése. A kérdések mikrocenzusban való alkalmazásával adataink nemzetközi szinten összehasonlíthatóak lesznek más, szintén WG-kérdéseket használó országok eredményeivel: 2015-ben már több mint 40 ország alkalmazta a 6 kérdésből álló blokkot, és további 16 ország – így 2016-ban hazánk is – tervezi azt használni a következő censzusok alkalmával.

A szociális ellátások igénybevételére vonatkozó kérdések alapján elemezhetjük, hogy mely területeken nem egyeznek a szükségletek a lehetőségekkel, bemutathatjuk a segítségre szorulókat és a segítséggel élni tudók életkörülményeit, demográfiai és területi jellemzőit, továbbá az akadályozottsággal élők anyagi helyzetét és többletkiadásait is.

A szociális szolgáltatások fejlesztésénél, szociálpolitikai döntéseknél sokszor problémát jelent, hogy nem, vagy csak korlátozottan ismertek az ellátási szükségletek, a lakosság körében felmerülő igények. Intézményi adatgyűjtéseinkből alapvetően a szociális alap- és nappali ellátásokban részesülőkről, a fogyatékos személyek számára fenntartott bentlakásos otthonokban élőkről, továbbá a pénzügyi, anyagi támogatásokban részesülőkről rendelkezünk adatokkal, de nincs információnk az ellátások igénybevételében jelentkező párhuzamosságról.

A magyarországi fogyatékos személyek és akadályozottságuk átfogó elemzéséhez a magánháztartásban élők mellett az intézetben élők főbb jellemzőinek a megismerése is szükséges. Bár a KSH-nak az intézményi népességről vannak – a legtöbb esetben adminisztratív adatokra támaszkodó – adatgyűjtései, kevés egyéni és háztartási szintű információval rendelkezünk az ott élőkről. A 2016. évi mikrocenzus során az intézetben élők körében a kiegészítő felvétel lefolytatására nincs lehetőség, az intézményi adatgyűjtésekre vonatkozó speciális szabályozás miatt.

Az akadályozottsági modul esetében további lehetséges problémát jelent a válaszadási hiba, az érzékeny kérdések esetén fellépő válaszmegtagadás, illetve a megkérdezett személy egészségi állapotából fakadó válaszképtelensége. Ilyen esetekben megengedhetők a proxy válaszok, vagyis egy egyszerű kérdésre az adott személy környezetében élő hozzátartozó, vagy gondozó, segítő is adhat választ, ezt azonban az adatok későbbi elemzésénél figyelembe kell venni.

Irodalom

- Bass László (2004). Szüljön másikat?! Súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermekek nevelő családok életkörülményei Magyarországon. Kapocs, III. 5. szám.
- Bass László (szerk.) (2008). Amit tudunk, és amit nem... az értelmi fogyatékos emberek helyzetéről Magyarországon. Budapest: Kézenfogva Alapítvány.
- Katona Vanda (2014). Mozgássérült emberek felnőtté válása a társadalom által teremtett keretek között. A reziliencia lehetősége az életutakban. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest: ELTE Pedagógiai Pszichológiai Kar.
- Kálmán Zsófia–Könczei György (2002). A Taigetosztól az esélyegyenlőségig. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss Márta (2009). Az autizmussal élők és családjaik társadalmi helyzetét felmérő empirikus felvétel. In: Petri Gábor és Vályi Réka (szerk.), Autizmus – Tény – Képek. Budapest: Autisták Országos Szövetsége, Jelenkutató Alapítvány.
- Lakatos Miklós (1996). A fogyatékoság kérdése a magyar népszámlálások történetében (1869–1949). KSH, Budapest.
- Marton Klára–Könczei György (2009). Új kutatási irányzatok a fogyatékoságtudományban. Fogyatékoság és társadalom., I. 1. szám, 5-12.
- Marketing Centrum (2009). Súlyosan-halmozottan fogyatékos embereket nevelők munkaerőpiaci helyzete. Budapest: Országos Piackutató Intézet.
- Szemesi Sándor (2008). A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- Tobak Orsolya (2012). Gondozás és prevenció az autizmussal élő gyermeket nevelő családok körében. Doktori (PhD) disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Egészségtudományi Doktori Iskola.

Internetes hivatkozások

- A fogyatékoság definíciói Európában. Összehasonlító elemzés (2009). In: Könczei György (szerk.), Fogyatékoságtudományi tanulmányok III. Második, javított kiadás. Eötvös Loránd Tudományegyetem és Bárczi Gusztáv Gyógyypedagógiai Kar.
Elérhető: <http://mek.oszk.hu/09400/09455/09455.pdf>
- A funkcióképesség, a fogyatékoság és az egészség nemzetközi osztályozása (2009). In: Könczei György (szerk.), Fogyatékoságtudományi tanulmányok XX. Eötvös Loránd Tudományegyetem és Bárczi Gusztáv Gyógyypedagógiai Kar.
Elérhető: <http://mek.oszk.hu/09700/09756/09756.pdf>
- ENSZ (2006). Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény – Convention on the rights of persons with disabilities.
Elérhető: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
- Eurostat honlap: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Nagy Petra–Marelyin Kiss József (szerk.) (2010). Krízisellátás igényfelmérése autizmussal élő személyeket gondozó családok körében. Budapest: Jelenkutató Alapítvány.
Elérhető: http://aosz.hu/wp-content/uploads/2014/07/jelentes_fokusz.pdf
- TÁRKI (2016). Fogyatékosággal élő emberek életminősége és ellátási költségei különböző lakhatási formákban. Zárótanulmány a „VP/2013/013/0057 azonosítószámú „New dimension in social protection towards community based living” című projekthez kapcsolódó társadalomtudományi kutatáshoz. Budapest: TÁRKI Zrt.

Elérhető: http://www.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160408_fszk.pdf

Washington Group: The Measurement of Disability Recommendations for the 2010 Round of Censuses.

Elérhető: http://www.cdc.gov/nchs/data/washington_group/recommendations_for_disability_measurement.pdf

Washington Group (2011). Extended Question Set on Functioning.

Elérhető: http://www.cdc.gov/nchs/data/washington_group/wg_extended_question_set_on_functioning.pdf

World Health Organization (1980). International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps. A manual of classification relating to the consequences of disease. Geneva: World Health Organization.

Elérhető: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/41003/1/9241541261_eng.pdf

Európai lakossági egészségfelmérés hivatalos oldala.

Elérhető: <https://www.ksh.hu/elef/index.html>

Washington Group on Disability Statistics hivatalos honlapja.

Elérhető: <http://unstats.un.org/unsd/methods/citygroup/washington.htm>

Törvény, rendelet, határozat

2007. évi XCII. törvény a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről.

10/2006. (II. 16.) OGY határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról.

15/2015. (IV. 7.) OGY határozat az Országos Fogyatékosügyi Programról (2015–2025).

A Bizottság 141/2013/EU rendelete (2013. február 19.) a népegészségre és a munkahelyi egészségre és biztonságra vonatkozó közösségi statisztikáról szóló 1338/2008/EK európai parlamenti és tanács rendeletnek az európai egészségfelmérés (EHIS) tekintetében történő végrehajtásáról.

Az Európai Parlament és a Tanács 1338/2008/EK számú rendelete a népegészségre és a munkahelyi egészségre és biztonságra vonatkozó közösségi statisztikáról.

Virtuális kerekasztal-beszélgetés

az egészségproblémából fakadó akadályozottság témájában*

Az egészségproblémából fakadó akadályozottságról szóló kiegészítő felvétel kapcsán szakértőket kértünk fel, hogy virtuális kerekasztal-beszélgetésben fejtssék ki véleményüket a következő kérdésekről:

- Miért fontos az akadályozottság témakörének kutatása?
- Hogyan látja a fogyatékoságtudomány helyzetét a társadalomtudományi kutatásokon belül?
- Mely nemzetközi vizsgálatokat, kutatásokat tekint meghatározónak a témában, illetve milyen erősségei, hiányosságai vannak Ön szerint ezeknek a kutatásoknak?
- Mely hazai vizsgálatokat, kutatásokat tekint meghatározónak a témában, illetve milyen erősségei, hiányosságai vannak Ön szerint ezeknek a kutatásoknak?
- Hogyan lehetne a kritikai fogyatékoságtudomány eredményeit a felmérésekben hasznosítani?
- Hogyan és milyen formában lehet hasznosítani különböző szinteken / különböző kutatási területeken a mikrocenzus akadályozottsági moduljának eredményeit?
- A téma mely aspektusai a legrelevánsabbak szakpolitikai szempontból?

A kérdésekre válaszoltak:

Könczei György egyetemi tanár, a szociológiai tudományok doktora, közgazdász, szociológus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének megalapítója,

Laki Ildikó szociológus, felnőttképzési menedzser, a Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa,

Füzesi Zsuzsanna orvos, szociológus, egyetemi tanár, a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartástudományi Intézetének intézetigazgatója,

Szabó Laura szociológus, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet munkatársa.

* A kérdésekre adott válaszok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe a KSH vagy a kerekasztal-beszélgetések résztvevői által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Miért fontos az akadályozottság témakörének kutatása?

LAKI ILDIKÓ, a *Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa*

FÜZESI ZSUZSANNA, a *Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartástudományi Intézetének intézetigazgatója*

Az akadályozottság témakörének kutatása a hazai és nemzetközi társadalomkutatások körében külön területet alkot, leginkább az ún. fogyatékoságtudományi (*Disability Studies*) témakörben megjelenítve. A terület nem jellemezhető egyértelműen a társadalomtudományokhoz való kapcsolódással, legalábbis hazai szinten nem, hiszen több szakmai terület képviselteti magát, így az oktatás, az orvos- és egészségtudomány, a politikatudomány, illetve az egészségügyi ellátás területe. A fogyatékoságtudományok téma kutatását indokolja az a tény, hogy a jelenkori társadalmakban egyre többen élnek akadályozottsággal, fogyatékosággal, így egyre sürgetőbbé vált az integráció kérdése, az érintetteknek a nyitott társadalom tagjaként való megjelenése.

KÖNCZEI GYÖRGY, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének megalapítója*

Az akadályozottság/fogyatékoság/sérültség – bizonyos határok között, bármit is értsünk e szavakon – elsősorban nem egyéni problémák, vagy károsodás következménye. Azt *úgyszólván mindig a társadalmi működés* teremti meg. Egyszerűen szólva, az ún. fogyatékosá tevő (*disabling*) társadalmi tények és mechanizmusok által. Ilyenformán a téma vizsgálata nem csupán az érintettek élethelyzetének megismeréséhez vezet, hanem a társadalmak rejtett működési módjait is feltárja.

A mai társadalmakban milliós nagyságrenddel mérhető az akadályozottság/fogyatékoság/sérültség által *közvetlenül érintett* személyek száma.

SZABÓ LAURA, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa*

Fontos ismernünk az egészségkárosodással, a fogyatékosággal élő népesség létszámát és létszámának alakulását, mert a fogyatékosá nem egy szűk társadalmi csoport belügye, végső soron a társadalom minden tagját érinti (annak ellenére, hogy az emberek többsége a fogyatékoságot a népesség egy kis hányadát érintő orvosi problémának tekinti). Magyarországon elsősorban a népszámlálások nyújtanak számszerűsíthető becsléseket az egészségkárosodással, a fogyatékosággal élő személyek létszámáról és ennek alakulásáról.

A jelenlegi magyarországi kontextusban elsősorban az egészségkárosodott, a fogyatékosággal élő személyek kollektív hátrányos helyzetét, akadályozottságát előidéző társadalmi viszonyrendszereket kell megváltoztatni. A jog biztosítja a feltételeket, de a mindennapi gyakorlat messze nem tökéletes. Miközben a fogyatékosággal élő személyek jogairól és esélyegyenlőségük megteremtéséről szóló 1998. évi XXVI. számú magyarországi törvény szemlélete és szabályozása a szociális modellt tekintik az alapnak, a definíciók a medikális modell megközelítését követik. Ma Magyarországon adott a jóakarát, a törvényi szabályozás, de nincs meg a módszer, amellyel leküzdhetőek a sztereotípiák, és nincsenek meg az információk sem arról, hogyan „illeszti be magát” a társadalomba a fogyatékosággal élő személy, és ő maga hányféleképpen érzékeli a környezetét.

Hogyan látja a fogyatékoságtudomány helyzetét a társadalomtudományi kutatásokon belül?

LAKI ILDIKÓ, a *Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa*

FÜZESI ZSUZSANNA, a *Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartástudományi Intézetének intézetigazgatója*

A kutatások meghatározásánál elsőként magát a fogyatékoságtudományt szükséges elhelyezni, hiszen a többféle megfogalmazás, kutatási irányvonal ezt nem definiálja pontosan.

Elsőként magát a tudományterületet kell definiálni, ahogy ezt a Fogyatékoságtudományi Társaság 1993-ban tette, beékelvén ezzel a Disability Studies-t a társadalomtudományok közé.

A fogyatékoságtudomány (*Disability Studies*) „a társadalmak politikáit és gyakorlatát vizsgálja, hogy jobban megértsük a fogyatékosággal kapcsolatos – sokkal inkább társadalmi, mint fizikai – tapasztalatokat. Azzal a céllal fejlesztették ki a fogyatékoságtudományt, hogy a károsodás jelenségét kibogozza a mítoszoknak, az ideológiáknak és a stigmának a szociális interakciókra és a társadalompolitikára ráboruló hálójából. E tudományág megkérdőjelezi azt az eszmét, amely szerint a fogyatékosággal élő emberek gazdasági és társadalmi státusa és kijelölt szerepei állapotuk elkerülhetetlen következményei lennének.”

KÖNCZEI GYÖRGY, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének megalapítója*

A fogyatékoságtudomány a társadalmi folyamatoknak és a kulturális jelentéseknek az érintett személyekre és a társadalmi szereplőkre gyakorolt hatását is vizsgálja, feltárva a társadalomban működő hatalmi viszonyok dinamikáját.

A fogyatékosággal élő személyek helyzetét magyarázó individuális és orvosi megközelítések kritikai elemzése új szemlélethez vezetett: kezdetben a bölcsészettudományok és a társadalomtudományok, s mára az alkalmazott tudományok területén is. A fogyatékoságtudomány terminust arra a kritikai interdiszciplináris, illetve transzdiszciplináris akadémiai területre használjuk, amely a jelenség gazdasági, kulturális, politikai, szociológiai, nyelvi aspektusainak komplex elemzését célozza meg.

A fogyatékoságtudomány kritikai, transzdiszciplináris szemlélete révén olyan állandóan újraformálódó tudást hoz létre, amelyben az újabb és a hagyományos elméleti és módszertani megismerési lehetőségek keveredésével pontosabban megragadhatóvá válnak a késő modern társadalmak összetett jelenségei és folyamatai.

SZABÓ LAURA, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének* munkatársa

A jogban foglaltak megvalósításához és a megváltoztatandó társadalmi viszonyrendszerek feltérképezéséhez szükség van a különböző tudományágak és szakdiszciplínák (társadalomföldrajz, szociológia, szociálpolitika, gyógypedagógia, statisztika) összefogására, mert a fogyatékoságtudomány egy interdiszciplináris tudomány.

Az egészségkárosodottsággal, fogyatékosággal élő személyek szociális-jóléti életkörülményei nincsenek kellőképpen hangsúlyozva, és ez annak ellenére van így, hogy napjainkra már törvényszerűvé vált, hogy a fogyatékosággal élő személyek népesség életkörülményei általában kedvezőtlenebbek, mint a hasonló demográfiai jellemzőkkel rendelkező nem fogyatékosággal élő népességé. A fogyatékoság és a szegénység még ma is szorosan együtt járó fogalmak.¹ Ennek az állapotnak a mérséklésére, netalán elkerülésére nem elég az anyagi nélkülözés megszüntetése, hanem fel kell számolni a társadalmi akadályoztatottságot és kirekesztettséget. Ezért fontos az akadályozottság témakörének társadalomtudományi eszközökkel (is) történő kutatása.

Mely nemzetközi vizsgálatokat, kutatásokat tekint meghatározónak a témában, illetve milyen erősségei, hiányosságai vannak Ön szerint ezeknek a kutatásoknak?

KÖNCZEI GYÖRGY, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének* megalapítója

Fogyatékoságtudományi kutatásokat külföldön hozzávetőleg fél évszázada folytatnak. Az első évtizedek során a kritikai fogalmak keresése, a kutatást vezérlő értékek kialakítása és a fogyatékosmozgalomhoz való kötődés jellemezte őket. A 2000-es évek elején bukkant fel a kritikai fogyatékoságtudomány terminus. A jelző elsősorban a kritikai gondolkodás tág alkalmazására utal. A folytonosan változó társadalmi viszonyokra koncentrálna célja a társadalom elnyomó dinamikájának leleplezése, miközben kritikusan önreflexív saját fogalmaival, elméletével és gyakorlatával. A fogyatékoságtudomány második hullámként ismertté vált részdiszciplína művelői – kapcsolódva a feminista, a queer és a posztkoloniális elméletekhez – interszekcionális elemzéseket is végeznek.

Néhány világszerte ismert európai és angolszász kutató: Rosemarie Garland-Thomson, Tom Shakespeare, Dan Goodley, Adolf Ratzka, Susan Wendell, Anne Waldschmidt, Lennard Davis, Rod Michalko, Tanja Titchkosky, Margrit Shidrick, Henry Jacques Stiker, Gary L. Albrecht.

Példák egyetemi kutatóközpontokra: York, Hawaii, Leeds, Berkeley, Syracuse, Disability Studies Austria, Halmstad, Maastricht, ZeDis Zentrum für Disability Studies.

¹ WHO and the World Bank, World Report on Disability (2011).

LAKI ILDIKÓ, a *Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa*

FÜZESI ZSUZSANNA, a *Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartástudományi Intézetének intézetigazgatója*

Nemzetközi fogyatékoságtudományi kutatások, vizsgálatok az 1960-as évektől állnak rendelkezésünkre. Az Egyesült Államokban folyó társadalomkutatások között jelentős kutatási területnek számít, elsősorban a fogyatékoság mint emberi tényező területén. Ezek a kutatások nem hagyják figyelmen kívül a különböző korosztályok fogyatékoságból eredő problémáinak társadalomra gyakorolt hatását, illetve az ebből eredő életminőséget, így elsősorban az életminőség és a fogyatékoság körébe utalják a kutatások többségét.

A nyugat-európai akadályozottsággal összefüggő kutatások elsősorban a nemek, különösen a test és a feminizmus függvényében vizsgálódnak. További elemzési területet képez a korosztályok és az életminőség, valamint a diszkrimináció és az esélyegyenlőség kérdéseinek köre. Az angolszász országokban pedig kiemelkedő vizsgálati területeknek számítanak az egyéni és az osztársadalmi kérdések tudományos szintű megjelenítései mint fő elméleti kutatások.

A nemzetközi kutatások többsége az orvos- és a humántudományokat folytatók körében válik ismertté. Ezeknek a kutatásoknak többnyire az az előnye, hogy nagy mintán készülnek, ezzel szemben kevésbé hordozzák magukban a társadalomtudományi gondolkodást. További előnyt jelenthet az is, hogy élesen szétválik a mentális és a fizikális fogyatékoság kutatása, illetve ezeken a területeken belül specializálódnak az egyes fogyatékoságokat vizsgáló csoportok is (például látássérülteket, Down-szindrómásokat, mentális fogyatékosággal élő személyeket kutatók stb.).

A kutatások megerősödését jelzik, hogy beépültek a felsőoktatás rendszerébe is. Több egyetemen szakként működik a fogyatékoságtudományi szak, ahol nemcsak maguk az érintettek, hanem azok is tanulhatnak, akik a téma iránt elkötelezettek. Ez nagymértékben segíti a tudományos munka, a tudományos terület önálló képviselését.

Hiányosság, illetve negatívum, hogy miközben a kutatók töreksenek arra, hogy az elmélet ne szakadjon el a gyakorlattól, esetenként mégis öncélú, kontraproduktív nyelvi játékokkal operálnak (például dis/ablism).

Mely hazai vizsgálatokat, kutatásokat tekint meghatározónak a témában, illetve milyen erősségei, hiányosságai vannak Ön szerint ezeknek a kutatásoknak?

LAKI ILDIKÓ, a *Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa*

FÜZESI ZSUZSANNA, a *Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartástudományi Intézetének intézetigazgatója*

A hazai fogyatékoságtudomány „atyja” Könczei György, az immár 6 esztendeje folyamatosan működő Fogyatékoságtudományi Doktori Műhely, és annak tagjai. E tudományos közösség – a primer diszciplínán túl – számos más tudományterületen iskolázott, így például gyógypedagógiai, szociológiai, filozófiai gondolkodás és elvek alapján figyeli, vizsgálja a társadalom működését, és végzi a témában kutatásait. Ezek a kutatások igen jelentősek, Magyarországon ezeket tartjuk elsődlegesnek. A kutatások legfőbb tartalma az elméleti keretek kialakítása, a tudományterület megismertetése. Meg kell említenünk azokat a tudományos értékű vizsgálatokat is, amelyek a fogyatékosággal élő emberek életterére, társadalmi helyzetére vonatkoznak, s melyek nem egyértelműen ennek a tudományterületnek a hatáskörébe tartoznak, de a hazai akadályozottsággal/fogyatékosággal élő emberek életének megismerésében jelentős szerepet játszanak.

SZABÓ LAURA, a *KSH Népszégtudományi Kutatóintézetének munkatársa*

Bár több kvalitatív kutatás készült a közelmúltban,^{2, 3, 4, 5, 6, 7} most mégsem ezeket, hanem a mikro-cenzus kérdőíves módszeréhez közelebb álló egyik legújabb, 2016. évi TÁRKI-kutatást⁸ emelném ki. A kutatás célja három lakhatási forma – a nagy létszámú intézet, lakóotthon és a magánháztartás/család – életminőség-jellemzőinek összehasonlítása volt. A vizsgálat alapvetően kérdőíves felvétellel készült, amely során a fogyatékos személy maga válaszolhatott az életminőségét és véleményét érintő kérdésekre. Az adatokat egy hozzá közel álló segítő, illetve az intézménye vezetője által megválaszolt kérdőívől származó további kontextuális információkkal (infrastruktúra, szolgáltatások, életkörülmények és mindezek költségei) egészítették ki. Négy alcsoportot vizsgáltak: az értelmi fogyatékossgal élő, az autista, a halmozottan értelmi sérült, illetve a pszichoszociális fogyatékossgal élő felnőtt személyeket, közelítőleg 480 főt, akikhez egy segítői és egy intézményvezetői vagy háztartásfői interjú is kapcsolódott. Az egyes célcsoportokon belüli összehasonlíthatóság érdekében a kutatás során nem reprezentatív, hanem illesztett mintával dolgoztak a kutatók: az illesztés alapvető szempontja az életminőség tekintetében leginkább meghatározó adaptív magatartás volt.

KÖNCZEI GYÖRGY, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékossgtudományi Doktori Műhelyének megalapítója*

Fogyatékossgtudományi kutatásként, bár az ország több egyetemén folynak ilyen kutatások, érdemes rámutatni az OTKA 111917K *Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig?* című alapkutatásra.⁹

Miközben az említett kutatás az első komplex fogyatékossgtudományi alapkutatás Magyarországon, amiben jelenleg 15 kutató dolgozik, kifejezett hiányossága, hogy kevés részterület alapos megkutatására nyújt csak lehetőséget. A kutatás történeti és jogi alapokon a fogyatékosnak deklarált magzat életre születési esélyeit, a fogyatékossgal élő gyermek családba kerülésének lehetőségeit és az intellektuális fogyatékossgal élő emberek szülővé válásának úttalan útjait igyekszik megismerni Magyarországon, a feminista fogyatékossgtudomány elméleti, szemléleti és módszertani keretrendszerében.

Egyszerre hiányossága és erénye ezeknek a vizsgálatoknak, hogy többnyire kvalitatív kutatási módszerekkel dolgoznak. Hiány tehát, hogy a kvantitatív módszertan alkalmazása elmarad. A kvalitatív módszertan viszont hozzásegít a fogyatékossgjelenség kulturális és társadalmi rétegeinek elmélyült elemzéséhez.

Jellemző erősségeik: a komplexitás megragadását célzó multi-, illetve interdiszciplinaritás; a fogyatékossgtudomány elméleti, módszertani és értékbazisára épülnek; töreksenek az érintett emberek aktív, egyenrangú bevonására (participativitás). Itt a fogyatékossgal élő személyek nem a vizsgálatok tárgyaként, hanem alanyaként, sőt, aktív résztvevőiként jelennek meg. A participativitás a vizsgálati eredmények nagyobb fokú érvényességét is támogatja, mivel a kutatási kérdések, az adatgyűjtés folyamata módszertanilag erősödik azáltal, hogy a célcsoport belső sajátosságait is figyelembe veszi.

² Hernádi Ilona (2014). *Problémás testek. Nőiség, szexualitás és anyaság testi fogyatékossgal élő magyar nők önreprezentációiban*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Pécs, 2014.

³ Fabula Szabolcs (2014). *A fogyatékossg mint társadalmi-térbeli viszony földrajzi vizsgálata*. Doktori (PhD) értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai

⁴ Heiszer Katalin (2015). *Participatív kutatás, intellektuális sérülés*. In: Hernádi I.-Könczei Gy. (szerk). A felelet kérdései között. Fogyatékossgtudomány Magyarországon. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Budapest, 2015.

⁵ Katona Vanda (2014). *Mozgássérült emberek felnőtté válása a társadalom által teremtett keretek között. A reziliencia lehetősége az életutakban*. Doktori (PhD) disszertáció. ELTE Pedagógiai Pszichológiai Kar. Budapest, 2014.

⁶ Bányai Borbála (2014). *Intézmények a munkaerő-piaci rehabilitáció területén. Pszichiátriai betegek diagnosztizáltak a munkaerőpiacon*. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. Szociológiai Doktori Iskola. Budapest, 2014.

⁷ Légmán Anna (2011). *Az örület és az örület helye a társadalomban - a magyar pszichiátriai ellátórendszer és az egyén viszonya*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Pécs, 2011.

⁸ TÁRKI (2016). *Fogyatékossgal élő emberek életminősége és ellátási költségei különböző lakhatási formákban*. Zárótanulmány a „VP/2013/013/0057 azonosítószámú *New dimension in social protection towards community based living* című projekthez kapcsolódó társadalomtudományi kutatáshoz. TÁRKI Zrt., Budapest, 2016.

⁹ Az ebben a virtuális kerekasztal-beszélgetésben elmondott gondolatok számmottevő része egységet alkot az OTKA-kutatócsoport tagjainak – közülük Hernádi Ilona, Horváth Péter, Katona Vanda, Könczei György, Kunt Zsuzsanna és Sándor Anikó – gondolataival.

SZABÓ LAURA, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa

A TÁRKI kutatását több szempontból is érdemesnek tartom megismertetni. Egyrészt sok tanulságos tapasztalattal szolgál arról, ahogyan ebben a rendkívül komplex és bonyolult kutatásban megoldották a vizsgálat előkészítő szakaszát, hiszen nem volt könnyű elérni a célcsoportot, összeállítani egy jó mintavételi keretet és tesztelni / teszteltetni a kérdőíveket. Másrészt szociálpolitikai szempontból figyelemre méltónak tartom azt az eredményt, hogy a megfigyelt fogyatékossgal élő személyek adaptív magatartása nemcsak az életminőségüket befolyásolja, hanem az ellátás költségeit is. A gyengébb adaptív magatartás általában növeli a költségeket. Ez fontos annak a tapasztalatnak a függvényében, hogy a fogyatékossgal és a szegénység elválaszthatatlanul összefonódik még napjainkban is. Harmadrészt – és ezt maguk az elemzők emelték ki – ez a kutatás számos innovatív elemet tartalmaz a témában végzett korábbi magyarországi és nemzetközi kutatásokhoz képest egyaránt. Kiemelendő a nagyfokú összetettsége, mivel három lakhatási formában négyféle, egymástól igen különböző fogyatékossgal csoportban vizsgál egyfelől életminőséget, másfelől ahhoz kapcsolódó költségeket. Magyarországon ritka és nagyságrendjét, illetve összetettségét tekintve előzmény nélküli az a kutatás, amelyben a fogyatékos személy maga válaszolja meg az életére és véleményére vonatkozó kérdőívet ilyen nagy elemszámban és ilyen mélységű kérdőív esetén.

Hogyan lehetne a kritikai fogyatékossgatudomány eredményeit a felmérésekben hasznosítani?

SZABÓ LAURA, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa

A kritikai fogyatékossgatudomány ezen új szemléletmódját úgy lehetne a gyakorlati empiriában hasznosítani, ha magukat a fogyatékossgal élő személyeket vonnánk be a róluk szóló kutatásokba nemcsak participatív (amelyben a fogyatékossgal élő személyek és nem fogyatékossgal élő személyek együtt vesznek részt), hanem emancipatív, inkluzív módon (amelyben maguk a fogyatékossgal élő személyek irányítják a kutatásokat), és olyan témákat kutatnánk együtt, amelyek elsősorban a fogyatékossgal élő személyek számára relevánsak. A fogyatékossgal élő emberekben megvan az igény arra, hogy aktívan részt vegyenek az életüket befolyásoló döntésekben – így a döntéseket esetleg befolyásoló vagy információval ellátó kutatásokban is. Fókuszcsoportos kutatások igazolták, hogy a fogyatékossgal élő személyek részvétele és annak minősége a döntéshozatalban elsősorban azon múlik, hogy mennyire sikerül számukra a megfelelő feltételeket biztosítani. A megfelelő környezeti feltételek megteremtése, a különféle segédeszközök alkalmazása, ismert módszerek adaptálása számos olyan ember számára is elérhetővé tudja tenni a kutatásban való részvételt, akik korábban fogyatékossgaik miatt ezt nem teheték meg. A megfelelő eszközök biztosításával olyan tudásra lehet szert tenni a fogyatékossgal élő személyek egészségi állapotával kapcsolatban, amely már magában foglalja maguknak a fogyatékossgal élő személyeknek a tapasztalatát, véleményét is.¹⁰

Vagyis a leghatékonyabban úgy lehetne a fogyatékossgatudomány eredményeit hasznosítani a felmérésekben, ha ezekben megjelenhetnének azok a kérdések és szempontok, amelyeket maguk a fogyatékossgal élő emberek vetettek fel az előző kutatásokban; illetve ha a kutatás során figyelembe vehetőek lennének a kérdezés körülményeire vonatkozó speciális szempontok: például a kommunikációs akadálymentesítés, nemcsak a jel- és más tolmácsok tekintetében, hanem a kérdések megfogalmazásában is; „könnyen érthető kommunikáció”¹¹ a fogyatékossgal élő személyek számára; támogatás a kérdőívek kitöltésében. Azaz elsődleges szempont legyen az, hogy a fogyatékossgal élő személyek ne a kutatás tárgyai legyenek csupán, hanem alanyai is; ne csak róluk, hanem tőlük gyűjtsük az adatokat, amennyire ez lehetséges.

¹⁰ Marton K. –Könczei Gy. (2009). *Új kutatási irányzatok a fogyatékossgatudományban*. Fogyatékossgal és társadalom, 1/1. 5–12.

¹¹ Farkasné Gönczi R. (2013). *Könnyen érthető kommunikáció nyelvi szintjei*. Gyógypedagógiai Szemle 2013 /3. pp. 208–2012.. 5–12.

LAKI ILDIKÓ, *a Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa*

FÜZESI ZSUZSANNA, *a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartási Intézetének intézetigazgatója*

A kritikai fogyatékoságtudomány szerint a fogyatékosággal élő személy is ugyanolyan értékű ember, mint az egészségesnek tekintett társadalomba tartozó társa. E paradigma mentén elsőként a vizsgálatok fő szempontjait alakító tényezőként alkalmazhatjuk, illeszthetjük be a különböző vizsgálatok körébe, rendszerébe. A hazai fogyatékoságtudomány még nem épült be a tudományos rendszerekbe, ezért kiindulópontként a tudományterület szerepét, hasznosságát kellene érthetőbbé tenni a különböző felmérésekben, vizsgálatokban. A tudományterületek szűkebb látóköre miatt fontos lenne az is, hogy megfelelő kapcsolódási pontok alakuljanak ki, így talán egyértelműbbé válhat a társadalom- és természettudományok körében is, hogy hol szükséges még inkább bekapcsolni ezt a társadalomtudományi alterületet.

KÖNCZEI GYÖRGY, *az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének megalapítója*

Minden kvalitatív és kvantitatív kutatást az érintettek tapasztalatain, személyes élethelyzetén, élettörténetén és tudásán keresztül lehet érvényesen megalapozni. Ez a számunkra releváns területeken mindenképpen igaz. A kutatások eredményeit akkor lehet a (kritikai) fogyatékoságtudomány elvei szerint hasznosítani, hogyha azok az érintett emberek számára elérhetőek, véleményezhetőek, kritizálhatóak lehetnek. Esetleg távlatosan olyan módon is, hogy a tárgyban érintett körök számára – az egyenlő esélyű hozzáférés elvének megfelelően – például Word-formátumban, könnyen érthető formában is eljutnak a cenzus eredményei. (Jelzést érdemlő empirikus társadalmi tény, hogy számos, például középsúlyos intellektuális fogyatékosággal élő gyermeket nevelő szülő nem jelzi gyermekét a cenzusban, attól féltve, hogy ha – esetenként már felnőtt gyermekük – állapotára fény derül, akkor külső gondnokot jelölnek ki számára).

Hogyan és milyen formában lehet hasznosítani különböző szinteken / különböző kutatási területeken a mikrocensus akadályozottsági moduljának eredményeit?

LAKI ILDIKÓ, a *Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának és a Zsigmond Király Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszékének adjunktusa*

FÜZESI ZSUZSANNA, a *Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Magatartástudományi Intézetének intézetigazgatója*

A mikrocensus eredményei egyrészt felhasználhatóak lesznek az egyes fogyatékossgal élő csoportok és érdekvédő, érdekképviseleti, szakmai szervezeteik számára. A hazai szervezetek azzal a helyzettel küzdenek, hogy az érintett csoportokról az egyes népszámlálások közötti időszakban nem készül nagyobb mintás felmérés, ezáltal a korábbi népszámlálási adatok összehasonlíthatósága – két felvétel között – korlátozott. A jelenlegi mikrocensussal az érintettek helyzete köztes időben is megismerhetővé válik.

A kutatói területen egyre gyakoribb a fogyatékossgal élő személyek vizsgálata, kutatása, így az eredmények a társadalomkutatásokban bizonyára hasznosítónak válnak az idősokkal, a fiatalokkal, a felnőttekkel, az oktatással és a társadalmi integrációval, illetve az orvosszociológiai, az egészségügyi és a rehabilitációs ellátórendszerekkel foglalkozók számára. További, nagyon fontos felhasználói kört jelentenek (kellene, hogy jelentsenek) a szakpolitikával foglalkozók. Amennyiben a szakpolitika oldaláról vizsgáljuk, úgy a társadalombiztosítás kérdéseit, a szociális szolgáltatásokat és az oktatási területeket emelhetjük ki.

SZABÓ LAURA, a *KSH Népszégtudományi Kutatóintézetének munkatársa*

A mikrocensus akadályozottsági modulja a mikrocensus teljes mintájának körülbelül 25–30%-ára terjed ki, ami viszonylag nagy elemszámú, járásk szintjén is (bizonyos előre meghatározott szempontok szerint) reprezentatív mintát jelent, figyelembe véve, hogy maga a mikrocensus mintája is a lakások és a népesség 10%-át foglalja magában. Vagyis viszonylag jó becsléseket lehet készíteni a különböző fogyatékossgal élő személyek létszámáról és létszámuk változásáról, lakhatási feltételeikről és demográfiai jellemzőikről, és megbízhatóan, „első kézből” megismerhetjük, hogy maguk az egészségkárosodással, fogyatékossgal élő személyek hogyan érzékelik állapotukat, társadalmi korlátozottságukat, hátrányosan megkülönböztetett, illetve anyagi helyzetüket; és hogy milyen intézeti, illetve személyes kapcsolatoktól vesznek igénybe segítséget.

A mikrocensus akadályozottsági modulja a létszám- és az összetételbecsléseken túl a fogyatékossgal szemponjtjából talán egyik legérdekesebb aspektust, a segítő és a hátráltató tényezők feltárását tudja nyújtani.

Az akadályozottsági modult a mikrocensus lakáskérdőívének és személyi kérdőívének folytatásaként kérdezik, így minden egyes egészségkárosodással, fogyatékossgal élő személyről részletes lakhatási és egyéb demográfiai adat áll majd a rendelkezésünkre. Ezáltal elkülöníthetőek lesznek azok a személyek, akik egészségkárosodott és fogyatékos állapotuk mellett „sikeresekek”: jó lakás- és anyagi körülmények között élnek, magas iskolai végzettséggel rendelkeznek, foglalkoztatottak, iskolai végzettségüknek megfelelő szakmákban dolgoznak, van családjuk, párkapcsolatuk, mobilak, ismernek idegen nyelveket. Az okokat, hogy az akadályozottságuk ellenére mégis miért sikeresebbek egyes fogyatékossgal élő személyek, mint mások, nem fogjuk megismerni ezekből az adatokból, de azt igen, hogy 2016-ban Magyarországon a fogyatékossgal élő személyek közül hányan tudnak jó eséllyel megbirkózni az egészségkárosodottságból fakadó fogyatékos állapotukkal.

KÖNCZEI GYÖRGY, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének megalapítója*

Korszerű megközelítésben a fogyatékoság elsősorban nem az egyén biológiai jellemzője, hanem az egyén és a környezet kapcsolatában kialakuló helyzet *negatív oldala*: amikor a társadalmi életben való részvétel a természeti és a társadalmi környezetben megjelenő korlátok akadályozzák vagy teszik lehetetlenné. Ez a megközelítés szükségképpen újfajta beavatkozások felé irányítja a figyelmet, annak folytán is, hogy az univerzálisan, minden ember számára hozzáférhető természeti és társadalmi környezet követelő szüksége teret nyer. Következésképpen a környezeti akadályok feltárása és felszámolása iránti igény is megmutatkozik. Éppen ezekre irányulnak a korszerű fogyatékoságügyi (szak)politikák, amelyek értelmezhetőek szűkebben és tágabban.

A téma mely aspektusai a legrelevánsabbak szakpolitikai szempontból?

SZABÓ LAURA, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének munkatársa*

A mai posztmodern társadalmakban, így Magyarországon is a medikális modell dominál. Medikális elvek alapján döntenek pénzekről, anyagi juttatásokról, és az egészségbiztosítási logika is eszerint működik. Műtétekre, támogató technológiákra és gyógyászati segédeszközökre fordítják a forrásokat. A medikális modell szerint hozott jogszabályok alapján létesített állami intézmények döntenek ezekről a forrásokról. Nem kapnak helyet a fogyatékosággal élő emberek és szervezeteik, és itt lehetne mit tennie a szociálpolitikának.¹² A mikrocenzus akadályozottsági moduljából kapott, fogyatékosággal élő személyektől kapott információk, vélemények azonban segítségére lehetnek ebben a döntéshozóknak. A politikának (a mindenkori kormány, országnak) és a jogalkotónak érdeke a fogyatékosággal élő, gazdaságilag aktív személyek védelme (is), hiszen ha a jelenleg jelentős arányban munkanélküliségbe kényszerülő, fogyatékos emberek akár csak részmunkaidőben, rugalmas foglalkoztatottsági formákban beléphetnének a munkaerőpiacra, akkor jelentős gazdasági többletjeljesítmény keletkezhetne, és csökkenne a fogyatékoságból fakadó szegénység. A mikrocenzus kérdéseinek összekapcsolása az akadályozottsági modul kérdéskörével nagy segítséget nyújthat a fogyatékosággal élő személyek gazdasági, foglalkoztatottsági helyzetének feltárásához, továbbá annak megismeréséhez, hogy maguk a fogyatékosággal élő személyek keresnek-e munkát, munkába tudnának-e állni, és mikor.

¹² Könczei Gy (2015). www.Jogiforum.hu/interju/132

KÖNCZEI GYÖRGY, az **Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar**
Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyének megalapítója

Tágabb értelemben – a főáramba helyezés (azaz a *mainstreaming*) elve szerint – valamennyi ágazati politikának van olyan része, amely a népesség sajátos szükségletű csoportjára, azaz a fogyatékosággal élő személyekre vonatkozik. Különösen hangsúlyos ez a motívum az egészségügyi politika, a szociálpolitika (ideértve a gyermekjólétet és gyermekvédelmet is), a közoktatás- és a felsőoktatás-politika, valamint a foglalkoztatáspolitikai területén. De a fogyatékosággal élő emberek szükségletei a vidékfejlesztés, a közlekedéspolitikai vagy akár a kultúra és a sport területén ugyanúgy megmutatkoznak. Kulcskérdés tehát a felsorolt szakpolitikák által meghatározott, létrehozott szolgáltatások, illetve áruk *egyenlő esélyű hozzáférhetősége*.

A foglalkoztatás szemszögéből nem jelentéktelen a minden, 25 főnél több munkavállalót foglalkoztató munkáltatóra kiterjedő foglalkoztatási kötelezettség sem, mivel a létszám 5%-ában megváltozott munkaképességű munkavállalót kell foglalkoztatniuk. Ráadásul immár a közbeszerzési törvény azt is lehetővé teszi, hogy a közbeszerzés során előnyhöz jussanak a megváltozott munkaképességű munkavállalót foglalkoztató cégek.

Következésképpen a mikrocenzus akadályozottsági moduljának eredményei *valamennyi* ágazati politika országos, területi és helyi szintű tervezése, végrehajtása és az eredmények ellenőrzése során kifejezetten jól hasznosíthatóak.

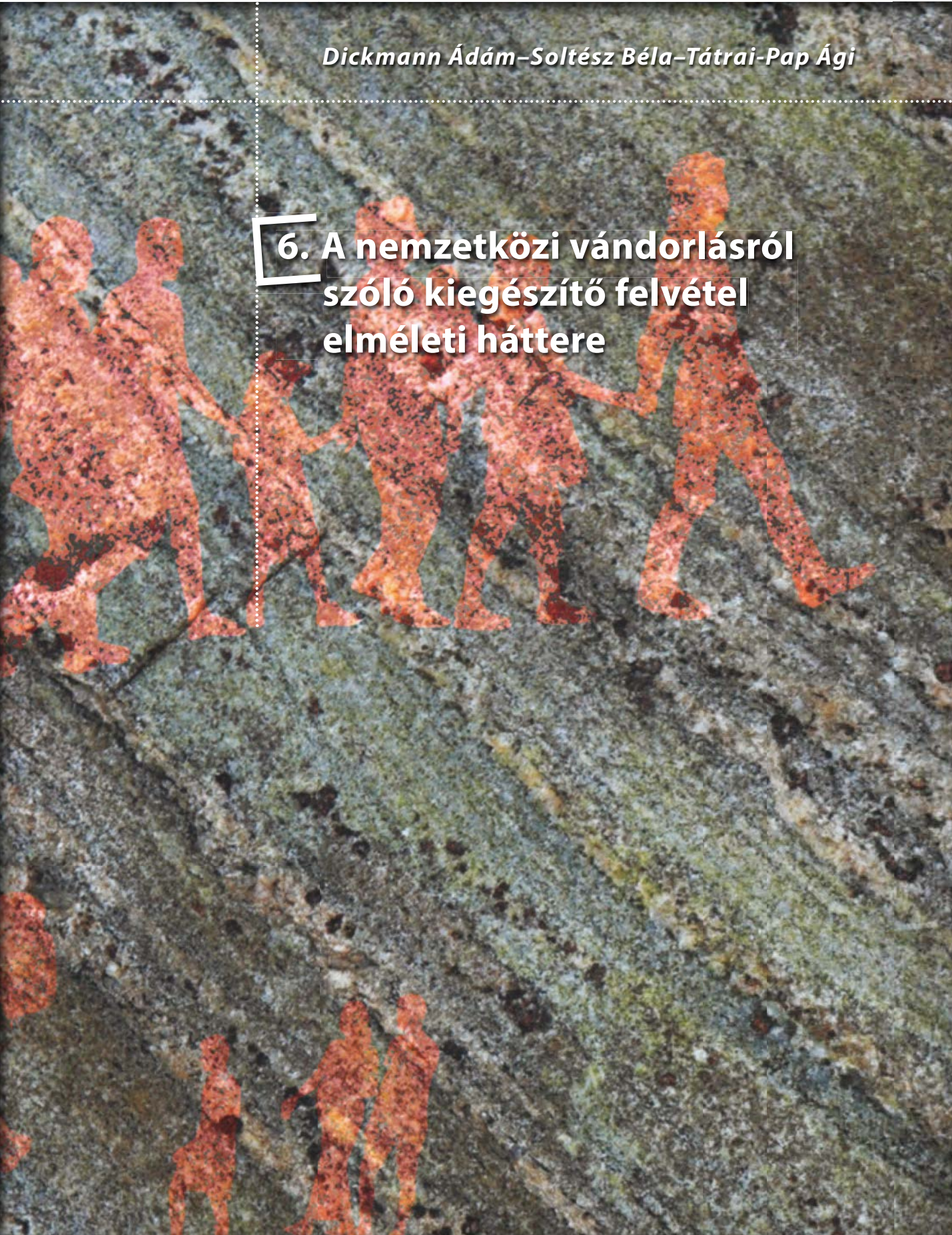
Különösen ajánlhatók a mikrocenzus eredményei a foglalkoztatóknak a munkahelyi esélyegyenlőségi tervek, a települési önkormányzatoknak a helyi esélyegyenlőségi programok tervezéséhez, végrehajtásához és az eredmények értékeléséhez.

A KSH tehát helyesen járna el például akkor is, ha a mikrocenzus akadályozottsági moduljának a foglalkoztatással összefüggő eredményeit a munkáltatók HR-vezetőinek figyelmébe ajánlja.

Dickmann Ádám–Soltész Béla–Tátrai-Pap Ági

**6. A nemzetközi vándorlásról
szóló kiegészítő felvétel
elméleti háttere**

Tartalom

1. A nemzetközi vándorlás jelentősége napjainkban	161
2. A nemzetközi vándorlás fogalmi és elméleti áttekintése	163
3. A nemzetközi vándorlás kutatásának nemzetközi és hazai előzményei.	166
4. A nemzetközi vándorlási adatok előállításának gyakorlata.	167
5. Nemzetközi vándorlás mérése a mikrocenzushoz kapcsolódóan	170
5.1. A mikrocenzushoz kapcsolódó nemzetközi vándorlás modul sajátosságai.	170
5.2. Becslési eljárás a kivándoroltak számának meghatározására.	172
Irodalom	174
Internetes hivatkozások.	175
Virtuális kerekasztal-beszélgetés a nemzetközi vándorlás témájában.	177

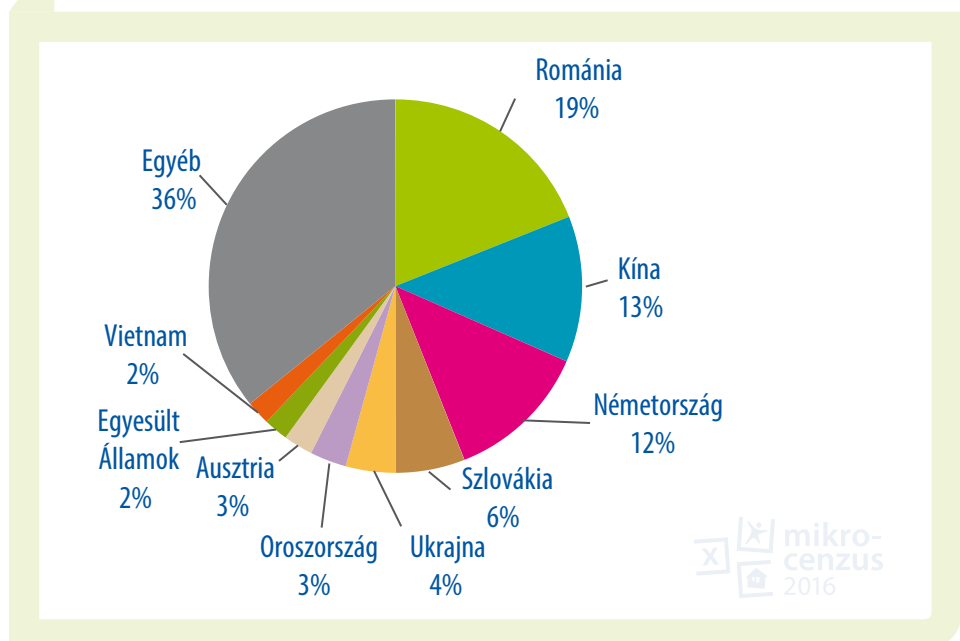
6. A nemzetközi vándorlásról szóló kiegészítő felvétel elméleti háttere

1. A nemzetközi vándorlás jelentősége napjainkban

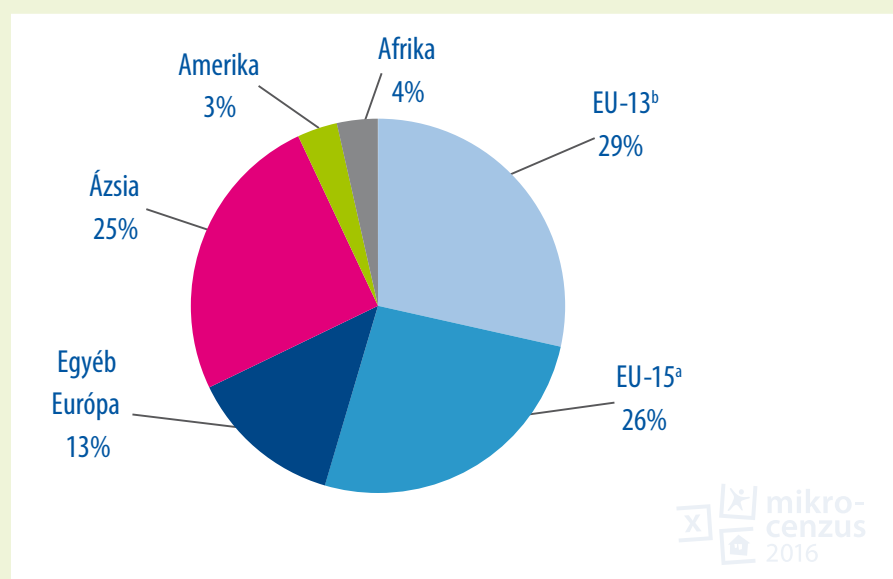
A nemzetközi vándorlás a 21. század egyik legfontosabb demográfiai kihívása és egyben lehetősége, jelentős formáló hatással van egy ország népesedési folyamataira. Magyarországon mind a bevándorlók, mind a kivándoroltak összlétszáma folyamatosan nő, noha hazánk egyelőre nem számít nemzetközi összehasonlításban fontos származási vagy célországnak.

Napjainkban a Föld népességének körülbelül 3%-a, mintegy 232 millió ember él a születési országán kívül. Az Európai Unióban hozzávetőlegesen 20 millió harmadik országbeli (az unión kívülről érkezett) állampolgár tartózkodik, vagyis az unió népességének jelenleg megközelítőleg 4%-át teszik ki a bevándorlók – ami némileg meghaladja a globális átlagot. Az ezredforduló óta évente másfél-kétmillió fővel nő az EU harmadik országból származó lakóinak száma. Az EU-ban az

6.1. ábra A Magyarországon tartózkodó külföldiek megoszlása az állampolgárság országa szerint, 2016

6.2. ábra A Magyarországon tartózkodó külföldiek megoszlása EU-tagállamok és földrészek szerint, 2016 január 1.

^a 2004 előtt csatlakozott tagállamok.

^b 2004-ben és azóta csatlakozott tagállamok.

elmúlt évtizedben tapasztalható évi 2 milliós népességnövekedés mintegy 80%-a a bevándorlásnak köszönhető. Ezen felül megemlítendő az a körülbelül 15 millió, EU-n belül vándorló uniós állampolgár, akik a szabad mozgás és munkavállalás alapjogával élnek.

Magyarországon a 2011. évi népszámlálás időpontjában 143 197 magyar állampolgársággal nem rendelkező külföldi, valamint 88 906 kettős állampolgár tartózkodott. Születési ország szerint tekintve 383 236 külföldön született tartózkodott Magyarországon. A legtöbben a szomszédos országokból és Németországból érkeztek. A szomszédos országok kiemelt szerepe természetesen összefügg a határokon túl élő magyarság és az anyaország közötti vándorlási kapcsolatokkal.

Szemben a rendszerváltás utáni két évtizeddel, az újonnan hazánkba érkező külföldiek között csökkenő arányban vannak jelen az Európai Unió állampolgárai, és növekvő arányban vannak az ázsiai országokból érkezők, míg a többi kontinensről származók aránya viszonylag alacsony. Mindeközben a magyar állampolgárok kivándorlásának mértéke több tényező együttes hatására 2009-től jelentősen nő.

2016-ban a hazánkban élő külföldi állampolgárok több mint fele (55%) az Európai Unió valamely tagállamának állampolgára volt. Az európai kontinens EU-n kívüli országaiból származó külföldieket is hozzászámítva arányuk 68%. Az ázsiaiak az összes külföldi 25%-át teszik ki, az afrikai és az amerikai földrész állampolgárainak aránya pedig együttesen a hazánkban tartózkodó külföldiek 7%-a.

A Magyarországon élő külföldi állampolgárok közül a legtöbben Romániából (közel 30 ezer fő), Németországból (19 ezren), Szlovákiából, Ukrajnából és Szerbiából (együttesen mintegy 19 ezren) származnak. Túlnyomó többségük keresőtevékenység céljából tartózkodik hazánkban, de jelentős a diákok és a nyugdíjasok aránya is.

2. A nemzetközi vándorlás fogalmi és elméleti áttekintése

A vándorlás vagy migráció története egyidős az emberiség történetével, fogalma ugyanakkor az egyes történeti és földrajzi kontextusokban más és más jelentésrétegeket tartalmazott. Annak ellenére, hogy a migráció napjainkban is igen fontos szerepet tölt be, nincs általános érvényű fogalmi meghatározása. A *nemzetközi migráció* fogalmát szinte minden egyes meghatározás az egyének életvitelszerű, hosszabb távú lakhelyváltatásához köti. Azaz általában minden definíció kiter a mozgás térbeliségére (a megtett távolságra) és az életvitel áthelyezésének időtartamára. Mégis nagyok az eltérések az országok által elfogadott definíciók között, amelyeket az egymástól különböző politikai, kulturális, gazdasági, társadalmi környezettel magyarázhatunk.

A nem kellőképpen harmonizált definíciók problémájának megoldására több javaslat is született. Az ENSZ Statisztikai osztályának ajánlása 1997-ben *nemzetközi migráns* kifejezés alatt azt a személyt érti, aki lakhelyváltatása során egy másik országba költözött. Az ENSZ azóta tovább finomította a nemzetközi migránsok definícióját azzal, hogy különbséget tesz a rövid és a hosszú távú migráció között is: hosszú távú migránsnak tekinti azokat, akik legalább 12 hónapra költöznek a célországba, ugyanakkor, figyelembe véve a migráció jelenlegi trendjeit, rövid távú migránsnak nevezi azokat, akik kevesebb mint 12, ugyanakkor több mint 3 hónapnyi időtartamra költöznek egy másik országba, céljuk nem turisztikai vagy rekreációs jellegű és nem minősül családlátogatásnak sem. Az ENSZ által ajánlott fogalmakat nem minden európai ország alkalmazza konzisztensen: egyes országok csak részben használják ezeket a fogalmakat, részben pedig ragaszkodnak saját statisztikai módszereikhez és hagyományaikhoz.

Az Európai Unió számos lépést tett annak érdekében, hogy a tagállamok egymás között összehangba hozzák a migrációs statisztikai fogalmakat és az adatgyűjtés módját. Ezek közül külön említést érdemel az Európai Parlament és a Tanács 2007. július 11-i rendelete a migrációra és a nemzetközi védelemre vonatkozó közösségi statisztikákról (862/2007/EK), valamint 2013. november 20-i rendelete az európai demográfiai statisztikákról (1260/2013/EU). Az előbbi rendelet értelmében az Európai Parlament egy új szabályozást fogadott el, amelyben egyértelműen definiálta a bevándorlás és a kivándorlás fogalmát, és felsorolta azon mutatók körét, amelyeket a nemzeti statisztikai hivataloknak az Eurostat számára rendszeresen meg kell küldeniük. Maga a szabályozás az ENSZ által korábban (1997-ben) elfogadott definícióra épül, miszerint a nemzetközi migráns olyan személy, aki legalább 12 hónapra megváltoztatja a tartózkodási országát. Az elmúlt években azonban egyre többen hangsúlyozzák, hogy a migrációs mozgások sokszínűségéből és a jelenség komplex mivoltából adódóan a fenti definíció túlságosan szűknek bizonyul (Herm 2006, Fassmann et al. szerk. 2009, Sik 2012, Gárdos–Gödri 2014).

A migráció és a migránsok fogalma emellett számtalan társadalmi, jogi és életúttal kapcsolatos változó szerint bontható kategóriákra. A migráció lehet például egyéni vagy csoportos akarat, illetve külső kényszer következménye, alakulását pedig az általános társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok együtt, egyszerre határozzák meg (L. Rédei 2007 13. old.).

A teljesség igénye nélkül az alábbiakban e distinkciók közül mutatunk be néhányat.

6.1. tábla **A közbeszédben a nemzetközi vándorláshoz kapcsolódó kategóriák és változók szerint**

Kategóriák	Változók	Példák
Migránsok demográfiai jellemzői	Nem	Női migráció
	Kor	Gyermekmigráció Ifjúsági migráció, Időskorúak migrációja
Migránsok iskolai végzettsége	Legmagasabb iskolai végzettség	Magasan képzettek migrációja, Alacsony képzettségűek migrációja
Migránsok motivációi	Motiváció	Munkavállalási célú migráció Oktatási célú migráció Nyugdíjasok migrációja Család(egyesítés)i migráció Házassági célú migráció Védelmet kereső migráció (menekülés)
Migráció időtartama	A tartózkodás hossza	Rövid idejű migráció Hosszú idejű migráció Szezonális (időszakos) migráció
Migráció körülményei	Vándorlási kontextus	Önkéntes migráció Kikényszerített migráció Láncmigráció
Migráció jogszerűsége	A jogi szabályozásnak megfelelő-e	Jogi szabályozásnak megfelelő (legális) migráció Jogi szabályozásnak nem megfelelő (illegális) migráció
	Milyen jogi kategória alá esik	Munkavállalási célú migráció Tanulmányi célú migráció Menedékkérellem benyújtását célzó migráció
Térbeliség	Távolság, irány	Rövid távú migráció Hosszú távú migráció Nemzetközi / transznacionális migráció Belföldi migráció Faluból városba irányuló migráció Városból faluba irányuló migráció Hazatérő migráció Körkörös (cirkuláris) migráció

Forrás: Fassmann–Musil (2013) 13. old. alapján.

A 6.1. táblában szereplő lista természetesen bővíthető az egyes kategóriák további bontásával (például a menedékkérők esetén), ami jól példázva a kategorizálás összetettségét. A közbeszédben gyakran felbukkanó demográfiai, jogi, életút és motivációalapú kategóriák számszerűsítéséhez a statisztika feladata azonban elsősorban az, hogy a megfelelő definíciók mentén határozza meg az egyes csoportok létszámát és releváns jellemzőit.

6.2. tábla **A nemzetközi vándorlási statisztika fő változói (születési ország, állampolgárság, előző lakóhely) alapján kijelölt pozíciók**

Állampolgárság	Születési ország	
	Magyarország	Külföld

A Magyarországon élő személyek esetében

Magyar	születésétől kezdve	Magyarországon született magyar (nincs nemzetközi vándorlás) (például Győrben született, Budapesten élő magyar állampolgár)	Külföldön, de magyar állampolgárok gyermekeként született magyar állampolgár, aki bevándorolt Magyarországra (például Németországban dolgozó magyar szülők gyermeke, aki szüleivel együtt Győrbe költözött)
	honosítás révén	Magyarországon, bevándorló szülők gyermekeként született, állampolgárságot szerzett magyar állampolgár (például Budapesten született román állampolgár, magyar állampolgárságot szerzett)	Honosított bevándorló (például Erdélyben született román állampolgár, magyar állampolgárságot szerzett)
Külföldi (magyar állampolgársággal nem rendelkező)		Magyarországon született, magyar állampolgárságot nem szerzett külföldi állampolgár (például Budapesten született kínai állampolgár, magyar állampolgárságot nem szerzett)	Külföldön született külföldi állampolgár (nem honosított bevándorló) (például Kínában született, Budapesten élő kínai állampolgár)

A külföldön élő személyek esetében

Magyar	előzőleg Magyarországon lakott	Magyarországon született magyar kivándorolt (például Győrből Bécsbe költözött)	Magyarországon állampolgárságot szerzett bevándorló, aki elhagyta Magyarországot (például Kínába visszatérő vagy Németországba továbbvándorló honosított magyar állampolgár)
	előzőleg nem Magyarországon lakott	–	<ul style="list-style-type: none"> Honosított határon túli magyar, aki a születési országában él (nem migráns) (például Erdélyben született, ott is élő, magyar állampolgár) Honosított határon túli magyar, aki nem a születési országában él (migráns) (például Erdélyben született, de Németországban élő, magyar állampolgár) Külföldön, de magyar állampolgárok gyermekeként született magyar állampolgár (például Németországban, Magyarországról kivándorolt szülőktől született magyar állampolgár)
Külföldi (magyar állampolgársággal nem rendelkező)		Magyarországon született, állampolgárságot nem szerzett, majd kivándorolt külföldi állampolgár (például Magyarországon született kínai állampolgár, aki szüleivel elhagyta Magyarországot)	Külföldön született külföldi (például Budapesten több évig dolgozó, majd hazatérő német állampolgár)

A statisztikai szempontból legfontosabb bontás a születési országhoz és az állampolgársághoz kapcsolódik. A 6.2. táblában a be-, illetve a kivándorlásban részt vevő egyes csoportok logikai pozícióit mutatjuk be, azzal a megjegyzéssel, hogy ha valaki körkörös (cirkuláris) vándorlást folytat, azaz gyakran változtatja a tartózkodási helyét, akkor az ezen pozíciók közötti térbe kerül, ami tovább nehezíti a fogalmi lehatárolást és a számszerű adatok előállítását.

3. A nemzetközi vándorlás kutatásának nemzetközi és hazai előzményei

A 6.1. táblában összefoglalt kategóriák sokszínűsége arra vezethető vissza, hogy különböző diszciplináris és tematikus nézőpontok alapján történt bontásokat jelenítenek meg. A nemzetközi migráció komplex jelenségei a társadalomkutatás minden ágát érintik, ugyanis a közgazdaságtan, a demográfia, a szociológia, a földrajz, a jog és a politikatudomány egyaránt rendszeresen vizsgálja a migrációs folyamatokat. A nemzetközi migráció egyes aspektusai közül a kiváltó okokat és a makrogazdasági következményeket a migráció gazdaságtana elemzi, míg a konkrét migrációs folyamatok társadalomszerkezeti jellemzőinek és hatásainak kutatása és értelmezése a szociológia és a demográfia területe. A földrajz a migráció térszerkezeti jellemzőivel foglalkozik, a migrációs folyamatok regulációja, rendészeti és politikai kihívásainak kezelése pedig a jog- és a politikatudomány feladata (Massey et al. 1993).

A magyarországi migrációkutatás is sokszínű diszciplináris háttérrel rendelkezik. Számos tanulmány foglalkozott a rendszerváltás óta a magyarországi bevándorlással, amelyek elsősorban a migráció nagyságrendjét, szerkezetét és főbb folyamatait igyekeztek bemutatni (Juhász 1996, Hárs 2009, 2012, Illés–Lukács szerk. 2002, Örkény szerk. 2003, L. Rédei 2007, Kincses 2014). Más kutatók a bevándorlás jellemzőit kvalitatív társadalomtudományi módszerek segítségével vizsgálták (Feischmidt–Nyíri 2006, Kiss 2007, Nyíri 2005, Sik 2012, Tóth 1997, Melegh et al. 2009). Megint mások a migráció jogi, politikai, szociálpolitikai és biztonságpolitikai vetületeit tanulmányozták (Berta et al. 2012, Nagy 2012, Tarrósy et al. szerk. 2014, Wetzel 2011).

A Magyarországról történő kivándorlás kutatása – noha fontosságát tekintve a bevándorlással megegyező vagy napjainkra még nagyobb jelentőségű – elmarad hazánkba irányuló bevándorlásától. Ez egyrészt módszertani nehézségekre vezethető vissza (mind a kivándoroltak, mind pedig a rájuk vonatkozó adatokat tartalmazó regiszterek per definitionem külföldön találhatóak), másrészt pedig kutatásfinanszírozási problémákra. Számos forrás, például az Európai Integrációs Alap finanszírozott bevándorláskutatói projekteket a 2000-es években, kivándorláskutatásra viszont jóval kevesebb forrás állt rendelkezésre.

Ennek ellenére születtek fontos eredmények. Bár az államszocializmus időszakára vonatkozóan igen nehéz a legális és az illegális kivándorlást és annak összetételét megbecsülni, Habclicsek László és Illés Sándor (1996) úttörő munkát végzett azzal, hogy megkísérelték felmérni az 1956-os kivándorlási hullám méretét és hosszú távú hatását. A rendszerváltás után (elsősorban a határon túli magyarság bevándorlása következtében) Magyarország bevándorlási többlettel rendelkezett, ám a hazánk 2004. évi uniós csatlakozása óta erősödő emigrációs tendencia számos, a kivándorlás méretét, irányait és jellegét vizsgáló kutatást inspirált, különösen a 2010-es évek első felében (Hárs 2012, Gödri–Feleky 2013, Gödri et al. 2014, Blaskó–Jamalia 2014, Sik 2012).

4. A nemzetközi vándorlási adatok előállításának gyakorlata

A migrációs statisztika mindig is egyszerre többféle kutatói és államigazgatási célt szolgált, aminek következtében az egyes országokban eltérő migrációs adatgyűjtési rendszerek alakultak ki. Habár az elmúlt évtizedekben törekedtek a nemzetközi vándorlásra vonatkozó statisztika adatgyűjtési módszereinek standardizálására és a fogalmak egységesítésére, még ma is nehézséget jelent a különböző országok migrációs áramlásának összehasonlítása (Fassmann et al. szerk. 2009, Gárdos–Gödri 2014).

A 2000-es évek óta egyre többször szerepel a nemzetközi projektekben¹ is az adatok megbízhatóságának és pontosságának javítása.

A nemzetközi vándorlás mérésének alapját Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) és az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP) nyilvántartásai képezik, valamint néhány fontos regiszter, mint például a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatal (KEKKH) Személyiadat- és lakcímnyilvántartása vagy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) adatbázisa. Ezen felül a népszámlálás és a rendszeres munkaerő-felmérés biztosít bevándorláshoz kötődő statisztikai adatokat. A bevándorlás hazai kutatását nagyban megnehezítette, hogy a bevándoroltak beáramlására csak 1980-tól vannak adatok a népmozgalmi statisztikai rendszerben, és ezen időszakban még a népszámlálás sem tartalmazott állampolgársági adatokat. Kizárólag a 2001. és a 2011. évi népszámlálásban szerepelt az állampolgárság a kérdések között, ami megnehezíti a hosszabb időtávot átfogó elemzést. További módszertani problémát jelent a bevándoroltak népességen belüli alacsony aránya, illetve koncentrált, klaszterszerű elhelyezkedése mind a térben, mind foglalkozási csoportok szerint. A hagyományos reprezentatív felmérések mintáiba való bekerülésük így esetleges, ha pedig bekerülnek, akkor a nyelvi nehézségek miatt magas a felmérések meghíúsulási aránya. Ez utóbbi probléma megoldására a közelmúltban a KSH 2014/2. munkaerő-felmérés ad hoc moduljának kérdőívét öt idegen nyelven (angol, orosz, arab, kínai, vietnámi) biztosította a megkérdezettek részére.

A kivándorlás mérésére – az adminisztratív nyilvántartásokból kinyerhető adatokon túlmenően – a népszámlálások és a regiszterek reziduális összevetése (tehát az ENSZ által is javasolt módszer) a leginkább elfogadott. Ennek lényege a kivándorlók célszágaiban található regiszterek és a magyar regiszterek összevetése. Gyengesége, hogy sok esetben a célszágok statisztikai definíciói nem egyeznek meg a magyarországiakkal, így nem tökéletesen összehasonlíthatóak az adatok. Szintén említést érdemelnek az olyan eljárások, mint a migrációs felvételek és az adminisztratív adatforrások kombinálásából származó indirekt becslések, továbbá a panelmemorzsolódások vizsgálata (Jensen 2013).

Az utóbbi években a KSH két projekt során is megkísérelt pontos és releváns információkat összeállítani a nemzetközi vándorlásra. A *SEEMIG – A migráció és hatásainak kezelése Délkelet-Európában* c. nemzetközi projekt (SEEMIG honlap) keretein belül lehetőség volt arra, hogy Magyarországon 2013-ban a munkaerő-felméréshez csatlakozva egy pilot felvétel újszerű módszerekkel vizsgálja a kivándorló magyarokat. A tükröstatistikákra és becslésekre is támaszkodó SEEMIG-projekt kivándorlászvizsgálata ki tudott mutatni egy erősödő negatív migrációs rátát (Blaskó–Jamalia 2014).

¹ COMPSTAT – Comparing National Data Sources in the Field of Migration and Integration (2001–2002), THESIM – Towards Harmonised European Statistics on International Migration (2004–2005), MIMOSA – Migration Modelling for Statistical Analyses (2007–2009), PROMINSTAT – Promoting Comparative Quantitative Research in the Field of Migration and Integration in Europe (2007–2010), SEEMIG – Enhancing data production systems of migration and human capital in the South-East European Area (2012–2014).

6.3. tábla **A nemzetközi vándorlási adatok főbb forrásai**

Az adatforrás adat-tartalma	Szabad mozgás jogával rendelkezők regisztere (EGT + családtagok) ^{a)}	Idegenrendészeti nyilvántartás (3. országbeliek regisztere) ^{a)}	Népesség-regiszter (KEKKH) ^{a)}	OEP TAJ nyilvántartása ^{a)}	Munkavállalási engedély ^{a)}	Nemzeti Adó- és Vámhivatal ^{a)}	Népszámlálás ^{b)}	KSH munkaerő-felmérés (MEF) ^{c)}
3–12 hónapig itt tartózkodó			(csak EGT)					
Tartósan letelepedett (min. 1 év)								
Cirkuláris migráns								
Napi ingázó								
Gazdasági, munkaerő-piaci aktivitás								
Irregularis migráns								

Megjegyzés: a cellák színezése: sötétkék: van információ; világoskék: korlátozott információ, vagy válaszadás sikerességétől függ; fehér: nincs információ.

^{a)} Adminisztratív adatforrás.

^{b)} Adatgyűjtés, teljes népesség.

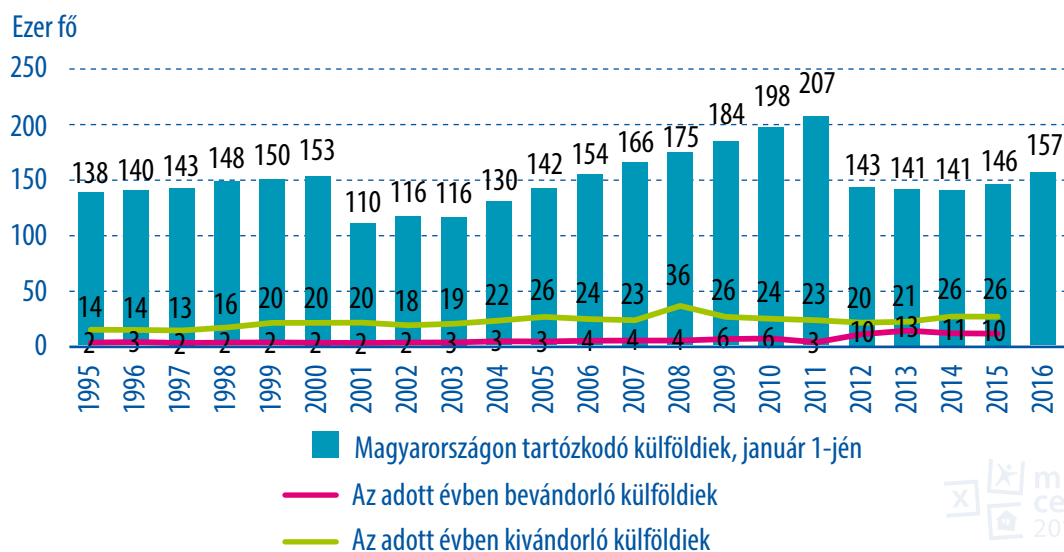
^{c)} Háztartási felvétel, minta.

Forrás: Hárs (2010), 26. old. alapján.

2015-ben egy másik kismintás felvétel pedig szintén a munkaerő-felméréshez kapcsolódva, a Magyarországon élő külföldi állampolgárok munkaerőpiaci helyzetét tárta fel, egy kibővített minta segítségével.

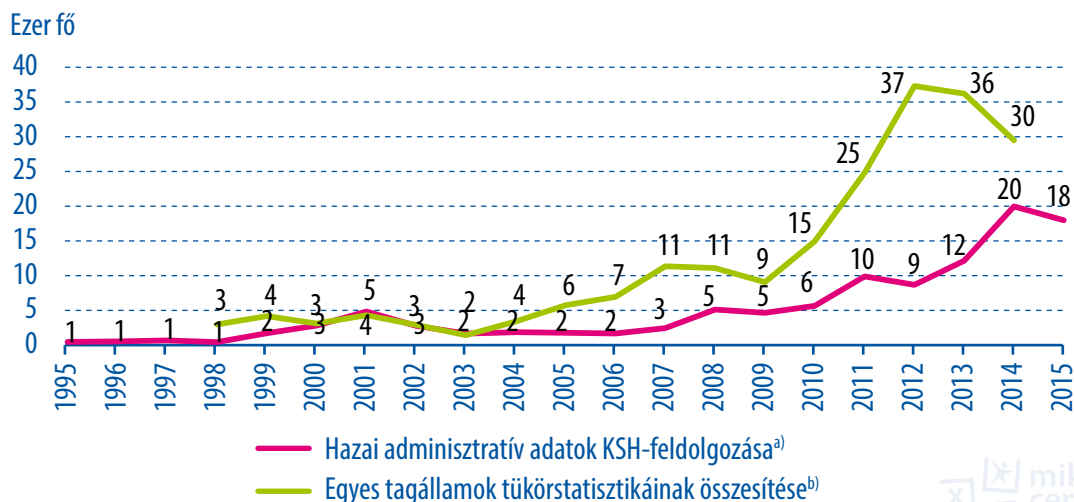
A 2016. évi mikrocenzus – a népszámlálásokhoz hasonlóan – egy újabb fontos mérföldkő lehet, amely mind a bevándorlásról, mind a kivándorlásról szóló ismereteinket gazdagítani fogja. Eddig a népszámlálások adtak lehetőséget a hazánkban élő külföldiek létszámbecslésének pontosítására. Legutóbb a 2011. évi népszámlálás az adminisztratív nyilvántartásokban szereplő külföldi állampolgárok számánál 60 ezer fővel kevesebbet írt össze, ami alapján az éves népesség-továbbvezetés módszertana is megújult. A 2016. évi mikrocenzus kimagasló mintája a nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőívvel együtt lehetőséget teremthet a külföldiek szám és összetétel szerinti korrigálására már az évtized közepén is.

6.3. ábra **A január 1-jén Magyarországon tartózkodó, illetve adott évben be- és kivándorló külföldi állampolgárok száma***

* Az idősor 2001. és 2012. évi törése a népszámlálásokhoz kapcsolódó statisztikai korrekcióval magyarázható, amikor is a népszámlálás eredményei alapján korrigálták az adminisztratív forrású adatokat. A 2011. évi népszámlálás után a kivándorlók számának meghatározásának módszertana is megújult, és 2012-től becsléseket is tartalmaz, mivel az uniós állampolgárok kivándorlásának nyomon követése adminisztratív alapon lehetetlenné vált, ezért azt a népszámlálás adatai alapján becsüljük.

6.4. ábra **A magyar állampolgárok vándorlási egyenlege Magyarország és az Európai Unió többi tagállama között, hazai és nemzetközi adatok alapján**

^{a)} 2009-ig a KEKKH személyiadat- és lakcímnnyilvántartása, 2010-től az OEP TAJ-rendszerébe bejelentett kivándorló és visszavándorló, Magyarországon született magyar állampolgárok adatai alapján számított vándorlási különbözet.

^{b)} Ausztria, Csehország, Dánia, Hollandia, Luxemburg, Németország, Norvégia, Olaszország, Svájc, Svédország és Szlovákia.

Forrás: az Eurostat, a Destatis és a Statistik Austria adatai. Több tagállamra, így például az Egyesült Királyságra vonatkozó éves vándorlási adatok nem állnak rendelkezésre.

A mikro-cenzushoz kapcsolódó kiegészítő felvétel másik célja a kivándorlók pontosabb meghatározása. A kivándorlással kapcsolatos kérdések mind az éppen külföldön élő családtagokra, mind a visszavándorolt népességre vonatkoznak. Ezen adatokból remélhetőleg tisztábban kimutathatók lesznek a kivándorlás mintázatai, mivel az adminisztratív nyilvántartásokban fellelhető információk a magyar kivándorlókról sokszor nehezen egyeztethetők össze a más országok által publikált, oda bevándorló magyarok adataival.

5. Nemzetközi vándorlás mérése a mikro-cenzushoz kapcsolódóan

5.1. A mikro-cenzushoz kapcsolódó nemzetközi vándorlás modul sajátosságai

A felhasznált adminisztratív és népszámlálási (vagy egyéb felvétel) adatforrások nem fedik le teljes egészében a migráns népességet. A bevándorlók körében csekély a mintába való bekerülés esélye és nagy az interjú meghiúsulásának aránya, míg a kivándorlók sok esetben nem jelentik be az illetékes hatóságoknak a külföldre történő távozásukat, és távollétük miatt a felvétel során sem elérhetők.

A 2016. évi mikro-cenzus nagy elemszámú mintavételi eljárása páratlan lehetőséget biztosít a nemzetközi vándorlás jobb megismerésére és sokoldalú elemzésére.² A migráció jellegéből adódóan a célsokaság meghatározása többlépcsős feladat, hiszen sok esetben olyan egyénekre vonatkozik a kérdőív, akik a kérdezés idején külföldön tartózkodnak. A célcsoport kategorizálása több szempontból is lehetséges. Amennyiben az egyén történeti dimenziójából vizsgáljuk a nemzetközi vándorlási cselekményeket, a következő csoportokat különböztethetjük meg:

1. akik a múltban éltek külföldön,
2. akik jelenleg külföldön élnek,
3. akik a közeljövőben külföldre terveznek költözni.

Vándorlás- és népességstatisztikai szempontból pedig fontos megkülönböztetni az egy évnél rövidebb ideig és a legalább egy évig külföldön tartózkodók csoportját, mivel statisztikai szempontból csak az utóbbiak befolyásolják a népesség számbeli változását, és a nemzetközi összehasonlítható adatok is csak az egy évnél hosszabb migrációs cselekményeket veszik figyelembe. Kérdezéstechnikai szempontból sem azonos, ha a válaszadó fizikailag elérhető az adott háztartásban, ezáltal személyesen kérdezhető, vagy ha az itthon élő háztartástagja válaszol a feltett kérdésekre.

A mikro-cenzus alapcélcsoportját az életvitelszerűen Magyarországon élők jelentik. A nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív olyan jelenségre vonatkozó információt gyűjt, amely az országhatárainkon átívelő költözés minden formáját magában foglalja, hiszen mind a kivándorló magyarokat, mind a Magyarországon élő külföldieket (illetve visszavándorolt magyarokat) felmérjük. A nemzetközi vándorlásra vonatkozó kiegészítő kérdőív ennek megfelelően a 4. táblában szereplő (hipotetikus) csoportok elemzéséhez biztosít információkat.

² Fontos hangsúlyozni azonban, hogy az elérés nehézségei miatt ez a kiemelkedően nagy minta sem biztosítja a Magyarországról elvándorlók számának megfelelő becslését. Erre a leginkább egy rövid kérdéssorból álló, de pontosan célzott címbejárás lenne alkalmas, amely a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás alapján – egy legalább 8 ezres mintán – felméri, hogy a magyarországi lakcímmre bejelentett lakónépesség mekkora hányada tartózkodik jelenleg életvitelszerűen az ország határain belül, illetve azokon kívül.

6.4. tábla **A nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív által vizsgált csoportok és főbb kategóriák**

Elemzendő csoport	Vizsgált főbb kategóriák	Kérdőívblokk
Külföldre költözést tervezők	Tervezett tevékenység, nem, korcsoport, iskolai végzettség, lakóhely	A.
Külföldi állampolgárok	Állampolgárság országa (például EU/nem EU), nem, korcsoport, foglalkozástípus, lakóhely	B.
Külföldről visszavándorolt magyar állampolgárok	Migrációs történet, nem, korcsoport, foglalkozástípus, lakóhely	B. / C.
Külföldön született magyar állampolgárok	Nem, korcsoport, foglalkozástípus, lakóhely	B.
Jelenleg külföldön élő magyar állampolgárok	Külföldön tartózkodás időtartama (átmeneti/tartós), célja (munkavállalás/tanulás), nem, korcsoport, iskolai végzettség, foglalkozástípus, lakóhely	D. / E.

A kérdések, elemzési szempontok a mikrocensus kiegészítő kérdőívének egyes blokkjaiban jelennek meg (lásd a 6.4. tábla 3. oszlopát). A kiegészítő kérdőív a következő blokkokra tagolódik:

- A. Külföldre költözést tervezők
- B. Akik életük során legalább egy évig folyamatosan külföldön éltek (beleértve a bevándorolt külföldieket)
- C. Akik az elmúlt 16 év során kevesebb mint egy évig éltek külföldön
- D. Átmenetileg külföldön tartózkodó háztartástagok
- E. A címhez köthető, tartósan külföldön tartózkodó személyek

A nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőív kérdései elsősorban a már megvalósult, illetve a megvalósítani tervezett vándorlási cselekmények, valamint azok körülményeinek megismerését tűzik ki célul. Attól függően, hogy a vándorlási cselekmény a múltban történt, jelenleg is zajlik, vagy azt a jövőben tervezik a kérdezettek, a kérdések tartalma és formája blokkonként minimálisan különbözik.

A felvétel fontos célja, hogy a Magyarországról elvándorlókról pontosabb jellemzőket ismerhessünk meg. Főbb vizsgált kérdéseink a következők:

- Milyen okból, mekkora időtávra és mely országokba terveznek elköltözni a megkérdezettek?
- A munkavállalás céljából elköltözők milyen képzettséggel és szakmai tapasztalattal, milyen típusú munkát céloznak meg, illetve érnek el a külföldi tartózkodásuk során?
- Külföldön kikkel élnek együtt, illetve támogatják-e az itthon maradt hozzátartozóikat, vagy esetleg őket támogatják itthonról?
- A tanulási céllal külföldre költözők – a legmagasabb iskolai végzettségük mellett – milyen típusú oktatásban vesznek részt?

Mivel a nemzetközi vándorlás kérdőív kérdésének időpontjában a célcsoport egy része éppen külföldön tartózkodik, elfogadhatónak tartjuk azt is, ha rájuk vonatkozóan az otthon tartózkodó, velük egy címen élők szolgáltatnak információt. Kivételt képez ez alól a kiegészítő kérdőív utolsó néhány, a szubjektív jólléttel kapcsolatos kérdése, ahol a megkérdezettek személyes véleményére vagyunk kíváncsiak, így ezekre

csak a személyesen adott válaszokat fogadjuk el. A szubjektív jóllétre vonatkozó kérdések szerepeltetése lehetővé teszi a jóllét és a nemzetközi vándorlási gyakorlat közötti összefüggések feltárását.

A címhez kötődő, de tartósan külföldön élő személyekre vonatkozóan a mikro-cenzus alapkérdőívét nem töltjük ki, így rájuk vonatkozóan alapvető információkat csak úgy tudhatunk meg, hogy esetükben a kiegészítő kérdőív keretein belül a kifejezetten nemzetközi vándorlásra vonatkozó kérdéseken túlmenően alapszintű demográfiai kérdéseket is felteszünk, mint például nem, születési év, állampolgárság, születési ország, iskolai végzettség, családi állapot, foglalkozás stb.

Egy címhez akár több célcsoportbeli személy is tartozhat, illetve egy személy akár több célcsoportba is tartozhat (például, ha valakinek van már egy évnél hosszabb vagy rövidebb külföldön szerzett munkatapasztalata, de esetleg tervezi az újabb külföldre költözését). Ebben az esetben a címhez tartozó összes érintett személyre a rájuk vonatkozó modulok mindegyikét kérdezzük.

A kiegészítő kérdőív információiból pontosabban megismerhetjük a nemzetközi vándorlásban érintett rész népesség összetételét és társadalmi jellemzőit, elemezhetjük a magyarországi ki- és bevándorlást, a vándorlás idejét (például mennyi ideig tartott, hány alkalommal valósult meg), a költözés térbeliségét (például melyik ország(ok)ba irányult a vándorlás, a külföldi állampolgárok Magyarországra érkezése esetén mi a származási ország, a személyek állampolgársága), a költözés céljait, okait, (például munkavégzés, tanulmányok folytatása stb.).

A nemzetközi vándorlás kiegészítő kérdőívéből származó információk nagy segítséget nyújthatnak a migrációval foglalkozó kutatásokhoz, az országos migrációs politikai elvek megalapozásához, a migrációs szakpolitika kialakításához, valamint az ehhez kapcsolódó fejlesztési kérdések megválaszolásához.

5.2. Becslési eljárás a kivándoroltak számának meghatározására

A kivándorolt magyar népesség becslésére vonatkozóan az adminisztratív nyilvántartások csak korlátozottan adnak lehetőséget, ezért a KSH folyamatosan keresi a valóságot minél pontosabban megközelítő eredményekhez vezető módszereket (mint például a már említett SEEMIG-projekt). A SEEMIG eredményeinek feldolgozásakor igazolódott, hogy az itthon maradt háztartástagoktól szerzett információk alapján megismerhetjük a kivándoroltak egyes jellemzőit, demográfiai összetételét (nem, kor, családi állapot, célország, céltevékenység stb.), de ezek az adatok nem alkalmasak a kivándoroltak számának becslésére. A létszám meghatározására leginkább egy személyi minta alapján történő lakcímbejárást volna alkalmas, amelyre példa lehet a Népeségtudományi Kutatóintézet (NKI) és a KSH által 2012–2013-ban közösen végzett, *Életünk fordulópontjai* című felvétel kiegészítő modulja. Ez a 9000 fős mintán végrehajtott vizsgálat arra irányult, hogy kiderítse, a személyiadat- és lakcímnnyilvántartásban szereplők a bejelentett lakcímközlőn élnek-e, vagy más magyarországi nem bejelentett címen, esetleg külföldön. Ezen információk megszerzéséhez a személyek „követésére” volt szükség, tehát amikor az összeíró nem találta a válaszára kijelölt személyt a bejelentett lakcímen, akkor megpróbálta őt megtalálni, azaz a helyszínen szerzett információk alapján, különféle módszerek segítségével³ megkereste a valószínűsíthető tartózkodási helyén. A kutatás megállapította, hogy a Magyarországon állandó lakcímmel rendelkező

³ Telefonon, e-mailen, online telefonkönyv segítségével, közösségi oldalak felhasználásával, egyéb internetes kereséssel, önkormányzatokon, okmányirodákon stb. keresztül.

18–49 éves magyar állampolgárok mintegy 7,4%-a (335 ezer fő) tartózkodott 2013 elején tartósan külföldön. Ezeket az eredményeket 2014 októberében publikálta a KSH, ami egyben a kivándoroltak számának a legutóbbi becslése.

A 2016 októberében zajló mikrocenzus nemzetközi vándorlásról szóló kiegészítő felvétele újabb releváns információkkal szolgál majd a nemzetközi vándorlás pontosabb feltérképezésére, ugyanakkor a kivándorlók számának becsléséhez az *Életünk fordulópontjai* új felvétele (5. hullám) szolgálhat támpontul. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézete 2017 elején megismétli a 2013. évi becslési eljárást, amely országos szintű eredményt biztosít a kivándorlásról, illetve korlátozottan aggregált korcsoportos becslésre is alkalmas lehet.

Irodalom

- Berta Krisztina – Molnár Tamás – Töttös Ágnes (2012): A migráció nemzetközi és európai uniós jogi szabályozása: a laza univerzális keretektől az átfogó, egységes EU-szakpolitikáig. *Migráció és Társadalom*, 2012, No. 2.
- Fassmann, H. – Reeger, U. – Sievers, W. (szerk.) (2009): *Statistics and Reality*. IMISCOE: Amsterdam University Press. Amsterdam.
- Fassmann, H. – Musil, E. (2013): Conceptual framework for modelling longer term migratory, labour market and human capital processes SEEMIG Working Paper No.1. 40.
- Feischmidt Margit – Nyíri Pál (2006): Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest.
- Gárdos Éva – Gödri Irén (2014): Analysis of existing migratory data production systems and major data sources in eight South-East European countries.
- Gödri Irén – Feleky Gábor Attila (2013): Migrációs tervek megvalósulása egy követéses vizsgálat tükrében. Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe. *Demográfia* 56. évf. 4. szám, 281–332.
- Gödri Irén, Soltész Béla. Bodacz-Nagy Boróka (2014): Immigration or emigration country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: A longer-term historical perspective. Working Papers on Population, Family and Welfare, No. 19, Hungarian Demographic Research Institute (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet), Budapest.
- Hárs Ágnes (2009) Nemzetközi migráció a számok és a statisztika tükrében. *Statisztikai Szemle*, 87. évfolyam 7–8. szám
- Hárs Ágnes (2010): Migráció és munkaerőpiac Magyarországon. Tények, okok, lehetőségek. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.) (2010): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 15–53 old.
- Hárs Ágnes (2012) A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években. Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján. Összegző tanulmány, Budapest, TÁMOP
- Herm, A. (2006): Recommendations on International Migration Statistics and Development of Data Collection at an International Level In: Poulain, M., N. Perrin and A. Singleton (eds.) (2006): *THESIM Towards Harmonised European Statistics on International Migration*. Presses Universitaires de Louvain: 77–106.
- Illés Sándor – Hablicsek László (1996): A külső vándorlások népességi hatásai Magyarországon 1955-1995 között. *KSH NKI Kutatási Jelentések*, 58. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.
- Illés Sándor – Lukács Éva (szerk.) (2002): *Migráció és statisztika*. NKI Kutatási Jelentések 71. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest.
- Jensen, Eric B. (2013): *A Review of Methods for Estimating Emigration*. U.S. Census Bureau
- Juhász Judit (1996): A nemzetközi vándormozgalom statisztikai megfigyelésének problémái. In: *KSH Adatok és használhatóságuk; menekültek, bevándorlók, új állampolgárok. Ezredvégi népesedés sorozat*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 25–40.
- Kincses Áron (2014): A Magyarországon élő külföldi állampolgárok területi koncentrációja, 2001–2011. *Területi Statisztika*, 2014, 54(6): 531–549.
- Kiss Tamás (2007): Demográfiai modellek és a migráció. Az erdélyi magyarok vándormozgalma a XX. század utolsó negyedében. *Regio*. 18. évf. 2. sz. 160–187.

- L. Rédei Mária (2007): Mozgásban a világ: a nemzetközi migráció földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Massey, Douglas S. et al. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review. Vol. 19., No. 3. pp. 431–466.
- Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén (2009): „Azt hittem, célt tévesztettem” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban. KSH NKI Kutatási Jelentések, 88. Budapest 1–234. old.
- Nagy Boldizsár (2012): A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól az Európai Unióba lépésig. Gondolat, Budapest
- Nyíri Pál (2005): Globális úttörők vagy marginális helybéliek? 2000, 17. évf. 3. sz. 36–47. old.
- Örkény Antal (szerk.) (2003): Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont. Budapest.
- Sik Endre (2012): Doomed to failure – with some chance to success: Migration statistics in the 21st century. Presentation at the SEEMIG Launching Conference: ‘Migration, demography and labour markets. Long term processes and linkages’, 19-20 September 2012, Bratislava, Slovakia.
- Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán (szerk.) (2014): Migrációs tendenciák napjainkban. Pécs: Publikon.
- Tóth Pál Péter (1997): Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok (1988–1994). Püski Kiadó. Budapest.
- Wetzel Tamás (2011): A bevándorlás kérdése Magyarországon. Publikon Kiadó, Pécs.

Internetes hivatkozások

- Blaskó Zsuzsa – Jamalia Natalie (2014): Surveying emigration I. Report on the first stage of the SEEMIG pilot study in Hungary and Serbia. Research report developed within the project ‘SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies’.
<http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGPilotReport1.pdf>
- Eurostat (2016): Asylum and managed migration tables.
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Az Európai Parlament és a Tanács 862/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a migrációra és a nemzetközi védelemre vonatkozó közösségi statisztikákról, valamint a külföldi állampolgárságú munkavállalókra vonatkozó statisztikák összeállításáról szóló 311/76/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről (EGT-vonatkozású szöveg)
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32007R0862>
- Az Európai Parlament és a Tanács 1260/2013/EU rendelete (2013. november 20.) az európai demográfiai statisztikákról EGT-vonatkozású szöveg
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1469019507416&uri=CELEX:32013R1260>
- SEEMIG honlap: <http://www.seemig.eu/>

Virtuális kerekasztal-beszélgetés

a nemzetközi vándorlás témájában*

A nemzetközi vándorlásról szóló kiegészítő felvétel kapcsán szakértőket kértünk fel, hogy virtuális kerekasztal-beszélgetésben fejtsek ki véleményüket a következő kérdésekről:

- A nemzetközi vándorlás jelentősége napjainkban
- A nemzetközi vándorlás legfontosabb aspektusai Magyarországon és környezetében
- A nemzetközi vándorlás kutatói szemszögből, a kutatástörténet tanulságai
- A nemzetközi vándorlás szakpolitikai szempontból leginkább releváns aspektusai

A kérdésekre válaszoltak:

Melegh Attila, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos főmunkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem docense,

Tóth Pál Péter, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet szenior kutatója, a Semmelweis Egyetem doktori iskolájának akkreditált témavezetője.

* A kérdésekre adott válaszok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe a KSH vagy a kerekasztal-beszélgetések résztvevői által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

A nemzetközi vándorlás jelentősége napjainkban

TÓTH PÁL PÉTER, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet* senior kutatója

A vándorlást mint spontán és természetes folyamatot az ember létével, mindennapi tevékenységével együtt járó, attól el nem választható – különböző módon és mértékben megnyilvánuló – folyamatnak tekintem. Mindezt ki kell még egészítenem azzal, hogy a vándorlás egy nép létrejöttében, fennmaradásában, társadalmi-gazdasági, politikai és demográfiai folyamatainak kiteljesedésében – különböző intenzitással, formában és módon – meghatározó szerepet játszik. A fentiekkel összefüggésben nem felejtethető el, hogy a vándorlási folyamat, legyen az spontán, vagy kikényszerített, csak következménye azoknak a mélyebben rejlő múltbeli és egyben jelen idejű történelmi, vallási, gazdasági, politikai, kulturális stb. okoknak s következményeknek, amelyek egy adott ország lakosságának egy részét vándorlásra készítetik, kényszerítik.

A Kárpát-medencébe való érkezésig a magyar nép is jellegzetesen vándorló volt. A vándorlással, a meneküléssel, valamint az idegenek (nem magyar népek) befogadásával kapcsolatos tapasztalatai a honfoglalást, az államalapítást követő évezredben nemcsak nem szakadtak meg, hanem (napjainkat is beleértve) tovább gyarapodtak.

MELEGH ATTILA, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet* tudományos főmunkatársa

A tömeges migráció folyamatában a tényleges migráns csoportokkal interakcióban igen sok más társadalmi szereplő vesz részt történetileg meghatározott, helyi és globális egyenlőtlenségi struktúrákban. A tömeges migrációban így szerepet játszanak a migránsok közvetlen, vándorló és nem vándorló családtagjai. Alakítják az otthoni és a migrációs lehetőségeket közvetítő társadalmi hálózatok, szervező ügynökségek, a küldő és a fogadó államok történetileg meghatározott és változó gazdasági, társadalmi, nemi és diskurzív rendjei, intézményszerű migrációs politikái, illetve az egymáshoz fűződő történeti-gazdasági kapcsolatok is.

Ezen tényezők és szereplők együttes dinamikáját a globálisan és lokálisan szerveződő, súlyosan egyenlőtlen tér alakítja ki. Ezekben a hierarchikus terekben nemcsak maguk a migránsok járnak be karakteresen eltérő pályákat (ingázó és nem ingázó menedzserek, szakmunkások, diákok, háztartási alkalmazottak stb.), hanem összességében az egyes államok mint társadalmi és közhatalmi entitások is eltérő módon integrálódnak a globális vándorlásba, illetve az előbb felsorolt, kapcsolódó történetileg strukturált folyamatokba. E szempontok vizsgálata elengedhetetlen a nemzetközi vándorlás jellemzéséhez.

A nemzetközi vándorlás legfontosabb aspektusai Magyarországon és környezetében

TÓTH PÁL PÉTER, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet* senior kutatója

A nemzetközi vándorlással kapcsolatos hazai kutatások fontosságát a következő összefüggések még egyértelműbbé teszik:

- a hazai népesség fogyása és elöregedése,
- Magyarország szívó (de pontosabb, ha azt írom: kiszívó) hatása a Kárpát-medencei magyarságra,
- a migrációval kapcsolatos történelmi és jelen idejű folyamatok,
- a 40–45 éves elzártság migrációs zárványainak feloldása.

MELEGH ATTILA, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet* tudományos főmunkatársa

Magyarország egyre jobban beépül egy Európán belüli nyitott migrációs és gazdasági csererendszerbe, ami kihat az európai országok irányába mutató migrációs sokszínűségre, illetve migrációs szempontból egy egészen sajátos helyzetet alakított ki. Ha az említett komplex tényezőgyűttest leegyszerűsítjük, és megvizsgáljuk Magyarország jelenlegi általános strukturális helyzetét, akkor azt egy viszonylag kis és gazdaságilag rendkívül nyitott államként jellemezhetjük. A szabad kereskedelmet, a szabad tőkemozgást és a szabad munkaerő-vándorlást intézményesítő Európai Unió belüli pedig jelentős részben a történelmi célországokkal olyan egyenlőtlen tőke-munkaerő cserébe bonyolódott Magyarország, amelyben a főbb célországok nemcsak a migrációhoz kapcsolódó társadalombiztosítási transzferek szempontjából kerülnek előnyös helyzetbe, továbbá nemcsak válogatott munkaerőt kapnak, hanem egyben ők a fő tőkebefektetők is.

Bevándorlási oldalon sikerült fenntartani a migrációs előnyeinket egy másik masszív migrációs történelmi szerkezetben belül a közvetlen térségünkben, ami összefűzte Magyarországot a szomszédos államokkal egy részben etnikailag szervezett migrációs hálózat keretében. Ebben a történelmi-etnikai térben Magyarország nyitott államként viselkedik, és elősegítette egy rendkívül szabad migrációs tér létrejöttét, ami valamilyen formában még a külföldi gyorsított honosítás 2011. évi bevezetése után is fenntartja ezt a történelmi migrációs rendszert. A minden más irányban megfigyelhető elzárkózás miatt kérdéssé válik a főbb migrációs egyensúlyok és cserék fenntartása.

A menekültügy kérdése nem kezelhető együtt a migráció más formáival annak ellenére, hogy összekapcsolódik vele. Figyelembe kell venni, hogy a legalapvetőbb migrációs probléma nem azért van Európában és Magyarországon, mert mindenki el akar indulni Afganisztánból, Líbiából és Szíriából, hanem azért, mert egy konfliktus során széttestek ezek az államok, azaz egyszerre változott meg a kibocsátó térségben több alapvető körülmény.

A nemzetközi vándorlás kutatói szemszögből, a kutatástörténet tanulságai

TÓTH PÁL PÉTER, a *KSH Népszégtudományi Kutatóintézet* senior kutatója

A folyamatos állami megrendelés hiánya, a kutatásra fordítható csekély összeg, valamint a kutatási eredmények hasznosulásának problémája külön gondot jelent. Sajátos helyzetnek és problémának tekintem, hogy különösen 2015 áprilisától a valós, a korrekt, a naprakész, az elemző migrációs kutatások háttérbe szorultak. Megítélésem szerint jelenünk, de jövőnk érdekében is szükség van arra, hogy megvalósuljon egy olyan kutatás, amely kellő megalapozottságot jelent egy hosszú távú migrációs politikai koncepciónak.

MELEGH ATTILA, a *KSH Népszégtudományi Kutatóintézet* tudományos főmunkatársa

A mikrocenzus feldolgozásához több kutatás eredményeit kell majd összehasonlítani és indirekt módon összevetni a magyarországi migrációs helyzet elemzéséhez:

- [1] A DEMIG¹ projekt eredményeinek áttekintése, mert fontos kauzális szempontokat adhat, különösen abból a szempontból, hogy a politikai intézményrendszer milyen szerepet játszik.
- [2] A SEEMIG² elvándorlófelvétel eredményei a társadalmi összetétel szempontjából. Ez kiindulópont lehet a „veszteségek” felméréshez.
- [3] Hárs Ágnes kutatása³ a munkaerőelvándorlásról, főképp Ausztria irányában.
- [4] Az európai munkaerő-felmérések (MEF) magyar elvándorlási elemzése. A részletes adatokat feltétlen ki kell nyerni ezekből a „tükör” adatbázisokból, hiszen ez konkrét történeti kapcsolatok elemzését tenné lehetővé. Ez azért is fontos, mert eltérnek a kivándorló profilk célországok szerint. Ezt ki kell terjeszteni Európán kívülre.
- [5] Az NKI *Életünk fordulópontjai*⁴ elemzése is, amely főképp az elvándorló népszégt nagysága miatt érdekes. A panel maga még további információkat tartalmazhat az elvándorlásra.
- [6] A Re-Turn projekt⁵: a képzett munkaerő visszavonására – remigrációjára – irányuló magyarországi és más kelet-közép-európai nemzeti szintű kezdeményezéseket vizsgálta. A kutatás célcsoportja az aktív korú, munkavállalási célú magyar hazatérők köre volt. Nagyon fontos a visszatérés elemzése, mert a jelenlegi elvándorlás már oda-vissza mozgásból áll.
- [7] A globális adatbázisok becslési szempontú használata. A United Nations migration matrix⁶ és az OECD-adatbázis⁷ nincs kellően kiaknázva magyar szempontból. A kezdeti lépéseket mutatja a SEEMIG néhány becslési eredménye is.

¹ de Haas, Hein (2010): Migration transitions. A theoretical and empirical inquiry into the developmental drivers of international migration. DEMIG project paper 1 Paper 24, 2010. de Haas, Hein (2011): The determinants of international migration. Conceptualizing policy, origin and destination effects. DEMIG project paper n° 2. International Migration Institute (IMI), Oxford Department of International Development, Queen Elizabeth House (QEH), University of Oxford. Accessed October 12, 2012.

² www.seemig.eu

³ Hárs Ágnes (2012): A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években. Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján. Összegző tanulmány, Budapest, TÁMOP

⁴ <http://www.eletunkfordulopontjai.hu/index.php/eredmenyek>

⁵ <http://www.re-migrants.eu/>

⁶ https://esa.un.org/unmigration/logon_sql.aspx?ReturnUrl=%2funmigration%2flogon.aspx

⁷ <http://www.oecd.org/els/mig/keystat.htm>

[8] A migrációspotenciál-vizsgálatok összetétele összetétel szempontjából a ténylegesen kivándoroltak összetételével (lásd például Gödri Irén migrációspotenciál- kutatásai⁸, a TÁRKI hasonló *felvételei*⁹ stb.). Ebből értelmezni lehetne azt, hogy elvándorlási szempontból kik a ténylegesen „veszélyeztetettek”.

[9] A migrációs csere kutatása, azaz annak vizsgálata, hogy az elvándorló népesség összetételét, mely bevándorló csoportok „ellensúlyozzák”.¹⁰

A nemzetközi vándorlás szakpolitikai szempontból leginkább releváns aspektusai

TÓTH PÁL PÉTER, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet* senior kutatója

Szakpolitikai szempontból a nemzetközi vándorlás folyamatai közül a következő összefüggések vizsgálatát tartom kiemelkedő jelentőségűnek:

- a Kárpát-medencei magyarság Magyarországra történő vándorlása és ennek hatása a magyarok összlétszámának alakulására,
- az egyszerűsített állampolgárság megszerzésének szerepe (rövid és hosszú távon) a helyben maradásban és az elvándorlásban,
- a magyar állampolgárok, különös tekintettel a fiatal korosztályhoz (19–35 év) tartozók migrációja,
- a szakmunkások és az értelmiségiek (például kutatók, orvosok) migrációja, és ennek hatása a hazai munkaerőpiacra.

MELEGH ATTILA, a *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet* tudományos főmunkatársa

Elengedhetetlenül szükséges a migráció hosszú távú trendjeinek összetétele a magyarországi népesség bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeinek változásával, mert megmutathatja, hogy milyen kölcsönhatás van, és milyen dinamikát követ e kettő interakciója.

Külön érdekes lenne a *remittance* [hazautalt jövedelem] kutatásának kiszélesítése és tényleges megfigyelésre alapozása, ami kimutathatná, hogy az egyszerű beclésen túl, ténylegesen milyen jövedelmek áramlottak vissza. Ez azt is megmutatja, hogy milyen munkajövedelmek vesztek el és körülbelül mekkora lehet a szociálpolitikai és adótranszfer az elvándorlás következtében. Ez kifejezné a *remittance* függőségünket is.¹¹

Nagyon fontos lenne továbbfolytatni a bevándorlás integrációs szempontú elemzését, hiszen ez például megmutatja, hogy mennyiben „veszítünk el” további értékeket, és milyen konfliktusok alakulhatnak ki.¹²

⁸ Gödri Irén – Felek György (2013): Migrációs tervek megvalósulása egy követéses vizsgálat tükrében. Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe. *Demográfia* 56. évf. 4. szám, 281–332.

⁹ http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20150511_migracio.html

¹⁰ Melegh Attila – Sárosi Annamária (2016) Magyarország bekapcsolódása a migrációs folyamatokba. Történeti-strukturális megközelítés. *Demográfia*, lektorálás alatt.

¹¹ Böröcz József (2014): „Regimes of Remittance Dependency: Global Structures and Trajectories of the Former Soviet ‘Bloc.’” *Demográfia English Edition*

¹² Lengyel György – Tóth Lilla – Göncz Borbála (szerk.): *Bevándorlók a magyar társadalom tükrében. Méltóság, igazságosság és civil integráció.* Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén (2009): „Azt hittem célt tévesztettem” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban KSH Kutatói Jelentés, 88. Budapest. 1–234. old.

Kérdőívek

Mikrocenzus 2016

Az elektronikus Lakáskérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek

Az adatszolgáltatás a 2015. évi X. törvény alapján kötelező.
Az adatok kizárólag statisztikai célra használhatók.

A lakás pontos címe

1. Mi az épület típusa?

- családi ház, 1–3 lakásos lakóépület
- négy- vagy többlakásos lakóépület
- üdülőépület
- nem lakóépület (pl. közintézmény, irodaház, gyárépület)

2. Mi a lakóegység típusa?

- lakás (a családi ház is)
- üdülő
- egyéb (pl. üzlethelyiség, lakókocsi)

3. Mikor épült a lakás?

- 1919 előtt
- 1919–1945
- 1946–1960
- 1961–1970
- 1971–1980
- 1981–1990
- 1991–2000
- 2001–2011
- 2012-ben vagy később
- nem tudja

4. Miből épült a lakás?

- téгла, kő, kézi falazóelem
- közép- vagy nagyblokk, öntött beton
- panel
- fa
- vályog, sár stb., alapozással
- vályog, sár stb., alapozás nélkül
- egyéb
- nem tudja

5. Hogyan használják a lakást?

- életvitelszerűen, otthonukként használják
- csak idényszerűen vagy másodlagosan lakják
- más célra (pl. irodaként, orvosi rendelőként) használják
- üres lakás, a lakásnak nincs lakója

6. A lakás tulajdonosa:

- magyar állampolgárságú magánszemély(ek)
- külföldi állampolgárságú magánszemély(ek)
- települési önkormányzat
- más intézmény, szervezet (pl. vállalat, vállalkozás, egyház)

7. Mekkora a lakás alapterülete?

Ne számítsa bele a pincét, a padlást, a garázst, a nyitott erkélyt, a nyitott teraszt! Ha a lakás többszintes, valamennyi szintjét vegye figyelembe!

... m²

8. A lakás helyiségei:

A többcélú helyiségeket ossza meg használat szerint (pl. az amerikai konyhás helyiséget konyhára és szobára).

- 8.1. szoba, ami 12 m²-nél nagyobb (pl. nappali, háló, ebédlő) ... db
- 8.2. szoba, ami 12 m²-es vagy kisebb (pl. nappali, háló, ebédlő) ... db
- 8.3. konyha, ami 4 m²-es vagy nagyobb ... db
- 8.4. konyha, főzőfülke, ami 4 m²-nél kisebb ... db
- 8.5. fürdőszoba ... db
- 8.6. vízöblítéses WC (fürdőszobában vagy külön helyiségben) ...db

9. Hogyan történik a lakás

9.1. vízellátása?

- hálózati, közüzemi vízvezetékéből
- házi vízvezetékéből (pl. kútból szivattyúval)
- nincs vezetékes víz a lakásban

9.2. melegvízzel való ellátása?

- távvezetékéből
- bojlerből, kazánból, vízmelegítőből, egyéb módon
- nincs meleg folyóvíz

10. Hova vezetik a szennyvizet a lakásból?

- közcsonnába
- házi csatornába (emésztőbe, zárt tárolóba, szikkasztóba)
- egyéb helyre vagy nincs szennyvízelvezetés

11. Hogyan fűtenek?

- helyiségenként konvektorral, kályhával, más eszközzel
- egy lakást fűtő (központi, cirkó) kazánnal, más eszközzel
- több lakást fűtő kazánnal, más eszközzel
- távfűtéssel (távvezetékekkel hőközpontból)
- nincs fűtési lehetőség

12. Mivel fűtenek? (Két választ is adhat!)

- hálózati (vezetékes) gázzal
- tartályos PB-gázzal
- palackos PB-gázzal
- fával
- szénnel
- villannyal
- fűtőolajjal
- megújuló energiaforrással, mégpedig: ...
- egyéb fűtőanyaggal, mégpedig: ...

13. Az elmúlt 10 évben milyen karbantartási, felújítási, korszerűsítési munkákat végeztek a lakásban?

Többlakásos épület esetén az épületen végzett hőszigetelési, tatarozási munkákat is vegye figyelembe!

- 13.1. belső festés, mázolás, tapétázás: igen/nem
- 13.2. burkolatok cseréje, javítása: igen/nem
- 13.3. hőszigetelés (pl. falak, födém, padló hőszigetelése): igen/nem
- 13.4. külső tatarozás (pl. festés, meszelés): igen/nem
- 13.5. új mérőórák felszerelése (a cserét ne vegye figyelembe): igen/nem
- 13.6. gépészeti berendezések cseréje (pl. radiátor, villanybojler, klíma): igen/nem
- 13.7. fűtési rendszer korszerűsítése (pl. központos fűtés kialakítása, kazánkorszerűsítés, megújuló fűtőanyag használata): igen/nem
- 13.8. klíma felszerelése: igen/nem
- 13.9. közművek kiépítése (pl.: gáz, csatorna bevezetése): igen/nem
- 13.10. meglévő közművek fejlesztése, vezetékek cseréje (víz, gáz, villany): igen/nem
- 13.11. újabb helyiségek kialakítása (pl. fürdőszoba kialakítása, a lakás szobaszámának, területének bővítése, tetőtér beépítés): igen/nem
- 13.12. nyílászárócseréje: igen/nem
- 13.13. egyéb felújítási munkákat végeztek a lakásban, mégpedig: ...

A lakásban lakó és a lakáshoz kötődő személyek

Egy személyt csak egyszer vegyen figyelembe.

14.1. Hányan élnek a lakcímen életvitelszerűen? (akik éjszakai pihenésüket általában, a hét nagyobb részében itt töltik, innen járnak iskolába, dolgozni stb.)

... fő

14.2. Van-e olyan személy, aki átmenetileg külföldön tartózkodik? (akinek a távollét teljes időtartama várhatóan nem éri el a 12 hónapot és ezen a lakcímen van az állandó otthona)

... fő

14.3. Van-e olyan személy, aki másik településen lakik és csak időszakonként jár ide haza? (akinek ezen a lakcímen van az állandó otthona, de tanulás, munkavégzés stb. miatt pl. kollégiumban, munkásszálláson, albérletben lakik, és csak pl. hetente, kéthetente, havonta tér vissza erre a lakcímre; nem tartozik ide a rendszeres rokon-, szülőlátogatás, hétvégi ebéd stb.)

... fő

Az Ön lakcímén ... db Személyi kérdőívet kell kitölteni (ahány személyt a 14.1., 14.2. és 14.3. kérdéshez összesen bejegyzett).

15. Ezek a személyek hány háztartást alkotnak?

... háztartás

16. Van-e tartósan külföldön tartózkodó személy? (akinek ezen a lakcímen van, volt az állandó otthona, de külföldön tartózkodik, és a távollét teljes időtartama már elérte vagy várhatóan eléri a 12 hónapot)

... fő

Mikrocenzus 2016

Az elektronikus Személyi kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek

Az adatszolgáltatás a 2015. évi X. törvény alapján kötelező.
Az adatok kizárólag statisztikai célra használhatók.

1. Neme:

- férfi
- nő

2. Születési ideje:

... év ... hónap ... nap

3.1. Állampolgársága:

- magyar
- magyar és külföldi, mégpedig: ...
- nem magyar, mégpedig: ...
- hontalan (egyik országnak sem állampolgára)

3.2. Mióta magyar állampolgár?

- születése óta
- ... év óta

4.1. A lakáskérdőíven szereplő cím:

- a lakóhelye (bejelentett **állandó** lakcíme)
- a tartózkodási helye (bejelentett **ideiglenes** lakcíme)
- **nem bejelentett** lakcíme

4.2. Milyen jogcímen lakik itt?

- tulajdonos (haszonélvező) vagy annak házastársa, élettársa, rokona
- az egész lakást bérlő vagy a bérlő házastársa, élettársa, rokona
- a lakás egy részét bérlő
- más jogcímen
- intézeti lakó

4.3. Mióta lakik itt?

- születése óta
- ... év ... hónap óta

5. Hol lakott ezt megelőzően életvitelszerűen?

magyarországi település neve; külföldi lakcím esetén az ország jelenlegi neve; EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban a település neve

6. Hol volt a születéskori lakcíme?

magyarországi település neve; külföldi lakcím esetén az ország jelenlegi neve; EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban a település neve

7. Van a lakáskérdőíven szereplő címen kívül máshol is lakcíme? Ha van, hol?

Több lakcím esetén mindegyiket adja meg!

- nincs
- van, mégpedig:
 - Magyarországon lakóhelyként bejelentett, **állandó** lakcíme:
magyarországi település neve
 - Magyarországon tartózkodási helyként bejelentett, **ideiglenes** lakcíme:
magyarországi település neve
 - Magyarországon **nem bejelentett** lakcíme:
magyarországi település neve
 - külföldön:**
külföldi lakcím esetén az ország neve; EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban a település neve

8. Melyik lakcímén él életvitelszerűen?

- lakóhelyén (bejelentett **állandó** lakcímén)
- tartózkodási helyén (bejelentett **ideiglenes** lakcímén)
- **nem bejelentett** lakcímén
- **külföldön**

9. Élt 2000 óta egy évnél rövidebb ideig Magyarország területén kívül?

- igen
- nem

10.1. Élt valaha legalább egy évig folyamatosan Magyarország mai területén kívül?

Ha többször is élt az ország mai területén kívül, az utolsóra vonatkozóan válaszoljon!

- nem
- igen, mégpedig:
külföldi ország jelenlegi neve; EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban a település neve

10.2. Milyen tevékenységet végzett külföldön?

A fő tevékenységet nevezze meg!

- munka
- tanulás, szakmai gyakorlat
- egyéb

10.3. Mi volt a jellemző munkája, foglalkozása külföldön?

...

10.4. Mikor kezdődött a külföldi tartózkodása?

- külföldön született
- ... év ... hónap

10.5. Mikor tért vissza, vagy mikor költözött ténylegesen Magyarországra?

- jelenleg is külföldön tartózkodik
- ... év ... hónap

11. Mi a törvényes családi állapota?

- nőtlen, hajadon
- házas
- özvegy
- elvált
- bejegyzett élettárs (azonos nemű)
- özvegy bejegyzett élettárs (azonos nemű)
- elvált bejegyzett élettárs (azonos nemű)

12.1. Jelenlegi házasságát mikor kötötte? (Házasok esetén)

... év ... hónap

Mikor létesítette jelenlegi bejegyzett élettársi kapcsolatát? (Bejegyzett élettársak esetén)

... év ... hónap

12.2. Házastársával együtt él? (Házasok esetén)

- igen
- nem

Bejegyzett élettársával együtt él? (Bejegyzett élettársak esetén)

- igen
- nem

13.1. Van élettársi kapcsolata?

- nincs
- van, a jelenlegi élettársi kapcsolatának kezdete: ... év ... hónap

13.2. Élettársával egy lakásban él?

- igen
- nem

14. Ön melyik háztartáshoz tartozik? (Több háztartás esetén)

a háztartás sorszáma: ...

15. Milyen szerepet tölt be a családban (háztartásban)?

A válaszlehetőségek sorrendjében haladva jelölje meg azt az egy választ, amit magára nézve megfelelőnek ítél!

- férj, feleség
- bejegyzett élettárs (azonos nemű)
- élettárs
- gyermekével egyedül élő szülő (ha a gyermek nem él párkapcsolatban)
- gyermek (nevelt, örökbe fogadott gyermek is)
- felmenő rokon (a családdal élő szülő, nagyszülő, ha nem él párkapcsolatban)
- más rokon személy
- nem rokon személy
- egyedülálló (a háztartáshoz nem tartozik másik személy)

16.1. Hány gyermeke született?

... gyermek

16.2. Mikor születtek gyermekei?

az első gyermek: ... év ... hónap

a második gyermek: ... év ... hónap

a harmadik gyermek: ... év ... hónap

a negyedik gyermek: ... év ... hónap

az ötödik gyermek: ... év ... hónap

:

a huszadik, vagy húsznál több gyermek esetén a legfiatalabb gyermek: ... év ... hónap

17.1. Jár bölcsődébe, óvodába, általános iskolába? (0–8 évesek esetén)

- nem
- bölcsődébe jár
- óvodába jár
- általános iskolába jár

Tanul Ön jelenleg? (8 évesnél idősebbek esetén)

- nem
- általános iskolába jár
- érettségit nem adó szakmai képzésben vesz részt (2016 előtt megkezdett szakiskolai, speciális szakiskolai, illetve 2016-ban megkezdett szakközépiskolai képzések)
- gimnáziumba jár
- érettségit adó szakmai képzésben vesz részt (2016 előtt megkezdett szakközépiskolai, illetve 2016-ban megkezdett szakgimnáziumi képzések)
- érettségire épülő középfokú szakképzésben vesz részt
- felsőoktatási szakképzésben vesz részt
- főiskolai, felsőfokú alapképzésben (BA/BSc) vesz részt
- egyetemi, felsőfokú mesterképzésben (MA/MSc), osztatlan képzésben vesz részt
- főiskolai, egyetemi szakirányú továbbképzésben vesz részt
- doktori (PhD-, DLA-) képzésben vesz részt

17.2. Milyen képzési formában tanul, milyen tagozatra jár?

- nappali
- esti, levelező, egyéb

18. Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, amit iskolarendszerben szerzett?

- nincs iskolai végzettsége
- általános (elemi, polgári) iskola 1–7. osztály, évfolyam
- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztály, évfolyam
- szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- szakiskolai oklevél, bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány szakképesítés nélkül
- érettségi bizonyítvány szakképesítéssel, képesítő bizonyítvány (az érettségivel együtt szerzett szakma)
- érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány
- felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány (csak 1998 után szerzhető)
- főiskolai (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél
- egyetemi (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél
- tudományos (PhD- vagy DLA-) fokozat

19. A következő iskolarendszerű képzések hány osztályát, évfolyamát végezte el, fejezte be sikeresen? Valamennyi iskolatípushoz adja meg az elvégzett évfolyamszámot! Aki iskolába jár, a már megkezdett osztály, évfolyam számát adja meg! A páratlan félévű képzéseket felfelé kerekítse!

- általános (elemi) iskola ... osztály, évfolyam
- polgári iskola (1948 előtti iskolatípus) ... osztály
- szakmunkásképző (iparitanuló-, tanonc-) iskola ... osztály, évfolyam
- szakiskola ... osztály, évfolyam
- gimnázium ... osztály, évfolyam
- szakközépiskola (1970 előtt technikum is) stb. ... osztály, évfolyam
- érettségire épülő szakképzés ... évfolyam
- felsőoktatási (felsőfokú) szakképzés ... évfolyam
- főiskola, felsőfokú alapképzés (BA/BSc) ... évfolyam
- egyetem, felsőfokú mesterképzés (MA/MSc), osztatlan képzés ... évfolyam
- főiskolai, egyetemi szakirányú továbbképzés ... évfolyam
- doktori (PhD-, DLA-) képzés ... évfolyam

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség

20.1. megszerzési éve:

... év

20.2. képzési formája, tagozata:

- nappali
- esti, levelező, egyéb

20.3. szakának, szakmájának, szakképesítésének megnevezése: ...

pl. kőműves, gyógytornász, faipari mérnök, általános közgazdasági, épületgépészeti technikus, matematikatanári, történelem nem tanári

21.1. Hány további szakképesítése van?

Akár azonos vagy alacsonyabb szintű, akár nem iskolarendszerű oktatásban szereztél

... db

A 21.2–21.6. kérdéseket 5 szakképesítésről válaszolhatja meg.

21.2. megnevezése:

...

21.3. szakképesítését iskolarendszerben szerezte?

- igen
- nem

21.4. szakképesítése milyen szintű? (Iskolarendszerű szakképesítés esetén)

- alapfokú
- középfokú
- felsőfokú

szakképesítésének megszerzéséhez szükség volt valamilyen végzettségre? (Nem iskolarendszerű szakképesítés esetén)

- alapfokú végzettség volt szükséges
- középfokú végzettség volt szükséges
- felsőfokú végzettség volt szükséges
- nem volt előírt követelmény

21.5. szakképesítésének megszerzési éve:

... év

21.6. szakképesítésének képzési formája, tagozata:

- nappali
- esti, levelező, egyéb

22. Milyen nyelven beszél, milyen nyelven képes másokat megérteni és magát megértetni?

Több választ is adhat! A jelnyelv is jelölhető!

- magyar
- más nyelveken, mégpedig: ...

23. A következő csoportok közül melyikbe tartozik? (0–14 évesek esetén)

- bölcsődébe, óvodába, iskolába **járó** gyermek
- bölcsődébe, óvodába, iskolába **nem járó** gyermek
- egyéb, mégpedig: ...

A következő csoportok közül melyikbe tartozik? (14 évesnél idősebbek esetén)

Három választ is adhat, ha pl. nyugdíj mellett dolgozik, kérjük, mindegyiket jelölje meg!

- dolgozik (alkalmazott, vállalkozó, segítő családtag, alkalmi munkás, közfoglalkoztatott, őstermelő, szövetkezeti tag, stb.)
- munkanélküli, álláskereső
- saját jogon öregségi nyugdíjas, járadékos
- rokkantsági, rehabilitációs vagy egyéb egészségkárosodási ellátásban részesül
- hozzátartozói (özvegyi, szülői) jogon nyugdíjas, járadékos
- gyermekgondozási ellátást (csecsemőgondozási díj, gyes, gyed, gyet) kap
- ápolási díjban részesül
- tanuló, felsőfokú oktatási intézmény hallgatója
- vagyonából, ingatlan-bérbeadásból élő
- háztartásbeli
- szociális segélyezett
- egyéb, mégpedig: ...

24. Végzett az adatfelvételt megelőző héten legalább egy óra, jövedelmet biztosító munkát? (Dolgozott 2016. szeptember 24–30. között?)

- igen
- nem, de van munkája, amelytől ideiglenesen távol volt (pl. szabadságon, táppénzen, szülési szabadságon)
- nem, mert nincs munkája, nyugdíjas, tanul, gyesen, gyeden van, más okból

25. Keresett aktívan munkát az elmúlt négy hétben?

- igen
- nem

26. Ha találna munkát, munkába tudna állni két héten belül?

- igen
- nem

27. Mikor dolgozott utoljára?

- ... év ... hónap
- soha nem dolgozott

28.1. Mi a munkája, foglalkozása? (Illetve amikor utoljára dolgozott, mi volt a munkája?)

Több munka esetén azt írja be, ahol magasabb óraszámban dolgozik!

...

Foglalkozásában

28.2. milyen formában dolgozik? (Illetve utoljára milyen formában dolgozott?)

- alkalmazott
- egyéni vállalkozó, önálló
- társas vállalkozás dolgozó tagja
- szövetkezet dolgozó tagja
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- közfoglalkoztatott (közhasznú, közcélú stb. munkát végző, közmunkás)
- segítő családtag

28.3. hány beosztottja, alkalmazottja van? (Illetve utoljára hány volt?)

- nincs (nem volt) beosztottja, alkalmazottja
- 1–2 fő
- 3–9 fő
- 10–19 fő
- 20 vagy több fő

28.4. hány órát dolgozik általában egy héten? (Illetve utoljára hány órát dolgozott?)

- heti: ... órát
- nagyon változó

28.5. milyen időtartamra szól a megállapodása? (Illetve utoljára milyen időtartamra szól?)

- határozatlan időre
- határozott időre, mégpedig: ... hónapra

29. Munkáltatójának, vállalkozásának mi a jellemző tevékenysége? (Illetve utolsó munkáltatójának mi volt a jellemző tevékenysége?) *Kérjük lehetőleg a munkáltatója, vállalkozása nevét is adja meg!*

...

30. Hol, melyik településen dolgozik?

- lakásában, otthonában
- lakásával, otthonával megegyező településen, megegyező budapesti kerületben
- más településen, mégpedig:
magyarországi település neve; külföld esetén az ország neve; EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban a település neve)
- változó településen (nem tud konkrét települést, konkrét budapesti kerületet megnevezni)

Hol jár bölcsődébe, óvodába, iskolába? (Bölcsődébe, óvodába járók és nem dolgozó tanulók esetén)

- lakásában, otthonában
- lakásával, otthonával megegyező településen, megegyező budapesti kerületben
- más településen, mégpedig: magyarországi település neve; külföld esetén az ország neve; EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban a település neve)

A 31.–39.2. kérdésekre a válaszadás önkéntes!

31. Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?

– magyar	– örmény	– arab
– bolgár	– román	– kínai
– cigány (roma)	– ruszin	– orosz
– görög	– szerb	– vietnami
– horvát	– szlovák	
– lengyel	– szlovén	
– német	– ukrán	
- egyéb, mégpedig: ...
 - nem kíván válaszolni

32. Az előző kérdésnél megjelöltön kívül tartozik-e másik nemzetiséghez is?

– nem tartozik más nemzeti-
séghez	– örmény	– arab
– magyar	– román	– kínai
– bolgár	– ruszin	– orosz
– cigány (roma)	– szerb	– vietnami
– görög	– szlovák	
– horvát	– szlovén	
– lengyel	– ukrán	
– német		
– egyéb, mégpedig: ...		
– nem kíván válaszolni		

33. Mi az anyanyelve?

Két választ is adhat!

– magyar	– örmény	– arab
– bolgár	– román	– kínai
– cigány (romani, beás)	– ruszin	– orosz
– görög	– szerb	– vietnami
– horvát	– szlovák	
– lengyel	– szlovén	
– német	– ukrán	
– egyéb, mégpedig: ...		
– nem kíván válaszolni		

34. Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?

Két választ is adhat!

– magyar	– örmény	– arab
– bolgár	– román	– kínai
– cigány (romani, beás)	– ruszin	– orosz
– görög	– szerb	– vietnami
– horvát	– szlovák	
– lengyel	– szlovén	
– német	– ukrán	
– egyéb, mégpedig: ...		
– nem kíván válaszolni		

35. Az elmúlt legalább 6 hónapban korlátozta-e Önt valamilyen egészségi probléma a mindennapi tevékenységek elvégzésében, és ha igen, akkor milyen mértékben? Kérjük, csak az elmúlt 6 hónapban végig fennálló korlátozottságra gondoljon!

- súlyosan korlátozta
- korlátozta, de nem súlyosan
- nem korlátozta
- nem kíván válaszolni

36. Van valamilyen tartós betegsége vagy fogyatékosága?

- nincs sem tartós betegsége, sem fogyatékosága
- van tartós betegsége és fogyatékosága is
- fogyatékosága van
- tartós betegsége van (pl. magas vérnyomás, cukorbetegség)
- nem kíván válaszolni

37. Milyen fogyatékosága van?

Három választ is adhat!

- mozgássérült
- autista
- értelmi fogyatékos
- mentálisan sérült (pszichés sérült)
- beszédhibás
- beszéd fogyatékos
- egyéb, mégpedig: ...
- nem kíván válaszolni
- gyengénlátó, aliglátó
- vak
- nagyothalló
- siket
- siketvak (látás- és hallássérült)
- súlyos belszervi fogyatékos

38. Mikor keletkezett a fogyatékosága?

Több fogyatékoság esetén a legkorábbit vegye figyelembe!

- veleszületett
- iskolás kora előtt
- iskolás korában, de 18 éves kora előtt
- 18–44 éves korában
- 45–59 éves korában
- 60 éves korában vagy később
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

39.1. Miben akadályozza a fogyatékosága?

Három választ is adhat!

- önellátás (pl. öltözködés)
- mindennapi élet (pl. bevásárlás)
- tanulás, munkavállalás
- családi élet
- nem akadályozza
- nem kíván válaszolni
- közlekedés
- kommunikáció, információszerzés
- közösségi élet

39.2. Miben akadályozza a tartós betegsége?

Három választ is adhat!

- önellátás (pl. öltözködés)
- mindennapi élet (pl. bevásárlás)
- tanulás, munkavállalás
- családi élet
- nem akadályozza
- nem kíván válaszolni
- közlekedés
- kommunikáció, információszerzés
- közösségi élet

Mikrocenzus 2016

Társadalmi rétegződés kiegészítő felvétel **Az elektronikus kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek**

A kérdőívre a válaszadás önkéntes, az egyes kérdésekre külön-külön is lehetőség van „nem tudom/nem kívánok válaszolni” választ adni.

A. SZABADIDŐS TEVÉKENYSÉGEK

1. Most sokféle szabadidős tevékenységet sorolunk fel. Az elmúlt egy évben milyen gyakran szokott...?

tévét nézni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

internetes közösségi oldalakat használni (Facebook, Twitter, Instagram stb.):

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

internetezni (nem közösségi oldalakon):

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

barátokat látogatni, vendégül látni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

rokonokat látogatni, vendégül látni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

sörözőbe, kávézóba, szórakozóhelyre menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

moziba menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

plázázni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

étterembe menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

színházba menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

múzeumba, kiállításra menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

könnyűzenei koncertre menni, zenei fesztivált látogatni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

komolyzenei koncertre, operába, balettre menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

sportolni, fitness klubba, konditerembe járni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

sporteseményt látogatni élőben (nem tv-ben):

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

könyvet olvasni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

2. Volt nyaralni az elmúlt 12 hónapban?

belföldön, lakóhelyétől távol:

igen / nem

jellemzően hol szállt meg?

– négy vagy több csillagos hotelben vagy villában – három vagy kevesebb csillagos hotelben – apartmanban, panzióban stb. – hajón	– kempingben, lakókocsiban – ifjúsági szálláson, hostelben – saját nyaralójában – barátoknál, családtagoknál – egyéb helyen – nem tudja, nem kíván válaszolni

külföldön:

igen / nem

jellemzően hol szállt meg?

– négy vagy több csillagos hotelben vagy villában – három vagy kevesebb csillagos hotelben – apartmanban, panzióban stb. – hajón	– kempingben, lakókocsiban – ifjúsági szálláson, hostelben – saját nyaralójában – barátoknál, családtagoknál – egyéb helyen – nem tudja, nem kíván válaszolni

B. TÁRSADALMI KAPCSOLATOK

3. Most foglalkozásokat sorolunk fel Önnek. Kérem, mondja meg mindegyikről, hogy személyesen ismer-e ilyen foglalkozású embereket! (A „személyesen ismer” azt jelenti, hogy nem csupán a foglalkozása révén kerültek kapcsolatba, névről ismerik egymást és szoktak beszélgetni egymással.)

középiskolai tanár:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
sofőr:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
mérnök:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
köztisztviselő, önkormányzati tisztviselő:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
szakmunkás:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
ügyvéd:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
pincér:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
vállalatvezető, igazgató:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
bolti eladó:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
újságíró:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
színész:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
sebész:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
tudományos kutató:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
segédmunkás:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
politikus:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
gazdálkodó, parasztgazda:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
vendéglős, kiskereskedő:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
őrző-védő, vagyonőr:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni
titkárnő, irodai adminisztrátor:	igen / nem / nem tudja, nem kíván válaszolni

4a. Meg tudja beszélni valakivel a személyes dolgait?

- igen
- nem
- nem tudja, nem kíván válaszolni

4b. Hány ilyen ember van?

- ... fő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

5. Az emberek különböző csoportokhoz, önkéntes szervezetekhez tartozhatnak. Jelenleg vagy korábban tagja volt Ön ilyen szervezeteknek?

sport, szabadidős vagy kulturális szervezet:

aktív tag / tag, de nem aktív / tag volt korábban / sosem volt tag / nem kíván válaszolni

szociális, jótékonyági szervezet:

aktív tag / tag, de nem aktív / tag volt korábban / sosem volt tag / nem kíván válaszolni

egyház, vallási szervezet:

aktív tag / tag, de nem aktív / tag volt korábban / sosem volt tag / nem kíván válaszolni

párt, politikai szervezet:

aktív tag / tag, de nem aktív / tag volt korábban / sosem volt tag / nem kíván válaszolni

szakszervezet, munkavállalói érdekképviselő:

aktív tag / tag, de nem aktív / tag volt korábban / sosem volt tag / nem kíván válaszolni

egyéb önkéntes szervezet:

aktív tag / tag, de nem aktív / tag volt korábban / sosem volt tag / nem kíván válaszolni

6. Melyik társadalmi osztályba sorolná magát a következők közül?

- alsó osztály
- munkásosztály
- alsó középosztály
- középosztály
- felső középosztály
- felső osztály
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C. ÉLETÚT, CSALÁD

7. Hány éves korában kezdett el rendszeresen dolgozni (legalább fél éven át tartó, minimum heti 20 órás munkát végezni)?

... éves

– nem tudja, nem kíván válaszolni

8. Volt olyan időszak az elmúlt 3 évben, amikor szeretett volna dolgozni, de nem kapott munkát? (Függetlenül attól, hogy be volt-e jelentve munkanélküliként vagy sem.)

- igen, volt egy ilyen időszak
- igen, több ilyen időszak is volt
- nem, ilyen nem fordult elő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

9a. Milyen a vállalat, intézmény vagy vállalkozás tulajdonformája, ahol jelenleg dolgozik?

- állami
- önkormányzati
- magán
- vegyes (állami-, önkormányzati- és magántulajdonú)
- szövetkezeti
- egyházi, alapítványi, egyesületi
- egyéb
- nem tudja, nem kíván válaszolni

9b. És ez a vállalat, intézmény vagy vállalkozás...

- tisztán külföldi tulajdonú
- többségi külföldi tulajdonú
- hazai tulajdonú (tisztá vagy többségi)
- nem tudja, nem kíván válaszolni

10. Hány éves volt, amikor először önálló lakásba/házba költözött? (Amikor először a saját maga, vagy partnere tulajdonában lévő, vagy bérelt otthonba költözött.)

- ... éves
- nem költözött önálló lakásba
- nem tudja, nem kíván válaszolni

11. Hány éves volt, amikor megházasodott? (Ha többször házasodott, akkor kérjük, hogy az első házasságára gondoljon.)

- ... éves
- nem kötött házasságot
- nem tudja, nem kíván válaszolni

12. Tervezi-e, hogy a következő 2 éven belül külföldre költözik (munka, tanulás vagy egyéb okból)?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

13. Amikor Ön 14 éves volt, mi volt az édesapja, nevelőapja / édesanyja, nevelőanyja:

legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztályánál, évfolyamánál alacsonyabb
- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztály, évfolyam
- szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- szakiskolai oklevél, bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány szakképesítés nélkül
- érettségi bizonyítvány szakképesítéssel, képesítő bizonyítvány (az érettségivel együtt szerzett szakma)
- érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány
- felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány (csak 1998 után szerezhető)
- főiskolai (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél
- egyetemi (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél
- tudományos (PhD- vagy DLA-) fokozat
- soha nem járt iskolába
- nem volt / nem ismerte az édesapját (nevelőapját), illetve az édesanyját (nevelőanyját)
- nem tudja, nem kíván válaszolni

és melyik csoportba tartozott a következők közül?

- alkalmazott volt
- önálló, vállalkozó volt, saját vállalkozásában dolgozott
- alkalmi munkákból, megbízásokból élt
- munkanélküli volt
- tanuló volt
- öregségi nyugdíjas volt
- rokkantsági nyugdíjas volt
- egyéb eltartott volt
- nem tudja, nem kíván válaszolni

és mi volt a munkája, foglalkozása? (Kérjük, írja le minél pontosabban, részletesebben.)

volt-e neki beosztottja, alkalmazottja?

- nem volt
- 1–2 fő
- 3–9 fő
- 10–19 fő
- 20 vagy több fő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

14. Különböző társadalmi helyzetű, életvitelű emberek vannak a társadalomban. Képzelsen el egy létrát, aminek a felső foka a társadalom felső részét, az alsó foka pedig az alsó részét jelenti. Kérjük, értékelje 1-től 10-ig, hogy...

gyermekkorában (14 éves korában) az Ön családja a létra melyik fokán állt?

1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem tudja / nem kíván válaszolni

és jelenleg hol helyezné el Önmagát ezen a létrán?

1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem tudja / nem kíván válaszolni

és mit gondol, érdemei szerint Önnek hol kellene elhelyezkednie?

1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem tudja / nem kíván válaszolni

és mire számít, hol fog Ön elhelyezkedni 5 év múlva?

1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem tudja / nem kíván válaszolni

D. JÓLLÉT, BIZTONSÁG

15. Összességében mennyire elégedett Ön...? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=egyáltalán nem elégedett, 10=kifejezetten elégedett)

az életével mostanában

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

a jelenlegi munkájával

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

16. Összességében mennyire tartja önmagát a társadalom fontos, hasznos tagjának? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=egyáltalán nem, 10=kifejezetten fontos)

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

17. Ön szerint mennyire lehet megbízni az emberekben általában? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=egyáltalán nem lehet megbízni, 10=teljes mértékben meg lehet bízni)

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

18. Mostanában milyen gyakran érezte magát stresszesnek? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=soha, 10=mindig)

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

19. Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig, hogy mennyire érzi biztosnak, biztosítottnak a következő dolgokat!
(0=egyáltalán nem biztos, 10=teljesen biztos)

a családi életét

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá/nem kíván válaszolni

a lakhatását

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá /nem kíván válaszolni

a közbiztonságot

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá /nem kíván válaszolni

az egészségügyi ellátását

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá /nem kíván válaszolni

a jövedelemét

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá /nem kíván válaszolni

a munkája biztonságát

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá /nem kíván válaszolni

a gyermekei jövőjét

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem vonatkozik rá /nem kíván válaszolni

20. Hogy érzi, mennyire képes befolyásolni az Önt érintő döntéseket? Kérem, mondja meg, hogy mit gondol a következő állításokról!

Képes vagyok befolyásolni a szűkebb lakóhelyemet érintő döntéseket.

- egyáltalán nem ért egyet
- inkább nem ért egyet
- egyet is ért meg nem is
- inkább egyetért
- teljesen egyetért
- nem kíván válaszolni

Képes vagyok befolyásolni a településemet érintő döntéseket.

- egyáltalán nem ért egyet
- inkább nem ért egyet
- egyet is ért meg nem is
- inkább egyetért
- teljesen egyetért
- nem kíván válaszolni

Képes vagyok befolyásolni az országot érintő döntéseket.

- egyáltalán nem ért egyet
- inkább nem ért egyet
- egyet is ért meg nem is
- inkább egyetért
- teljesen egyetért
- nem kíván válaszolni

21. Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?

- nagy nehézségek árán
- nehézségek árán
- kisebb nehézségek árán
- viszonylag könnyen
- könnyen
- nagyon könnyen
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

22. Mit gondol, hogyan fog változni az Ön háztartásának pénzügyi helyzete a következő 12 hónapban?

- javul
- nem változik
- romlik
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E. Életkörülmények

Háztartási szintű kérdések, háztartásonként csak egy személytől kérdezzük.

23. Van az Önök háztartásában/tulajdonában az alábbiakból?

automata mosógép:	van / nincs
mosogatógép:	van / nincs
riasztóberendezés:	van / nincs
légkondicionáló:	van / nincs
internet:	van / nincs
nyaraló, hétvégi ház:	van / nincs
egyéb lakóingatlan (másik lakás, ház):	van / nincs
személyi számítógép, laptop:	van / nincs ... db
tablet, okostelefon:	van / nincs ... db
plazma tv, LED vagy LCD tv:	van / nincs ... db
személygépkocsi (saját vagy céges, ami magáncélra használható):	van / nincs ... db

24. Összesen hány könyvük van otthon?

- egy sincs
- 1–10
- 11–50
- 51–100
- 101–300
- 300-nál több
- nem tudja, nem kíván válaszolni

25. Becsülje meg, hogy egy olyan házat/lakást, amiben Ön lakik, ma mennyiért lehetne eladni, megvenni!

- ... millió Ft
- nem tudja, nem kíván válaszolni

26.1. Átlagosan mennyi az Ön háztartásának összes nettó jövedelme havonta?

Amennyiben nem tudja a pontos értéket, kérjük, becsülje meg! Vegyen figyelembe a fizetésen, nyugdíjon felül minden egyéb jövedelmet, juttatást (pl. gyes, gyed, családi pótlék, szociális támogatás) is.

- Havi nettó összjövedelem: ... ezer Ft/hó
- nem tudja, nem kíván válaszolni

26.2. Amennyiben nem tudja megbecsülni a pontos összeget, kérjük, mondja meg, hogy az alábbi kategóriák közül melyikbe tartozik az Ön háztartásának havi nettó összjövedelme!

- 25 ezer Ft, vagy kevesebb
- 26–50 ezer Ft
- 51–100 ezer Ft
- 101–150 ezer Ft
- 151–200 ezer Ft
- 201–250 ezer Ft
- 251–300 ezer Ft
- 301–400 ezer Ft
- 401–500 ezer Ft
- 501–750 ezer Ft
- 751 ezer–1 millió Ft
- 1 millió–2 millió Ft
- 2 millió Ft felett
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Mikrocenzus 2016

Foglalkozások presztízse kiegészítő felvétel **Az elektronikus kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek**

A kérdőívre a válaszadás önkéntes, az egyes kérdésekre külön-külön is lehetőség van „nem tudom/nem kívánok válaszolni” választ adni.

1. Most sokféle szabadidős tevékenységet sorolunk fel. Az elmúlt egy évben milyen gyakran szokott...?

tévét nézni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

internetes közösségi oldalakat használni (Facebook, Twitter, Instagram stb.):

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

internetezni (nem közösségi oldalakon):

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

barátokat látogatni, vendégül látni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

rokonokat látogatni, vendégül látni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

sörözőbe, kávézóba, szórakozóhelyre menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

moziba menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

plázázni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

étterembe menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

színházba menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

múzeumba, kiállításra menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

könnyűzenei koncertre menni, zenei fesztivált látogatni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

komolyzenei koncertre, operába, balettre menni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

sportolni, fitness klubba, konditerembe járni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

sporteseményt látogatni élőben (nem tv-ben):

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

könyvet olvasni:

soha / ritkán / időnként / gyakran / naponta / nem tudja, nem kíván válaszolni

2. Volt nyaralni az elmúlt 12 hónapban?

belföldön, lakóhelyétől távol:

igen / nem

jellemzően hol szállt meg?

- négy vagy több csillagos hotelben vagy villában
- három vagy kevesebb csillagos hotelben
- apartmanban, panzióban stb.
- hajón
- kempingben, lakókocsiban
- ifjúsági szálláson, hostelben
- saját nyaralójában
- barátoknál, családtagoknál
- egyéb helyen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

külföldön:

igen / nem

jellemzően hol szállt meg?

- négy vagy több csillagos hotelben vagy villában
- három vagy kevesebb csillagos hotelben
- apartmanban, panzióban stb.
- hajón
- kempingben, lakókocsiban
- ifjúsági szálláson, hostelben
- saját nyaralójában
- barátoknál, családtagoknál
- egyéb helyen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

3. Mi volt az első, rendszeres jövedelmet biztosító munkája, amit legalább fél éven át, minimum heti 20 órában végzett?

- ugyanaz, mint a jelenlegi munkája.
- más, éspedig: _____
- nem volt ilyen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

4. Milyen a vállalat, intézmény vagy vállalkozás tulajdonformája, ahol jelenleg dolgozik?

- állami
- önkormányzati
- magán
- vegyes (állami-, önkormányzati- és magántulajdonú)
- szövetkezeti
- egyházi, alapítványi, egyesületi
- egyéb
- nem tudja, nem kíván válaszolni

5. És ez a vállalat, intézmény vagy vállalkozás

- tisztán külföldi tulajdonú
- többségi külföldi tulajdonú
- hazai tulajdonú (tisztá vagy többségi)
- nem tudja, nem kíván válaszolni

6. Volt olyan időszak az elmúlt 3 évben, amikor szeretett volna dolgozni, de nem kapott munkát?
(Függetlenül attól, hogy be volt-e jelentve munkanélküliként, vagy sem.)

- igen, volt egy ilyen időszak
- igen, több ilyen időszak is volt
- nem, ilyen nem fordult elő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

7. Keresett aktívan munkát az elmúlt négy hétben?

- igen
- nem
- nem tudja, nem kíván válaszolni

8. Tervezi, hogy a közeljövőben (egy éven belül) külföldön vállal munkát?

- igen
- nem
- nem tudja, nem kíván válaszolni

9. Kérjük értékelje, hogy mennyire elégedett.... ?

a munkaidő beosztásával

- nagyon elégedett
- inkább elégedett
- inkább elégedetlen
- nagyon elégedetlen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

a fizetésével

- nagyon elégedett
- inkább elégedett
- inkább elégedetlen
- nagyon elégedetlen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

a munkája önállóságával

- nagyon elégedett
- inkább elégedett
- inkább elégedetlen
- nagyon elégedetlen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

a munkakörülményeivel

- nagyon elégedett
- inkább elégedett
- inkább elégedetlen
- nagyon elégedetlen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

a szakmai fejlődési lehetőségekkel

- nagyon elégedett
- inkább elégedett
- inkább elégedetlen
- nagyon elégedetlen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

az előrejutási lehetőségekkel

- nagyon elégedett
- inkább elégedett
- inkább elégedetlen
- nagyon elégedetlen
- nem tudja, nem kíván válaszolni

10. Megélhetésének biztosítására, jövedelmének kiegészítésére, végez akár rendszeresen, akár alkalmanként más pénzkereső tevékenységet is?

– igen

Mi ez a másik munka, tevékenység? Kérjük, írja le minél részletesebben:

– nem

– nem tudja, nem kíván válaszolni

11. Mindent összeadva hány órát dolgozik (végez pénzkereső tevékenységet) egy héten általában? Kérjük, számolja bele a túlórákat, hétvégi munkát is!

... órát

– nem tudja, nem kíván válaszolni

12.

1. Ön szerint mennyit keres egy segédmunkás havonta? nettó ... ezer Ft

2. És mit gondol, mennyi lenne az igazságos havi jövedelem egy segédmunkás számára?

nettó ... ezer Ft

3. Ön szerint mennyit keres egy vállalatvezető, igazgató havonta?

nettó ... ezer Ft

4. És mit gondol, mennyi lenne az igazságos havi jövedelem egy vállalatvezető, igazgató számára?

nettó ... ezer Ft

5. És Ön; minden jövedelmét összeadva, mennyit keres egy hónapban általában?

nettó ... ezer Ft

6. És mit gondol, mennyi lenne az igazságos havi jövedelem az Ön számára?

nettó ... ezer Ft

13. Amikor Ön 14 éves volt, mi volt az édesapja, nevelőapja / édesanyja, nevelőanyja: legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztályánál, évfolyamánál alacsonyabb
- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztály, évfolyam
- szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- szakiskolai oklevél, bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány szakképesítés nélkül
- érettségi bizonyítvány szakképesítéssel, képesítő bizonyítvány (az érettséggel együtt szerzett szakma)
- érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány
- felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány (csak 1998 után szerezhető)
- főiskolai (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél
- egyetemi (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél
- tudományos (PhD- vagy DLA-) fokozat
- soha nem járt iskolába
- nem volt / nem ismerte az édesapját (nevelőapját), illetve az édesanyját (nevelőanyját)
- nem tudja, nem kíván válaszolni

és melyik csoportba tartozott a következők közül?

- alkalmazott volt
- önálló, vállalkozó volt, saját vállalkozásában dolgozott
- alkalmi munkákból, megbízásokból élt
- munkanélküli volt
- tanuló volt
- öregségi nyugdíjas volt
- rokkantsági nyugdíjas volt
- egyéb eltartott volt
- nem tudja, nem kíván válaszolni

és mi volt a munkája, foglalkozása? (Kérjük, írja le minél pontosabban, részletesebben.)

volt-e neki beosztottja, alkalmazottja?

- nem volt
- 1–2 fő
- 3–9 fő
- 10–19 fő
- 20 vagy több fő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

14. Itt szerepelnek azok az adatok, amelyeket Ön a 16 évesnél idősebb gyermekeiről a személyi kérdőívén már megadott. Kérjük, írja be rájuk vonatkozóan a következő információkat.

Neme:

- férfi
- nő

Legmagasabb befejezett iskolai végzettsége:

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztályánál, évfolyamánál alacsonyabb
- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztály, évfolyam
- szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- szakiskolai oklevél, bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány szakképesítés nélkül
- érettségi bizonyítvány szakképesítéssel, képesítő bizonyítvány (az érettségivel együtt szerzett szakma)
- érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány
- felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány (csak 1998 után szerezhető)
- főiskolai (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél
- egyetemi (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél
- tudományos (PhD- vagy DLA-) fokozat
- soha nem járt iskolába
- nem volt / nem ismerte az édesapját (nevelőapját), illetve az édesanyját (nevelőanyját)
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Jelenlegi vagy legutolsó munkája, foglalkozása:

És ebben a munkában a következő csoportok melyikébe tartozik vagy tartozott?

- alkalmazott volt
- önálló, vállalkozó volt, saját vállalkozásában dolgozott
- alkalmi munkákból, megbízásokból élt
- munkanélküli volt
- tanuló volt
- öregségi nyugdíjas volt
- rokkantsági nyugdíjas volt
- egyéb eltartott volt
- nem tudja, nem kíván válaszolni

És ebben a munkában van vagy volt-e beosztottja, alkalmazottja?

- nem volt
- 1–2 fő
- 3–9 fő
- 10–19 fő
- 20 vagy több fő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

14b. Van-e 16 éves vagy idősebb örökbefogadott vagy olyan nevelt gyereke, akire sajátjaként tekint?

- igen
- nem

Kérjük, írja be rájuk vonatkozóan a következő információkat.

Születési ideje:

... év ... hónap

Neme:

- férfi
- nő

Legmagasabb befejezett iskolai végzettsége:

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztályánál, évfolyamánál alacsonyabb
- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztály, évfolyam
- szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- szakiskolai oklevél, bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány szakképesítés nélkül
- érettségi bizonyítvány szakképesítéssel, képesítő bizonyítvány (az érettségivel együtt szerzett szakma)
- érettségire épülő szakképesítő bizonyítvány
- felsőfokú (akkreditált is) szakképesítő bizonyítvány (csak 1998 után szerezhető)
- főiskolai (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél
- egyetemi (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél
- tudományos (PhD- vagy DLA-) fokozat
- soha nem járt iskolába
- nem volt / nem ismerte az édesapját (nevelőapját), illetve az édesanyját (nevelőanyját)
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Jelenlegi vagy legutolsó munkája, foglalkozása:

És ebben a munkában a következő csoportok melyikébe tartozik vagy tartozott?

- alkalmazott volt
- önálló, vállalkozó volt, saját vállalkozásában dolgozott
- alkalmi munkákból, megbízásokból élt
- munkanélküli volt
- tanuló volt
- öregségi nyugdíjas volt
- rokkantsági nyugdíjas volt
- egyéb eltartott volt
- nem tudja, nem kíván válaszolni

És ebben a munkában van vagy volt-e beosztottja, alkalmazottja?

- nem volt
- 1–2 fő
- 3–9 fő
- 10–19 fő
- 20 vagy több fő
- nem tudja, nem kíván válaszolni

15. Mennyire ért egyet a következő állításokkal?

Mindegy mivel foglalkozik a gyerek, de valamilyen diplomát mindenképpen szerezzen.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Az a helyes, ha a gyerek továbbviszi a szülei foglalkozását vagy a családi vállalkozást.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Egy jó szakmunkás-bizonyítvány ma többet ér egy diplománál.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Nem érdemes továbbtanulni, hiszen manapság egy jó szakmával többet lehet keresni.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Egy jól fizető külföldi munkát akkor is érdemes elvállalni, ha az nem az ember képzettségének megfelelő.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Diploma nélkül ma nem lehet boldogulni a világban.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

Manapság a nyelvtudás többet ér a diplománál.

- teljesen egyetért
- inkább egyetért
- inkább nem ért egyet
- egyáltalán nem ért egyet
- nem tudja, nem kíván válaszolni

16. Most 15 foglalkozást sorolunk fel, kérjük, rendezze sorba ezeket a foglalkozásokat aszerint, hogy az Ön szemében melyiknek van nagyobb presztízse, tekintélye, rangja. Legyen az első az, amelyiknek Ön szerint a legnagyobb a presztízse, tekintélye, rangja.

Sorszám

lakatos	<input type="text"/>
általános iskolai tanító	<input type="text"/>
masszőr	<input type="text"/>
szakács	<input type="text"/>
biztonsági őr	<input type="text"/>
borász	<input type="text"/>
bőrgyógyász	<input type="text"/>
lakberendező	<input type="text"/>
asztalos	<input type="text"/>
társasházi közös képviselő	<input type="text"/>
fodrász	<input type="text"/>
pizzafutár	<input type="text"/>
kórházi ápoló	<input type="text"/>
kőműves	<input type="text"/>
bróker	<input type="text"/>

17. Most kérjük, ismét rendezze sorba az alábbi 15 foglalkozást, de most aszerint, hogy

- az adott foglalkozással mennyit lehet keresni.
- mennyire hasznos a társadalom számára az adott foglalkozás.
- mekkora hatalom, befolyás jár vele.
- mennyit kell tanulni érte.
- mennyire vonzó vagy divatos.

(Egy háztartásban csak egy szempont szerint kell sorba rendezni.)

Sorszám

lakatos	
általános iskolai tanító	
masszőr	
szakács	
biztonsági őr	
borász	
bőrgyógyász	
lakberendező	
asztalos	
társasházi közös képviselő	
fodrász	
pizzafutár	
kórházi ápoló	
kőműves	
bróker	

18. Összességében mennyire elégedett Ön...? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=egyáltalán nem elégedett, 10=kifejezetten elégedett)

az életével mostanában

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

a jelenlegi munkájával

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

19. Összességében mennyire tartja önmagát a társadalom fontos, hasznos tagjának? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=egyáltalán nem, 10=kifejezetten fontos)

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

20. Ön szerint mennyire lehet megbízni az emberekben általában? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=egyáltalán nem lehet megbízni, 10=teljes mértékben meg lehet bízni)

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

21. Mostanában milyen gyakran érezte magát stresszesnek? Kérjük, értékelje 0-tól 10-ig! (0=soha, 10=mindig)

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / nem kíván válaszolni

22. Meg tudja beszélni valakivel a személyes dolgait?

- igen
- nem
- nem tudja, nem kíván válaszolni

22.b. Hány ilyen ember van?

... fő

– nem tudja, nem kíván válaszolni

23. Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?

- nagy nehézségek árán
- nehézségek árán
- kisebb nehézségek árán
- viszonylag könnyen
- könnyen
- nagyon könnyen
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

24. Mit gondol, hogyan fog változni az Ön háztartásának pénzügyi helyzete a következő 12 hónapban?

- javul
- nem változik
- romlik
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

Háztartási szintű kérdések, háztartásonként csak egy személytől kérdezzük.

25. Van az Önök háztartásában/tulajdonában az alábbiakból?

automata mosógép:	van / nincs
mosogatógép:	van / nincs
riasztóberendezés:	van / nincs
légkondicionáló:	van / nincs
internet:	van / nincs
nyaraló, hétvégi ház:	van / nincs
egyéb lakóingatlan (másik lakás, ház):	van / nincs
személyi számítógép, laptop:	van / nincs ... db
tablet, okostelefon:	van / nincs ... db
plazma tv, LED vagy LCD tv:	van / nincs ... db
személygépkocsi (saját vagy céges, ami magáncélra használható):	van / nincs ... db

26. Összesen hány könyvük van otthon?

- egy sincs
- 1–10
- 11–50
- 51–100
- 101–300
- 300-nál több
- nem tudja, nem kíván válaszolni

27. Becsülje meg, hogy egy olyan házat/lakást, amiben Ön lakik, ma mennyiért lehetne eladni, megvenni!

... millió Ft

– nem tudja, nem kíván válaszolni

28.1. Átlagosan mennyi az Ön háztartásának összes nettó jövedelme havonta? Amennyiben nem tudja a pontos értéket, kérjük, becsülje meg! Vegyen figyelembe a fizetésen, nyugdíjon felül minden egyéb jövedelmet, juttatást (pl. gyes, gyed, családi pótlék, szociális támogatás) is.

Havi nettó összjövedelem: ... ezer Ft/hó

– nem tudja, nem kíván válaszolni

28.2. Amennyiben nem tudja megbecsülni a pontos összeget, kérjük, mondja meg, hogy az alábbi kategóriák közül melyikbe tartozik az Ön háztartásának havi nettó összjövedelme!

– 25 ezer Ft, vagy kevesebb

– 26–50 ezer Ft

– 51–100 ezer Ft

– 101–150 ezer Ft

– 151–200 ezer Ft

– 201–250 ezer Ft

– 251–300 ezer Ft

– 301–400 ezer Ft

– 401–500 ezer Ft

– 501–750 ezer Ft

– 751 ezer–1 millió Ft

– 1 millió–2 millió Ft

– 2 millió Ft felett

– nem tudja, nem kíván válaszolni

Mikrocenzus 2016

Szubjektív jóllét kiegészítő felvétel

Az elektronikus kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek

A kérdőívre a válaszadás önkéntes, az egyes kérdésekre külön-külön is lehetőség van „nem tudom/nem kívánok válaszolni” választ adni.

A háztartás 16 éves vagy idősebb személyeitől kérünk válaszadást.
Csak önmagára vonatkozó válaszadás fogadható el.

1. Összességében mennyire elégedett Ön...

Kérjük, fejezze ki válaszát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „egyáltalán nem vagyok elégedett”, a 10 jelentése „kifejezetten elégedett vagyok”.

az életével mostanában?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a háztartása anyagi helyzetével?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a lakással, amiben él?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a jelenlegi munkájával?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a saját jövedelmével?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a munkába (iskolába) járás körülményeivel?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

azon idő mennyiségével, amelyet az Ön által kedvelt dolgokkal tölthet?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

az egészségi állapotával?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a személyes kapcsolataival?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a lakókörnyezete minőségével?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

2. Összességében mennyire érzi tartalmasnak azokat a dolgokat, amelyeket csinál?

Kérjük, fejezze ki válaszát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „egyáltalán nem tartalmasak”, a 10 jelentése „kifejezetten tartalmasak”.

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

3. Mostanában milyen gyakran...

volt boldog?

- mindig
- többnyire
- időnként
- ritkán
- soha

érezte magát csüggedtnek és levertnek?

- mindig
- többnyire
- időnként
- ritkán
- soha

volt nagyon ingerült?

- mindig
- többnyire
- időnként
- ritkán
- soha

volt stresszes?

- mindig
- többnyire
- időnként
- ritkán
- soha

érezte magát nyugodtnak és békésnek?

- mindig
- többnyire
- időnként
- ritkán
- soha

érezte magát magányosnak?

- mindig
- többnyire
- időnként
- ritkán
- soha

4. Meg tudja-e beszélni valakivel a személyes dolgait?

- igen
- nem

5. Ön szerint mennyire lehet megbízni az emberekben általában?

Kérjük, fejezze ki választását 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „egyáltalán nem lehet megbízni”, a 10 jelentése „teljes mértékben meg lehet bízni”.

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

6. Mennyire érzi biztonságban magát, ha egyedül sétál lakóhelye környékén sötétedés után?

- nagyon biztonságban érzem magam
- eléggé biztonságban érzem magam
- egy kicsit veszélyben érzem magam
- nagyon veszélyben érzem magam

7. Mennyire néz Ön reményvesztetten vagy bizakodóan a jövőbe?

Kérjük, fejezze ki válaszát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „teljes mértékben reményvesztetten”, a 10 jelentése „teljes mértékben bizakodóan”.

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

8. Az elmúlt évben végzett-e önkéntes munkát vagy jótékonyági, karitatív tevékenységet?

Kérjük, válaszoljon az alábbi lehetőségek valamelyikével!

- nem
- igen, egy alkalommal
- igen, néhány alkalommal
- igen, rendszeresen

9. Mennyire bízik meg Ön személy szerint ...

Kérjük, fejezze ki válaszát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „egyáltalán nem bízom meg”, a 10 jelentése „teljesen mértékben megbízom”.

a politikai rendszerben?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a jogrendszerben?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a rendőrségben?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a honvédségben?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

10. Tervezi-e, hogy a következő 2 éven belül külföldre költözik (munka, tanulás vagy egyéb okból)?

- igen
- nem

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

Háztartási szintű kérdések, háztartásonként csak egy személytől kérdezzük.

11. Van az Önök háztartásában/tulajdonában az alábbiakból?

automata mosógép:	van / nincs
mosogatógép:	van / nincs
riasztóberendezés:	van / nincs
légkondicionáló:	van / nincs
internet:	van / nincs
nyaraló, hétvégi ház:	van / nincs
egyéb lakóingatlan (másik lakás, ház):	van / nincs
személyi számítógép, laptop:	van / nincs ... db
tablet, okostelefon:	van / nincs ... db
plazma tv, LED vagy LCD tv	van / nincs ... db
személygépkocsi (saját vagy céges, ami magáncélra használható):	van / nincs ... db

12. Átlagosan mennyi az Ön háztartásának összes nettó jövedelme havonta?

Amennyiben nem tudja a pontos értéket, kérjük, becsülje meg! Vegyen figyelembe a fizetésen, nyugdíjon felül minden egyéb jövedelmet, juttatást (pl. gyes, gyed, családi pótlék, szociális támogatás) is!

Havi nettó összjövedelem: ... ezer Ft/hó

13. A kérdőív adatait név nélkül, statisztikai módszerekkel dolgozzuk fel. Amennyiben nem tudja megbecsülni a pontos összeget, kérjük, válassza ki a következő kategóriák közül azt, amelyikbe beleesik az Önök háztartásának havi nettó jövedelme!

– 25 ezer Ft, vagy kevesebb	– 301–400 ezer Ft
– 26–50 ezer Ft	– 401–500 ezer Ft
– 51–100 ezer Ft	– 501–750 ezer Ft
– 101–150 ezer Ft	– 751 ezer–1 millió Ft
– 151–200 ezer Ft	– 1 millió–2 millió Ft
– 201–250 ezer Ft	– 2 millió Ft felett
– 251–300 ezer Ft	– nem tudja, nem kíván válaszolni

Mikrocenzus 2016

***Egészségproblémából fakadó akadályozottság* kiegészítő felvétel Az elektronikus kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek**

A kérdőívre a válaszadás önkéntes, az egyes kérdésekre külön-külön is lehetőség van „nem tudom/nem kívánok válaszolni” választ adni.

0. Ki tölti ki ezt a kérdőívet?

- *Az, akire a kérdések vonatkoznak*
- *Más személy*

1. Vannak-e nehézségei a látásban (ha szemüveget visel, a szemüveg viselése ellenére is)?

- nem, nincs nehézsége
- igen – kisebb nehézségei vannak
- igen – nagy nehézségei vannak
- egyáltalán nem képes rá

2. Vannak-e hallási nehézségei (ha hallókészüléket használ, a hallókészülék viselése ellenére is)?

- nem, nincs nehézsége
- igen – kisebb nehézségei vannak
- igen – nagy nehézségei vannak
- egyáltalán nem képes rá

3. Vannak-e nehézségei a járással vagy a lépcsőn való közlekedéssel kapcsolatban?

- nem, nincs nehézsége
- igen – kisebb nehézségei vannak
- igen – nagy nehézségei vannak
- egyáltalán nem képes rá

4. Vannak-e nehézségei az emlékezéssel vagy a koncentrációval kapcsolatban?

- nem, nincs nehézsége
- igen – kisebb nehézségei vannak
- igen – nagy nehézségei vannak
- egyáltalán nem képes rá

5. Vannak-e nehézségei az önellátásban (mint például a mosakodás vagy az öltözködés)?

- nem, nincs nehézsége
- igen – kisebb nehézségei vannak
- igen – nagy nehézségei vannak
- egyáltalán nem képes rá

6. Anyanyelvét használva vannak-e nehézségei a kommunikációban (képes-e megértetni magát másokkal, vagy megérteni, amit mások mondanak)?

- nem, nincs nehézsége
- igen – kisebb nehézségei vannak
- igen – nagy nehézségei vannak
- egyáltalán nem képes rá

7. Akadályozza-e a munkavállalásban egészségi probléma, fogyatékoság?

- nem
- igen

8. Akadályozza-e a tanulásban egészségi probléma, fogyatékoság?

- nem
- igen

9. Akadályozza-e az önálló közlekedésben egészségi probléma, fogyatékoság?

- nem
- igen

10. Akadályozza-e a családi életben egészségi probléma, fogyatékoság?

- nem
- igen

11. Akadályozza-e a közösségi életben egészségi probléma, fogyatékoság?

- nem
- igen

12. Akadályozza-e a szolgáltatások igénybevételében (például hivatalos ügyek intézésében, az egészségügyi ellátások igénybevételében) egészségi probléma, fogyatékoság?

- nem
- igen

13. Használ-e valamilyen eszközt, segédeszközt a látáshoz?

- igen
- nem, de szüksége lenne rá
- nem

14. Használ-e valamilyen eszközt, segédeszközt a halláshoz?

- igen
- nem, de szüksége lenne rá
- nem

15. Használ-e valamilyen eszközt, segédeszközt a mozgáshoz?

- igen
- nem, de szüksége lenne rá
- nem

16. Használ-e valamilyen eszközt, segédeszközt a kommunikációhoz?

- igen
- nem, de szüksége lenne rá
- nem

17.1. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban szociális étkeztetést?

- igen
- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.1.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető, nehezen megközelíthető, problémás a közlekedés)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

17.2. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban házi segítségnyújtást, falugondnokot vagy tanyagondnokot?

- igen
- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.2.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

17.3. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban jelzőrendszeres házi segítségnyújtást? (segélyhívó készülék)

igen

- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.3.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

17.4. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban támogató szolgáltatást?

- igen
- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.4.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

17.5. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban családsegítést, gyermekjóléti szolgálatot?

- igen
- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.5.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető, nehezen megközelíthető, problémás a közlekedés)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

17.6. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban nappali ellátást? (pl. idősek klubja, fogyatékosok nappali otthona, bölcsőde, családi napközi, házi gyerekefelügyelet)

- igen
- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.6.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető, nehezen megközelíthető, problémás a közlekedés)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

17.7. Igénybe vett-e az elmúlt 12 hónapban átmeneti ellátást nyújtó bentlakásos intézményt?

- igen
- nem, mert nem volt rá szüksége
- nem, de szüksége lett volna rá
- nem, mert nem ismeri, nem hallott róla

17.7.1. Mi volt az oka annak, hogy nem vette igénybe?

Több válasz is megjelölhető!

- anyagi ok
- nehezen hozzáférhető a szolgáltatás (pl. a településen nem elérhető, nehezen megközelíthető, problémás a közlekedés)
- információhiány, nem ismeri az igénybevételi lehetőségeket
- hivatalosan igényelte, de nem kapott
- egyéb ok

18. Az alábbiak közül milyen ellátást, gondozást vett igénybe a mindennapi tevékenységek elvégzéséhez, az önellátáshoz az elmúlt 12 hónapban?

Több válasz is megjelölhető!

- családtag segítsége
- barát, szomszéd, ismerős segítsége
- egyéb személyes segítség
- nem vett igénybe segítséget

19.1. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban a foglalkoztatás terén (munkavállalás, előmenetel, elbocsátás stb.)?

- nem
- igen

19.2. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban az egészségügyi ellátás során?

- nem
- igen

19.3. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban a hivatalos ügyintézés során?

- nem
- igen

19.4. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban az árukhoz, szolgáltatásokhoz való hozzáférésnél (vásárlás, vendéglátás stb.)?

- nem
- igen

19.5. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban az oktatásban, képzésben?

- nem
- igen

19.6. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban a közlekedésben?

- nem
- igen

19.7. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban a lakhatás terén?

- nem
- igen

19.8. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban a szórakozás, szabadidős tevékenységek (például kulturális tevékenység, turizmus) során?

- nem
- igen

19.9. Érzékelt-e bármilyen negatív megkülönböztetést egészségprobléma, fogyatékoság miatt az elmúlt 12 hónapban a családi, társas kapcsolatokban?

- nem
- igen

20. Havonta átlagosan milyen rendszeres többletkiadásokkal kellett számolnia az akadályozottsága miatt az elmúlt 12 hónapban?

Gondoljon például a gyógyszerkiadásokra, segédeszközökre, közlekedésre, lakhatásra, fizetett segítségre kötött összegekre! Csak a kapott támogatáson, költségtérítésen felüli tényleges kiadásokat vegye figyelembe!

Kérjük, becsülje meg a havi összeget!
..... ezer Ft/hó

21. Milyen eseti, nagyobb összegű többletkiadásokkal kellett számolnia az akadályozottsága miatt az elmúlt 12 hónapban?

Gondoljon például a segédeszközökre, akadálymentesítésre kötött összegekre! Csak a kapott támogatáson, költségtérítésen felüli tényleges kiadásokat vegye figyelembe!

Kérjük, becsülje meg az összeget!
..... ezer Ft/év

22. Az elmúlt 12 hónap során milyen juttatásokban részesült vagy részesültek Ön után tartós betegségére, fogyatékoságára való tekintettel?

Több válasz is megjelölhető!

- rokkantsági ellátás
- rehabilitációs ellátás
- fogyatékosági támogatás
- közgyógyellátási igazolvány
- magasabb összegű családi pótlék
- gyes a gyermek 3 éves korától 10 éves koráig
- ápolási díj
- egyéb rendszeres járadékok, segélyek (pl. rokkantsági, baleseti járadék, egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás, vakok személyi járadéka)
- költségtérítés, kedvezmény, mentesség, egyszeri támogatás (pl. utazás, akadálymentesítés, gépkocsiszerzés és -átalakítás, parkolás, étkezés, tankönyv, személyijövedelemadó-kedvezmény, gépjárműadó stb.)
- nem részesült ilyenben

23. Milyennek ítéli az Ön/Önök háztartásának anyagi helyzetét?

- nagyon jó
- jó
- megfelelő
- rossz
- nagyon rossz

Mikrocenzus 2016

Nemzetközi vándorlás kiegészítő felvétel **Az elektronikus kérdőíven található kérdések és válaszlehetőségek**

A kérdőívre a válaszadás önkéntes, az egyes kérdésekre külön-külön is lehetőség van „nem tudom/nem kívánok válaszolni” választ adni.

Most a jövőbeni terveiről szeretnék feltenni néhány kérdést.

A1. Tervezi-e, hogy a következő 2 éven belül külföldre költözik munka, tanulás vagy egyéb okból?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A2. A külföldre költözéssel kapcsolatos terveire a következők közül melyik igaz leginkább?

- még csak fontolgatja a lehetőséget
- komolyan foglalkozik a gondolattal
- már meghozta a döntést
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A3. Milyen hosszú időtartamra tervezi a külföldi tartózkodást?

- 1 évnél kevesebb időre
- 1–2 évre
- 2 évnél hosszabb időre, de legfeljebb 5 évre
- 5 évnél hosszabb időre, de nem végleg
- akár végleg is
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A4. Mely ország(ok)ba tervezi a költözést? Kérem, fontossági sorrendben legfeljebb 3 országot nevezzen meg!

Ország(ok) megnevezése:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A5. Milyen tevékenységet tervez külföldön végezni?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A6. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A7. Képzettségi szintjéhez viszonyítva milyen jellegű munkát vállalna külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- akár képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát is
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A8. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát vállalna külföldön?

- eredeti szakmájában szeretne elhelyezkedni
- akár eredeti szakmájától eltérő területen is elhelyezkedne
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A9. Milyen tanulmányokat szeretne folytatni külföldön?

- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés (iskolarendszeren kívüli)
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A10. Kivel tervez külföldre költözni?

Ha több személlyel is, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A11. Milyen célból vagy okból tervezi, hogy külföldre költözik?

Kérjük, legfeljebb 3 választ jelöljön!

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, külföldi diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a Magyarországra költözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A KÜLFÖLDI TAPASZTALATTAL RENDELKEZŐKRŐL (legalább 1 éves)

Korábban jelezte, hogy volt olyan időszak, amikor több mint egy évig külföldön élt. Most szeretnék feltenni néhány kérdést erre az időszakra vonatkozóan.

B12. Milyen tevékenységet végzett külföldön?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B13.1. Képzettségi szintjéhez viszonyítva milyen jellegű munkát végzett külföldön?

Ha több munkája is volt, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B13.2. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végzett külföldön?

Ha több munkája is volt, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B14. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott?

Ha több munkája is volt, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alkalmazott, beosztott
- alkalmazott, vezető beosztásban
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- vállalkozó, akinek nincs alkalmazottja
- vállalkozó, akinek van alkalmazottja
- családja vállalkozásában segítő
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B15. Milyen jellegű képzésben folytatott tanulmányokat külföldön?

Amennyiben több jellegű képzésben is folytatott tanulmányokat külföldön, kérjük, a legmagasabb fokút jelölje!

- alapkú
- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés (iskolarendszeren kívüli)
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B16. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B17. Összesen mennyi időt töltött Magyarországon a külföldi tartózkodás utolsó 12 hónapjában?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B18. Kivel lakott együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B19. Támogatta-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- igen
- nem
- nem volt ekkor Magyarországon élő családtagja
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B20. Magyarországon élő családtagja támogatta-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B21. Milyen célból vagy okból költözött (vissza) Magyarországra?

Több választ is megjelölhet!

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B21. b. Ön több választ is megjelölt, melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B22. Az előbb említett külföldi tartózkodását megelőzően élt-e folyamatosan külföldön legalább egy évig? Ha igen, hányszor?

- nem, ez volt az egyetlen alkalom
- igen, ezen kívül 1 alkalommal
- igen, ezen kívül 2 alkalommal
- igen, ezen kívül 3 alkalommal
- igen, ezen kívül 4 alkalommal vagy többször
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B23. Mikor és melyik ország(ok)ban élt korábban külföldön legalább egy évig? Mi volt ekkor a legjellemzőbb tevékenysége?

Kérjük, az utolsó három ilyen időszakot jelölje meg!

1. alkalom / 2. alkalom / 3. alkalom:

Külföldön tartózkodás kezdete (év): _____

Külföldön tartózkodás vége (év): _____

Az ország jelenlegi megnevezése: _____

Külföldi tartózkodás tevékenysége:

- munkavégzés;
- tanulás, szakmai gyakorlat
- egyéb

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

B24. Mikor kezdődött az első ilyen alkalom, amikor külföldön élt legalább egy évig folyamatosan?

- születésekor

- év:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

A KÜLFÖLDI TAPASZTALATTAL RENDELKEZŐKRŐL (1 évnél kevesebb)

Korábban jelezte, hogy volt olyan időszak, amikor kevesebb, mint egy évig külföldön élt. Most szeretnék feltenni néhány kérdést erre az időszakra vonatkozóan.

C25. Kérem, nevezze meg az országot, ahol utoljára élt kevesebb, mint 1 évig!

EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban települést is.

Kérjük, a továbbiakban is erre az utolsó alkalomra vonatkozóan válaszoljon!

Az ország neve: _____

A település neve: _____

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C26. Melyik évben kezdődött és hány hónapon át tartott ez a külföldi tartózkodása?

Külföldön tartózkodás kezdete: év

Külföldön tartózkodás hossza, hónapok száma: hónap

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C27. Milyen tevékenységet végzett külföldön?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C28. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C29. Mi volt a munkája, foglalkozása külföldön?

- foglalkozása: _____
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C30. Képzettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végzett külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C31. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végzett külföldön?

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C32. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott?

Ha több munkája is volt, kérjük a legjellemzőbbet jelölje!

- alkalmazott, beosztott
- alkalmazott, vezető beosztásban
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- vállalkozó, akinek nincs alkalmazottja
- vállalkozó, akinek van alkalmazottja
- családja vállalkozásában segítő
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C33. Milyen jellegű képzésben folytatott tanulmányokat külföldön?

Amennyiben több jellegű képzésben is folytatott tanulmányokat, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alapkú
- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés (iskolarendszeren kívüli)
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C34. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a külföldön töltött időszakban?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C35. Összesen mennyi időt töltött Magyarországon a külföldön töltött időszakban?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C36. Kivel lakott együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C37. Támogatta-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- nem volt ekkor Magyarországon élő családtagja
- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C38. Magyarországon élő családtagja támogatta-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C39. Milyen célból vagy okból költözött (vissza) Magyarországra?

Több választ is megjelölhet!

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C39.b. Ön több választ is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- anyagi, megélhetési ok
- jobb munkafeltételek, életkörülmények
- szakmai ok (karrier lehetősége, tapasztalatszerzés)
- tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvgyakorlás, magyar diploma megszerzése)
- családi ok
- politikai, ideológiai ok
- teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

**C40. Az előbb említett külföldi tartózkodását megelőzően élt-e külföldön egy évnél rövidebb ideig?
Ha igen, hányszor?**

- nem, ez volt az egyetlen alkalom
- igen, ezen kívül 1 alkalommal
- igen, ezen kívül 2 alkalommal
- igen, ezen kívül 3 alkalommal
- igen, ezen kívül 4 alkalommal
- igen, ezen kívül 5 alkalommal
- igen, ezen kívül 6 alkalommal
- igen, ezen kívül 7 alkalommal
- igen, ezen kívül 8 alkalommal
- igen, ezen kívül 9 alkalommal vagy többször
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C41. Mikor és melyik ország(ok)ban élt korábban külföldön egy évnél rövidebb ideig? Mi volt ekkor a legjellemzőbb tevékenysége?

Kérjük, az utolsó három ilyen időszakot jelölje meg!

1. alkalom / 2. alkalom / 3. alkalom:

Külföldön tartózkodás kezdete (év): _____

Külföldön tartózkodás hossza (hónap): _____

Az ország jelenlegi megnevezése: _____

Külföldi tartózkodás tevékenysége:

- munkavégzés;
- tanulás, szakmai gyakorlat
- egyéb

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

C42. Mikor kezdődött az első ilyen alkalom, amikor külföldön élt egy évnél rövidebb ideig?

- születésekor

év:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓKRÓL

A kérdőív kitöltése során azt válaszolta, hogy ez a személy átmenetileg külföldön tartózkodik. Most erre a személyre vonatkozóan szeretnék feltenni néhány kérdést.

D 43. Mióta él külföldön?

év hónap

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D44. Milyen tevékenységet végez külföldön?

Több választ is megjelölhet!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D45. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D46. Képzettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végez külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D47. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végez külföldön?

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D48. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a kiutazás óta?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D49. Összesen mennyi időt töltött Magyarországon a kiutazás óta?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D50. Kivel lakik együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D51. Milyen tevékenységet végzett közvetlenül a külföldre költözése előtt?

Ha több is igaz, a legjellemzőbb szerint jelölje!

- munkavégzés
- álláskereső
- tanulás
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D52. Támogatja-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- igen
- nem
- nincs Magyarországon élő családtagja
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D53. Magyarországon élő családtagja támogatja-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

D54. Előreláthatólag mikor költözik vissza Magyarországra?

év hónap

- nem tudja még pontosan az idejét
- soha

A TARTÓSAN KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓKRÓL

Ön a Lakáskérdőív kitöltése során azt nyilatkozta, hogy ehhez a címhez kötődik olyan személy, aki jelenleg tartósan külföldön tartózkodik. Kérjük, az alábbi kérdéseket erre a személyre vonatkozóan töltsse ki!

E55. Neme:

- férfi
- nő

E56. Születési éve:

év

E57.1. Állampolgársága:

- magyar
- magyar és külföldi, mégpedig: _____
- nem magyar, mégpedig: _____
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E57.2. Mióta magyar állampolgár?

- születése óta
- Állampolgárság megszerzésének éve:

év óta

E57.3. Mióta külföldi állampolgár?

- születése óta
- Állampolgárság megszerzésének éve:

év óta

E58. A Lakáskérdőíven szereplő címen van az állandó otthona?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E59. A Lakáskérdőíven szereplő cím:

- lakóhelye (bejelentett állandó lakcíme)
- tartózkodási helye (bejelentett ideiglenes lakcíme)
- nem bejelentett lakcíme
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E60. Hol volt a születéskori lakcíme?

település (város, község), Budapesten kerület megnevezése:

külföldi lakcím esetén az ország jelenlegi megnevezése:

EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban település megnevezése:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E61. Jelenleg melyik külföldi országban, illetve településen él?

az ország jelenlegi megnevezése:

EU-tagországban és Magyarországgal szomszédos országban település megnevezése is:

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E62. Mióta él folyamatosan külföldön?

év hónap

- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E63. Mi a törvényes családi állapota?

- nőtlen / hajadon
- házas
- özvegy
- elvált
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E64. Kivel lakik együtt külföldön?

Ha több személlyel, kérjük, mindet jelölje!

- egyedül
- házastársával / élettársával / partnerével
- gyermekével
- szülőjével
- bérlőtárssal, munkatárssal
- egyéb személlyel
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E65. Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- általános (elemi, polgári) iskola 8. osztálya vagy kevesebb
- szakiskolai, szakmunkásképző iskolai bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány (szakközépiskolai vagy gimnáziumi)
- érettségire épülő, vagy felsőfokú szakképesítő bizonyítvány
- főiskolai vagy egyetemi oklevél
- tudományos (PhD-, DLA- vagy kandidátusi) fokozat
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E66. Milyen tevékenységet végez külföldön?

Több válasz is jelölhető!

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E67. Ön több tevékenységet is megjelölt. Melyiket tekinti a legjellemzőbbnek?

- munkavégzés
- tanulás, szakmai gyakorlat
- nyelvtanulás
- önkéntes tevékenység
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E68. Mi a jelenlegi munkája, foglalkozása?

- foglalkozása: _____
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E69. Képzettségi szintjéhez viszonyítva, milyen jellegű munkát végez külföldön?

- képzettségi szintjének megfelelő munkát
- képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E70. Szakismeretéhez viszonyítva milyen munkát végez külföldön?

- eredeti szakmájának megfelelőt
- eredeti szakmájától eltérőt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E71. Milyen foglalkoztatási formában dolgozik?

Ha több munkája is van, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alkalmazott, beosztott
- alkalmazott, vezető beosztásban
- alkalmi munkavállaló (eseti megbízással dolgozó, alkalmi munkás, napszámos)
- vállalkozó, akinek nincs alkalmazottja
- vállalkozó, akinek van alkalmazottja
- családja vállalkozásában segítő
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E72. Milyen jellegű képzésben folytat tanulmányokat külföldön?

Amennyiben több jellegű képzésben is folytat tanulmányokat, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- alapfokú
- középfokú
- felsőfokú (főiskola, egyetem)
- doktori képzés (PhD vagy DLA)
- szakmai képzés
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E73. Támogatja-e anyagilag Magyarországon élő családtagját külföldről?

- igen
- nem
- nincs Magyarországon élő családtagja
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E74. Magyarországon élő családtagja támogatja-e anyagilag külföldi tartózkodása során?

- igen
- nem
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E75. Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra az elmúlt 12 hónapban?

- havonta többször
- havonta egyszer
- 2–3 havonta
- 1–2 alkalommal
- egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E76. Összesen mennyi időt töltött ez a személy Magyarországon az elmúlt 12 hónapban?

- 3 hónapnál kevesebbet
- 3–6 hónapot
- több, mint 6 hónapot
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E77. Milyen tevékenységet végzett közvetlenül a külföldre költözése előtt?

Ha több is igaz, kérjük, a legjellemzőbbet jelölje!

- munkavégzés
- álláskeresés
- tanulás
- egyéb
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E78. Mi volt itthon az utolsó munkája, foglalkozása, mielőtt külföldre költözött?

- foglalkozása: _____
- soha nem dolgozott a külföldre költözése előtt
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E79. Mennyire tartja valószínűnek, hogy ez a személy 3 éven belül Magyarországra költözik?

- nagyon valószínűnek tartja
- inkább valószínűnek tartja
- inkább nem tartja valószínűnek
- biztosan nem költözik Magyarországra
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E80. A jelenlegi külföldi tartózkodását megelőzően élt-e külföldön folyamatosan legalább egy évig? Ha igen, hányszor?

- nem, ez volt az egyetlen alkalom
- igen, ezen kívül 1 alkalommal
- igen, ezen kívül 2 alkalommal
- igen, ezen kívül 3 alkalommal
- igen, ezen kívül 4 alkalommal vagy többször
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

E81. Mikor kezdődött az első ilyen alkalom, amikor külföldön élt legalább egy évig folyamatosan?

- születésekor
- év:
- nem tudja
- nem kíván válaszolni

LEZÁRÓ KÉRDÉSEK

U82. Az a személy válaszolt a kérdésekre, akire a kérdőív vonatkozik?

- igen
- nem

Most az Ön elégedettségére vonatkozó kérdések következnek.

U83. Összességében mennyire elégedett Ön...

Kérjük, fejezze ki választát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „egyáltalán nem vagyok elégedett”, a 10 jelentése „kifejezetten elégedett vagyok”.

az életével mostanában?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

a háztartása anyagi helyzetével?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

U84. Mennyire néz Ön reményvesztetten vagy bizakodóan a jövőbe?

Kérjük, fejezze ki választát 0-tól 10-ig egy számmal! A 0 jelentése, hogy „teljes mértékben reményvesztetten”, a 10 jelentése „teljes mértékben bizakodóan”.

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10

KÖSZÖNJÜK, HOGY VÁLASZAIVAL HOZZÁJÁRULT A KUTATÁS SIKERÉHEZ!